

ERKEN MODERN AVRUPA'DA ŞİDDET (1500-1800)

JULIUS R. RUFF

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ERKEN MODERN AVRUPA'DA ŞİDDET (1500-1800)

Didem Türkoğlu 1983'te Ankara'da doğdu. 2005'te Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü ile Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Central European University ve Boğaziçi Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimi gördü. Halen Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde doktora yapmaktadır.

ERKEN MODERN AVRUPA'DA ŞİDDET (1500-1800)

JULIUS R. RUFF

Çeviren: Didem Türkoğlu

BOĞAZİÇİ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINEVİ

Avrupa Dizisi: 2

Julius R. Ruff
Violence in Early Modern Europe 1500-1800
© Cambridge University Press 2001

Erken Modern Avrupa'da Şiddet (1500-1800)
© BÜTEK A.Ş. 2008

BÜTEK Boğaziçi Eğitim Turizm Teknopark Uyglama ve Dan. Hiz. San. Tic. A.Ş.
Boğaziçi Üniversitesi Güney Kampüs, 7. Lojman,
3. Kat, P.K. 34342, Bebek-Beşiktaş/İstanbul
Telefon: 0212 359 46 30

Yönetim Yeri:
Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
Boğaziçi Üniversitesi Uçaksavar Kampüsü
Garanti Kültür Merkezi, Arka Giriş
Etiler/İstanbul

bupress@buvak.org.tr, bupress@boun.edu.tr
www.bupress.org, www.bupress.net
Telefon ve faks: (90) 212 257 87 27
Sertifika No: 10821

Genel Yayın Yönetmeni: Murat Gülsoy
Kapak tasarımı: Kerem Yeğin
Kapak resmi: Georges de La Tour, "Müzisyenlerin Kavgası", 1620/1630.
Redaksiyon: Mehmet Doğan
Yayıma Hazırlayanlar: Meltem Aravi, Ergun Kocabıyık
Baskı: G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
100 Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi, 1. Cadde, No: 88
Bağcılar/İstanbul
Telefon: (0212) 629 00 24

Birinci Baskı: Ekim 2011

Boğaziçi University Library Cataloging in Publication Data
Ruff, Julius R.
Erken modern Avrupa'da şiddet (1500-1800) / Julius R. Ruff; çeviren Didem Türkoğlu
285 p. ; 23 cm.
ISBN 978-605-4238-62-0
Includes index.
1. Violence – Europe – History. 2. Violent crimes – Europe – History. 3. Political violence – Europe – History. 4. Europe – History. I. Title. II. Türkoğlu, Didem.
HN380.Z989

Laura Blair Ruff'a teşekkürlerimle,
Julius Lincoln Ruff ve Ruth B. Ruff'ın anısına,
Julia Blair Ruff ve Charles Williams Ruff'a umutla,
Chester ve Ora Lee Williams Blair'e hürmetle,
ithaf edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür, 9

GİRİŞ: ERKEN MODERN AVRUPA'DA ŞİDDET SORUNU, 11

1. ŞİDDETİN TEMSİLLERİ, 23

Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre, 26 ❖ Matbu Malzeme Biçimleri, 29 ❖ Şiddet Temaları, 42 ❖ Algılar, 55.

2. DEVLETLER, SİLAHLAR VE ORDULAR, 60

Silahlar, 61 ❖ Askerî Şiddet, 69 ❖ Ordular ve İç Düzen, 85.

3. ADALET, 92

İntikam, Onur ve Şiddet, 94 ❖ Düello, 96 ❖ Kan Davaları, 101 ❖ Yargı-Altı Uzlaşma, 103 ❖ Polis, 108 ❖ Adli İşkence, 114 ❖ Ceza, 118.

4. KİŞİLER ARASI ŞİDDET SÖYLEMİ, 140

Cinayet ve Saldırı, 141 ❖ Aile İçi Şiddet, 156 ❖ Tecavüz, 166 ❖ Yeni Doğan Bebeklerin Öldürülmesi, 174.

5. TOPLU RİTÜEL ŞİDDET, 188

Genç Erkek Çeteleri, 188 ❖ Karnavallar ve Festivaller, 192 ❖ Festivaller ve Şiddet, 208.

6. HALK PROTESTOSU, 215

Halk Protestosunun Özelliği ve Oluşumu, 215 ❖ Gözdağı, 220 ❖ Karışıklık, 222 ❖ Kalabalığın Kimliği, 238 ❖ İsyan, 241 ❖ Toplu Şiddeti Sınırlamak, 247.

7. ÖRGÜTLÜ SUÇ, 251

Haydutluk, 252 ❖ Kaçakçılık, 276.

SONUÇ, 285

Dizin, 293.

Teşekkür

Bu, olağan dışı genişlikte bir çalışma. Batı Avrupa'nın üç yüz yılı aşkın bir dönemindeki şiddeti ele alan ve bu kitabın başarıyla tamamlanması bazı kurumların ve kişilerin yardımları olmadan mümkün olamazdı. Yardımlarından dolayı onlara burada teşekkür etmek kıvanç verici.

Marquette Üniversitesi bu kitabın yazılmasına ciddi destek verdi. Özellikle Rektör Yardımcısı David R. Buckholdt ve Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Thomas E. Hachey çalışmama başladığım sırada *sabbatical* iznimi[1] kullanmamı sağladılar ve bölüm başkanım Peder Dr. Steven Avella üniversiteye geri döndüğümde eğitmenlik görevimde yaptığı düzenlemelerle bu çalışmayı yazmamı kolaylaştırdı. Bu projeye üniversite maddi destek de sağladı ve bu yüzden yüksek lisans okulunun dekanı Peder Dr. Thaddeus J. Burch ve 1997 yaz dönemi araştırma burslarına karar veren üniversite komitesine; aynı zamanda yine üniversitenin Bradley Demokrasi ve Kamu Değerleri Enstitüsü'ne 1997-1998 yıllarında verdikleri araştırma desteği için teşekkür ederim. Üniversitenin çeşitli bölümleri ve çalışma arkadaşlarım da bu çalışmaya yardım etti: Memorial Kütüphanesi'nin kütüphaneler arası ödünç verme birimi, farklı dillerde yazılmış künyesi belirsiz pek çok çalışmayı bulmamı sağladı; Müdür Dr. Curtis L. Carter ve kayıt görevlisi James R. Kieselburg bu çalışmanın hazırlanması sırasında Patrick ve Beatrice Haggerty Sanat Müzesi'nin koleksiyonunu kullanımıma açma nezaketi gösterdiler ve Eğitsel Medya Merkezi'nin fotoğrafçılık biriminde çalışan Dan Johnson resimlerin hazırlanmasında bana yardımcı oldu.

Bu kitapta yer alan, Fransa hakkındaki bilgilerin ve içgörülerin büyük bölümü bu ülkenin arşivlerinde ve kütüphanelerinde seneler boyunca yapılan proje araştırmalarından elde edilmiştir. Dolayısıyla geçmişteki bu çabalarından ötürü Amerika Felsefe Cemiyeti (American

[1] Akademisyenin derslere girmeyip kendi eğitimine ya da araştırmasına odaklandığı izin dönemi; yedi senede bir verilir —*ed. notu.*

Philosophical Society), Paris Frankofon Enstitüsü (Institut francophone de Paris) ve Ulusal İnsaniyet Vakfı (National Endowment for the Humanities) kurumlarına da teşekkür etmeliyim.

Teşekkür borcumun olduğu daha pek çok araştırmacı var. William Beik bu kitabı yazmamı önerdi ve editörlük becerisi ve nazik yardımı bu çalışmanın hazırlanmasında kilit rol oynadı. Bu çalışmaya yardım ettikleri için teşekkür etmem gereken çok sayıda tarihçi var; bazıları uzun süredir, sadece bu çalışmada değil daha önceki çalışmalarda da bana yardım etmiş olan entelektüel arkadaşlarım. Albert Hamscher, Jeffrey Merrick ve Steven G. Reinhardt kitabın müsveddesinin tamamını okuyup erken modern döneme dair bakış açılarını ortaya koyarak taslağın geliştirilmesi için önemli öğütler verdiler. Ayrıca Jeffrey Merrick, iç çatışmalar ve siyasi kültür üzerine yaptığı henüz tamamlanmamış çalışmasını benimle paylaşma nezaketinde bulundu. Cynthia A. Bouton, Martha Carlin, Peder Dr. John Patrick Donnelly, S. J., J. Michael Phayer ve Merry Wiesner-Hanks de bu kitabın ortaya çıkmasına fazlasıyla katkıda bulundular. Meslektaşlarım German Carillo ve Lance Grahn İspanyolca metinlerde yardımcı oldular ve Brükselli eski bir öğrencim Dr. Monique I. Septon Belçika'daki kilit metinlere ulaşmamı sağladı. Cambridge'deki editörüm Elizabeth Howard beklenenden uzun süren bu çalışmanın yazılma sürecinde büyük destek verdi. Son olarak, on beş yıl boyunca Tarih/Felsefe/Kriminoloji ve Hukuk 151 ("Suç ve Ceza") derslerimi alan öğrencilerim, bu kitapta irdelediğim pek çok fikri sınamamı sağlayan eleştirel bir tartışma alanı yaratmış oldular bilmeden.

Ancak eninde sonunda her kitap şahsi bir çalışmadır. Tüm bu yardımlara rağmen, bu çalışmanın son halinin sorumluluğu bana aittir; dolayısıyla en büyük borç gayet kişiseldir; çünkü bir projenin yazıya dökülmesinin doğurduğu gerginlik ve baskı yazarın ailesine yansır. Bu yüzden en büyük teşekkürü karım Laura Blair Ruff'a ve (çekirdek ve geniş) ailemin tamamına borçluyum; kitabı onlara ithaf etmem, yıllar boyu süren sevgi ve desteklerine minnettarlığımın bir göstergesidir.

GİRİŞ:
ERKEN MODERN AVRUPA'DA ŞİDDET SORUNU

Çağımızda çoğu Avrupalı ve Kuzey Amerikalı, toplumlarındaki şiddetin kesinlikle farkındadır. Kamuoyu yoklamaları da şiddet korkusunun öncelikli endişelerden biri olduğunu ısrarla göstermektedir. Basının ve elektronik medyanın, toplumda şiddetin farklı biçimleriyle bu kadar ilgileniyor olması, kişisel güvenlik alanındaki kamusal endişeyi de artırmaktadır. Aile içi şiddet, saldırılar ve soygunlar, tecavüz, organize suçlara bağlı şiddet olayları, suikastlar, karışıklıklar ve tüm siyasal terör eylemleri manşete çıkıyor ve televizyonda radyoda son dakika haberi olarak veriliyor. Bunlar da izleyici ve dinleyicilerin pek çoğuna şiddetin en yaygın olduğu bir çağda yaşadığını düşündürmektedir.

Aslında, medyanın bu tarz haberlere yoğunlaşması halkın büyük bölümünde şiddetin en yaygın olduğu bir çağda yaşadıkları inancını güçlendirmekle kalmıyor, aynı zamanda şiddetin daha da kötüye gittiği inancını pekiştiriyor. ABD'de 1996'da yapılan bir kamuoyu araştırması, günümüzde kamunun suç algısı konusunda hayli güzel ipuçları içermektedir. Bu araştırmaya göre genel olarak suç oranlarının düşmesine rağmen, ankete katılanların %71'i, 1995'te ABD'de suç oranının arttığını düşünürken; %8'i en azından bir önceki yılla eşit olduğunu düşünüyordu. Bununla birlikte, araştırmaya katılanların %96'sı, Temmuz 1996'ya kadar, son bir yıl içinde fiziksel veya cinsel şiddete uğramadığını ya da haneye tecavüz ve araba hırsızlığı gibi ciddi suçlara maruz kalmadığını belirtmişti.[1]

Modern toplum kuramcıları bu izlenimi pekiştirmiştir. Ferdinand

---

[1] George Gallup, Jr. (ed.), *The Gallup Poll: Public Opinion 1996*, Wilmington, DE: Scholarly Resources, 1997, s. 195-96.

Tönnies ve Émile Durkheim'dan 20. yüzyılın ikinci yarısındaki akademisyenlere kadar bu kuramcılar, modern toplumun suça eğilimli doğasının pek çok veçhesini vurguladı, özellikle de sanayileşmeyi, şehirleşmeyi, aile ve toplum gibi dengeleyici kurumların birlikte çürümesini ele aldılar. Ayrıca, modern Batı devletlerinin her yıl yayımladığı adli suç istatistikleri de kamu güvenliğinin giderek kötüleştiği izlenimini kesinlikle destekledi. Bu veriler, pek çok Batılı ülkede yaklaşık 1960'tan bu yana kayıtlı suçlarda etkileyici bir yükseliş olduğunu göstermekte; dolayısıyla birçok Batı devletinde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden doksanların ilk yarısına kadar uzanan bir suç dalgası olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda bu istatistikler, insanlar arasında şiddet içeren anlaşmazlıkların 20. yüzyılın ikinci yarısında arttığını göstermenin yanı sıra, özellikle ABD'de, modern ateşli silahların halk arasında yaygınlaşmasının bir sonucu olarak bu çatışmaların daha da öldürücü hale geldiğine işaret etmektedir.

Ancak sosyologlar ve gazeteciler modern suç sorununu açıklamaya çalışırken mutlaka günümüze odaklanmak zorundadırlar; dolayısıyla insan davranışlarını uzun vadede ele alarak bugünkü suç dalgasını daha geniş bir kronoloji bağlamında ele almaya hazırlıklı değiller. 1950'lerin ikinci yarısından başlayarak tarihçiler, ortaçağ ve erken modern Avrupa'daki davranışlar üzerine yaptıkları araştırmalarında, böyle bir analizin temellerini atmış bulunuyorlar. Bu araştırmalar, Avrupalıların beş yüz yıl önce, şimdiki mirasçılarına kıyasla çok daha fazla şiddet içeren bir toplum oluşturduğunu ortaya çıkarıyor. Şiddet, bizim de göreceğimiz gibi, erken modern dönemde kişiler arası ilişkilere dair söylemin bir parçasıydı. Bu yüzden de şiddet içeren suçların oranı, genellikle ufak tefek olan anlaşmazlıklarla şişmesi yüzünden, 20. yüzyıl Avrupasından daha yüksekti. Günümüzde toplumun ekonomik, etnik ya da siyasi açıdan marjinalleşen kesimleri şiddete daha ağırlıklı olarak başvuruyor, oysa o dönemde Avrupa toplumunun tüm katmanları şiddete meyilliydi.[2] Bu bulgular ışığında, modern toplum kuramını ye-

---

[2] Marjinalleşmenin suça yatkınlık özelliği göstermesi hakkında tarihçilerin bulguları için bkz.: Hollanda hakkında, Pieter Spierenburg, "Long Term Trends in Homicide: Theoretical Reflections and Dutch Evidence, Fifteen to Twentieth Centuries", *The Civilization of Crime: Violence in Town and Country since the Middle Ages* içinde, Eric A. Johnson ve Eric H. Monkkonen (ed.), Urbana: University of Illinois Press, 1996, s. 95; Almanya hakkında Eric A. Johnson, *Urbanization and Crime: Germany 1871-1914,* Cambridge University Press, 1995, s. 178-79; ve Birleşik Devletler hakkında Roger Lane, *Violent Death in*

niden gözden geçirmek gerekmektedir; çünkü bulgular Batı Avrupa'da kaydedilen suçlarda son iki-üç yüzyılda, 1960'lardaki hızlı yükselişe kadar suç oranlarında genel bir düşüş olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu geniş bakış açısıyla, günümüzdeki suç dalgası, yükselen şiddetle beraber, uzun vadede düşüşte olan şiddet eğiliminde bir kesinti olarak görülmek zorundadır. Çağımız, en azından şimdilik, tarihçilere göre şiddetin en yoğun yaşandığı bir çağ değildir.

Elinizdeki kitapta amacımız, erken modern zamanda şiddetin doğasını ve kapsamını değerlendirmek, nedenlerini incelemek ve 20. yüzyıldaki suç dalgasına varana kadar düşme eğiliminin sebeplerini tartmaktır. Üstlendiğimiz işin çeşitli yönlerini tanımlamak gerekmektedir, ancak öncelikle bu kitabın ele aldığı bölgenin coğrafi sınırlarını belirtmeliyiz. 20. yüzyılın sonunda tarih araştırmalarının durumu, esasında bu çalışmanın coğrafi sınırlarını tanımlıyor. Doğu Avrupa'da suç ve adalet üzerine çok az araştırma yapılmıştır, dolayısıyla elinizdeki kitap Batı Avrupa'da yapılan çalışmaların sonuçlarından yola çıkmak zorunda, yani İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Alçak Ülkeler,[3] İskandinavya ve İspanya'da yapılmış çalışmalara dayanmak durumunda.

Bu çalışmanın kronolojik kapsamı 1500'den 1800'e dek tüm erken modern dönemi kapsayacak şekilde özellikle geniş tutuldu. Bu kadar uzun bir dönemi seçmemizin iki sebebi var. Birincisi, insan davranışlarını uzun dönemde inceleme fırsatını verecek olması, böylece hem bireysel hem de toplumsal düzeyde Avrupalıların şiddetinde üç yüzyıl boyunca gerçekleşen yavaş fakat gerçek evrimi görme şansını yakalayacağız. Daha da önemlisi, ele aldığımız dönem Batı Avrupa'da olağandışı değişimlerin olduğu bir zamanı kapsamaktadır. Sosyal tarih ve iktisat tarihiyle uğraşanlar, bu kitapta da tartışacağımız gibi, yaşanan değişikliklerden birçoğunun şiddet eylemlerini ve devletin bunlara tepkisini önemli oranda etkilediğini anlamış durumdadırlar.

Siyasi açıdan Batı Avrupa devletleri bu dönemde kurumlarını güçlendirip mükemmelleştiriyordu; özellikle devletin hukuki gücünün öne çıktığı bir süreçtir bu. Bu dönem aynı zamanda pek çok devletin ceza hukukunu sistemleştirdiği (Almanya'da 1532'de *Constitutio Criminalis*

---

the City: Suicide, Accident, and Murder in the Nineteenth-century Philadelphia, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979, özellikle s. 104-114.

[3] Günümüzde Belçika, Hollanda, Lüksemburg topraklarını ve Kuzey Fransa ile Batı Almanya'nın bir bölümünü kapsayan bölge; Ren, Scheldt, Meuse nehirlerinin alçak deltası etrafındaki topraklar; rakımının deniz seviyesine yakınlığı yüzünden farklı dillerde benzer şekilde adlandırılır —*ed. notu.*

Carolina [Karolenj Suç Ceza Yasası], Fransa'da 1539 ve 1670'te Villers-Cotterêts Suç Ceza Yönetmeliği ve 1570'te İspanyol Felemenki'nde[4] II. Philip'in Suç Ceza Fermanı) ve adli kurumların devletin kanunlarını ülke sınırları içerisinde yaygınlaştırarak uyguladığı bir dönemdi. Devlet hukukunun yayılmasıyla beraber, o zamanın cezai önlemlerine katılan idam ve dayak cezaları yüzünden Avrupalıların hayatına giren şiddetin ölçeği büyüdü; ama bununla birlikte şiddet içeren suçlardaki azalmayla beraber bu vahşette de bir azalma görülmüştür. Ancak erken modern dönemde yetkililer kamuya açık idamlardaki gaddarca vahşet dışında devletin artan gücünü çok daha incelikli şekilde kullandı. Erken modern dönemde devlet, vatandaşlarının hayatını giderek daha fazla açıdan düzenlemeye başladı. Devlet; tavernaların kapanış saatinden spora, giyime ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine kadar her tür insani faaliyetle ilgili yasalar ve yönetmelikler çıkardı. Tüm bunlarla beraber bu yasal güç, incelediğimiz dönemin sonuna doğru polis teşkilatının da desteğiyle, yavaş yavaş insan davranışlarını şekillendirdi.

Bu dönem aynı zamanda dinin değişmesine de şahit oldu. Bu değişimi inceleyen tarihçiler dönemimizin ilk bir buçuk yüzyılına iki karşıt din hareketinin –Protestan Reformu ve "Karşı Reform" ya da "Katolik Reformu" olarak bilinen hareketlerin– damgasını vurduğunu düşünmüyor; bunun yerine esaslı bir din reformunun Protestan ve Katolik tarzı dışavurumlarının etkili olduğunu söylüyorlar. Hem Katolik hem de Protestan cemaatler, o dönemi inceleyen tarihçiler tarafından "mezhepleşme" (*confessionalization*) olarak betimlenen, her iki tarafın da dogmalarını ve kurumlarını sağlamlaştırdığı ve kendi mensuplarına sıkı bir disiplin uyguladığı karmaşık bir sürece girmişti. Lutherciler, Kalvenciler ve Trento Konsili'ne bağlı Katolik Kilisesi kırsal bölgelere giderek ve kurumları aracılığıyla üyeleri arasında dindarlığı, sivil otoriteye saygıyı ve ahlakı güçlendirmeye çalıştılar. Giderek daha fazla tarihçi, erken modern dönemde kilisenin bu çabasının, toplumu uysallaştırma konusunda devlete yardımcı olduğunu kabul etmektedir.

Devlet ve kilise tarafından başlatılan bu süreç, toplumsal cinsiyet ilişkilerini de etkiledi. Medeni kanun kuramı, mutlakıyetçi devlet anlayışını aile hukukuna yavaş yavaş sirayet ettirdi; böylece baba ve koca, kralın evdeki karşılığı haline geldi. Dolayısıyla kadının hareket alanı, iş dünyasından (Merry Wiesner'in gösterdiği gibi) evin dışındaki eğlence

[4] Bugün Belçika ve Lüksemburg'un bulunduğu topraklarda yer alan ve 1579-1713 arasında İspanyol yönetimi altında kalan eyaletlere verilen isim —*ed. notu.*

faaliyetlerine kadar her yerde sınırlandırıldı.[5] Elbette ki tüm bu gelişmeler geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirerek, kadınların şiddete dönebilecek eylemlere katılımlarını kısıtladı. Ancak kadını baba veya kocanın yasal yetkisine tabi kılan bu yaklaşım, kadının pek çok şiddet eylemindeki yasal sorumluluğunu da sınırlamış oldu. Örneğin, İngiliz hukukundaki "kocanın himayesinde olma" (*coverture*) ilkesi, neredeyse her yerde geçerli olan, kocanın hukuki bir varlık olarak karısını kapsadığını ve dolayısıyla karısının şiddet eylemlerine dair sorumluluğunu sınırlandırdığı düşüncesini ifade etmekteydi.

Askerî açıdan bu dönemde köklü bir değişim yaşandı. Erken modern dönem Batı Avrupasında neredeyse devamlı savaş vardı ve hemen her yerde düşman güçler korku içindeki sivil halka şiddet uyguluyordu. Bu, gittikçe daha tumturaklı hale gelen fırlatmalı silahlarla birlikte savaşların teknolojik açıdan çok daha ileri bir düzeye geldiği; askerî güçlerin, halkın daha az korkmasına sebep olan çok daha disiplinli ve profesyonel ordulara dönüştüğü askerî bir devrim dönemiydi. Ordu, erken modern devletin yapı taşlarından da biriydi. En basitinden devlet, askerî birlikleriyle ayaklanmaları bastırabilirdi. Fakat daha da önemlisi, askerî teçhizat ve silah fiyatlarının artması ve devletlerin yeni, daimi ve paralı ordular kurmasının maliyeti, askerî güçleri desteklemek üzere devletleri kalıcı bir mali ve kurumsal altyapı oluşturmaya zorladı. Bu yapılar da hukuki, düzenleyici ve denetleyici organları beraberinde getirdi.

Son olarak, bu dönem büyük bir ekonomik değişim dönemiydi. Özellikle İngiltere'de pek çok küçük çiftçiyi topraklarından eden "toprak çevirmelerinde" (*enclosures*) etkileri gözlenen, giderek yayılan tarım teknikleri devrimi, 16. yüzyılın nüfus artışıyla birleşip büyük, fakir ve genellikle yersiz yurtsuz bir nüfus meydana getirdi. Ön-sanayi (*proto-industrialization*) teknikleri düşük nitelikli iş gücü gerektirdiğinden zanaatkârlar ekonomideki yerlerini iyice kaybetti. Her ne kadar A. L. Beier'in gösterdiği gibi erken modern dönem bürokrasisi bu insanların doğurduğu tehdidi abartmış olsa da, bu kesimden soyguncu çetelerine pek çok kişi katılmıştı.[6]

Coğrafi sınırlarımız kolayca tanımlanabiliyor ve artzamanlı (diyakronik) parametrelerimiz de geniş olmakla beraber tarihçiler tarafından iyi anlaşılan bir dönemi içeriyorsa da, konumuzun, yani şiddetin, kav-

---

[5] Merry E. Wiesner, *Working Women in Renaissance Germany,* New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1986.

[6] A. L. Beier, *Masterless Men: The Vagrancy Problem in England, 1560-1640,* Londra: Methuen, 1985, s. 123-145.

ranması pek kolay değildir ve önümüze ele almamız gereken birkaç mesele çıkartır. Bu meselelerin ilki tanım üzerine. Bu çağda gerçekleşen birçok silahlı çatışmada, karşıt güçler askerî şiddet uyguladıkları halde, elinizdeki kitapta özellikle savaş, iç savaş ve devrimler sırasında askerî güçlerin uyguladığı şiddete değinilmeyecektir. Her ne kadar erken modern dönemde orduların yollarının üzerindeki sivil nüfusa uyguladığı tali şiddeti resmedecek olsak da, odak noktamız, 21. yüzyıldaki muadilinden çok daha şiddet dolu olduğunu göreceğimiz sivil nüfusun gündelik şiddeti olacak. Haydutluk, cinayet, saldırı, tecavüz ve kargaşa gibi, inceleyeceğimiz şiddet olaylarının büyük çoğunluğu suç kapsamına alınmıştı; fakat erken modern dönem yargıçlarının bu gibi saldırılara bugünkü meslektaşlarından çok daha farklı yaklaştığını, erken modern dönemdeki farklı davranış standartlarını yansıttıklarını sık sık göreceğiz. Bu standartlar bir başka açıdan da kendini belli ediyor. İnceleyeceğimiz şiddetin bir kısmı, erken modern yasa yapıcılar tarafından devletin kanunlarında suç kapsamına alınmamıştı. Bu gerçek, söz konusu dönemi ve dönemin şiddetini anlayabilmemiz için çok önemlidir. Bir örnek vermek gerekirse, inceleyeceğimiz konulardan biri olan aile içi şiddet ya hiç yaptırım görmemiş ya da çok az resmî kınamayla karşılanmıştır. Dolayısıyla bizim araştırmamız hem kanunlarca yasaklanan şiddeti hem de dönemin kanunlarında göz ardı edilenleri kapsayacak.

Konumuz, tanımlandıktan sonra dahi zor bir konudur; deyim yerindeyse, hareketli bir hedeftir. Bu dönem kesinlikle şiddetli bir dönemdi; sezgileri kuvvetli bir Fransız tarihçisinin yazdığı gibi "Ölüm gibi, köyün tam ortasında yatan mezarlık gibi, şiddet de 15., 16. ve 17. yüzyıl yaşantısının merkezindeydi." Ancak bu tarihçinin teşhis ettiği, Avrupalıların bu "iğrenç, kirli ve azılı" alışkanlıkları, bizim dönemimizde dönüşüm geçiriyordu.[7] Batı Avrupalılar daha az şiddete başvuran bir toplum haline geliyordu; bugün bizimkilere benzer gelenek ve görenekler, erken modern dönem toplumunda evrimleşmiş, gittikçe topluma hâkim olmuştu. Bu yüzden de görevimiz sadece erken modern dönemde şiddetin biçimlerini tasvir etmek değil, aynı zamanda bu şiddet biçimlerinin evriminin tablosunu çıkartmak.

---

[7] Robert Muchembled, "Antropologie de la violence dans la France moderne (XVe-XVIIIe siècle)", *Revue de synthèse, IVesér.*, 108 (1987), s. 40. Ayrıca aynı yazarın *Popular Culture and Elite Culture in France, 1400-1750,* İngilizceye çeviren Lydia G. Cochrane, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1985 ve *L'invention de l'homme moderne: sensibilités, moeurs et comportements collectifs sous l'Ancien Régime,* Paris: Fayard, 1988.

Tarihçiler ve sosyologlar, Batılı davranışının evrimini uzun süre önce tespit ederek bu süreci açıklamaya çalıştılar. Neredeyse bir yüzyıl önce, modern toplumsal düşüncenin ilk ama önemli şahsiyetlerinden biri olan Alman Max Weber; bireyin hareket alanını giderek kısıtlayan, ortaya çıkmakta olan rasyonel ve bürokratik kapitalist toplumun yarattığı "demir kafes" hakkında uyardı. Weber için modern kapitalist toplum, insan davranışı üzerindeki açık olumsuz etkisiyle beraber, giderek her sosyal olaya, orduya, sanayiye ve devlete disiplinin dayatılması anlamına geliyordu.[8]

Ancak Weber, modern toplumun genel evriminin özelliklerini belirttiyse de, başlangıçta çok az kişi disiplinin dayatıldığı süreci betimlemeye çalıştı. Akademik disiplinlerin geleneksel kısıtlamaları birçok akademisyenin böyle bir işe el atmasını engelledi. Sosyologlar, tarihsel akımlardan ziyade günümüze dair sorunlarla uğraşırlar; tarihçilerse geneli ve uzun vadeyi sorgulamaktansa uzmanı oldukları döneme kapanırlar, pek çok filozofunsa artzamanlı çalışma yapacak tarih altyapısı yoktur.

Bir şekilde bu değişimlerle ilgilenen akademisyenler ise çoğunlukla, yeni iktidar dinamikleriyle bir sosyal disiplin dayatılması sürecinin erken modern dönemin alameti olduğu konusunda Weber ile hemfikirdir. Fransız filozof Michel Foucault bu süreçle ilgili görüş sunan ilk modern düşünürlerdendi. Zihniyetteki temel başkalaşımlarla birlikte cezalandırmadaki ve toplumsal kaidelerin uygulanmasındaki değişimlerin, burjuva-kapitalist devletin yükselişine tesadüf ettiğini belirten Foucault, bireyin devlet tarafından gittikçe daha ustaca ve sinsice bastırılmasını betimledi. Foucault, kamuya açık gaddarca uygulanan dayak ve idam cezaları aracılığıyla suçluların bedenlerinin geleneksel şekilde cezalandırılmasının ortadan kaybolup, bunun yerini suçluların ruhunu yeniden şekillendirmek için tasarlanmış hapis cezasının aldığını vurguladı. Bu "büyük kapatılma", geç ortaçağa dayanıyor ve toplumun normlarına herhangi bir şekilde uymayanları tımarhane, hastane, düşkünler evi ve hapishanelerle istenilen kalıba sokmayı hedefliyordu. Aslında Foucault'nun çalışması, cüzzamın ortadan kalkmasıyla işe yaramaz hale gelen ortaçağ cüzzam evlerinin tımarhanelere evrimleşmesinden, modern ıslahevinin

---

[8] Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism,* İngilizceye çeviren Talcott Parsons, Londra: Allen and Unwin, 1948, s. 181. [Türkçe çevirisi için bkz. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu,* Zeynep Aruoba (çev.), Hil, 1997]. Her ne kadar Parsons'ın "ein stahlhartes Gehäuse" ifadesini [çelik mahfaza] "demir kafes" olarak çevirmesi İngilizce konuşan akademisyenler arasında standart kabul edilse de herkes tarafından kabul edilmemektedir.

doğuşuna kadar bu kurumları ele alarak hapsetmenin kurumsal dışavurumlarının izini sürüyordu.[9] Foucault, tanımladığı "bilginin arkeolojisi" kavramıyla, incelediğimiz dönemin ilk yarısına kıyasla bu kurumların toplumu çok daha yakından disipline ettiğini ortaya koydu.

Tarih araştırmalarını pek fazla temel almayan Foucault'nun kuramlarını gittikçe daha fazla akademisyen Batı Avrupa'da erken modern dönemde yaşanan davranış değişimlerini açıklamada yetersiz bulmaya başladı. Almanya'da tarihçi Gerhard Oestreich, yeni iktidar ilişkileri tarafından şekillenen davranış değişimleri için başka bir açıklama önerdi. Ortaçağın ikinci yarısında toplumun yaşadığı nüfus artışı ve geçim sıkıntısı sorunlarının yanı sıra ruhani kurumların ahlak ve davranışları düzenleyememesini belirleyen Oestreich, kent yönetimlerinin insan davranışlarını, güvenlik sağlamak adı altında daha fazla denetlemek durumunda kaldığını fark etti. Kamu düzeniyle alakalı gerçek sorunlarla karşı karşıya kalan görevliler, herhangi bir planın parçası olmayan ve sadece ihtiyacı karşılamaya yönelik bir toplumsal düzenleme süreci başlattı. Bu süreçte yeni bir aşamaya, bir tür "toplumsal disiplin"e, yerel hükümetlerin denetimi üstlenmesiyle ulaşılmış olundu. Kısmen, Justus Lipsius (1547-1606) ile ilişkilendirilen Yeni Stoacı felsefenin kılavuzluğunda, hükümetler öncelikle disiplinli ordular kurdu, sonra da 18. yüzyılda, insan hayatını çok daha kapsamlı düzenleme becerisine sahip bürokrasiler oluşturdular. Oestreich'a göre sonuçta devlet, tebaasının davranışlarını denetleme ve düzenlemede muazzam bir iktidar elde etmişti.[10]

Erken modern dönemde devlet kurumlarının gelişimini ve toplumsal disiplin süreçlerini, davranış değişimleriyle bağdaştırmanın ötesine geçen başlıca akademisyen Norbert Elias'tı. Bugün, toplum kuramı ala-

---

[9] Michel Foucault, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason,* İngilizceye çeviren Richard Howard, New York: Pantheon Books, 1965 [*Deliliğin Tarihi*, 3 cilt, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge, 1992-93]; *The Birth of the Clinic: An Archeology of Medical Perception,* İngilizceye çeviren A. M. Sheridan Smith, New York: Pantheon Books, 1973 [Türkçe çevirisi için bkz. *Kliniğin Doğuşu,* Temel Keşoğlu (çev.), Doruk, 2002] ve *Discipline and Punish: The Birth of the Prison,* İngilizceye çeviren Alan Sheridan, New York: Vintage Books, 1979 [Türkçe çevirisi için bkz. *Hapishanenin Doğuşu,* Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge, 2006].

[10] Gerhard Oestreich, "Strukturprobleme des europänischen Absolutismus", *Viertelsjahreschrift für Wirtshafts- und Sozialgeschichte* 55, 1968, s. 329-47 ve *Neostoicism and the Early Modern State,* Brigitta Oestreich ve H. G. Koenigsberger (ed.), İngilizceye çeviren David McLintock, Cambridge University Press, 1982.

nında büyük bir etkiye sahip olan Elias, İkinci Dünya Savaşı arifesinde yayımladığında yeteri kadar takdir edilmemiş, erken modern dönemin "uygarlık süreci" hakkında, fevkalade bir kitap yazmıştır.[11]

Alman akademisyen Elias, lisansüstü çalışmasını sosyolojide tamamlamadan önce tıp, felsefe ve psikoloji gibi farklı alanlarda eğitim aldı. Elias'a göre "uygarlık süreci", devletin toplumsal denetim alanında büyüyen gücünü ancak kısmen içeriyordu. Elias aynı zamanda, uygarlık sürecini "insan davranışının özgül bir dönüşümü" hem grupların hem bireylerin dönüşmesi olarak betimledi; ortaçağın sonlarından itibaren hem bu davranışı hem de onu oluşturan sosyal ve psikolojik yapıları inceledi. Elias, gelişen davranış kalıplarını ve eğilimlerini betimlemek için adab-ı muaşeret kurallarını içeren kitapları, edebi eserler gibi normatif metinleri ve sanatı kaynak olarak kullandı. Aynı zamanda, yeni gruplar daha büyük psikolojik engellerle karşılaştıkça, toplumda yeni davranış normlarının içselleştirilmesini ve yayılmasını izledi. Bu süreçle bağlantılı olarak modern toplumda karşılıklı bağımlılık evrimleşti; söz konusu bağımlılık, modern iş ilişkilerinde olduğu gibi geç ortaçağ saray efradında da, kişinin şahsi ilişkilerinde özdenetim ve karşılıklı müzakere gerektiriyordu.

Bu toplumsal ve psikolojik dönüşüm süreci ilk önce geç ortaçağ toplumunun savaşçı, şövalye düzenini etkiledi. Feodal savaşçıların statüsü, 16. ve 17. yüzyıllarda olduğu gibi sadece doğuma değil, aynı zamanda kişinin medeniyetine ve kültür seviyesine de bağlı olduğu bir saray efradına doğru evrimleşti. Bu gelişme uygarlık sürecini kolaylaştırdı; çünkü şövalye düzeninin etkisizleşmesiyle toplumda oluşan iktidar boşluğunu devlet doldurdu. Giderek merkezileşen ve iktidarı tekeline alan bu otorite, Elias'ın tanımladığı incelikli etkiyi gerçekleştirmek için barış ve güvenlik seviyesini yükseltebildi:

> Bedensel şiddetin tekel örgütlenmesi, tekil insanı normal şartlarda dolaysız bir tehdit yoluyla zorlamaz. Tekil kişiye uyguladığı çok çeşitli şekillerde dolayımlanan ve büyük ölçüde öngörülebilir bir zorlama ya da baskıdır. Büyük ölçüde, kişinin kendi akıl yürütmesi aracılığıyla işler... bu insanları daha az ya da daha çok ölçüde zorladığı şey, tek kelimeyle, özdenetimdir.[12]

---

[11] 1939'da *Über den Prozess der Zivilisation* adıyla yayımlanan bu çalışmanın İngilizce çevirisi *The Civilizing Process,* cilt 1; *The History of Manners,* cilt 2, *Power and Civility,* İngilizceye çeviren Edmond Jephcott, New York: Pantheon Books, 1978-1982. [Türkçe çevirisi için bkz. *Uygarlık Süreci,* Erol Özbek (çev.), 2 cilt, İletişim, 2002.]

[12] Elias, *The Civilising Process,* c. II, s. 239 [c. II, s. 313-314].

Elias, önce soylulardan başlayıp sonra tüm topluma yayılan kısıtlamaların içselleştirilme sürecini betimledi. Bu süreç nesiller boyu devam etti, şiddete dair "ayıplama ve utanç eşiği" yükseldiğinden toplumda şiddet eğiliminin azalmasına yol açtı. Daha ilginci, Elias'ın bahsettiği süreç önce şehirde yayıldı; günümüz şehirlerindeki şiddet algısının tersine krallıklar ve prenslikler döneminin ertesinde uysallaşan ilk bölgeler şehirlerdi. Tarihçiler aynı zamanda seçkinlerin 15. yüzyıldan başlayarak bilinçli ve düzenli bir şekilde halkın davranış standartlarını yükseltmeye çalıştığını tespit etmiştir. 17. yüzyılda Fransa'da Compagnie du Saint-Sacrement [Kutsal Sakrament Topluluğu], İngiltere'de Görgü Islahatı Cemiyeti [Societies for the Reformation of Manners] ve 18. yüzyılda Felemenk Genel Refah Topluluğu (Maatshappij tot Nut von het Algemeen) küfretmeye, müstehcen davranışlara, kumara ve genelevlere karşı savaş açtılar; amaçları toplumda görgünün seviyesini yükseltmekti.

Elias, uygarlık sürecinin illa ki doğrusal bir ilerleme kaydetmediğinin farkındaydı. Yaşamı boyunca tanık olduğu, pek çok kurban arasında kendi anne babasını da yutan Yahudi Soykırımı, savaş ve devrim gibi olayların uygarlık sürecini kırılganlaştırdığının kanıtıydı. Yine de Elias elinizdeki kitap da dahil, erken modern dönem hakkındaki tarih yazınını etkileyen kuramsal bir çerçeve sunar.

Tarihçilerin şiddet hakkındaki bulgularına ek olarak bu toplum düşünürlerinin farklı yorumları da gösteriyor ki konu, insan davranışı olduğunda bizim yoğunlaşacağımız erken modern dönem, devingen bir değişim dönemiydi. İlerleyen bölümlerde erken modern dönemde şiddet sorununun farklı veçhelerinden bahsedeceğiz.

Tehlike algısı, bireylerin ve hükümetlerin tehlikeye verdiği tepkiyi şekillendirmede önemlidir. Genellikle, Giriş bölümünün başında da bahsettiğimiz gibi, algılar gerçekleri tam olarak yansıtmaz. Ancak algılar, tarihsel çalışmanın bir parçası olmak zorundadır, çünkü geçmişte insanların belirli bir zamanı yaşarken o zaman olup bitenler hakkındaki algıları, (arşivleri araştıran uzmanların şimdi bildiği) gerçekten olup bitenlerden çoğu zaman daha önemlidir. Bu algılar özellikle bir tehlike altında olma duygusunu pekiştiriyorsa, insan davranışlarını şekillendirir. Birinci Bölüm'de, popüler kültürdeki temsiller üzerinden erken modern dönem toplumunda şiddet algısını ele alacağız. Toplumun güvensizlikleri ve korkuları hakkında temel sorular sorarak popüler edebiyat ve diğer kültür biçimlerinde erken modern Avrupa'nın şiddet algısını inceleyeceğiz. Göreceğiz ki şiddet, erken modern dönemde Avrupalıların zihninden hiç de uzak değildi.

İkinci ve Üçüncü Bölümlerde erken modern Avrupa'da şiddeti sı-

nırlandırma biçimlerine yoğunlaşacağız. İkinci Bölüm'e erken modern dönemde Avrupalıların bireysel silahlanmasını ve devletin kendi güç kullanma tekelini kurmak üzere bireysel silahlanmayı sınırlama çabalarının büyük oranda etkisiz kalmasıyla başlayacağız. Erken modern dönem ordularının sivillere yönelik oluşturduğu tehdit ve bu gücün devlet tebaasının iç düzenini sağlama konusunda kusurlu bir araca evrimleşmesini de değerlendireceğiz. Üçüncü Bölüm'de erken modern Avrupa'da hukukun uygulanmasının üzerinde duracağız ve devletin kanun ve kurumlarının dışında anlaşmazlıkları yoluna koymanın çeşitli biçimleri olduğunu keşfedeceğiz. Bu karşılıklı anlaşma tarzları, ortaçağdaki dövüşle yargılamaya benzeyen düelloları, kan davalarını, bir hakemin kararına başvurmayı ve uzlaşmayı içeriyordu. Devletin belirlediği yasaların yerine getirilmesinde polis güçlerinin sınırlı kaldığını, belki de hiç mevcut olmadığını göreceğiz. Devletin hukuk kurumları erken modern dönemin ilk yüzyıllarında şiddet atmosferine, çoğunlukla şiddete karşı ibretlik sert cezalar vererek katkıda bulunuyordu.

Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümlerle erken modern dönemde şiddete geri döneceğiz. Şiddete karşı tutumlarının, kendi tutumlarımızdan farklı olduğunu göreceğiz. Aslında, dönemin kadınları ve erkekleri için şiddet, çözülmesi gereken bir sorundan çok neredeyse insanlar arası ilişkilerin kabul edilmiş bir veçhesiydi. Dördüncü Bölüm'de insanların tanıdıkları üzerinde uyguladığı şiddeti; saldırı, cinayet, aile içi şiddet, tecavüz ve bebek katli üzerinden işleyeceğiz. Beşinci Bölüm'de, genç erkek çetelerinin faaliyetlerinde, dönemin halk festivallerinde, eğlence ve spor etkinliklerinde oldukça ritüelleştirilmiş şiddetin, erken modern dönem yaşantısının şiddetini nasıl artırdığı ele alınacak. Altıncı Bölüm'de, erken modern dönemde halk protestolarının çok yönlü içeriği ele alınacak. Geçim derdinden, vergi meselelerinden ve dinsel farklılıklardan kaynaklanan toplu silahlı eylemlerin hepsi bu bölümde yer alacak. Son olarak, Yedinci Bölüm'de suç örgütlerinin saflarını dolduran kaçakçı ve soyguncuların işlediği suçlar ve uyguladıkları şiddet tartışılacak.

ÖNERİLEN OKUMALAR

Yerimizin darlığı, Batı Avrupa dillerinin hepsinden tam bir kaynakça sunmamıza engel oluyor. Aşağıda yer alan kısa liste İngilizce yayımlanan çalışmalardan bir temel sunmaktadır.

Elias Norbert, *The Civilizing Process,* Edmund Jephcott (çev.), 2 cilt, New York: Pantheon Books, 1978, 1982.

_____ , *The Court Society,* Edmund Jephcott (çev.), New York: Pantheon Books, 1983.

Foucault, Michel, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason,* Richard Howard (çev.), New York: Pantheon Books, 1965.

_____ , *The Birth of the Clinic: An Archaelogy of Medical Perception,* A. M. Sheridan Smith (çev.), New York: Pantheon Brooks, 1973.

_____ , Discipline and Punish: The Birth of the Prison, Alan Sheridan (çev.), New York: Vintage Books, 1979.

Hsia, Ronnie Po-chia, *Social Discipline and the Reformation: Central Europe, 1550-1750,* New York: Routledge, 1989.

Muchembled, Robert, *L'invention de l'homme moderne: sensibilitiés, moeurs et comportements,* Paris: Fayard, 1988.

Oestreich, Gerhard, *Neostoicism and the Early Modern State,* Brigitta Oestreich ve H. G. Koenigsberger (ed.), David McLintock (çev.), Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

Raeff, Marc, *The Well-Ordered Police State: Social and Institutional Change Through Law in the Germanies and Russia, 1600-1800,* New Haven: Yale University Press, 1983.

Shoemaker, Robert B., "Reforming the City: The Reformation of Manners Campaign in London, 1690-1738", *Stilling the Grumbling Hive: The Response to Social and Economic Problems in England, 1689-1750* içinde, Lee Davison ve diğ. (ed.), Stroud: Alan Sutton, 1992, s. 99-120.

1 | ŞİDDETİN TEMSİLLERİ

26 Mayıs 1755'te Fransa'nın Valence şehrinde, acımasız bir kaçakçının idamında düzeni sağlamak için kalabalık bir asker grubu pazaryerini doldurdu. Sadece kaçakçılık davalarına bakan özel bir mahkeme olan Valence Komisyonu tarafından verilen kararı yerine getiren cellat, Louis Mandrin'i Aziz Andreas haçına benzeyen "X" şeklindeki bir yapıya bağladı, demir bir sopayla kollarını bacaklarını kırdı ve ölü adamdan arta kalanları, izleyenler suçunun sonuçlarını görebilsin diye bir çark üzerinde sergiledi.

Mandrin'i çarkın üzerinde uzuvlarının kırılması gibi korkunç bir kaderle karşı karşıya bırakan kısa hayatı, sert ve görülmeye değer olmuştu. 1725'te Fransa'nın güneydoğusunda Saint-Etienne-de-Saint-Geoirs'da varlıklı bir at tüccarının oğlu olarak doğan Mandrin, başlarda babasının yolundan giderek işini, Avusturya Veraset Savaşları'nda (1740-48) İtalyan ordusuna satış yapacak kadar büyüttü. Ancak savaşın sonu Mandrin'in sözleşmesinin de sonunu getirerek ticari açıdan mahvolmasına sebep oldu ve daha önce ordu müteahhidi olarak arasının gayet iyi olduğu vergi tahsildarları, Ferme[1] memurları ve mültezimlerle ilişkisi giderek bozuldu. Dauphiné bölgesinin sınırında yaşayan Mandrin, Ferme'nin vergi düzenlemelerinden kurtulmak için, komşu İsviçre'den ve Piemonte-Sardinya Krallığı'nın komşu Savoy bölgesinden Fransa'ya kaçak mallar sokmaya başladı.

Erken modern Avrupa'da, hükümet tarafından toplanan vergileri ödememek için bazı malların kaçakçılığını yapmak özellikle sınır ve kıyı bölgelerinde olağandı; yaygın fakirlik de sırf hayatta kalabilmek için insanları kaçakçılığa yönlendiriyordu. Görece fakir olan Dauphiné bölgesi sakinlerinin pek çoğu tütün, tuz ve benzeri malların kaçakçılığıyla uğraşıyor, bölgenin engebeli coğrafi yapısı ve ormanları da bu faaliyetleri

[1] Ferme générale: Eski Rejim Fransasında altı yıllık sözleşmelerle kral adına vergi toplayan sistem —*ed. notu.*

yetkililerin görmesini engelliyordu. Kaçakçılığın boyutları ve yerel ekonomideki önemi, köylü nüfusun gözünde kaçakçılığa bir nevi meşruiyet kazandırmıştı; dolayısıyla Mandrin'in devlete göre kanunsuz olan bir ticareti benimsemesini kolaylaştırdı.

1754'te Mandrin, ufak çaplı kaçakçılıktan 200-300 kişilik bir çetenin liderliğine terfi etti; çetesi Dauphiné nüfusunun ekonomiden dışlanmış kesimlerinden, yani yoksullaşmış köylülerden, terhis edilmiş askerlerden ve asker kaçaklarından oluşuyordu. Mandrin bu büyüklükte bir çeteyle yüksek miktarlarda kaçak tütün, pamuklu dokumalar ve diğer malları Fransa'ya getirip kendisine dokunulmadan ülkenin orta ve doğu bölgelerinde vergisiz, düşük fiyatlarla satabildi. Bu faaliyetlere karşı çıkanlar ister asker, ister vergi memuru ya da sivil halktan olsun, Mandrin'in geniş çetesinin elinde vahşi sonlarla karşılaştı ve hatta bir çatışmada çetesi elli üç asker öldürdü. Aslında grubun gücü, kısa bir süre için de olsa, büyükçe iki kasabayı işgale yetiyordu ve kendilerinden çok daha kalabalık bir güçle karşılaştıklarında sınırın ötesindeki Savoy'a kaçıyorlardı.

Mandrin'in özellikle yerel ölçekte sevilmesi, onun yetkililer tarafından ciddi bir tehdit olarak görülmesine neden oldu. Mandrin, karizmatik bir lider, vergi zulmüne karşı savaşan biri olarak görülüyordu ve onun yoksullara ilişmediği söylentisi yayıldığı için kamuoyunda neredeyse bir tür Robin Hood haline gelmişti. Bu yüzden Fransız yetkililer Mandrin'i yakalamak için risk almaya hazırdı, hatta uluslararası hukuku ihlal edeceklerdi. Mandrin'e ihanet eden birinden alınan bilgilere göre hareket eden Fransız güçleri, Piemonte-Sardinya sınırını geçerek kaçakçıyı Mayıs 1755'te yakaladı ve yargılanması için Fransa'ya getirdi.

Bunlar, Mandrin davasıyla ilgili gerçekler. Daha detaylı bir şekilde Yedinci Bölüm'de de inceleyeceğimiz gibi, bu gerçekler, Mandrin'i silahlı soyguncular dan, asker kaçaklarından, kaçakçılardan oluşan ve erken modern Avrupa kırsalında şiddet kullanarak dehşet saçan pek çok çetenin nam salmış örneklerinden biri olarak ortaya çıkarıyor. Ayrıca, Üçüncü Bölüm'de göreceğimiz gibi, o aynı zamanda halka açık ürkütücü bir idamın da kurbanıydı. Ne var ki bizim için bunlardan da önemlisi, yaşadığı çağda Mandrin'in ve onun şiddet eylemlerinin kamuoyuna nasıl sunulduğudur. Giriş bölümünde gördüğümüz gibi, günümüzde kamunun şiddet anlayışı sadece verilere değil algılara da dayanır; bu algılar ise insanların gözleme dayalı verilerden çok daha farklı sonuçlara varmasına neden olabilir. Aynı durum erken modern çağda da geçerliydi ve o dönemde halkın kendini şiddete karşı güvende mi hissettiğini yoksa şiddetin giderek arttığına mı inandığını anlayabilmek için kamuya ula-

şan bilgileri incelemek zorundayız.

Mandrin vakasını bir örnek olarak alabiliriz. Fransızların ancak çok küçük bir azınlığı Mandrin'in gaddarlığını ilk elden yaşamıştı. Demek ki bu kaçakçının faaliyetlerine dair bilgiler, Fransız halkının büyük çoğunluğunun bilincine dolaylı yollarla girmiştir. Herhangi bir şiddet olayına dair en güvenilir bilgi, eğer bu şiddet olayı bir suç olarak kovuşturmaya tabi tutulmuşsa, genellikle vakanın tahkikatı ve elde edilen kanıtların mahkemeye sunulması sırasında elde edilir. İncelediğimiz dönemde Kıta Avrupası'nda bazen işkence bile davalı tarafından işlenmiş vahşi bir suçu açığa çıkarmak için kabul görmekteydi. Evet, halk, kanıtların sunulmasına sadece İngiliz mahkemelerinde şahit olabiliyordu. İçtihat hukukundan (*common law*)[2] ziyade Roma hukukuna dayanan Fransa ve diğer Kıta Avrupası ülkelerinde ceza mahkemelerinin çoğu halka kapalıydı. Ancak erken modern dönem mahkemeleri, Kıta Avrupası'nda bile, bildiriler halinde dağıtılacak ya da halka okunacak pek çok matbu evrak üretirdi. Bunlar, cezaları bildiren mahkeme kararları, dava özetleri ya da belki kilise buyrukları olabilirdi. Fransa'da *monitoires* olarak adlandırılan bu buyruklar, bir davayla ilgili genel bilgileri içerir ve tüm Katoliklerin, aforoz edilmek istemiyorlarsa, ellerinde olabilecek herhangi bir kanıtı adli makamlara teslim etmesini emrediyordu. Tüm bu belgeler, hukukun işleyişiyle yakından ilgilenen halka, hukuki tahkikat altında uygulanan şiddete dair somut bilgiler sağlıyordu.

Ancak, erken modern Avrupa'da halk, günümüzdeki muadili gibi, şiddet algısının büyük kısmını, somut olmayan başka kaynaklardan oluşturuyordu. Söylentiler, şarkılar, avam eğlenceleri ve yazılı medya şiddetin halk tarafından algılanışını şekillendirirken, Robin Hood tarzı şahsiyetlere ve dünyada Şeytan'ın mevcudiyetine dair inanışlar gibi halk gelenekleri de halkın şiddet anlayışını besliyordu. Dolayısıyla erken modern dönemde kamunun şiddet algısı bazen gerçeklerden büyük ölçüde farklı oluyordu. Dahası, kamuya adeta hücum eden anlatıların sayısı da çok fazla olabiliyordu. Tarihçi Hans-Jürgen Lüsebrink, Mandrin vakasında, bu kaçakçının popüler edebiyatta sunuluş biçimi ve idamının hemen ertesinde yayımlanan resimler üzerine çalıştı. Kaçakçının yaptıklarını farklı farklı anlatan on üç rivayeti inceledi; bunlardan bazıları Mandrin'in uyguladığı şiddeti epey değişik resmediyordu; ayrıca drama çalışmalarını, elkitaplarını, şiirleri, suçlu resimlerini ele aldı. Üstelik,

---

[2] *Common Law*: Özellikle İngiltere'ye özgü yazılı olmayan hukuk. Parlamento tarafından çıkarılmış yasalar dışında geleneklere, göreneklere ve mahkeme kararlarına dayalı hukuk —*ed. notu.*

idamının hemen ardından kaçakçının hikâyesi, İngilizce ve İtalyanca versiyonlarıyla da ortaya çıkmıştı ve Mandrin'in kanunsuz işlerini anlatan pek çok matbu malzemenin bir kısmı neredeyse bir yüzyıl boyunca basılıp durmuştu.[3] Bu tarz metinlerin halk algısında şiddet içeren suçlara dair nasıl bir etki yaptığını değerlendirmek için şiddetin erken modern dönem kamuoyuna nasıl sunulduğunu analiz etmek gerekir.

SÖZLÜ KÜLTÜRDEN YAZILI KÜLTÜRE

Erken modern Avrupa'nın kültürü büyük oranda sözlü bir kültürdü; ülkelerin çoğunda nüfusun büyük kısmı okuma-yazma bilmiyordu, edinilen bilgiler de okuyarak değil şifahen ya da görerek kazanılıyordu. Aslında okumanın tarihi hakkındaki son araştırmalar, toplumun daha seçkin sayılabilecek okuma yazma bilen kesimlerinin bile okuma faaliyetlerinin hayli sınırlı olduğunu ve genellikle dinî metinlere odaklandıklarını gösteriyor. Bu yüzden incelediğimiz dönemin büyük bölümünde bu seçkinler, daha az imtiyazlı komşuları gibi, muhtemelen haberlerin çoğunu duyup gördükleri basılı olmayan kaynaklardan alıyordu. Tarihçilerin bakış açısına göre bu bilgi alışverişini takip etmek zordur; çünkü geride yazılı bir kayıt bırakmaz. Ancak bazı noktalarda şifahi haberlerin ve söylentilerin erken modern dönemde Avrupalılar üzerinde bıraktığı etkiyi yakalamak mümkündür ve bu kayıtların özellikleri bize oldukça tanıdık gelebilir.

İnsanlar kötü haberleri, özellikle doğru ya da yanlış olsun durumun daha da kötüye gittiği rivayetlerini, seve seve kulaktan kulağa yayarlardı. Şiddet, gözde bir konuydu. Bu sebeple Londra polis amiri 1718'de umuma açık eğlence mekânlarındaki konuşmalar hakkında şöyle bir rapor yazıyordu:

> Şimdilerde kahvehaneler, tavernalar, dükkânlar ve benzeri yerlerdeki ortak şikâyet, müşterilerin karanlık bastıktan sonra dükkânlara ve tavernalara gitmeye çekindikleri hakkındadır. Eğer karanlıkta dışarı çıkarlarsa peruk ve şapkalarının kafalarından, kılıçlarının bellerinden çalınacağını düşünüyorlar ve belki de bıçaklanacaklarından, dövülecek-

[3] Hans-Jürgen Lüsebrink, "Images et représentations sociales de la criminalité au XVIIIe siècle: l'exemple de Mandrin", *Revue d'historie moderne et contemporaine* 25 (1979), s. 347-64 ve *Kriminalität und Literatur im Frankreich des 18. Jahrhunderts. Literarische Formen, soziale Funktionen und Wissenkonstituenten von Kriminalitätsdarstellung im Zeitalter des Auflärung,* Münih ve Viyana: R. Oldenberg Verlag, 1983.

> lerinden, kör edileceklerinden korkuyorlar; caddelerde bile bıçaklama ve soygunlar olduğundan, faytonlar dahi onları koruyamayabilir. Demek ki şehir trafiği ciddi şekilde aksamaya başlamış.[4]

Doğru ya da yanlış, erken modern Avrupa'da şiddet söylentilerinin hızlıca geniş alanlara yayıldığı tek yer sadece kent merkezleri değildi. İkinci ve Yedinci Bölümlerde de göreceğimiz gibi, başı boş dolaşan silahlı soyguncular, asker kaçakları ve diğer kaçaklar bu dönemde kırsal kesimin güvenliğini tehdit ediyordu ve onların yarattıkları korku, söylentilerle giderek büyüyüp tarihçilerin kaydettiği paniklere yol açıyordu. Bunun en iyi örneklerinden biri Fransa'da 1789'daki Büyük Korku (*la Grande Peur*) sırasında görüldü. "Haydutların" ve askerlerin kırsalda gezindiklerine yönelik yaygın ancak temelsiz söylentiler, köylülerin paniğe kapılıp kendilerini korumak için silahlanmasına yol açtı ve bu tecavüzcülerle ilgili söylentiler boş çıktığında, Fransız Devrimi'ni başlatan eylemlerden biri olarak bu panik, yerel toprak sahibi asillere karşı saldırıya dönüştü.

Erken modern Avrupalıları tanımlamaya yardım eden sözlü kültürün kilit bir parçası olan atasözleri, şiddete aşina olunduğu hakkında fikir veriyor. Örneğin bir Felemenk atasözü, çoğu erkeğin yiyecekleri şeyleri kesmek için yanında bıçak taşıdığı bir çağı tanımlarken, kamu düzeninin seviyesi hakkında bize meşum bir açıklamada bulunur: "Yüz Hollandalı, yüz bıçak."[5]

Halk arasında yaygın eğlenceler bile bize erken modern dönemde toplumun şiddet barındırdığına dair mesajlar verir. Sicilya'da kör gezgin âşıklar olan *urvi*'ler, bir taraftan keman çalıp bir taraftan haydutlara dair şarkılar söylerdi; bu tarz gösteriler başka yerlerde de yaygındı. Aslında sözleri kafiyeli olduğu için hatırlanması kolay olan şarkılar, şiddet eylemleri de dahil olmak üzere, her türlü güncel haberi aktarıyordu. Tarihçilerin bulgularına göre, aslında pek çok kişi kamuya açık yerlerde bilindik ezgilerle söylenen bu şarkıları duya duya pek çoğunu ezberler ve eğitimli kişiler de okuma-yazma bilmeyenler kadar bu popüler müzikten hoşlanırdı.

Başka eğlence formları erken modern dönem şiddetine daha somut biçimler kazandırmıştır. Sokak oyuncuları, İtalya'nın Comedia dell'Arte kumpanyalarında doğaçlama yapanlar gibi, sıkça şiddeti betimliyordu.

---

[4] Aktaran Ian A. Bell, *Literature and Crime in Augustan England*, Londra ve New York: Routledge, 1991, s. 13-14.

[5] A. T. Van Deursen, *Plain Lives in a Golden Age: Popular Culture, Religion and Society in Seventeenth-Century Holland*, İngilizceye çeviren Maarten Ultee, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 110.

İngiltere'de 18. yüzyılda sokaklar, pazarlar ve panayırlarda yapılan, büyük ölçüde genç ve yetişkin bir kitleye hitap eden "Punch ve Judy" adlı kukla gösterileri, benzeri ancak 21. yüzyıl sinema ve televizyonunda bulunabilecek kadar şiddet seviyesi yüksek bir eğlence biçimiydi. Tipik bir gösteride Punch, komşunun köpeğini sopayla iğfal eder, sahibinin başını keser, kendi karısı ve çocuklarını döver ve Şeytan'ı kendi üç dişli yabasıyla şişlerdi. Tüm bunlar, bayağı şakalarla, dışkı üzerine bir mizah anlayışıyla ve cinsel imalarla sunularak izleyicinin yüksek seviyeli şiddete gülmesi sağlanıyordu. Fransız izleyicisi de temelde aynı olan "Guignol"[6] gösterilerine kahkahalarla gülüyordu.

Ancak 16. yüzyılda sözlü kültür, nihayetinde Batı Avrupa'ya hâkim olacak yeni bir matbu kültürle bir arada yaşıyordu. Erken modern dönemde Avrupalıların çoğunun okuma-yazma bilmediği doğrudur, her ne kadar kuzeyde yaşayanlar güneydekilere göre çok daha okuryazarsa, zengin ve imtiyazlıların okuryazar olma ihtimali daha yüksekse, erkekler kadınlara göre daha yüksek oranda okuryazarsa da, okuryazarlığın düşüklüğü matbu kültürün yayılmasını tam olarak engellememiştir. Şu anda görünen o ki, erken modern dönemde Avrupalılar matbu metinlere tarihçilerin önceleri tahmin ettiğinden çok daha aşinaydı. Örneğin toplumda sözlü ve yazılı malzemelerin örtüştüğü aşikar. Temel matbu malzemeler erken modern dönemde Avrupalıları; buyruklar, duyurular, reklamlar ve hatta sokak işaretleri şeklinde çevreliyordu. Genellikle de okuma yazma bilenler bunları bilmeyenlere okuyordu. Yüksek sesle okumak okuyucular için çok da bilinçli bir tercih olmayabilir; 16. yüzyıl Almancasında "yüksek sesle okumak" ve "okumak" fiillerinin aynı kelimeyle ifade edilmesinin de gösterdiği gibi yalnızken dahi pek çok okuyucu sadece yüksek sesle okuyordu. 18. yüzyılda Paris'te ufak bir para karşılığında okuma yazma bilmeyenler haberleri, kamuya açık okuma yapılan yerlerde dinleyebiliyordu. İşyerlerinde, dinî meclislerde ve sosyal toplantılarda çokça yüksek sesle okuma yapılıyordu ve bizim de inceleyeceğimiz pek çok metin "Dinleyin..." ya da "Şimdi duyacağınız gibi..." tarzında ibarelerle başlaması sanki yüksek sesle okumak için tasarlanmış olduğunu gösteriyor.

Dahası; gerçek okuryazarlık oranı, tarihçilerin geleneksel okuryazarlık ölçütü olarak kullandıkları imzaların sayısını bir hayli geçmiş olabilir. Eğitim olanakları kesinlikle kısıtlıydı, ancak öğretim yine de mümkündü ve Paris gibi bir şehirde 18. yüzyılın ikinci yarısında 500 ilkokul mevcuttu; bunların da pek çoğu parasızdı. Dahası İngiltere ve Fransa'da yapılan araştırmalar bu okula giden kimi çocukların ancak okumayı öğ-

[6] Fransa'da 19. yüzyıldan beri en sevilen el kuklası gösterilerinden biri —*ed. notu.*

renecek kadar okula devam ettiğini gösteriyor. Yazmadan önce okuma öğretilirdi ve okuma öğretmek, eğitimcinin öğrenciyle yakından ilgilenmesini gerektiren yazı eğitimine göre daha çabuk ve kolaydı. Aslında okuma bilen fakat yazamayan birçok kişi, resmî bir öğrenimden geçmemişti. Lutherci inancın kutsal kitabın okunmasını emrettiği İsveç'te, 18. yüzyıla gelindiğinde evde öğretim ve cemaat rahiplerinin öğretimi sayesinde neredeyse herkes okuyabiliyordu; 1686 tarihli kilise emriyle rahipler tarafından yapılan okuma-anlama sınavının kayıtları da bunu doğrulamaktadır. Ancak, 1770 gibi geç bir tarihte bile İsveçlilerin sadece %20'si yazabiliyordu.

Eğer erken modern dönemde Avrupalıların doğrudan ya da dolaylı olarak matbu malzemeye erişimi varsa, erken modern dönem yayıncıları bir şiddet eyleminin haber değeri ne kadar sansasyonelse o kadar satacağını keşfettiklerinden, ellerine geçen malzemelerde şiddetin temsillerini de bulacaklardı. 16. 17. ve 18. yüzyıllarda yaygın ve giderek gelişen bir yelpazede matbu malzeme bulmak mümkündü. Bizim bakacağımız matbu malzemelerin hepsi yığınlara ulaşması için tasarlanmış ve bazıları erken modern dönem toplumunda alt katmanlara hitap ettiği gerekçesiyle "popüler" basın ürünleri olarak adlandırılmış; özellikle bazı tarihçiler tarafından, bu kültüre ait kişiler, seçkinlerden oluşan gruptan ayrı tutulmuş, farklı addedilmiştir. Fakat Roger Chartier gibi bazı akademisyenlerin gösterdikleri üzere, her ne kadar seçkinlere yönelik metinler avam kitlelere ulaşması için tarz ve sunum açısından uyarlanmış olsa da, bu dönemdeki basılı ürünlerin çok azı özellikle alt tabakalar için yazılmıştı.[7] Üstelik, güya avama hitap eden metinlerin seçkinlerin kütüphanelerinde de bulunması, inceleyeceğimiz malzemelerin çok geniş bir kitle tarafından okunduğuna ve birçok insanı etkilediğine işaret ediyor.

MATBU MALZEME BİÇİMLERİ

İncelediğimiz dönemde geniş bir dolaşım kazanan matbu malzeme biçimlerinden ilki büyük boy afişlerdi (*broadsheet*). Bunlar çok çeşitli konuları ele alırdı, ama genelde güncel olaylara yoğunlaşmaları onları 16.

---

[7] Roger Chartier, *The Cultural Uses of Print in Early Modern France,* İngilizceye çeviren: Lydia G. Cochrane, Princeton: Princeton University Press, 1987. Ayrıca bkz. Bernard Capp, "Popular Literature", *Popular Culture in Seventeenth-Century England* içinde, Barry Reay (ed.), New York: St. Martin's Press, 1985, s. 198-243; ve V.A.C. Gatrell, *The Hanging Tree: Execution and the English People, 1770-1868,* Oxford: Oxford University Press, 1994, s. 127-33.

ve 17. yüzyıl Batı Avrupasının büyük kısmında birincil haber kaynağı haline getirmişti. Savaş, dinî konular, cadılık, suç ve her türlü şiddet bu afişlerde işlenirdi ve 16. yüzyılda daha geniş bir kesime nüfuz etmek için bildik kültür biçimlerinden faydalanıyorlardı.

O dönemde bu afişlerin formatı bildik bir formattı; ortaçağın ikinci yarısından itibaren Avrupa şehirlerinin duvarlarına asılan resmî duyurular gibi tek yüzü basılı bir yapraktı. Hatta İngiltere'de bu malzemeler başlangıçta yaklaşık yirmi üçe otuz santimlik resmî ilanlarla aynı ölçülerde basılıyordu.

Bu afişler, daha eski olan sözlü kültüre bağlı kalmış halkın ilgisini çekmek için başka stratejiler de geliştirdi. Bu yaprakların birçoğu (Almanya'da *Bilderbogen*, İspanya'da *pliegos sueltos* ve Fransa'da *canards* ya da *complaintes* deniyordu) akademisyenlerin ilk çizgi romanlara benzettiği resimli dizilere yer verirdi. Resim 1'de ilk Alman *Bilderbogen* örneklerinden birini görüyoruz; bu örnekte, ahşap kalıplarla basılmış bir dizi resim, başlangıcından sonuna kadar bir şiddet eylemini anlatmaktadır. Resimlerde Heinrich Rosenzweig kumarda iflas eder ve Şeytan'la bir anlaşma yaparak karısı ve çocuklarını kılıç ve baltayla vahşice katleder. Cezası acılı olur. İdam meydanına bir at arabasında taşınırken cellat da bir yandan etini sıcak kerpetenlerle koparır. Daha sonra cellat, mahkûmun uzuvlarını kırar; Rosenzweig'tan arta kalanları çark üzerinde teşhir eder. Bu çarpıcı resimler okuma yazma bilmeyenleri bu yapraklardan edinmek için ayartırken, okuyabilenler için de Resim 1'de görüldüğü gibi resimlere eşlik eden bir metin mevcuttur. Yayıncılar, metinlerde daha önce görmüş olduğumuz gibi geleneksel sözlü kültürde haberlerin yayılmasında aracı sayılan tanıdık bir kültürel biçim olan şarkıları kullanırdı. Aşağıdaki dizeler, popüler bir ezgi eşliğinde söylenen bir balad olan, *Bragandary Downe*'dan alınmıştır; 1635'te İngiltere'de *Murder upon Murder* [Cinayet Cinayet Üstüne] adıyla basılmıştır. Dizeler haydutlar Thomas Sherwood (namı diğer "Taşralı Tom") ve Elizabeth Evans'ın (namı diğer Canbery Bess) kanlı kanunsuzluklarını anlatır.

Tüm Hıristiyanlar kulak verin bana
İçiniz merhametle dolacak şarkımla,
Dinleyin, son zamanlarda
Şehirde kanlı cinayetler olmakta
Kabil'in kanı akıyor sokaklarda
Hep kalacak aramızda
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.

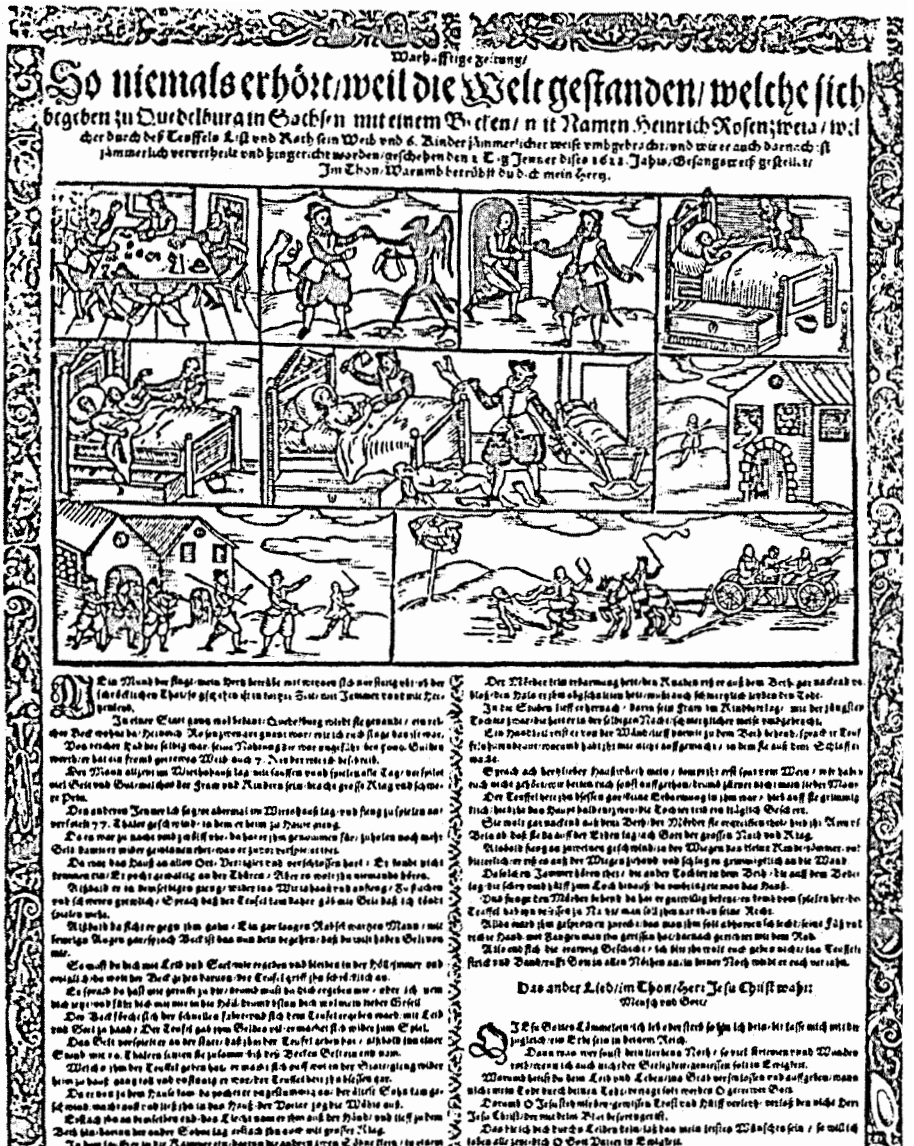
...
Anlatacağım hikâyede
Söyleyeceğim gerçeği
Tanrı başı boş bırakınca beşeri
Uymayın Şeytan'a dinleyin büyüklerinizi
Sherwood'un da başına işte bu geldi
Uydu Şeytan'a cinayete vardırdı işi
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.

Anasından helâl süt emmiş
Çiftçi olarak büyütülmüş
Gel gör ki dürüst yaşamaktan sıkılmış
Sonunda postu Londra'ya atmış
Bakın ki kaderin cilvesine
Bir yosmayı dost tutmuş kendisine
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.

Canbery Bess, Turnbull Caddesi'nde
Kestirmiş onu gözüne,
Geçerken yanından işveli
Yalvarmış ısmarlasın diye bir içki
O da hemen kabul etmiş
Gidip günah çıkarasın be adam şimdi
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.

Çekici yemlerle döndürmüş başını
İyice sarhoş etmişti kadın, adamı
Sherwood hepten kendisini kaptırmıştı
Her türlü zokayı yekten yutmuştu
Çekmişti paralar suyunu iyice
Ama doymak bilmiyordu bu fahişe
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.

Şehirde türlü türlü şeytanlık
Çıkıyordu onların başından
Hep kaçıyorlardı ceza görmeden
[....] merhamet nedir bilmeden

Resim 1. Jacob Sing, *Karısını ve Altı Çocuğunu Quedlinburg'ta Katleden Heinrich Rosenzweig'ın Haberi*, Saxony, 2 Ocak 1621. Ahşap baskı, 1621.

Sade soygun değil işledikleri
Cinayet de bunlara eklendi
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.

İlki William Loe Efendiydi,
Saygıdeğer biriydi,
Zalim Sherwood indirdi onu yere
Bir vuruşla kalleşçe
Ne canaydı saygıları ne de kana
Kan dökmekti zevkleri kana kana
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.

....

Son kurbanları,
Claxton Efendiydi,
O da iyi bir ailedendi
Gerçekten de sevilen biriydi
Silahsız yürürken şafak vakti
Holborn tarlalarında katledildi
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.

Aldılar üzerindeki kızıl ceketi,
Tepeden tırnağa gıcır bir takım idi,
Çıkardılar çizmelerini, gömleğini, şapkasını
Ceplerine indirdiler parasını,
Öylece bıraktılar onu tarlada
Kaçtılar kimseler görmeden.
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.

Bakın ki Tanrı'nın işine,
Gün batıp da doğunca yeni gün peşine,
Sherwood denen zat, o yosmayla
Henüz açılmadan denize
Yakalandılar Houndsditch'de kıskıvrak
Satmaya çalışıyorlardı ceketi ürkerek
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.

...
Şimdi ölecek, sebep: yaptıklarının kötülüğü
Adil yargı olsun onun tek ödülü
Yoldan çıkmışların başına gelen işte budur
Ne daha kötü ne daha hızlıdır,
Günahlarıyla ağlayıp inleyen İngiltere,
Tanrı ulaştırsın seni selamete
Ah cinayet, hırs ile cinayet,
Günahın pis kokusudur cinayet.
Son.[8]

Eğitim seviyesi yüksek olmayanlar için sözlü kültürle yazılı kültür arasında bir köprü vazifesi de görmüş olan bu popüler matbu malzemeler için, şarkının kendisi önemli bir pazarlama aracıydı. İspanya'da, Madrid ve çevresinde, kör çerçiler için kurulan bir dayanışma derneği 1581'den 1836'ya kadar popüler matbu malzemelerin satış tekeline sahipti. Satış teknikleri hem okuma yazma bilenlere hem de bilmeyenlere hitap ediyordu; çünkü bu satıcılar keman ya da gitar eşliğinde sattıkları tekerleme veya şarkıları bir yandan da söylüyorlardı. Almanya'da, *Bänkelsänger* denen seyyar satıcılar, idam günlerinde idam mahkûmlarının suçlarını betimleyen çizimler asar, sonra resimler üzerinde göstererek bu suçları şarkılar eşliğinde canlandırırlardı. Gösterilerin sonunda etraflarına topladıkları izleyicilere şarkılarının ve tekerlemelerinin basılı nüshalarını satarlardı.

Bu afişlere yazılan şarkıların kullanımı, incelediğimiz dönem boyunca devam etti; ileride göreceğimiz gibi başka matbu malzemeler yavaş yavaş aslî haber kaynağı olarak bu afişlerin yerini aldı. Bazı yayıncılar iyi bir hikâye buldular mı pazarlanabilir olduğu sürece tekrar tekrar basmaya devam ettiler ve bu tarz şarkıların 1796'da polis tarafından el koyulan bir Fransız *canard*'ında pazarlanmaya devam ettiğini görebiliyoruz. Bu *canard,* Resim 2'de de görülebileceği gibi, on yıl önce idam edilen Poulailler adlı haydutun zenginlerden çalıp çırptıklarını güya fakirlerle paylaştığını anlatıyordu. Altıncı kıta şöyle diyor:

Herkes der ki bu Poulailler
Durdurduğunda onları

[8] Joseph H. Marshburn ve Alan R. Velie (ed.), *Blood and Knavery. A Collection of English Renaissance Pamphlets and Ballads of Crime and Sin,* Yeniden basım, Rutherford, Madison ve Teaneck: Fairleigh Dickinson University Press, 1973, s. 66-73.

Resim 2. Çizeri bilinmiyor. *Meunière Ezgisine Yeni Şarkı. Meşhur Poulailler* (*New Song to the Tune of Meunière. The Famous Poulailler*). Paris Ulusal Tarih Arşivleri Merkezi (Centre historique des Archives nationales à Paris) (BB[18]748). Renkli gravür, 1796.

Öldürmedi kimseyi
Anlatırsan durumunu
Acıyacaktır sana
Para verecektir para.[9]

Canard, yaklaşık 500 kişilik bir çetenin lideri olarak Poulailler'i resmederken, yetkilileri atlatma becerisini, ortadan kaybolma ya da insan dışı varlıklara dönüşme gibi büyülü güçlerine bağlamaktadır.

Nesirli afişler, yeni hikâyelerin satması için resimlere de yer veriyordu. Betimlenen bazı eylemler, yazarın, hikâyenin gerçeklerini bir hayli etkileyici hale getirmek için çarpıttığı ve hatta kimi olayları kurguladığını akla getiriyor. Çarpıcı bir şekilde resimlendirilmiş böyle bir örnek 1606'da Silezya'daki Frankenstein kasabasından geldi. Mezarcıların habis karakteri hakkındaki uzun soluklu batıl inançlara dayanan afiş, ikisi kadın sekiz mezarcının eşik ve kapı tokmaklarına sürdükleri zehirle komşularını öldürüşünü resmediyordu. Bu habis mezar kazıcılar güya daha sonra evleri, cesetleri ve kiliseleri soymuş, gebe kadınların karnından doğmamış bebekleri çıkarıp yemiş ve mezardan çıkardıkları cesetlerle cinsel ilişkiye girmişlerdi. İşledikleri korkunç suçlardan ötürü idam edilen mezarcıların toplam 1.500 kişiyi telef ettiği söyleniyordu.[10]

Bu afişleri basanlar, her ne kadar okuyucu çekmek için bilindik biçimleri kullanmış olsa da, yeni tekniklerle de satışları artırmaya çalışıyorlardı. Korkutucu ya da imalı başlıklar atarak müşteri çekme çabasına verilebilecek birkaç örnek şunlardır: *Ünlü soyguncunun ağıdı ya da Whitney'in Newsgate hapishanesi manisi* (1693); *saygın bir şövalyeyi öldüren iki katilin tutuklanmasının, yargılanmasının, itiraflarının, hüküm giymelerinin ve idam edilmelerinin acıklı fakat gerçek öyküsü* (1675); *gözünü kan bürümüş koca ya da talihsiz karısı* (1690); ve *Yorkshire trajedisi* (1685).

Resimler, bu tarz yayınların hep bir parçası oldu ve sansasyonel olayların resimlerle anlatılması yöntemi erken modern dönemde en parlak gelişimine ünlü İngiliz sanatçı ve gravürcü William Hogarth'ın (1697-1764) işlerinde ulaştı. Hogarth'ın beceriyle çizilmiş ve çoğu mütevazı bir para karşılığında satılmış gravürlerinde resim, metni gölgede bırakmış ve şiddet, duyguları kışkırtacak şekilde tasvir edilmişti. Hogarth'ın şiddet

---

[9] Archives Nationales de France, BB[18]748. Ministère de la Justice, Correspondance générale de la Division criminelle, Seine.

[10] Resim, David Kunzle, *The Early Comic Strip: Narrative Strips and Picture Stories in European Broadsheets, c. 1450-1825,* Berkeley: University of California Press, 1973, s. 171.

betimlemelerinin en canlı örneği, *Acımasızlığın Dört Aşaması* başlıklı dörtlü bir gravür serisiydi; bu seride Tom Nero'nun suç hayatı anlatılıyordu.

Acımasızlığın Birinci Aşaması'nda sanatçı, Nero'yu arkadaşlarıyla beraber hayvanlara eziyet eden zalim bir çocuk olarak betimler. *Acımasızlığın İkinci Aşaması*'nda Nero, üzerlerine fazlasıyla yük binmiş atlarına kötü davranan yetişkin bir arabacıdır. *Acımasızlığın Mükemmelliği* (Resim 3) ise özellikle tiksindirici bir şiddet eylemini, Nero'nun sevgilisi Ann Gill'i katletmesini resmeder. Yakayı ele veren Tom'u çevreleyen insanlardan birinin elinde Gill'in, vurgunu Nero'ya vermek için patronunu soyduğunu anlatan bir mektup vardır. Gill hamiledir ve Nero belki de çocuğun sorumluluğundan kurtulmak için, onun boğazını kesmiş, kısmen vücudunu parçalamıştır. Resim, ölümü çağrıştıran unsurlara başvurarak Nero'nun şiddetini özellikle ürkütücü bir şekilde yansıtır; daha sonra bu unsurlar 21. yüzyılda Hollywood tarafından başarıyla kullanılacaktır; örneğin mezar taşı, yarasa, baykuş gibi modern korku filmlerinin olmazsa olmazlarıyla beraber suçun cadılık saati olan gece yarısına yakın işlendiğini gösteren bir saat, kuru kafa, bulutların arkasına gizlenmiş bir hilal ve hortlaklı bir evden kaçan bir insan figürü gibi. Bu serinin son karesi olan *Acımasızlığın Ödülü*'nde idam edilmiş Nero'nun vücudunu cerrahlar neşterle kesmiş, kalbi ve bağırsaklarını köpeklere yedirirken resmedilir. 18. yüzyılda Hogarth'ın çalışmalarını görenler kendilerini gerçekten de gaddar bir toplumun parçası olarak hissetmiş olmalı.

Elkitapları ve küçük kitaplar, incelediğimiz dönemde dolaşımdaki ikinci en yaygın matbu malzeme biçimiydi. 16. yüzyılın sonlarına doğru en çok basılan ucuz Alman metinleri haline geldiler; İngiltere, Fransa ve Felemenk Cumhuriyeti'nde ise 17. yüzyıl içinde birincil haber kaynağı olarak afişlerin yerini almaya başladılar. Yayıncılar genellikle bunları ucuz mürekkep, düşük kalite kâğıt, ikinci el yıpranmış baskı makinesi ve resimler için tekrar tekrar kullanılan ahşap kalıplarla olabilecek en düşük ücrete mal etmeye çalışıyordu. Ancak bu eserler afişlerden daha uzundu ve afişlere eklenen maniler ve şarkılar yerine düz yazıyla doldurulduğu için daha detaylı anlatımlara olanak sağlıyordu.

Bu tarz metinler çeşitli isimler altında dolaşımdaydı. İngiltere'de bu elkitapları ve küçük kitaplar, onları satan "chapmen" (işportacılar) ya da çerçilerden esinlenerek "chapbooks" diye adlandırılıyordu. İsveç'te bunlara *Skillingtryck* ya da ödenmesi gereken küçük madenî para dolayısıyla "şilin edebiyatı" deniyordu. İspanya'da satıcıların pazarlarda kitapları asıp sergiledikleri iplerden dolayı *literatura de cordel* ya da *pliegos de cordel* [ip edebiyatı ya da ip sayfaları] olarak bilinirken Alman

Resim 3. William Hogharth, *Acımasızlığın Mükemmelliği.* Gravür, 1751. Patrick ve Beatrice Heggarty Sanat Müzesi koleksiyonundan, Marquette Üniversitesi, Milwaukee, Wisconsin.

okuyucular bu yayınları *Flugschriften* [el ilanı] ya da elkitabı adı altında satın aldılar. Ancak bu yazın biçiminin tarihçiler tarafından üzerinde en fazla çalışılanı Fransa'daki *Bibliothèque bleue* [mavi kütüphane] idi. Dizi halinde yayımlanan kitapçıkların ucuz mavi renkli kapakları dolayısıyla Fransa'da böyle adlandırılmış ve matbaacı Outdot ailesinin bir pazarlama stratejisi olarak Troyes'de yaklaşık 1600'de aynı formatla yayımlanan bir seri halinde ve mevcut metinleri daha geniş kitlelere ulaştırmak amacıyla ortaya çıkmıştı.

Hangi dilde olursa olsun, bu elkitapları ve kitapçıklar matbu afişlerden doğdu. Yayıncılar dört sayfayı afiş folyosu üzerine basıp daha sonra sayfaları katlayıp keserek çok sayfalı kitapçıklar oluşturuyordu. Bu sayfalar daha sonra birleştirilip dikilerek sekiz sayfa ila yüz sayfayı aşan bir kalınlık arasında değişen küçük kitaplar yaratılıyordu. Fransızcadaki *canard,* incelediğimiz dönemde hem resimlendirilmiş afiş hem de kitapçık anlamına gelirdi ve çoğunlukla afişlerdeki temalar, elkitapları ve kitapçıklarda da aynen kullanılırdı.

Bu eserler, görgü kuralları ve çiftçilik meseleleri hakkında pratik tavsiyeler verirken dinî menkıbeler, peri masalları, aşk ve kahramanlık hikâyeleri de içeriyordu. Afişlerin yayıncıları gibi elkitapları ve kitapçıkları basanlar da canice, doğaüstü, felaketli, suç ve şiddet dolu öykülerin iyi sattığını fark etti. Suç işleyen, sapık davranışlarda bulunan serserilere dair edebi eserler her zaman iyi kazandırıyordu. Okuyuculara özellikle çekici gelen işler, 16. ve 17. yüzyılda hırsızların, dolandırıcıların ve Çingenelerin kanunsuz dünyalarındaki deneyimlerini anlatan yazarların popüler İspanyol haydut hikâyeleriydi.

Ufak çaplı hırsızlıklar ve dolandırıcılıklarla ilgili öyküler iyi satınca, çok daha şaşaalı, şiddet dolu olayların hikâyeleri de iyi sattı. Böylece bu öyküler her Batı ülkesinin matbuatında önemli rol oynadı. Ya olayın zalimliği ya da failin sıra dışı karakteri sayesinde şiddet ne kadar çarpıcı görünüyorsa, o kadar iyiydi. Özellikle satılabilir olanlar silahlı soygun ve kaçakçı hikâyeleriydi; örneğin, Fransa'da Guilleri Kardeşler, Mandrin ve Cartouche; İngiltere'de Robin Hood, James Hind ve Dick Turpin; İspanya'da Diego Corrientes ve Almanya'da Christian Käsebier ile Schinderhannes gibi.

Bu edebiyat türünün büyük bir kısmı aynı zamanda şiddet eylemlerinde bulunmuş kişilerin maceralarını da aktarıyordu; son perdede halka açık dayak ya da idamla sonuçlanan cezaların içerdiği şiddeti anlatarak doruğa ulaşırlardı. Aslında, bir idam olduğunda *Bänkelsänger* gibi sokak satıcıları peydah olur ve dar ağacının çevresinde mahkümların sözde itiraflarının ve hikâyelerinin kitapçıklarını satarlardı. 18. yüzyılın

büyük kısmında bu türün pazar lideri, *Newgate Papazı, Tyburn'da İdam Edilen Canilerin Yaptıklarını, İtiraflarını, Ölmeden Önceki Son Sözlerini Anlatıyor* başlıklı kitapçıktı. Afiş halinde ilk defa 17. yüzyılın sonuna doğru basılan ve 1712'de kitapçık haline gelen bu yayın, Londra Newgate hapishanesindeki suçluların kariyerleri, yargılanmaları ve bazen itiraflarıyla son sözleri hakkındaydı. Batı Avrupa'nın neredeyse her yerinde bu tarz metinler idam günlerinde ortaya çıkardı.

Afişlerde de gördüğümüz gibi, elkitapları ve kitapçıkların başlıkları, satışı artırmak için öyküyü abartarak sunardı. 1703 tarihli bir İngiliz kitapçığı dikkat çekici bir başlığa sahipti: *Geçen Pazar James Smith Tarafından İşlenen Bugüne Kadarki en Barbarca ve Kanlı Cinayetin Hikâyesi... Bir Cluff Efendinin Bedeni Üzerinde... Cesedi Nasıl Barbarca Ezip, Sol Elini Kesip, Vücudunun Pek Çok Yerinden Bıçaklayıp, Cesedi Öylece Nasıl Bıraktığına ve Bu İnsanlık Dışı Eylemin Başka Ayrıntılarına Dair*. 17. yüzyılda Felemenkçe basılan kitapçıklarda kalın harflerle yazılmış başlıklar da şöyle haykırıyordu: "Delft'te korkunç bir cinayet işlendi", "Oğul annesini ve babasını katletti!" ve "Gelin ve Kloppenburg'da üç öğrencinin iki kıza nasıl tecavüz edip dört kişiyi öldürdüğünü okuyun!"[11]

Bu yaklaşım şekli, günümüzde gazete editörlerinin gazetelerini satmak için başvurduğu tekniklere benzer. Zaten şimdi de gazeteleri ele alacağız. Modern Avrupa gazetesi 17. yüzyılda ortaya çıktı; ara sıra yayımlanıp haberleri duyuran afişlerden ve elyazması haber bültenlerinden türedi; Roma'daki *avvisi* gibi, bunları gazeteci gibi işlev gören kâtipler yazıyordu. İlk zamanlar yayınların düzenli çıkması sorunluydu. Yine de 17. yüzyılda haftalık yayınlara yaygın bir şekilde rastlanıyordu. İlk haftalık yayınları *Corante* (1621) ve *Weekly News* (1622) ile Londra başı çekmişti. Londra'yı 1631'de *Gazette* ile Paris takip etti ve ardından Floransa (1636), Roma (1637) ve Madrid (1661) kendi muadil yayınlarını çıkardılar. 1660'ta Leipzig'de günlük gazete *Einkommende Zeitung* ve 1702'de Londra'da *Daily Corant* ile ortaya çıktı. Diğer ülkeler günlük gazetelere bir hayli geç kavuştu; İspanya'nın *Diario Noticioso*'su yayımlanmaya 1758'de başladı ve Paris ilk günlük gazeteye ancak 1777'de kavuştu. İletişim geliştikçe ve kâğıt fiyatları incelediğimiz dönemin sonlarına doğru düştükçe, gazetelerin hem sayısı hem de dağıtımı arttı.

İlk gazeteler haber toplamanın modern araçlarından yoksundu ve maaşlı muhabirler nadiren bu sürecin bir parçasıydı. Hatta bazı gazeteler abonelerinin gönderdiği haberlere güveniyor ve bu yüzden de söylentileri "gerçek" haberlerle karıştırıyorlardı. Dönemin diğer basılı yayın

[11] Aktaran Van Deursen, *Plain Lives in a Golden Age,* s. 147-148.

türlerinde olduğu gibi editörler, çoğunlukla alıcıların dikkatini çekmek için şiddet haberlerini ilginç hale getirerek sunuyordu. İngiltere'de *Applebee's Original Weekly Journal*'ın da dahil olduğu bazı gazeteler, 18. yüzyılın başlarında suç haberleri üzerine uzmanlaşmıştı.

Erken modern dönem afiş, kitapçık ve gazetelerinin dolaşımını, ciltli ve pahalı kitapların satış rakamlarını, tarihçilerin uzun zamandır uyguladığı yöntemlerle tespit etmek zor. Afiş ve kitapçık basanlar, yayıncıların ve kitapçıların alıcıları hakkında tuttukları türde kayıt pek tutmamıştır. Dahası, telif haklarının olmadığı bu çağda, bir yayıncının başarılı bir metni pek çok yayıncı tarafından izinsiz olarak basılabilir ve bu sayede geniş bir kitleye ulaşabilirdi. Bu tarz ucuz metinlerin sahipleri öldüğünde de genellikle mülk envanterlerinde bunların lafı edilmezdi; çünkü ya envanter memurları bunları değerli saymıyordu ya da toplumun çeşitli sebeplerle beliren kâğıt ihtiyacını karşıladıkları için metinler ortadan kayboluyordu. Yine dolaşımla ilgili başka kanıtlara bakarak bu metinlerin dolaşımı hakkında bir fikir edinebiliriz.

19. yüzyıldan önce Batı Avrupa'nın büyük kısmında kitapçılara nadiren rastlandığını, hatta İskandinavya'da neredeyse hiç kitapçı olmadığını biliyoruz. Dolayısıyla bu kitle edebiyatının büyük bölümünü sokaklarda ve pazaryerlerinde çerçiler ya da işportacılar satıyordu. Fransa'nın, İtalya'nın, İsviçre'nin fakir ve dağlık bölgelerinin sakinleri ya da Madrid'de *pliegos de cordel* satışlarını tekelinde bulunduran körler dayanışma cemiyetinin üyeleri gibi mağdur sınıfların saflarından kopup gelen bu işportacılardan bol miktarda mevcuttu.

Aslında, bu küçük kitapçıkları ya da afişleri satan işportacılar hakkında bildiklerimiz giderek kitlesel bir pazara hitap eden bir iş kolunun parçası olduklarıdır; başlangıçta şehirlerde ama daha sonra çok daha geniş alanlarda faaliyet gösteriyorlardı. Seyyar satıcılar çok kalabalıktı, 1996 yılında İngiltere'de 4 pound ruhsat ücreti ödeyen satıcı sayısı yaklaşık 2.500'dü, üstelik ruhsat bedeli ödemeden bu işi yapan sürüyle işportacı da olmalıydı.

Baskıların fiyatları düşüktü ve kâğıt fiyatları düştüğü için incelediğimiz dönem boyunca düşmeye devam etti. 16. ve 17. yüzyılda İngiltere'de afişe basılı baladlar bir peniden satılıyordu; bu fiyat, bir kupa biranın bedeline ya da Globe Tiyatrosu'nun sahne önünde ayakta oyun seyretmek için ödenen ücrete denk geliyordu. Kitapçıklar ve elkitapları 17. yüzyıl ortasında İngiltere'de iki ila üç peniden satılıyordu; o zamanlar inşaat işçilerinin gündeliği on iki peniydi. Almanya'da 17. yüzyılda küçük kitaplar üç ila altı *pfenning* arası değişen mütevazı sayılabilecek fiyatlardan satılıyordu; Fransa'daysa *Bibliothèque bleue* aynı dönemde

yaklaşık 500 gram ekmek fiyatından satılıyordu.

İncelediğimiz dönemde yayıncılarla ilgili dağınık kaynaklar, ucuz baskılar için giderek büyüyen bir pazarın olduğunu göstermektedir. İngiltere aydınlatıcı bir örnek teşkil eder. 1660'larda her yıl 400.000 kadar almanak basılıyordu ki bu, krallıkta her üç aileden birine bir almanak düştüğü anlamına geliyordu. 1550-1700 yılları arasındaysa 3.000 balad basım izni aldı, pek çoğu da bu izinleri almadan satılmaktaydı. Fransız kayıtları da böyle bir kitlesel pazarı işaret etmektedir. Oudot yayınevini satın alan Etienne Garnier 1789'da öldüğünde, şirketinin elinde pazara sürülmeye hazır 443.069 cilt vardı. İtalya'da Bassano del Grappalı Remondini ailesi 18. yüzyılda Avrupa'nın en büyük basımevlerinden birini yönetiyordu; kitlesel edebiyat üretiminin bütün veçhelerini tek elde toplamışlardı; kağıdı kendileri yapıyor, çalıştırdıkları 2.000 seyyar satıcıyla ürünü kendileri dağıtıyordu.

Erken modern dönemde gazeteler öncelikle abonelerine satış yapıyordu, ancak 18. yüzyıla gelindiğinde halk üzerindeki etkileri çarpıcı şekilde artmıştı. 1780'lerde Almanya'da faaliyet gösteren 151 gazete yaklaşık 300.000 aboneye ulaşıyordu, İngiltere'deyse taşrada çıkan elli dergi yılda 400.000 abonenin eline geçiyordu. Dahası, gazeteler bireysel aboneler dışında da insanlara ulaşıyordu. Bazen kalabalıklara yüksek sesle okunuyorlardı veya kahvehaneler ve benzeri yerlerin müdavimleri olan okuyucuların erişimine açıklardı. Buna ek olarak, birkaç kişi bir araya gelip gazeteye abone oluyor ve gazete bu kişiler arasında sırayla dolaştırılıyordu. Dolayısıyla gazeteler, abonelerin dışında çok daha geniş kitlelere ulaşıyordu.

ŞİDDET TEMALARI

Erken modern dönemde, bugün de olduğu gibi, şiddete maruz kalmayanların üzerinde şiddetin çifte etkisi vardı. Elbette, şiddet acımasızlığıyla önce insanları sarsıp nefretlerini uyandırıyordu. Ancak dinî kurallarla ve toplumsal normlarla çeliştiği için birçok insanı da büyülüyordu.

Fakat erken modern dönem yayıncıları bu büyülenme halini beslerken bazı kısıtlamalara uymak zorundaydı. Şiddet, yönetimi hedef aldığında politik olarak tehlikeli; olumlu biçimde yansıtılırsa topluma zararlı olabiliyordu. İlk etapta şiddetin sözlü ve yazılı temsilleri hükümetler tarafından düzenleniyordu; bu da erken modern Avrupa devletlerinin bir çeşit sansür uygulamasıydı. Britanya adalarındaki zenginden alıp fakire veren soylu hırsız Robin Hood efsanesi, 17. yüzyılda eklenmiş görünmektedir ve derhal resmî makamlarca kınanmıştır. Robin ve

Küçük John'un yumruklaştığı sahneler Mayıs oyunları gibi festivallerde boy göstermeye başlayınca, 1555'te İskoç meclisi Sherwood Ormanı adamlarını da dahil ederek bu kutlamaları yasakladı ve bu oyunları oynamaya devam edenleri cezalandıracağını duyurdu. Erken modern dönem Alman matbaacılığının en büyük merkezlerinden olan Nürnberg'te, şehir meclisleri matbu malzemeleri sıkı denetim altında tutuyordu. 16. yüzyılda bu şehirde sadece suç ve cezaları anlatan afişleri değil aynı zamanda mucizeler gibi başka sansasyonel haberleri de basmak yasaktı. Fransa'da da Eski Rejim (*Ancien Régime*) polisi, Devrim dönemindeki muadilleri gibi, Poullier'i soylu bir haydut olarak gösteren *canard*'lar benzeri tehlikeli metinlere karşı tetikteydi.

Bu, dindar bir çağdı ve hem popüler edebiyat hem de seçkinlere yönelik edebiyat, Hıristiyan düşüncesini ve ahlak kurallarını erken modern dönem boyunca yansıtmıştır. Dolayısıyla, popüler basındaki şiddet anlatıları sıklıkla didaktik bir anlatıma dönüyor ve küçük günahların kaçınılmaz şekilde daha büyüklerini işlemeye yol açacağı mesajını veriyordu. Pek çok kişi için idamlar dinî törenler gibiydi ve idama gidenlerin gerçek veya yakıştırma son sözleri sıklıkla afişlerde, kitapçıklarda ve ilk gazetelerde dinî mesajın altını çizecek şekilde yer alıyordu. Bir mahkûm kendinden beklenen pişmanlık sözlerini söylemeden idam edildiğinde yazarlar, suçluların bu davranışını nasıl davranılmaması gerektiği hakkında katı bir uyarı olarak yorumlardı.

Dönemin dinî hassasiyetlerinin ve basına sansür uygulamakla görevli yetkililerin verebileceği cezaların uyandırdığı korkunun matbu malzemelerde şiddet sunumlarını etkilediğini göz önüne alan tarihçiler, popüler edebiyattaki suç ve şiddet anlatımlarının güvenilirliği hakkında uzun uzun tartışmıştır. Bazı akademisyenler, popüler edebiyattaki suç ve şiddet temsillerinin gerçekten yaşanan şiddetin yansımaları olarak ele alınması gerektiğini, şiddet sahnelerinin anlatımındaki ayrıntıları da örnek göstererek savunmaktadırlar. Başka araştırmacılar ise haklı olarak bu tarz edebiyatta basmakalıp özelliklerin ve olayların boy gösterdiğini belirtmektedirler. Silahlı soygun hikâyelerinde Robin Hood benzeri karakterlerin ortaya çıkış sıklığına, neredeyse her suçlunun darağacında tövbe etmesine ve başka basmakalıp gelişmelere dikkat çeken bazı tarihçiler, popüler edebiyatın güvenilir çok az bilgi içerdiği sonucuna vardılar. Popüler edebiyat üzerine çalışan pek çok araştırmacı, bu edebiyatın gerçekliğinden kuşku duymaktadır; çünkü sık sık o kadar çok sansasyonel ayrıntılar verilmektedir ki bazı şiddet olayları okuyucu çekmek için yazarlar tarafından uydurulmuş gibi görünmektedir.

Tarihçiler ilk matbu şiddet anlatılarından bazılarının doğruluğunu

polis ve mahkeme kayıtlarıyla karşılaştırarak kontrol edebilmiştir. Gerçi bulguları muğlaktır. 18. yüzyılda satış rekorları kıran suç ve ceza anlatısının, yani *Newgate Papazının İfadesi,* suçluların hikâyelerinde ve vaizin önündeki itiraflarda abartmalar olsa da, gerçeği yansıttığı ortaya çıktı. Ancak aynı şeyi sonu idamla biten diğer matbu suç hikâyeleri için söyleyemeyeceğiz. İdamları betimleyen matbu malzemelerde mahkümların büyük çoğunluğu cinayet suçundan idam edilmişti. Ancak en azından mahkeme kayıtlarıyla popüler edebiyattaki cinayet anlatılarının sayısının istatistikî olarak karşılaştırıldığı İngiltere'de idamın en yaygın sebebi cinayet değildi. Aslında 16. ve 17. yüzyıllardaki idamların dörtte üçü mülke karşı işlenen suçlar gibi daha sıradan suçlardan kaynaklanıyordu, cinayetten değil. Dolayısıyla şiddet edebiyatı, en azından İngiltere'de, suçların gerçek doğasını yanlış yansıtmıştır.

Eğer popüler edebiyat tüm suçları eşit olarak yansıtmadan bazı suçlara odaklanıyorduysa, pek çok yazar da ele aldıkları cinayet hikâyelerini aktarırken istediklerini ekleyip çıkarma konusunda kendilerini özgür hissediyordu. Daha önceden bahsettiğimiz Poulailler'in şarkısı, cazip ve çok satacak bir öykü ortaya çıkarmak için yazarın gerçeklerden ne kadar ayrılabileceğini göstermektedir. 500 kişilik bir çetenin lideri, Galyalı bir 18. yüzyıl Robin Hood'u olmaktan çok uzak olan Poulailler, sıradan bir hırsızdı. "Poulailler" adının kendisi "tavuk-adam" anlamına gelen bir takma isimdi; bu isim onun suçlarının doğasını yansıtmaktadır. Kümes ve çiftlik hayvanlarını çalarak hırsızlık kariyerine başlayan Poulailler yakalandığında silahlı soyguna daha yeni terfi etmişti. Çetesi 500 kişiden değil, beş kişiden oluşuyordu ve *canard*'da bahsedilen karaktere pek de benzemiyordu.

Ancak burada amacımız, bu metinlerin tarihsel güvenilirliğini tartışmak değil; gerçekleri yansıtsın veya yansıtmasın bu metinler kitlelere hitap ediyordu ve içerdikleri klişeler de bu yüzden ilgimizi çekmektedir. Öncelikle, tekrar tekrar beliren basmakalıp sunumlar, bu işleri müşterileri için anlaşılır kılıyordu. Okuyucuların bu temalara, karakterlere, metinlere ve sıklıkla yeniden basılan resimlere aşina olması, tanıdık unsurlar içeren yeni metinleri rahatça anlamalarını sağlıyordu.

İkincisi ve belki de en önemlisi, bu edebiyat, hassasiyetlerini dikkate alması gereken geniş bir pazara hitap ediyordu. Dolayısıyla bu edebiyatta yer alan basmakalıp kişiler ve olaylar, bu okuyucu kitlesinin tavır ve varsayımları hakkında bize bilgi vermektedir. Bu edebiyatta geleneksel dinî, siyasi ya da toplumsal düzene meydan okuyan pek bir şey bulamayız. Dolayısıyla dinî ve toplumsal açıdan muhafazakâr İspanya'da *pliegos de cordel* edebiyatı, şiddet ve intikamı betimlerken, geleneksel

Katolik ilkelerini destekleyen anlatımları kullanıyordu ve suçluların kariyerlerini temel alarak çıkarılan derslerden bir çeşit "iyi alışkanlıklar okulu" oluşturuyordu.[12] Aslında 16. ila 17. yüzyıl İspanyol afişleri sıklıkla, karakterlerin suç hayatına adım atmalarına neden olan kusurlarının üzerinde dururdu. Özünde muhafazakâr olan aynı mesaj İngiltere ve Felemenk Cumhuriyeti gibi dinî bakımdan hayli farklı ülkelerde de ortaya çıkmıştı. Bu açıdan kitlesel basında çıkan şiddet betimlemelerini, kadınların da dahil olduğu toplum hakkındaki tutumları ortaya koyduğu için öğretici buluyoruz.

Erken modern dönemde suç haberlerine iki çeşit şiddet biçimi ağırlığını koyuyordu: silahlı soygun ve cinayet. İkisi de halkın içini gıcıklayacak şekilde şiddet haberlerini sansasyonelleştirmek için sınırsız olasılıklar sunuyordu. Ayrıca bu suçların cezası her yerde idam olduğundan, suçlular idamları sırasında bir de ahlak dersi verme fırsatını sunmuş oluyordu.

Yedinci Bölüm'de de göreceğimiz gibi, yolları kesen silahlı soyguncular erken modern dönemde palazlandı. Onların temsillerinin doruk noktası 18. yüzyılda afiş, kitapçık ve gazeteler silahlı soygun haberleriyle doluyken yaşandı. İngilizlerin *highwayman* (yol kesen), İskoçların *reiver* (yağmacı), Almanların *Strassenraüber*, İtalyanların *bandito* ve İspanyolların *bandolero* olarak adlandırdıkları tip, tam da erken modern dönemde Avrupalıların ilgisini çeken egzotik tiplerden biriydi. Soyguncu, bu popüler metinlerde bireyselliğini kaybedip üç klişe tiplemeden birinin içine sokuluyordu.

Yaygın tiplemelerden biri, itici ve gaddar haydut klişesiydi. Gaddar haydut temsillerinde okuyucu aşırı şiddetle karşılaşıyordu ve bu temsiller herhangi bir ahlaki muğlaklığa yer vermiyordu. Haydut açıkça kötü; yetkililer iyiydi ve suçlu sonunda ölümü hak ediyordu. Bu haydut tiplemesinin vücut bulduğu örneklerinden biri 17. yüzyıl başlarında ailesiyle beraber bir İskoç mağarasında yirmi beş yıl yaşayan Sawney Beane idi. VI. James'e bağlı güçler tarafından yakalanıp idam edilene kadar, o ve hısımları yolcuları soyuyor, öldürüyor ve kurbanlarının etini yiyordu.

Bir başka silahlı soyguncu tiplemesi ise muzip hayduttu. Bu klişe, edebi bir araç olarak çekici olasılıklar sunuyordu. İki çok satan unsur: mizah ve şiddet bir araya getirilmiş oluyordu, ancak yine ahlaki belirsizliğe yer yoktu, suçlu kaderini hak etmişti. Patrick Fleming tam da böyle

[12] Joaqin Marco, *Literatura popular en España en los signos XVIII y XIX (una aproximación a los pliegos de cordel),* 2 cilt, Madrid: Taurus, Ediciones, 1977, 1, s. 89-90.

bir şahsiyetti; İrlandalı bu soyguncu, İngilizce pek çok yayında müstehcen numaralarla papazları ve başkalarını rezil eden gaddar bir haydut ve muzip bir kişi olarak tasvir edilmişti.

Ancak silahlı soyguncuların en popüler tasviri İspanyol Diego Corrientes ya da daha sonra ünlenecek olan Robin Hood gibi zenginden alıp fakire veren "soylu haydut" tipiydi: "Diego Corrientes, Endülüslü soyguncu/Zenginden alıp fakire yardım eden."[13] 18. yüzyılın yüksek tirajlı edebiyatının yayıncıları her yerde bu temayla zenginleşti. Bu temanın yakıştırıldığı isimlerden birkaçı şunlardı: Diego Corrientes ve Joán Serralonga (İspanya), Angiolillo (Napoli), James Hind ve Dick Turpin (İngiltere), Rob Roy (İskoçya), Mandrin ve Cartouche (Fransa). Bu karakterlerin hikâyelerinin pek çoğunda, yazarlar ellerindeki haydutların yaptıklarını betimlerken klişeler kullandığı için, haydutların bireysel özellikleriyle beraber öykünün doğruluğu ve gerçekliği de yok oluyordu. Bu klişelerin büyük çoğunluğu Eric Hobsbawm'ın haydut efsaneleri üzerine yaptığı çalışmada belirtilmiştir.[14] Bu anlatılarda soylu haydut kariyerine suç işleyerek değil, Mandrin'in hikâyesinde de iddia edildiği gibi bir adaletsizliğin kurbanı olarak kaderin bir cilvesiyle başlar. Artık silahlı soygun yapmaya başlamış olan haydutumuz adaletsizliğe karşı savaşır, genellikle zenginlerin haksız yere kazandıklarından çalıp çırptıklarıyla fakirlere yardım eder. Yazarlar bu soylu haydutları sadece kendilerini korumak ya da intikam almak için öldürürken resmeder. Her ne kadar eylemleri kanunlara aykırı olsa da, bu çatışmaların sonunda hayatta kalırsa toplumu onu onurlandırır. Soylu haydut hikâyeleri aynı zamanda krala sadakatle de iç içe geçiyordu; haydut sadece zavallıları ezmeye çalışanlara karşı cephe alırdı. Dolayısıyla, I. Charles'a her zaman sadık İngiliz soyguncu James Hind, sözde sadece Krala karşı çıkan meclisteki muhalefeti hedef seçmişti. Bu hikâyelerin pek çoğunda soylu haydutun aynı zamanda sihirli yetenekleri vardı; Poulailler örneğinde gördüğümüz gibi, kendilerini görünmez ya da yenilmez kılabiliyorlardı. Eğer soylu haydut ölecekse de, bunun sebebi ihanete uğraması oluyordu.

Ancak "soylu haydut" teması yazarlar için aynı zamanda riskliydi de. Elbette haydutun soylu hareketleri okuyucular için çekiciydi, ancak bu temsiller özünde şiddet kullanarak kanuna karşı gelenleri içerdiğinden

---

[13] Aktaran Peter Burke, *Popular Culture in Early Modern Europe,* New York: Harper and Row, 1978, s. 166.

[14] Eric J. Hobsbawm, *Bandits,* gözden geçirilmiş baskı, New York: Pantheon books, 1981, s. 42-43 [Türkçe çevirisi için bkz. *Eşkıyalar*, Osman Akınhay (çev.), Agora, 1997].

resmî kınama riskini de taşıyordu. Örneğin Mandrin örneğinde Ferme yetkilileri kaçakçıyı azıcık da olsa olumlu gösterebilecek herhangi bir yayını yasaklamıştı. Dahası, yetkililer özel olarak yazdırılmış bir kınama öyküsünü de *Histoire de Louis Mandrin depuis la naissance jusqu'à sa mort* [Doğumundan Ölümüne Kadar Louis Mandrin'in Hayat Hikâyesi] adı altında piyasaya sürmüşlerdi. Dolayısıyla soylu haydut anlatılarında yetkilileri yatıştıracak ve ekonomik, sosyal ve siyasi statükoyu destekleyecek unsurlara yer veriliyordu. Soylu haydutlar bu anlatılarda nadiren kurumlara saldırıyordu, bunun yerine saldırılarını kötü ya da mağrur insanlara yöneltiyorlardı. Çok azı tövbe edip haydutluğu bırakmıştı; yolundan dönmeyenler de suç işleyerek yoksullara yardım etmelerinin temelindeki niyetlerine ilişkin olarak tonla kanıt sunuyorlardı. Soylu haydutun yapacağı son bir gaddarlık eylemi, içindeki kötülüğün kanıtı olabiliyordu, örneğin Mandrin'in öyküsünde hamile bir kadının onun atının ayakları altında ezilmesi gibi; sonuçta haydutun idam edilmesi kötülüğüne dair nihai kanıttı.

Cinayet anlatıları da bu edebiyatın rağbet gören biçimlerinden biriydi ve anlaşılan ne kadar sansasyonelse o kadar iyiydi. Cinayet öykülerinde hiçbir şeyin çizgiyi aştığı düşünülmüyordu, çocuk cinayetlerinin bile. Bunların arasındaki bir öyküye göre, 17. yüzyıl İngilteresinde Anabaptist Mary Campion güya Presbiteryen kocası vaftiz ettirmesin diye kendi çocuğunun başını kesmişti. Benzeri bir başka itici suç da 1551 tarihli bir Alman kitapçığında kafiyeli bir şekilde anlatılan, kocası işteyken baltayla dört çocuğunun kafasını kesen bir kadının hikâyesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatı da çocuk, hayatı için çaresizce yalvarır:

> Dedi, "ah sevgili anneciğim
> Bağışla beni, ne istersen yapacağım:
> Bugünden itibaren taşıyacağım
> Suyu bütün kış boyunca.
> N'olur öldürme beni! Canımı bağışla!"
>
> Ancak hiçbir nafile yakarış yaramadı işe,
> Şeytan'ın elindeydi irade.
> Vurdu kafasına acımasızcasına
> Sanki bir lahanaymışçasına.[15]

[15] Joy Wiltenburg, *Disorderly Women and Female Power in the Street Literature of Early Modern England and Germany,* Charlottesville: University Press of Virginia, 1992, s. 228.

Cinayet ve silahlı soygun anlatıları sırf ayrıntılarıyla suçun kendisine de odaklanabiliyordu, ancak suçlu biyografileri ya da otobiyografiler özellikle sevilen bir tarzdı ve *Newgate Papazının İfadesi* bu tür popüler edebiyatın en iyi bilinen örneklerinden biriydi. Bu biyografi ya da otobiyografiler, Hıristiyan düşüncesindeki yaradılış, ayartma, düşüş ve kefaret döngüsü kisvesi altında nazım ya da nesir haline dökülmüş iç gıcıklayıcı suç anlatıları yaratmak için pikaresk hikâyelerden faydalanıyordu.

Bu senaryoda potansiyel haydut veya cani iki sahneden birinde dünyaya geliyordu. En yaygın olanında suçlu, dürüst ama fakir bir ailenin evladı olarak doğuyordu ki herkesin kötü yola düşebileceği mesajı verilebilsin. Dolayısıyla 18. yüzyıl Fransız haydudu Nivet, güya Caen'de dürüst, çalışkan ama fakir, topal bir hallacın oğlu olarak doğmuştu. *Bibliothèque bleue*'nun *La vie de Nivet, dit Fanfaron* [Fanfaron Takma Adlı Nivet'in Yaşamı] adlı sayısında kötü arkadaşlar Nivet'yi suçla tanıştırıyordu. Daha az yaygın olan ikinci durumdaysa suçlu dünyaya kötülük alametleri eşliğinde geliyordu ve bu anlatılar cehennem güçlerinin müdahil olduğu imasını içeriyordu. Örneğin, bu popüler anlatılardan birinin yazarı, kaçakçı Mandrin'in keçiye benzer canavarımsı bir şekilde dişli ve kalın bir kürkle beraber doğduğunu iddia etmişti. Bela hemen kendisini göstermişti, çünkü dişleri yüzünden kimse onu emziremiyordu ve ona süt verdirmeye çalıştıkları üç inek de ısırıkları dolayısıyla ölmüştü. Bu hikâyede Mandrin hırsızlığa genç yaşta başlar, on beş yaşında bir papazı öldüresiye döver ve daha önce bahsettiğimiz zalim kaçakçıya dönüşür.

Şeytan'la işbirliği, kötü arkadaşlar, açgözlülük ve hatta gurur, erken modern dönemde yazarların şiddeti açıklamak için kullandıkları sebeplerdi. Bir yazara göre, 16. yüzyılda Alman bir sekreterin kendisini azarlamak için kelepçe kullanan patronunu parçalara ayırmasının sebebi gururdu. Ancak doğaüstü güçler şiddet anlatılarında varlıklarını 17. yüzyılda da korudu ve bazen suçluların yakalanmasına yardımcı oldukları da iddia edildi. İngiltere'de 1606 yılında basılan "The Most Cruel and Bloody Murther Committed by an Innkeeper's Wife, called Annis Dell and her sonne George Dell, Foure yeeres since..." [Dört Yıl Önce Bir Hancının Karısı ve Oğlu, Annis Dell ve George Dell Tarafından İşlenen Bugüne Kadarki En Gaddar ve Kanlı Cinayet] başlıklı öyküde bariz bir mucize gerçekleşir. Kitapçığa göre hırsızlar Elizabeth James'in annesini, babasını ve erkek kardeşini öldürmüş, onlara karşı tanıklık etmesin diye Elizabeth'in de dilini kesmiştir. Elizabeth, dört yıl boyunca Londra ile Hertfordshire arasında dolaşıp durmuş ta ki mucizevi bir şekilde konuşma yeteneğini kazanıp suçluları ele verene kadar.

Bu edebiyat türünde, çeşitli sebeplerle şiddet eylemlerine yönelen ve belki de ilahi kuvvetlerin yardımıyla yakalanan suçlu, sonunda kefaretini ödüyordu. Böylece suçlu, Tanrı'nın merhametini gözler önüne sermiş ve bu halk edebiyatındaki gereksiz şiddeti gölgede bırakan bir ahlak dersi vermiş oluyordu. Bu, darağacında başkalarının onun yolundan gitmemesi için suçludan gelen bir ikaz olabiliyordu, tıpkı 1691'de James Selby'e atfedilen ikaz gibi:

> Herkes toplandı buraya akıbetimi görmeye
> Son sözlerimle yakarıyorum ki Rabbime
> Benim talihsizliğim ibret olsun cümle âleme
> En tepedekilerden en alttakilere.[16]

Kıssadan hisse, idam arifesinde tam bir dinî dönüşümle de verilebiliyordu. 1551 tarihli kitapçıktaki katil Alman anne bile intihar etmeye çalıştıktan sonra şöyle tövbe ediyordu:

> Sonra Tanrı inayet gösterdi
> O'nun kelamıyla düzeldi
> Kutsanıp değiştirdi dinini
> Teslim etti huzur içinde ruhunu.[17]

İspanya'da "cömert haydut" Diego Corrientes, popüler edebiyatın bazı parçalarında neredeyse tamamen dinî motiflerle betimleniyordu. Onun da aynı İsa gibi bir ortağı tarafından ihanete uğradığını dikkate alacak olursak, bazı yazarlar buradan hareketle işi bir hayli farklı yerlere taşıdı. Onlara göre Corrientes yetkililer tarafından Sevil'e bir pazar günü getirildi ve müteakip cuma günü idam edildi; tıpkı İsa'nın son günlerinin sırasıyla kopyalar gibi. Dahası, suçu ne olursa olsun 30 Mart 1781'de idamı sırasında Corrientes tövbe etmişti. *Pliegos de cordel*'lerden birine göre son sözleri şuydu:

> Elveda, sefil dünya,
> Seninle işim bitti.
> Koru beni Kutsal Ana,
> Veriyorum ruhumu sana.
>
> İşte burada kabahatim yüzünden
> Rezil ve talihsiz, ölüyorum.

---

[16] Aktaran James A. Sharpe, "The People and the Law", *Popular Culture in Seventeenth-Century England* içinde, Reay (ed.), s. 258.

[17] Aktaran Wiltenburg, *Disorderly Women and Female Power,* s. 229.

Diego Corrientes'in günahları için
Yüce Tanrı'dan af diliyorum.[18]

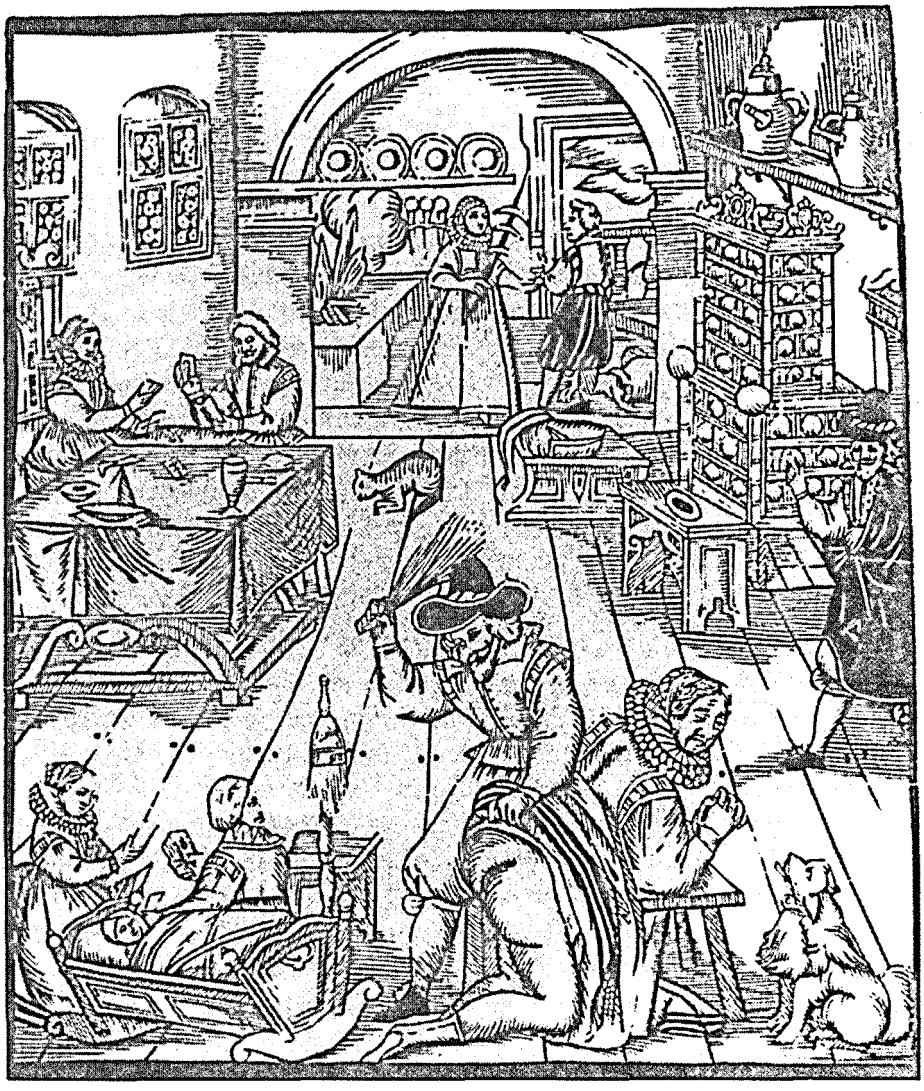
Kadınların müdahil olduğu şiddet de popüler edebiyatta boy gösteriyordu; bu öyküler, erken modern dönemde kadınlarla ilgili görüşlerden besleniyordu. Hıristiyan ve Yahudi toplumları Eski Ahit'e dayanarak erkeklerin kadınlardan üstün yaratıldığı görüşünü türetmişlerdi. En fazla kabul edilen Yaradılış hikâyesinde Havva, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmış, Cennet'te Şeytan'a uymuş, Hıristiyan öğretisindeki aslî günahı işleyip her ikisinin de Cennet'ten kovulmasına sebep olmuştu. Dolayısıyla dinî düşüncelerin büyük kısmı kadınları şehvetli, mantıksız, şiddete eğilimli ve dünyevi günahların kaynağı olarak sunmuştur; böylece kadınların bu günahkâr doğası ancak erkeklerin egemenliği ile denetim altına alınabilirdi. Bu kadın düşmanlığı, ortaçağ boyunca devam etti; Rönesansla başlayan kadınların statüsü hakkındaki tartışmalara ve pek çok Protestan reformcu tarafından kadınlara daha geniş bir ruhani rol biçilmesine rağmen, incelediğimiz dönemin büyük kısmında çoğu Batılı düşünür, kadının aşağı statüsünü norm olarak sahiplenmiştir. Aslında pek çok Batı Avrupa ülkesinde yazılı ve örfi kanunlar kocaların karılarını denetim altında tutmak için fiziksel şiddet uygulamasına izin veriyordu.

Dolayısıyla itaatkâr kadın pek çok erken modern dönem yazarına göre idealdi ve popülerleşen matbu malzemeler de bu itaati sağlamak için başvurulan aile içi şiddet temalarını sıklıkla kullanıyordu. Özellikle Alman yazarlar ve matbaacılar bu gaddar ve kanlı aile içi şiddeti betimlemekte ustalaştılar. Resim 4, anlaşıldığı kadarıyla gayet sıradan bir tavırla bir kocanın karısını şiddet uygulayarak nasıl "yola getirdiğini" betimleyen bir Alman afişini göstermektedir.

Aşağıdaki dizeler, "Kötü Bir Kadın Nasıl Dövülmelidir Şarkısı" adlı bir 16. yüzyıl manisinden alınmıştır ve yine bu aile içi şiddeti örneklemektedir:

İyice dövdüğünden emin olacaksın
Sert bir fındık sopasıyla
Şişene kadar kafasına kafasına vuracaksın
Tekmeleyeceksin midesini
Şevkle atacaksın her tür silleyi
Dikkat et ha, sakın ölmesin
Sadece uysallaşsın

[18] Aktaran Marco, *Literatura popular,* 2, s. 449.

Resim 4. Çizeri bilinmiyor. *Erkekliğin Gücü*, ahşap baskı, tarihlendirilmemiş.

Aman hayatı sönmesin
Düşünüyorsan namusunu, şerefini
Dayaktan doğrultamasın karın belini
Bir yere kaçamasın
Dövüp sindir, koşmasın
Hemen bir papazın yanına
İtaat etsin önce sana.[19]

Sansasyonel ve dolayısıyla satan haber arayışında olan bu afişlerin, kitapçıkların ve ilk gazetelerin yazarları, kadınların itaatkâr eş ve anne rollerini bir tarafa bırakıp, tutkularıyla hareket ettikleri şiddet olaylarına sıklıkla yoğunlaştı. Bir kadının en sansasyonel isyanı kocasını öldürmesiydi ve erken modern dönemde bu o kadar ağır bir suç sayılıyordu ki bu suç, İngiltere'de küçük ihanet (*petty treason*) olarak adlandırılıyor ve 18. yüzyılın sonlarına kadar suçlu yakılarak cezalandırılıyordu.

Tarihsel olarak, Dördüncü Bölüm'de de göreceğimiz gibi, dönemimizdeki en yaygın aile içi şiddet biçimi kocanın karısına saldırmasıydı. Buna rağmen, kocaların öldürülmesini anlatan hikâyeler dönemimizde özellikle yaygındı. Belki dönemin siyasi ve dinî karmaşası, yazarları, her türlü isyana karşı hassaslaştırmıştı ya da belki de kocalara yapılan saldırılara sadece sansasyonel oldukları ve iyi satacakları için ilgi gösteriyorlardı. Her iki durumda da yazarlar şiddet unsurunu dikkatlice sunuyordu; suçla ilgili sansasyonel detayların zenginliğini, katillerin darağacındaki itirafları ya da yazarın "tutkuya karşı her zaman tetikte olmak gerekir" uyarısı takip ediyordu.[20]

Evlilik bağına karşı bir isyan olan yasak aşk, kocaların cinayete kurban gitmesinin temelinde sıklıkla görülen bir sebepti. John Brewen'ın karısı Anne tarafından 1590'da öldürülmesi bu hadiseye bir örnektir ve dört kitapçığa ve iki balada konu olmuştur. İngiliz popüler edebiyat yazarlarına göre iki kuyumcu, John Brewen ve John Parker, Anne'e kur yapar. Sözde Parker'a âşık olan Anne, Brewen'in hediyelerini kabul eder. Bunun üzerine Brewen ya hediyelerini iade etmesini ya da onunla evlenmesini ister. Hediyeler artık elinde olmadığından Anne, Brewen'in ikinci önerisini kabul etmek zorunda kalır. Düğünden üç gün sonra Parker ona zehir temin eder ki zehir tam da bu dönemde kadının klasik silahı

[19] Wiltenburg, Disorderly Women and Female Power, 2, s. 121.

[20] *Lettres amoureuses de la dame Lescombat et du Sieur Mongeot ou l'histoire de leurs criminels amours,* yeniden basımı: Hans-Jürgen Lüsebrink (ed.), *Histoires curieuses et véritables de Cartouche et de Mandrin,* Paris: Editions Montalba, 1984, s. 324.

olarak görülmektedir; çünkü ne de olsa yemek hazırlama işi ona bırakılmıştır. Anne, içine zehir katılmış tatlılar hazırlar ve Brewen bunları yedikten sonra ölür. Yetkililer bu komployu kısa süre içinde açığa çıkarır ve âşıkları ölüm cezasına çarptırırlar. Kitapçıklardan birinin de kapağında gösterildiği gibi Anne suçunun cezası gereği yakılarak öldürülür.

Kadınlar, kocalarına karşı isyanlarını öldürücü olmayan başka yollarla da gösterebiliyordu. Örneğin, kocalarına küfredip vurabiliyorlardı. İngilizler bu tarz eylemlere "scolding" (çıkışmak) diyordu ve erken modern Avrupa'da bu davranış, kadınların kendilerine biçilen rollerin dışına çıkması olarak kabul ediliyor ve bu kadınların kocaları boynuzlanmış sayılıyordu. Kadının geleneksel rolünün dışına şiddet kullanarak çıkmasının başka bir yolu da yeni doğan bebeğini öldürmesiydi ki evlilik dışı hamile kalanlara ve çocuklarına pek de elverişli koşullar sunmayan bu çağda, evlilik dışı ilişkiden gebe kalan kadınlara sıklıkla atfedilen bir suçtu bu. Yaklaşık 1650 yılından kalma şu Alman dizeleri, onurlu ama müsamahakâr bir anne-babanın kızlarını anlatır:

> Bu kız pek bi pişkindi
> İçi de fesat doluydu
> Okudu kendi bildiğini
> Yaptı her istediğini
> Kirletti sonunda iffettini.

Kızın ailesi onu on beş yaşındayken şehirde çalışmak üzere gönderir ve kızın sorunları büyür:

> Hafif meşrep kadını oynadı hayli zaman
> Hissettirmedi kimseye, gizledi her zaman
> Dürüstlüğüyle övünmeyi de eksik etmedi
> İşte böyle böyle günah işledi
> Allem etti kallem etti kandırdı herkesi.

Genç kadın hamile kaldı, bebeğini dünyaya getirdi ve lağıma attı. Tanınmadığı bir başka kasabaya taşındı, rasgele cinsel ilişkiye girmeye devam etti ve yeniden hamile kaldı, bebeği doğurdu, bir yaban domuzu tarafından öldürülmek üzere terk etti. Üçüncü hamilelik ucube bir doğumla sonuçlandı; dizelerin yazarına göre genç kadının yaptıklarının Tanrı katında kabul görmediğinin kanıtıydı bu. Sonunda kadının yaptıkları ortaya çıktı ve göğüslerinden birisinin kesilmesi ve ağzından kızgın yağ akıtılması suretiyle idam edildi. Bebek cinayetlerinden ziyade hafif meşrep kadınların yola getirilmesini dert edinen bu balad, ailelere çocuk yetiştirme konusunda verilen bir öğütle sona erer: "Onları yatırın

değnek altına/Eğitilebiliyorlarken hâlâ."[21] Aslında kadınların geneli gibi çocuklar da doğalarında itaatsiz, tutkulu, yola getirilmeye ihtiyaç duyan ve gerektiğinde ailede ve toplumda düzeni sağlamak için erkeklerin şiddet uygulaması gereken aile bireyleri olarak görülüyordu.

16. yüzyıl sonlarında ve 17. yüzyılda patlak veren uluslararası çatışmalar, pek çok farklı şekilde savaşın şiddetinin ama özellikle de askerlerin sivillere uyguladığı şiddetin tasvir edilmesinin sebebiydi. Diğer şiddet biçimlerinin temsilinde olduğu gibi askerlerin eylemlerini hikâye edenler için yaşananların olduğu gibi anlatılması her zaman amaçlardan biri olmuyordu. Elbette asker hikâyelerinin anlatılmasının ardındaki temel neden sansasyonel hikâyelerle satışları artırmaktı; ancak erken modern dönemde yöneticilerin, kamuoyunu yönlendirme konusunda basının sahip olduğu gücü fark ettiğini de belirtmemiz gerekir. Dolayısıyla Fransa'da Harp Bakanlığı, devletin desteklediği *Gazette*'de 1680 ve 1690'larda çıkan haberleri Fransa'yı en iyi şekilde gösterecek şekilde dikte ediyordu. Yine de savaş zamanlarında, matbu malzemelerde savaşçıları olumsuz gösteren temsiller bol miktarda mevcuttu, ayrıca cinayet, tecavüz, kundakçılık ve yağma haberleri popüler basında boy gösteriyordu. 17. yüzyılın ilk yarısındaki bir Valon diyaloğunda Felemenk askerler, ana karakter Weri Clabå'nın babasını öldürüp kardeşine tecavüz ediyordu. Hikâye şöyle başlıyordu:

> Günlerden Çarşamba, akşam yemek saatiydi
> Bir grup Mansfeld askeri destursuz girdi içeri
> Kalacak yer, yiyecek yemek sormadı hiçbiri
> Kinle dolu yanaştılar ocağa
> Başladılar çalıp çırpıp yağmaya
> Tek kelime etmediler, "savulun" bile demeye lüzum görmediler.[22]

Otuz Yıl Savaşları'nın askerleri Almanya'nın en önemli 17. yüzyıl romanı olan Grimmelshausen'ın "Simplicus Simplicissimus" adlı hikâyesinde boy göstermiştir. Bu eserde yazar, çapulcu askerleri baş kahramanın evini yağmalarken ve sonra da değerli eşyalarının yerini söyletmek için köylülere işkence ederken betimler:

> Sonra çakmak taşlarını piştovlarından çıkardılar ve yerine köylülerin başparmaklarını soktular. Zavallı şeytanlara sanki cadı yakacaklarmış

[21] Wiltenburg, *Disorderly Women and Female Power*, s. 236-237.

[22] Aktaran Myron P. Gutmann, *War and Rural Life in the Early Modern Low Countries*, Princeton: Princeton University Press, 1980, s. 33.

> gibi işkence ettiler. Hatta yakaladıkları bir köylüyü fırına tıkıp arkasından ateşi sürdüler, oysa köylü onlara henüz tek kelime bile etmemişti. Bir başka adamın boynuna ilmek geçirdiler ve sopayla ipi adamın ağzından, burnundan ve kulaklarından kan gelene kadar çevirdiler. Kısacası her askerin köylülere işkence etmek için kendine has taktiği vardı, tıpkı her köylünün çektiği eziyetin kendine has olması gibi.[23]

Afişleri süsleyen ya da ayrıca satılan gravürler, 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başındaki savaşları da resmediyordu. Bu eserlerin üretiminde ahşap kalıplar yerini bakır levhalara bırakırken bu betimlemelerin sayıları da giderek arttı. Birçok gravürcünün eserleri savaş temasını yansıtıyordu; ancak belki de savaşı en gerçekçi aktaran Jacques Callot'un, *Savaşın Getirdiği Sefalet ve Felaket* (1633) adlı serisiydi. Bu serideki on sekiz gravürde sanatçı, savaşın çeşitli zalimliklerini yansıtır; savaşın kendisinden yağmaya, askerlerin çıkardıkları olaylara, haydutlara, orduları takip eden çapulculara ve saldırganlardan bazılarını bekleyen kanlı cezalara kadar savaşın farklı yüzlerine yer verir.

ALGILAR

Popüler basındaki bu şiddet temsillerinin kamuoyundaki izlerini takip etmek çok zor. Erken modern dönem toplumunda farklı gruplar bu temsillerden elbette farklı anlamlar çıkartıyordu. Aynı zamanda, girişte belirttiğimiz kamuoyu yoklamaları gibi, toplumdaki kanıları ölçebilecek referans noktalarımız da yok, fakat tarihçiler bu temsillerin etkisine dair bize bazı ipuçları sunmakta. Araştırmacılar 18. yüzyıl İngiltere ve Fransasında, toplumda şiddet ve suça dair kanıların evriminin çeşitli yönleri bakımından günümüzdeki Kuzey Amerikalılar ve Avrupalılarla benzer olduğunu keşfetti. Bu ülkelerde, şehirli nüfusta artan okuma yazma oranları ve basının gelişmesiyle birlikte, basının ateşlediği kişisel güvenlik endişesi, bugünkü suç kaygılarıyla benzeşmeye başladı. Bu yüzden de şiddetin genel olarak düşüşte olduğu bir yüzyılda, basının genellikle hatalı, abartılı, klişe ve hatta uydurulmuş haberleri, toplumun olaylar hakkındaki algısını etkiledi. Erken modern dönemde basın, aynı modern medya gibi, şiddetin yükseldiği algısını oluşturabiliyordu. Daha önce de gördüğümüz gibi, suça verilen tepkilerde belirleyici olan, somut bilgiden ziyade algılardı. Bundan kaynaklanan korku da çoğunlukla paniğe ve

---

[23] Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen, *An Unabridged Translation of Simplicus Simplicissimus,* İngilizceye çeviren Monte Adair, Lanham, MD: University Press of America, 1986, s. 10.

hatta bazen, yükselen şiddet algısıyla baş etmek için, kamu düzeninde ve hukuk alanında aceleci önlemler alınmasına sebep olabiliyordu.

Kamuoyundaki temel unsurlar bizim için tanıdık. Kamuoyu giderek suç ve şiddeti şehir hayatıyla daha fazla özdeşleştiriyordu. Göreceğimiz gibi, bu, yanlış olmakla beraber pek de mantıksız olmayan bir varsayımdı. Şehirler basının merkeziydi ve kendi sınırları içinde görebilen ve duyabilen herkes her tür suçu konu eden tam sayfalık afişler, baladlar, kitapçıklar ve gazetelerle karşılaşıyordu. Dolayısıyla 17. yüzyılda bile Londralı Samuel Pepys'in 1664 yılına ait günlüğü pek çok şehirli ev sahibinin endişesini yansıtıyordu:

> Sonunda eve yorgun argın ve kendimi pek de iyi hissetmeyek vardığımda kendimi doğruca yatağa attım. Saat on bir sularında ter içinde uyandım ve evde ne kadar parası olduğunu bilen biri olarak bir ses duyduğumda daha da fena halde terlemeye başladım, öyle ki neredeyse eriyip gidecektim. Zili çaldım ama neredeyse yarım saat boyunca hizmetçilerin beni duymasını sağlayamadım ve bu beni daha da korkuttu; ya şişlendilerse... Sonunda Jane kalktı ve ancak ondan sonra sesi çıkaranın eve girmeye çalışan köpek olduğunu anladım.[24]

Pepys'in gece duyduğu seslerin böyle basit bir açıklaması olduğu halde bir kere huzuru kaçmıştı. Olayın üzerinden daha bir yıl geçmemişti ki günlüğe çatıda duyduğu seslerden ve kapısının etrafında aylak aylak dolanan bir kadınla iki adamın niyetlerinden duyduğu korkuyu kaydetti.

Toplumda her daim hazır ve nazır, giderek büyüyen bir suç sorunu olduğu kanısı varlığını sürdürmeye devam etti, o kadar ki bir yüzyıl sonra, görece kültürlü İngiliz okuyucular için hazırlanan yayınlar suç listelerine yer verir oldu. *The Gentleman's Magazine*'in Ekim 1783 sayısı şunu belirtiyordu:

> On bir cani Newgate'den getirilip Tyburn'de asıldı. Gerçekten de bu ülkenin polisi hakkında kederli düşünceler bunlar; her ne kadar kanunlarımızın hafifliğiyle övünsek de sonu celladın ellerinde can veren insanların sayısı söz konusu olduğunda bütün Avrupa'da birinciyiz ve bu sayı giderek artmakta. Gazeteler, soygun veya herhangi bir kötülükle ilgili haberler dışında çok az şeyle dolu; bu haberler de, daha önce olduğu gibi başkentle sınırlı değil, hapishanelerin suçlularla dolup taştığı bu ülkenin her yerinden geliyor.[25]

---

[24] Robert Latham ve William Matthews (ed.), *The Diary of Samuel Peyps* (cilt 5), 11 cilt, Berkeley: University of California Press, 1971, s. 201.

[25] *The Gentleman's Magazine,* Ekim 1783, s. 891.

Silahlı soygunlar ve diğer suçların tasviri, erken modern dönemde pek çok Avrupalı için toplumlarının bir suç altkültürüne yataklık ettiği izlenimini doğuruyordu. Popüler yayınlar, tehlikeli unsurların güya kullandıkları farklı sözcük dağarcığının sık sık üzerinde duruyordu, böylece kanuna uyan pek çok insan, suçluların kendilerinden farklı bir tür olduğuna ikna olmuştu. Hatta suçluların kullandıkları jargonun anlamı hakkında eserler vardı.[26] Böylece İngiliz eserlerinde betimlenen suçlu şivesi, Fransız popüler edebiyatında nakledilen *argo* ve Alman haydutlarına atfedilen *Rotwelsch* kelime dağarı, tehlikeli bir altkültür mensubunun elinden çıkacak şiddet ve suça maruz kalma korkusuna hizmet ettiler.

Aslında basın, suç ve şiddet korkusunun yaratılmasında daimi bir rol oynamış görünüyor. Afişlerde basılan şarkı ve şiirler, dönemin sözlü kültürünün bir parçası haline geldi ve dönem dönem yeniden ortaya çıktılar. Paris'i iyi tanıyan 18. yüzyıl yazarlarından Sébastien Mercier şunu belirtir: "Bir baba katili, bir zehirci, bir suikastçı... idamlarının hemen ardından, hatta aynı gün Pont-Neuf şarkıcıları tarafından yazılmış şarkıları peydah olur ve her köşe başında söylenmeye başlardı... Böylece Desrues'i överlerdi ve ona dair şarkılar tıpkı eski ve unutulmaz bir oyunun tekrar sahnelenişi gibi zaman zaman yeniden ortaya çıkardı."[27] Özellikle ilginç olan, suç öyküleri hem sözlü hem de yazılı olarak tekrarlanıyordu, bu durum da güvensizlik mitolojisine katkıda bulunuyordu. Böylece, daha evvel belirttiğimiz gibi, idamından on yıl sonra dahi Poulailler'in silahlı soygunları basılı maniler halinde nakliliyordu. 18. yüzyılda yaşamış Fransız cam işçisi Jacques-Louis Ménétra'nın kısmen sahte hatıraları, popüler basın aracılığıyla müşterek suç bilgisi hazinesinin parçası haline gelen fakat Ménétra'nın kendisinin tanıklık etmiş olamayacağı olayları kapsıyordu. Örneğin Ménétra, idamından yedi sene sonraki bir tarihte Mandrin'i gördüğünü naklediyordu. Ayrıca Ménétra, yirmi yıl orduda kaldıktan sonra eve döndüğünde tanımadığı oğlu tarafından öldürülüp soyulan bir hancının öyküsünü anlatmak için Fransa'da en azından 1618'den beri dolaşımda olan bir afişten faydalanmıştı.[28]

---

[26] *Le Jargon ou Language de l'argo réformé comme il est a présent en usage...* (1629) bu tarzın örneklerinden biridir.

[27] Louis-Sébastien Mercier, *Tableau de Paris, nouvelle édition,* 12 cilt, Amsterdam, 1782-1788, 10, s. 255-56. Desrues Paris'te Mayıs 1777'de zehirleyerek cinayet suçundan idam edildi.

[28] Jacques-Louis Ménétra, *Journal of My Life,* Daniel Roche (der.), İngilizceye çeviren Arthur Goldhammer, New York: Columbia University Press, 1986, s. ix,

Suçun halk belleğinde yer eden anısı göz önünde bulundurulduğunda, 18. yüzyılda genişleyen gazete basınında şiddet eylemlerinden kısaca bahsedilmesi toplumda korku, hatta panik yaratıyordu. Dolayısıyla, İngiliz taşrasında yeni bir gazete olan *Chelmsford Chronicle,* satamadığı reklam sayfalarını doldurmak ve muhtemelen daha çok nüsha satmak amacıyla, 1763'te Colchester'daki eşkıyalıkları yayımlamaya karar verdiğinde anında yöreden tepkiler almıştı. Gazete okuyucularından aldığı bu tepkileri her gün bildirdi ve yöre sakinlerinin silahlanmaya başladığı, ailelerin pazarı daha erken terk edip grup halinde seyahat ettikleri haberleriyle bu korkunun daha da artmasını sağladı. Çok geçmeden yerel yetkililer, bir eşkıya dalgasıyla karşılaştığına ikna olmuş kamuoyuna cevaben yabancıları ve –güya eşkıyalar beyaz önlük giydiği için– herhangi bir kanıta dayanmaksızın beyaz önlüklüleri tutuklamaya başladı.

Colchester yetkililerinin halkta oluşan bu korkuya verdiği tepki gösteriyor ki, medyanın neden olduğu klasik bir suç paniği olarak değerlendirilmesi gereken bir şiddet algısı, gerçek her ne olursa olsun, kanunları ve kanunların uygalanma şeklini etkileyebiliyordu. Dolayısıyla, 1752 İngiliz Cinayet Kanunu, cinayeti caydırıcı kılmak için idamı daha da korkunç hale getirdi. Bu kanun, "daha fazla korku yaratmak için ve kötü şöhretin özel bir işareti olarak" asılıp öldürülmüş katilin bedeninin tıbbi tetkik amacıyla parçalanarak incelenmesini içeriyordu; Hogarth'ın Tom Nero'sunun başına gelen de buydu. İdam edilen kişinin arkadaşları ve yakınlarının ayaklanmasına neden olan bu kanunun gerekçesi, cinayetlerin "eskiye nazaran arttığı ve özellikle büyük şehirde işlendiği"[29] inancına dayanıyordu.

Aslında, uzun zamandır İngiltere'de şiddet düşme eğilimindeydi, ancak daha önce de belirttiğimiz gibi erken modern dönem toplumunun şiddet algısından ötürü Pepys'in uyumakta zorlanması şaşırtıcı değildir. Dünyasını çok tehlikeli bir yer olarak algılıyordu ve tıpkı bugün de olduğu gibi, yargı ve kanunlardaki gelişmeler de kamunun kişisel güvenliğe yönelik yaygın tehdit algısını yansıtıyordu. Elbette ki bu kaygılara, İkinci Bölüm'de göreceğimiz yaygın bireysel silahlanma da katkıda bulunuyordu.

83, 104.

[29] Aktaran J. M. Beattie, *Crime and Courts in England, 1660-1800,* Princeton: Princeton University Press, 1986, s. 78.

ÖNERİLEN OKUMALAR

Bell, Ian A., *Literature and Crime in Augustan England,* Londra ve New York: Routledge, 1991.

Catty, Jocelyn, *Writing Rape, Writing Women in Early Modern England,* New York: St. Martin's Press, 1999.

Chartier, Roger, *The Cultural Uses of Print in Early Modern France,* Lydia G. Cochrane (çev.), Princeton: Princeton University Press, 1987.

Egmond, Florike, "The Noble and Ignoble Bandit: Changing Literary Representations of West European Robbers", *Ethnologia Europaea* 17, 1987, s. 139-56.

Judges, Arthur V. (ed), *The Elizabethan Underworld,* New York: E. P. Dutton, 1930.

King, Peter, "Newspaper Reporting, Prosecution Practice and Perceptions of Urban Crime: The Colchester Crime Wave of 1765", *Continuity and Change* 2, 1987, s. 423-54.

Kunzle, David, *The Early Comic Strip: Narrative Strips and Picture Stories in the European Broadsheet, c. 1450-1825,* Berkeley: University of California Press, 1973.

Malcolmson, Robert W., *Popular Recreations in English Society, 1700-1850,* Cambridge: Cambridge University Press, 1973.

Marshburn, Joseph H. ve Alan R. Velie (ed.), *Blood and Knavery: A Collection of English Renaissance Pamphlets and Ballads of Crime and Sin,* Rutherford, Madison and Taeneck: Fairleigh Dickinson University Press, 1973.

Rawlings, Philip, *Drunks, Whores and Idle Apprentices: Criminal Biographies of the Eighteenth Century,* Londra: Routledge, 1992.

Sharpe, James A., *Crime and Law in English Satirical Prints, 1600-1832,* Cambridge: Chadwyck-Healey, 1986.

Spufford, Margaret, *Small Books and Pleasand Histories: Popular Fiction and Its Readership in Seventeenth-Century England,* Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Twitchell, James B., *Preposterous Violence: Fables of Aggression in Modern Culture,* Oxford: Oxford University Press, 1989.

Wiltenburg, Joy, *Disorderly Women and Female Power in the Street Literature of Early Modern England and Germany,* Charlottesville: University Press of Virginia, 1992.

2 | DEVLETLER, SİLAHLAR VE ORDULAR

Giriş bölümünde gördüğümüz gibi, tarihçiler, şiddetin erken modern Batı Avrupa'da nasıl denetim altına alındığıyla ilgili birçok hipotez geliştirmiştir. Ancak, bunu ister "uygarlık süreci" ister "sosyal disiplin" isterse bireylerin "büyük kapatılma" yoluyla denetimi olarak açıklasınlar, hepsi gelişmekte olan devlet kurumlarının bu süreçte büyük bir öneme sahip olduğu konusunda hemfikirdir.

Şiddet, modern devletin temel meselelerinden biridir. Vatandaşların hınçlarını birbirlerinden ya da devlet görevlilerinden çıkarma oranları yüksek olduğu sürece, verimli bir hükümet için gerekli olan güvenlik derecesine ulaşmak mümkün değildir. Siyasi otorite, devletin yasalarını güç kullanarak ya da güç kullanmakla tehdit ederek sürdürebilmesine bağlıdır. Aslında, çoğumuz böyle bir güç, devlet tarafından kullanıldığında ya da en azından yasalar bu güç kullanımına elverdiğinde bu gücü meşru addederiz. Bu nedenle, modern devlet, şiddeti, kendi görevlilerinin tekeli altına almaya çalışır. Bu sürecin önemini belirleyen Max Weber şöyle yazmıştır: "Modern devletin güç kullanımını tekeli altına almaya yönelik hak iddiası, onun için sahip olduğu bağlayıcı yargı ve devamlı icraat karakteri kadar yaşamsaldır."[1]

İncelediğimiz dönem olan 1500 ila 1800 yılları arasında, şiddetin devlet tarafından kontrolü çok zayıftı. Neredeyse hiçbir erken modern dönem devletinde, modern devletlerde vatandaşlar arasındaki şiddeti düzenleyen merkezî polis organları yoktu. Günlük sorunlarla uğraşma konusunda yetersiz miktardaki yerel polis yetkililerine başvuruluyordu ki, bunları Üçüncü Bölüm'de gözden geçireceğiz; yurtiçi düzeni tehdit edecek daha ciddi tehlikeler karşısında da ordularına güveniyorlardı. Ancak erken modern dönemde ordu, hacimce büyümekle birlikte, böyle

[1] Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology,* Guenther Roth ve Claus Wittich (ed.), İngilizceye çeviren Ephraim Fischoff ve diğerleri, Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1978, s. 56.

bir görev için epey kusurlu bir araçtı. O çağdaki savaşların doğası ve devlet aygıtının ordu disiplinini, maliyetini, ikmalini sağlamaktaki yapısal yetersizlikleri gereği, ordular dostane ve barışçıl siviller üzerinde bile şiddet eylemleri uyguluyordu. Bu sebeple, erken modern dönemde çoğu Avrupalı, askerlerden korkuyor ve nefret ediyordu. Ayrıca, bu nefreti dışa vuracak ve ileriki bölümlerde göreceğimiz gibi birbirlerine şiddet uygulayıp merhametsiz bir halk adaleti sağlayacak kadar silahlanmışlardı. Bu bölümde, sivillerin silahlı şiddet uygulama kapasitesini, erken modern dönem ordusunun şiddet eylemlerini ve sivil silahlanmanın karşısında bu gücün bir nebze güvenlik unsuru olma rolünü inceleyeceğiz.

SİLAHLAR

İncelediğimiz dönemin başında, 1500 yılında devlet şiddet araçlarını tekeline almaktan çok uzaktı. Devletin içişleri üzerindeki zayıf denetimine en büyük tehdit her bölgenin soylularından geliyordu. Soylular, statülerinin nişanı olarak kılıç taşıyordu ve bu silahları kişisel hesapları çözmek için Üçüncü Bölüm'de inceleyeceğimiz düellolarda ölümüne kullanıyorlardı. Devlet düzenine karşı esas tehdidi ise ileri gelen soylular oluşturuyordu. Sahip oldukları kaleler, merkezî yönetimin otoritesinin ötesinde tahkimli bir üs oluşturuyor ve bu tabyalar çoğunlukla çok miktarda kişisel cephaneye ev sahipliği yapıyordu.

Birçok büyük aristokratın kişisel cephanelerinin büyüklüğüyle ölçülen askerî gücü müthiş boyutlardaydı. Leicester kontu Robert Dudley, kendine ait barut imalatçısı ve 200 süvari ve 500 piyadeyi donatacak kadar ateşli silaha ve başka silahlara sahip olmak suretiyle 16. yüzyıl İngilteresinin en büyük askerî teşkilatına sahipti. İspanyol monarşisinin tebaası arasında da bu tarz aristokratlar vardı; zamanında Valensiya'nın en önemli ileri gelenlerinden Grandia dükünün 1564 yılındaki kişisel cephanesi elli şövalye ve arkebüzlü 600 asker donatabiliyordu; Medina-Sidonia dükü ise 17. yüzyılın başlarında 42 adet topa sahipti.

Bu çeşit cephaneliklerin tehlikesi, şüphesiz ki küçük çaplı özel ordu oluşturup kraliyet güçlerine karşı gelerek aristokratların geleneksel siyasi, adli ve sosyal konumlarını korumasını sağlamasındaydı. Aristokratların bu geleneksel rolleri, erken modern dönemde her yerde sorgulanıyordu. Bir taraftan, 16. yüzyıl ücretlerinin girdiği enflasyon girdabı, senyörlerin sabit feodal haraçlara bağlı gelirlerini baltalarken, diğer taraftan, az sonra göreceğimiz yeni askerî teknolojilere sırtını dayayan merkezî devlet, soyluların geleneksel idari ve hukuki imtiyazlarını aşındırıyordu. Sonuçta, 1560-1660 arası dönemde gerçekleşen silahlı karışıklıklar şiddete yol

açmıştır, ki bu şiddet yakından incelenmiştir; ayrıca asilzadelerin başını çektiği çeşitli çatışmalar ve haydutluklar görülmüştür.

İncelediğimiz dönemin başında, her yerde önemli aristokratların silahlı adamları vardı. İngiliz aristokratlar uşaklarını, kiracılarını ve yanaşmalarını silahlandırıp özel kıyafetler (armalı üniformalar) giydiriyordu, böylece askerî görünüme sahip silahlı teşeküller meydana getiriyorlardı. 1589'da Sir Thomas Langton ve seksen silahlı adamının Thomas Houghton'a Lancashire Lea Hall'da saldırıp öldürmesi hadisesindeki gibi ara sıra bu kuvvetlerini kullandılar. Ancak İngiliz ileri gelenleri bu güçlerini dağıtmaları için kraliyetin artan baskısına maruz kaldı.

İlk Tudor hükümdarı, VII. Henry (saltanatı, 1485-1509), asilzadelerin silahlı maiyetine sınır getirebilmek, özel üniforma ve silahlı adam bulundurmayı krala en sadık aristokratlarla kısıtlamak için birtakım önlemler aldı. Bu düzenlemeler önceleri fazla başarılı olamadı; bu dönemde kralın düzenli bir ordusu yoktu ve nihayetinde savaş zamanı geldiğinde kral, soyluların silahlı muhafızlarına güvenmek zorundaydı. Sadece I. Elizabeth döneminde (1558-1603) silahlı muhafız bulundurma alışkanlığı kırılmaya başlandı. Resmî yasaklamalar sürdürüldü, ancak kraliçe iyi eğitimli milislerden oluşan alternatif bir güç hazırlayarak soyluların silahlı adamlarına olan bağımlılığından kurtuldu. Buna ilaveten, kraliyetin himayesini kullanan kraliçe, eşraf tabakasını, ileri gelenlerin yanaşması olmaktan uzaklaştırdı. Aristokratlara zarif davranış ideallerini öğreten erken modern dönemin "uygarlık süreci"yle bağdaştırdığımız değişen kültürel kaideler, aynı zamanda aristokratların savaşçılığının azalmasına da katkıda bulundu. Böylece, 17. yüzyılın ortalarında, yavaş ve barışçıl bir süreç içinde, soylu İngiliz hanelerinin silahlı muhafızlarının sayısı büyük miktarda azaldı.

Kıta Avrupası'nda birçok soylu, silahlı adamlardan çeteler oluşturuyor ve kişisel savaş geleneklerinin devamı olarak düşmanlarıyla kan davalarını sürdürüyorlardı. Aslında, birçok aristokrat, şiddete başvurmayı meşru bir ayrıcalık olarak görüyordu. Fransız taşra vilayeti Périgord'da, 16. ve 17. yüzyıllarda soylular anlaşmazlıklarını güç yoluyla çözer, ihtilaf içinde oldukları komşularının kalelerine saldırı düzenlemek için asker toplarlardı. Venedik Terraferma'sının (anakarasının) batı Friuli bölgesinde, 16. yüzyılda Alessandro Montica gibi yerel aristokratlar, düşmanlarına zarar vermek için uşaklarından, akrabalarından ve işsiz profesyonel askerlerden meydana gelen, *bravi* adı verilen silahlı çeteler kuruyordu. Gerçekten de, Venedikli bir yetkili şöyle yazmıştır: "İnsan ticareti yaparlar, para için istek üzerine hergün başka birini öldürebilecek yabancıla-

rı getirirler."[2] İspanya'da Valensiya'da birçok aristokrat, düşmanlarına şiddet uygulamak için adi suçlulardan çeteler oluşturuyordu. 16. yüzyıl Almanyasında Franz von Sickingen gibi şövalyeler, imparatorluğun siyasal yaşantısında belirleyici rol oynayacak kadar büyük güce önderlik ediyorlardı. 16. yüzyılın ilerleyen dönemlerine kadar kıdemi daha düşük Alman aristokratlar devamlı bir düşmanlık içerisindeydi.

Silahlı çetelere müracaat etmek, soyluların sosyal ve siyasi olarak öne çıkan yerel konumlarını sürdürmek için kullandığı bir taktikti. Valensiyalı ileri gelenler, yeni memurların isimlerinin çekilişle belirlendiği *insaculocia*'da yerel yetkililerin seçilme sürecini etkileyebilmek için göz korkutucu silahlı çetelerden faydalanıyordu. Günümüzde Sicilya mafyasının Anton Blok'un gösterdiği şekilde işlev gören bu silahlı çeteler, köylüleri senyörlerin denetimi altında tutuyordu ve mali sıkıntıda olan soyluların Fransa, İtalya, Valensiya ve başka yerlerde yasal paylarından fazlasını almasını mümkün kılıyordu.[3] Gerçekten de, Fransa'da bu gaspı durdurmak, Grands Jours de Poitiers ve Grands Jours d'Auvergne[4] gibi özel yargıç kürsülerinin hedefi olmuştu.

Sonuç olarak, bazı soylular düpedüz eşkiyalığa soyundu, yol kestiler ve başka suçlar işlediler. Bu tarz soylular özellikle İtalya ve İspanya'da kalabalıktı; çoğunun paraya ihtiyacı olmakla birlikte, bazılarının bu davranışları erken modern dönem devletlerinin soyluların imtiyazlarına el uzatmasını protesto etme amacı taşıyordu. Monte Marciano dükü Alfonso Piccolomini'nin haydutluğa başlamasının kökeninde bu sebep yatar gibidir; Papalık Devletleri içindeki feodal mülk haklarının Papa XIII. Gregory (1572-85) tarafından, uzun zamandır ödenmemiş borçları tahsil edip papalığa gelir elde etmek amacıyla sorgulanmasına şiddetle karşı çıkmıştı. Piccolomini, 1591'de yakalanıp idam edilene kadar on üç yıl haydutluk yaptı. Piccolomini'nin çetesi, papalık vergi gelirlerini taşıyan sevkıyatlara ve tüccar konvoylarına saldırıyordu ve Romagna ve Marche bölgesindeki birçok soyludan destek görüp korunuyorlardı; bunlara akrabası olan güçlü Orsini ailesi de dahildi. Gerçekten de, 16. yüzyılın

---

[2] Aktaran Nicholas S. Davidson, "An Armed Band and the Local Community in the Venetian Terraferma in the Sixteenth Century", *Bande armate, banditi, banditismo e repressione di giustizia negli stati di antico regime* içinde, Gherardo Ortalli (ed.), Roma: Jouvence, 1986, s. 421-22.

[3] Anton Blok, *The Mafia of a Sicilian Village, 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs,* New York: Harper and Row, 1974.

[4] Paris Parlamentosunda sorunlu vilayetlere gönderilen yargıçların kurduğu geçici mahkemeler —*ed. notu.*

sonlarında papalık, Roma'daki haydutlardan korkar hale gelmişti.

İspanyol hükümdarlığı altında, Katalonya, Aragon, Valensiya ve Jaén bölgelerinde 16. ve 17. yüzyıllarda soyluların haydutluğu filizlendi. 16. yüzyıl Valensiya genel valisinin "soylular, şövalyeler, üst tabaka, ve vatandaşlar ile bütün diğer eşkiyalar ve destekçilerini" affetmenin koşullarını duyuran fermanı durumun boyutlarını göstermektedir.[5] Katalonya'da 17. yüzyılın en ünlü haydutu ise, askerî hizmetlerine karşılık sonradan affedilen, 1602'den 1611'e kadar eşkıyalık yapan ve *Don Quixote*'de ölümsüzleştirilen Perot Rocaguinarda idi.

Fransa gibi artan merkezî otoriteye sahip bir ülkede bile, 16. yüzyılda ve 17. yüzyılın ilk yarısında vuku bulan din savaşları sırasında aksayan kraliyet otoritesi, soyluların haydutluk yapmasına sebep oldu. Champagne bölgesinde bir grup soylu, 1570'lerde yaptıkları soygunların yanı sıra cinayet işlediler, adam dövdüler, tecavüz ettiler. Britanya'da ise Katolik Liga'sının eski bir üyesi olan La Fontenelle, 1602 yılına kadar bir soyguncu çetesine önderlik etti. Périgord'da chevalier de la Hitte (Hitte şövalyesi) ise 1623 yılında Bordeaux yolunda *taille* (arazi vergisi) olarak bilinen kraliyet vergisi makbuzlarını çaldı. 1620 ve 1630'larda güneybatı vilayetlerinden birçok taşra beyefendisi daha önemsiz soygunlar için kalelerinde silahlı adam bulunduruyordu; bu soygunlar bazı beyefendilerin yetkililerle yapılan, silahların konuştuğu hesaplaşmalarda ya da infaz sehpasında can vermesine yol açtı. Asil haydutlar ayrıca Otuz Yıl Savaşları'nın sonunda Burgonya ve Franche-Comté gibi doğu vilayetlerinde ve bunlara komşu Lorraine vilayetinde faaliyet göstermişlerdir. Ancak muhtemelen en ünlü Fransız soylusu haydut, din savaşlarının sonunda Batı Fransa'da, özellikle Bas-Poitou'da, Guilleri adıyla eylemler gerçekleştiren biriydi. Köylülerden para gasp edip eşkıya olarak yollara tabela asmış ve kurallarını belirtmişti: "Beyefendilere barış, inzibat amirlerine ve okçulara [polislere] ölüm ve tüccarlardan para kesesi." Guilleri tüccar kılığında yaşarken yakalanmış ve 1608 yılında La Rochelle'de işkence çarkında ölmüştür.

Yine de, soyluların karıştığı bu silahlı soygunlar ve yürüttükleri kişisel savaşlar her yerde başgöstermemişti; mesela aristokratların güçlü bir askerî geleneğe sahip olmadığı Alçak Ülkeler'de çok büyük bir sorun oluşturmuyordu. Bu tarz silahlı şiddetin söz konusu olduğu yerlerde dahi, askerî eğitimi olan soyluların liderlik ettiği silahlı çetelerin doğurduğu tehlike, bu eylemlerin denetim altına alınması için gerekli önlem-

[5] Aktaran Henry Kamen, "Public Authority and Popular Crime: Banditry in Valencia, 1660-1714", *Journal of European Economic History* 3, 1974, s. 655.

lerin alınmasını zorunlu kılıyordu. Fransa'da, Grands Jours d'Auvergne gibi davalar ve XIV. Louis liderliğinde büyüyen kraliyet ordusu sayesinde soylular denetim altına alındı. Benzer bir süreç İspanya'da 18. yüzyılın ilk yarısında, monarşinin İspanya Veraset Savaşı sırasında Fransa karşıtı ayaklanmaları bastırması sayesinde elde ettiği fırsatı kullanıp, Valensiya gibi yerlerdeki bölgesel imtiyazları kaldırarak merkezî idareyi iyice genişletmesiyle meydana geldi. Her yerde, kişisel onur kavramının evrimleşmesiyle düellolar ortaya çıktı, ki düello meselesini Üçüncü Bölüm'de inceleyeceğiz; aristokrat onurunu savunmak için yapılan şahsi savaşlara bu düellolar bir seçenek oluşturmuştur. Dolayısıyla, hem İngiltere'de hem de Kıta Avrupası'nda 17. yüzyılın ikinci yarısında soyluların yarattığı silahlı şiddet kaybolmaya yüz tutmuştur.

Birçoğu silah taşıdığı için, avamın da şiddete başvurma potansiyeli mevcuttu. Sosyal olarak üst sınıflarda yer alan kişiler gibi, halk tabakasından olanlar da düzenli olarak, işlerinde kullandıkları ya da yiyeceklerini kestikleri bıçaklar taşıyordu; bu çağda hancılar müşterilerine çatal bıçak takımı falan vermezdi. Ayrıca 17. yüzyılın büyük kısmında birçok insan, avlanmak ve savaşta kullanmak amacıyla uzun yay ve tatar yayı bulundururdu. Dahası, çağın mükerrer savaşları, erken modern dönemde büyük miktarda askerî artığın, uzun mızrak, gürz, kılıç, savaş baltası ve çeşitli silahlar halinde sivillerin elinde kalmasını sağlamıştı. Askerî teknolojideki ilerlemeler ateşli silahları nispeten ucuz ve taşınabilir hale getirdikçe, silahlanmak maalesef daha yaygın hale gelmişti. Fakat bu tarz öldürücü silahlar müsait olmadığında bile, daha kaba saba donanımlar avamın amaçlarına hizmet edebiliyordu. Bastonlar, değnekler ve çomaklar, özellikle bu tarz küt silahlara sahip olan kişiler arbededen hemen önce aletlerin ucuna çivi çaktıklarında karşılarındakine ciddi ölçüde zarar verebiliyordu.

İncelediğimiz dönemin başında, halk arasında silahlanmanın boyutlarının göstergesi olarak Fransa'da, 1475 yılında Troyes yetkilileri tarafından yapılan envanter sayımı gösterilebilir. 15.000 kişinin yaşadığı bu sınır beldesine olası bir saldırıdan çekinen şehir yetkilileri, kasabalarının savunmasını planlayabilmek için kişisel silahları saymak istedi. 2.400 hanede yaptıkları sayımın sonucunda; 1.894 parça miğfer veya örgü zırhlara kadar değişen çeşitlerde zırh, 287 tatar yayı, 37 adet uzun yay, 2.436 adet küt ya da sivri silah, cirit, baltalı kargı ve savaş çekici dahil, 547 adet ilkel misket tüfeği (el topu) ve 5 adet şahsi top buldular. Bu envanter sayımının vatandaşa ait bıçak ve kılıçları ve şehri koruyan yetmiş okçunun silahlarını hariç tuttuğunu düşündüğümüzde, Troy'un her türlü silahla dolu olduğu izlenimi edinmek kaçınılmaz olur. Kişisel

silahlanma başka yerlerde de yaygındı. Felemenk Cumhuriyeti'nde erken modern dönem boyunca bıçak dövüşleri yaygındı ve 1692 yılında Valensiya'da ceza mahkemesi hâkimi Don Vicente de Cordona y Milâr'ın girdiği davaların üçte ikisi ateşli silahları içeriyordu.

Kişisel silahlanma özellikle erken modern İngiltere'de çok yaygındı. Bu ülkede, uzun zamandır süregelen bir gelenek sonucu savunmanın daimi bir ordu yerine milis kuvvetlerine emanet edilmiş olması sebebiyle, avamın silahlanması incelediğimiz dönemin büyük kısmında bir görev niteliği taşıyordu. Gerçekten de, II. Henry'nin 1181 tarihli Silahlanma Hükmü (Assize of Arms), geçmişteki Anglo-Sakson devletlerinde köle olmayan herkesin ülkeyi savunmak için silahlanmasını gerektiren âdetleri onaylamıştı. Yüzyıllar sonra, benzer savunma endişeleriyle VIII. Henry (saltanatı, 1509-47) tebaasına savunma amaçlı olarak uzun yay ve ok bulundurması zorunluluğunu getirdi. İngilizlerin silah bulundurmak için başka bir sebepleri daha vardı; o da kralın onlardan kanunların uygulanmasında yardımcı olmalarını istemesiydi. 13. yüzyıl kadar erken bir zamanda kral, hane sahiplerinin kentlerin gece nöbetlerinde hizmet etmelerini, suçluları tutuklayan şeriflere ve jandarma görevlilerine yardımcı olmalarını ve yerel yetkililerin gerekli acil durumlarda yardıma çağırabildiği vatandaş teşekkülü olan *posse comitatus*'ta hizmet ederek ayaklanmalara ve başka kargaşalara karşı koymalarını zorunlu tutmuştu.

Her yerde hükümetin her seviyeden yetkilileri bu tarz yaygın silahlanmanın temelindeki tehlikenin farkına vardı ve ilk aşamada bu kişisel silahlanmayı düpedüz yasaklama ya da bir ruhsatlama sistemi ile sınırlamaya çabaladılar. Bu stratejilerin tek tek veya bileşik olarak çok az etkisi oldu. Fransız monarşisinin silahları yasaklama çabası Paris'te sivri uçlu silahların sınırlanmasını öngören bir fermanla 1287'de başladı. Kral bu yasağın kapsamını, 1487 yılında "yay, tatar yayı, baltalı kargı, uzun mızrak, kılıç, hançer ve başka delici silahları"[6] taşımayı yasaklayan fermanla genişletti. Yine de, tebaanın silahlanması Fransız krallarını monarşinin son üç yüzyılında tekrar tekrar silah sınırlamaları yapmaya zorladı.

Taşra ve kentlerde de yetkililer silah denetiminde sorun yaşıyordu. 1537 yılında Strozzi komplosu ve Dük Alessandro de'Medici'nin öldürülmesinden sonra Floransa'da başa geçen Dük I. Cosimo de'Medici, alel

---

[6] Sainte-Catherine-du-Mont-de-Rouen fermanı, 25 Kasım 1487, *Recueil des anciennes lois françaises, depuis l'an 420 jusqu'à la Révolution de 1789* içinde, François André Isambert ve diğerleri (ed.), 29 cilt, Paris: Belin-Le Prieur, 1821-33, 11, s. 170.

acele hem silah yasağı hem de ruhsatlama sistemi getirdi. Dük, tatar yaylarını ve diğer saldırı silahlarını yasakladı ve Floransa'ya girenlerin bu tarz donanımını denetlemek için şehir kapılarında bekçiler görevlendirdi. Dük ayrıca kılıçları, hançerleri, ateşli silahları ve hatta örgü zırhları bile ruhsata tabi tuttu. Yine de, şehrin içinde silahlar o kadar yaygındı ki 16. yüzyıl Floransalıları bütün silahsız adamların papaz olduğunu varsayıyordu.

Silah düzenlemesi konusunda benzer bir başarısızlık Alçak Ülkeler'de de mevcuttu. Felemenk Cumhuriyeti'nde mükerrer yasaklamalar insanları bıçaklarından ayırmak için yetersizdi. Hollanda eyaletleri 1589 yılında tavernalarda bıçakları yasakladı, ama bu uygulama başarısız oldu. Yaklaşık yirmi beş yıl sonra Lahey kent yönetimi de 1616'da memurların elinden meç, hançer, misket tüfeği, piştov ve başka silahları alma konusunda benzer bir başarısızlıkla karşılaştı. İspanya Kralı II. Philip 1589 yılında İspanyol Felemenki'nde sivri uçlu bıçakların taşınmasını boş yere yasakladı. İspanyol monarşisi ayrıca sosyal toplantılarda barışı korumak için, evlilik, dans ve başka kutlamalara katılan herkesin kılıçlarını, bıçaklarını ve başka silahlarını bırakıp gelmesini gerektiren bir fermana itaat edilmesi konusunda da başarısızlığa uğradı.

Bütün erken modern dönem devletleri, kolaylıkla saklanabilir oluşlarından dolayı kısa namlulu ateşli silahların ve piştovların yarattığı özel tehlikenin farkına varmıştı. Fitil gerektirmeyen, çarklı ateşleme mekanizması kullanan ateşli silahların bulunması bu tarz silahların denetimini iyice mecburi hale getirdi ve hemen hemen bütün büyük Batı Avrupa devletleri, yaklaşık 65 santim kısa olan saklanabilir silahları denetim altına almak için girişimlerde bulundu. Bu tarz düzenlemeler nadiren vasatı aşan başarı gösterdi. Örneğin Onlar Konseyi,[7] 16. yüzyılda başarısız bir dizi silah denetimi politikası denerken, Venedik, erken modern dönemde ateşli silahların bolluğuyla mücadele ediyordu. Bu nedenle 1533'te Konsey birbirine karşı ateşli silahlar kullanan kişiler için idam ve mülke el koyma cezalarının uygulanmasını buyurdu. Daha sonra Konsey bir süre ruhsatlama sistemi denedi, 1596'da arkebüzleri tamamen yasakladı, sonra 1608'de ruhsatlamaya geri döndü. Bu uygulamalardan hiçbirinin, ateşli silahların yayılması konusunda çok fazla etkisi olduğu söylenemez.

Fransız monarşisinin temsilcileri erken modern dönemde sivilleri ateşli silahlardan men etmek için en geniş çaplı denemelerden birine kal-

[7] 1310-1797 arasında Venedik Cumhuriyeti'nin yönetiminde söz sahibi olan teşekküllerden biri —*çev. notu.*

kıştı. 1759 ila 1772 yılları arasında güneybatı Fransa'da Guyenne vilayetinin askerî valisi bölgedeki büyük Protestan azınlığın Yedi Yıl Savaşları'nda İngilizlerle birleşmesinden korkarak bölgede avamdan bütün erkeklerin silahsızlanmasını emretti. Vali, taşra polisini (Maréchaussée) bu görev için atadı ve el konan her silah için ödül vererek polislerin çabasını teşvik etti. 1772 yılına gelindiğinde polisler, bölge nüfusunun kabaca %2'sine karşılık gelen 7.335 kişiyi silahsızlandırmıştı. Yine de, bir yıl geçmeden polis memurları bu çabanın sivillerin silahlanma seviyesi üzerinde hiçbir etkisi olmadığı konusunda şikâyette bulunuyordu.[8]

İngiltere'de de, Kral, tekrar tekrar ancak kısmen başarılı olan yöntemlerle, düzene tehlike oluşturduğunu düşündüğü kişilerin silahlanmasını düzenlemeye çabaladı. VIII. Henry bir ara yıllık geliri 300 pound'tan az olanların tabanca ve tatar yayı sahibi olmasını yasakladı. 1662 tarihli Milis Kuvveti Kanunu, krallığın güvenliğine tehlike oluşturduğu düşünülen kişilerin evlerinde silah araması yapılmasına müsaade ediyordu. 1689 tarihli Yurttaş Hakları Beyannamesi'yle Kral, Protestan tebaasının silah bulundurma imtiyazını teminat altına almasına rağmen, 17. yüzyılın ikinci yarısında ve 18. yüzyılda, aralarında 1723 tarihli Waltham'ın Kara Kanunu'nun da bulunduğu, parlamentodan geçen birçok avlanma kanunu, avlanmayı ayrıcalıklı kişilerle sınırlamak kisvesi altında silahlanmayı sınırlandırmayı amaçlıyordu. Çıkarılan bu kanunları zekice yorumlayan Sir William Blackstone (1723-80), ilan edilenin aksine bu tarz yasaların toprağı geliştirmekten, av hayvanlarını korumaktan ve çiftlik işçilerinin zamanlarını avlanarak harcamalarını engellemekten fazlasını hedeflediğinin farkındaydı. O, bu tarz yasaların bir diğer amacının "kitleleri silahsızlandırarak halk ayaklanmalarının ve yönetime karşı direnişin önlenmesi" olduğunu belirtmişti.[9]

Çoğu erken modern dönem yetkilisinin silahları etkili bir şekilde sınırlama konusundaki başarısızlığı ve bunun sonucu olarak silahlara kolayca erişilebilmesi, ilerideki bölümlerde inceleyeceğimiz bireyler arası şiddetin yüksek seviyelerde seyretmesine sebep oldu. İncelediğimiz dönemin başında, devlet, vatandaşlarının şiddet eylemlerini bastırabilmek için özellikle orduya güveniyordu. Ancak bu güç sınırlı bir verimliliğe sahipti, çünkü kendisi de hatırı sayılır miktarda şiddetin kaynağıydı.

---

[8] Bu çabaların kayıtları için bkz. Julius R. Ruff, *Crime, Justice and Public Order in Old Regime France: The Sénéchaussées of Libourne and Bazas, 1696-1789,* Londra: Croom Helm, 1984, s. 147.

[9] Sir William Blackstone, *Commentaries on the Laws of England* (cilt 2), 4 cilt, 1765-69, yeniden basım, Chicago: University of Chicago Press, 1979, s. 411.

ASKERÎ ŞİDDET

1500 ila 1800 yılları arasındaki dönem sürekli savaşlarla geçen ve orduların boyutunun sürekli büyüdüğü dönemlerden biriydi. Ama bizim konumuz bu dönemde savaş alanlarındaki şiddet değil. Bunun yerine ele aldığımız konu, sayısı sürekli artan askerler ile sivil toplum arasındaki ilişkinin içinde var olan şiddet. Bunu yapabilmemiz için de, erken modern dönem ordusunun doğasını kısaca incelemeliyiz.

16. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'daki savaşların şekli, geç dönem ortaçağın sonunda geliştirilen tatar yayı ve uzun yay gibi fırlatmalı silahlar, toplar ve taşınabilir ateşli silahlar sayesinde radikal bir şekilde değişiyordu. Zırhları delebilen fırlatmalı silahlar, feodal zırhlı şövalyelere dayanan geleneksel savaş tekniklerini geçersiz kıldı. Ayrıca bu silahlar, ortaçağ milis kuvvetlerinden daha marifetli piyade gerektiriyordu ve hemen hemen bütün yönetimleri daimi orduların en azından bu beceriye sahip çekirdeğini bir harekât mevsiminden ötekine korumaya zorladı. Bundan başka, askerî mühendisler ilkel toplara karşı kullanmak üzere alçak, savunma amaçlı, tuğladan örülmüş tahkimatlar (*trace italienne*) geliştirdi. Bu tahkimatlar, top ateşine yüksek, taştan örülmüş kale duvarlarından çok daha iyi dayanıyor, bu sayede hücum eden orduları uzun süre kuşatma yapmaya zorluyordu.

Bu dönemde ordular da gitgide genişliyordu. Başarılı bir kuşatma için büyük bir güce ihtiyaç vardı; çünkü saldıran taraf hem tahkimli mevkilerinde mevzilenmiş savunmacıların üzerinde baskı kurmalıydı hem de destek kuvvetlerinin saldırısına karşı kendini savunabilmeliydi. 16. yüzyıl çatışmalarının doğası da geniş orduları zorunlu kılıyordu. Habsburg-Valois Savaşı'nda o dönemdeki başka savaşlarda olduğu gibi, birden fazla cephede savaşılmıştı ve buna uygun olarak orduların boyutu da büyümüştü. Fransız hükümdarı, 1451 yılında, Yüzyıl Savaşları'nın son safhalarında 20.000 adamı silah altında bulundururken, 1710 yılında İspanya Veraset Savaşı'nın ortasında Fransa kralı, 350.000'den fazla askeri savaş alanına çıkarmıştı.

Yeni toplar gibi silahlar ve orduların artan insan gücü, devlete mali ve idari mesuliyetler yüklüyordu; savaş vergilerinin ateşlediği karışıklıklara ve bazı hükümdarları iflasa sürükleyen borçlanmalara rağmen, az sayıda erken modern dönem hükümeti bu yüklerin altından kolaylıkla kalkabiliyordu. Erken modern dönem savaşlarının ağır yükü kraliyet bütçelerindeki paylarında apaçık görülebilir; 1689-1713 yılları arasında İngiltere bütçesinin %75'i, 1689-1697 yılları arasında Fransa bütçesinin %74'ü ve 1734-1740 yılları arasında Piemonte-Sardinya Krallığı bütçesinin %68'i. Ancak, bu kadar büyük harcamalar bile erken modern

dönem ordularının gereksinimlerini karşılamakta başarısız kalıyordu. Bu başarısızlık, özellikle asker toplama, erzak tedarik etme, ücretlerin ödenmesi ve barındırma alanlarında açıkça görülüyordu.

Asker toplama konusunda, ancak pek az hükümet insan gücü ihtiyacını tamamen karşılayabilecek idari mekanizma için para sağlayabiliyordu. Askere alma çabaları sonunda çeşit çeşit insan askere alınıyor, bu da askerlerin güvenilir olmamasına yol açıyordu. 16. ve 17. yüzyıllarda, her devlet bir dereceye kadar askerî müteahhitlere bağlıydı. İtalya'da *condottieri* olarak bilinen bu kişiler, en yüksek teklifi veren devletin hizmetine birlikler ve hatta farklı uyruklardan gelen paralı askerlerden oluşan bütün bir ordu sunardı. Bu sözleşme sistemi ortadan kalktıktan sonra bile, birçok devlet yabancı uyruklu paralı askerlerden oluşan alaylar kullanmaya devam etti. İncelediğimiz dönemde, sadece İsveç ve sonradan Prusya, milli ordular kurmuştur, ama bütün devletler kendi sınırları içerisinde gönüllüleri askere alıyordu. Bu uygulama, askere alınanlara verilen prim ve ücret taahhütüyle özellikle de kısıtlı imkâna sahip evlenmemiş genç erkeklerin ilgisini çekiyordu. Askere alınanlara verilen prim, insan gücünün mevcudiyetine göre değişiyordu ve Fransa'daki kayıtlara göre yoksulluk ile bir erkeğin gönüllü olarak orduya katılması arasında ciddi bir bağlantı vardı. Primler hasat zamanı artıyordu, bu dönemde vasıfsız işgücüne talep artar ve iyi ücrete tabi tutulurdu. En yüksek primlere, 1706 gibi refah yıllarında ve kamu istihdamının yüksek olduğu zamanlarda ulaşıldı. Diğer zamanlarda, örneğin korkunç kıtlık getiren kışların yaşandığı 1693-94 ve 1709-1710 yıllarında, acemi askerler, gönüllü yazılma primi beklemeden orduya katılıyor ve orduyu hayatta kalabilmek için bir çare olarak görüyorlardı.

1570'lerde Kuzey Hollanda'da, İspanya'ya karşı yapılan bağımsızlık savaşı olan Felemenk Savaşı için oluşturulan ordunun sicil kayıtlarındaki takma isimler askerliğin iç yüzünü gösteriyordu: Parasız, Nadiren Zengin, Kumarda Kaybeden, Erken Şımarmış, Büyük Susuzluk ve Yıkanmamış. Bu yüzden, 1780'ler kadar geç bir tarihte, Fransız Savaş Bakanı Saint-Germain kontu şöyle söylemiştir: "Hiç şüphesiz, en iyiler arasından özellikle seçilmiş ve güvenilir adamlardan oluşan bir ordu oluşturmak isterdik. Ancak, bir ordu kurabilmek için, ulusumuzu mahvetmek olmaz. Bir ulusu en sağlam unsurlarından mahrum etmek onu harap etmektir. Bu sebeple, ordu kaçınılmaz olarak ayaktakımından ve topluma hiçbir faydası olmayan insanlardan oluşuyor."[10]

---

[10]Aktaran M. S. Anderson, *War and Society in Europe of the Old Regime, 1618-1789,* Londra: Fontana Press, 1988, s. 163.

Gönüllü askerlik primleri, insan gücünü sağlamak adına yetersiz kalmaya başlayınca, yetkililer gönülsüz askerleri etkilemeye çalıştı. En çok ihtiyaç duydukları zamanlarda aralarında İngiltere, Ceneviz ve İspanya'nın da yer aldığı devletler çekinerek de olsa tutukluları askerlik hizmetine zorladılar. Başka devletler tebaalarını etkileyerek, askerlik hizmetine almaya çalıştı. Fransa ve Piemonte-Sardinya Krallığı ise genellikle vatan savunması için ayrılan gönülsüz köylülerden oluşan milisleri, düzenli askerî harekâtlara dahil etti. Zorla askere alınan adamları orduda alıkoyma konusunda zorluklar yaşanması şaşırtıcı değildir. 18. yüzyıl kadar geç bir dönemde bile, İngiliz subaylar, kaçmalarını önlemek için askerleri kendi birliklerine ayaklarında prangalarla götürürdü. Çok sayıda Fransız, Piemonteli ve İspanyol ihtiyat eri ve düzenli askeri firar ederek faal hizmetten kaçınmıştır.

Erzak tedariki de erken modern dönem ordularının başlıca sorunlarından biriydi. 60.000 kişiden oluşan bir 17. yüzyıl ordusu günlük olarak, adamları için 45 ton ekmeğe, 40.000 galon biraya ve 200-300 büyükbaş hayvanın etine, atları için de 90 ton samana ihtiyaç duyuyordu. Toplar ve araç gereç bir yana, bu miktarlardaki yiyeceğin nakliyesi bile 16. ve 17. yüzyıl devletlerinin geri hizmet kapasitelerinin açıkça çok üzerindeydi. Bu sebeple ordular, uzun süre askerlerinin yiyeceklerini araziden bulmasını bekledi. 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde birçok ordu, askerini kendi yiyeceğini satın alma ve kendi teçhizatını, hatta kendi cephanesini tedarik etme konusunda zorlamaya başlamıştı. Ticaret yollarının üzerindeki kalabalık nüfuslu şehir merkezlerinde görevlendirildiklerinde uygulanabilir olan bu yöntem, arazide imkânsız hale geliyordu. Kırsal bölgelerde, tek bir alanda bütün bir orduya yetecek kadar yiyecek bulmak çoğu zaman olanaksızdı, bu sebeple yiyecek arayan gruplar geniş alanlara dağılarak, neye ihtiyaçları varsa köylülerden gasp ediyordu.

Erzak yeterli olduğu zaman bile, erken modern dönemde askerlik ücretleri pek güvenilir değildi. Kraliyetlerin mali düzenleri, özellikle de İspanya'nınki, modern savaşların masraflarını karşılamaya yetecek geliri toplamaya çalışmanın baskısına dayanamayarak bozuldu ve bunun sonucunda askerler aylar, hatta yıllar boyunca maaşlarını alamadı. Örneğin, 1594 yılında İspanya Felemenk Ordusu'nun bazı birlikleri 100 ayın ödenmemiş ücret bakiyesini talep etti; Fransa'nın hizmetindeki 15.000 İsviçreli paralı asker 1639-1648 arasında hiç para alamadı. 1647 yılında İngiliz parlamentosu güçlerinin 2.000.000 pound tutarında alacağı vardı ve hatta 1713'te bir İngiliz alayı hâlâ 1689'daki Londonderry kuşatmasından kalan 198.000 pound tutarındaki ödemesini bekliyordu.

Birikmiş ödemeler birliklere ulaştığında bile, çoğu zaman bu para, ödeme günleri arasındaki süre için çok yüksek faizle askerlere borç veren ve gelen maaşların haddinden fazlasını teçhizatlar ve hizmetler için kesen ahlaksız subayların kurbanı oluyordu. 16. ve 17. yüzyıl askerlerinin gelen maaşları üzerinde hak iddia eden başkaları da vardı; askerler çoğu zaman eşleriyle birlikte sefere çıkıyordu ve eşleriyle çocukları orduları takip eden uzun kervanlarda kalıyordu. Bunun sonucunda, savaşan erkeklerin zaten nispeten az maaşları ihtiyaçlarını pek karşılamıyordu ve 16. ve 17. yüzyıl askerleri ihtiyaçlarını köylü üreticiden temin ediyordu. Genellikle ordular; askerlere, atlara ve takipçilere yetecek yiyeceğin ve samanın bulunabildiği mart ayından ekim ayına kadar olan dönemde sefere çıkıyordu. İleride göreceğimiz gibi, bahsettiğimiz dönemde askerlerin bu şekilde sivil halkın üzerinden geçimini sağlaması, askerler ve onlara direnen köylüler arasındaki şiddet ilişkisini devamlı hale getiriyordu. 14. yüzyıldan itibaren bu yağmayı engellemek için çaba harcanmış olsa da, maaşlar ve erzak tedariki düzenli hale gelinceye kadar bu çabaların etkisi cılız kaldı. Bu da ancak 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın başlarında mümkün olabildi.

Maaşların ödenmemesi, şiddet doğurabilecek başka durumlara da sebep oluyordu. Voltaire'in dobra bir şekilde o zamanın ordularında çok sayıda bulunan İsviçreli paralı askerler için "Para yoksa, İsviçreli de yok" yorumunu yaptığı söylenir. Maaşların verilmemesi, birçok ordunun tecrübe ettiği yüksek firar oranlarına kesinlikle katkıda bulunmuştur. 1717 ila 1728 yılları arasında Saksonya piyade birliklerine yazılan 20.000 kişiden 8.500'ü askerden kaçarken, İspanyol Veraset Savaşı süresince Fransız ordusunda her dört adamdan biri firar etmişti. Bu firarlar yüzünden adamlar üzerinde askerî denetim kalmıyordu ve birçoğu orduların peşinden giden çapulcu çeteleri halinde silahlı soygun gibi vahşi eylemlere girişmişti.

Askerî isyanlar ise asker maaşlarının ödenmemesine verilen başka bir tepkiydi. Ödenmeyen maaşları telafi etmek için çıkılan ganimet arayışı 1527 yılında isyancı İmparatorluk birliklerini Roma'yı yağmalamaya kadar götürmüştü. İspanya Felemenk Ordusu, Antwerp'i 1576 yılında aynı sebeplerle talan etti. Aynı orduda, 1572 ila 1607 yılları arasında toplamda 46 isyan yaşandı. Parlamentonun 1646 ila 1647 yılları arasında İngiliz birliklerininin ödemeleri konusundaki yetersizliği de askerî isyanlara sebep oldu. 1638 yılında, hükümetin maaşlarını ödeyebileceğine güvenmeyen Fransız birlikleri, ücretlerinden avans alana kadar Ren nehrini geçip Almanya seferine başlama emrine uymayı reddetti.

Her ne kadar İspanya Felemenk Ordusu'nda ve Otuz Yıl Savaş-

ları'ndaki Alman güçleri içerisinde bu işler belli bir düzene sahip olsa da, askerî isyanlar sivil halk için son derece tehlikeli olabiliyordu. İsyancılar kendi liderlerini seçiyor ve birikmiş ödemelerin yapılmasını, liderlerinin affedilmesini ve bazen daha başka şeyleri içeren taleplerini belirtiyorlardı. Taleplerini çoğu zaman zorla ekmek ve kalacak yer temin edebilecekleri, savunması kolay bir şehri ele geçirerek destekliyorlardı: Antwerp'in Felemenk Ordusu tarafından ele geçirilmesi ve yağmalanması şehre 1.000 evin harap olmasına ve 8.000 vatandaşın öldürülmesine mal olmuştu. Disiplinin tekrar sağlanması tabii ki yetkililerin ödemeleri yapmasını gerektiriyordu, ancak bu büyüklükteki paraları toplamak erken modern dönem devletleri için çok zordu. Bu sebeple, şehirler isyancıların elinde oldukça uzun süre kalıyordu; Felemenk Ordusu'nun en uzun süren ayaklanmasında, isyancılar İspanyol Felemenki'ne ait Hoogstraten beldesini 1602'den 1605'e kadar ellerinde tuttu.

Aç ve parasız kalan askerler, isyancılar ve çapulcular sivil halkın mallarını kesinlikle ihtiyaçtan yağmalıyordu. Ancak erken modern dönemin popüler matbu malzemelerinde çok sık gördüğümüz bu vahşi hareketlerin başka bir sebebi daha vardı: Yağmalamak aynı zamanda Avrupa ordularının bir geleneğinden kaynaklanıyordu. Ortaçağ âdetinde, düşman sadece muhalif lord ve ordusu değil, aynı zamanda bütün tebaasıydı. Bu nedenle, düşman hükümdara ait çiftlikleri, şehirleri ve malları yağmalamak savaş içerisinde kabul edilen, hem askerler hem de siviller tarafından doğal addedilen bir davranıştı. Örneğin, 15. ve 16. yüzyıl İtalyan paralı orduları bünyesinde öncüler barındırırdı. *Guastatori* (harap ediciler) adı verilen bu adamların görevi sadece tahkimatlar inşa etmek değil, aynı zamanda ürünleri, bağları ve zeytin ağaçlarını yakıp yıkarak sivil nüfusa zarar vermekti. Bu öyle bir yıkımdı ki o bölgenin tarımını yıllar boyunca felce uğratırdı. Üç yüzyıl sonra, komutanlar hâlâ kendi ana vatanlarında ya da harekât sahasında mahsulü, hayvanları, kasabaları sistemli bir şekilde yok ederek düşmanlarının savaşma becerisini ve direnme isteğini felce uğratmaya çalışıyordu. Bahsettiğimiz dönemin belki de en yıkıcı tahribatı Batı Almanya'da Fransa'ya karşı yapılan saldırıların hazırlandığı doğal bir alan olan Palatina'da meydana geldi. Mareşal Turenne komutasındaki Fransız birlikleri, Palatina'nın bu şekilde kullanılmasını engelleyebilmek amacıyla 1674 yılında bölgeyi tahrip etti. Yaklaşan Augsburg Birliği Savaşı,[11] Fransa Kralı XIV.

[11] Augsburg Birliği Savaşı ya da Kutsal İttifak Savaşı olarak adlandırılan Dokuz Yıl Savaşı (1688-1697), 17. yüzyılın büyük savaşlarından biridir. Savaş, Avrupa kıtası merkez olmak üzere İrlanda ve Kuzey Amerika'da yaşanmıştır. Eski

Louis'yi, Palatina'nın 1688-1689 kışında tekrar yakılıp yıkılması konusunda emir vermeye itti. Bahsi geçen ikinci eylem, savaş bakanı tarafından hazırlanan hedef bölgeler haritasına bağlı olarak karar verilen sistemli bir tahribattı. Fransızlar, Worms, Spier, Bingen ve Oppenheim da dahil, bölgede birçok önemli şehri tahrip etti. Palatina'nın başkenti olan Mannheim'da, Fransızlar şehri yakıp yıkmakla kalmadı, enkaza geri dönen bütün vatandaşları da katlettiler.

Ne zaman bir ordu düşman şehrini ele geçirse, yağmalama ve şiddet olayları meydana geliyordu. Ancak, 17. ve 18. yüzyıllarda, şehirlerin ele geçirilmesiyle ilgili birtakım kurallar uygulanmaya başlandı. Kuşatmayı yöneten komutanlar, şehri teslim olmaya çağırıyor ve bunun olmaması durumunda, şehir düştüğü zaman şehrin duvarları içerisindeki bütün sivillere düşman muamelesi yapacaklarını duyuruyorlardı. Eğer kuşatma altındaki şehir bu duyuruya uyarsa, şehrin yağmalanmayacağı varsayılıyordu; ancak bunun olmasını engellemek oldukça güçtü. Eğer şehir hücumlar sonucunda kuşatanların eline geçerse, üç gün boyunca sivillere karşı şiddet eylemleri ve yağmalama sıklıkla rastlanan bir olaydı. Almanya'daki Magdeburg vakası belki de bir şehrin yağmalanması sırasında şiddetin ne seviyelere ulaşabileceğini gösteren en açık örnekti. Bu Protestan şehri 20 Mayıs 1631 tarihinde İmparatorluk kuvvetlerinin saldırıları sonucu düştüğü zaman, şehrin çoğunu tahrip eden yangınlar başlatılmıştı ve yaklaşık 25.000 kişi, şehir nüfusunun %85'i, alevler arasında yanarak ve yağma sırasında can verdi. Başka bir kuşatma sonrası katliamı Felemenk Cumhuriyeti'ne bağlı Maastricht'te meydana geldi. İspanyollar 1579 yılında şehri ele geçirdikleri zaman, sivil halkın neredeyse üçte biri şehrin yağmalanması esnasında öldü. Böyle büyük bir şehrin yağmalanması, birlikler için cömert bir ödüldü; Oliver Cromwell'in askerleri 1651'deki İskoçya seferi sırasında Dundee şehrini yağmaladıktan sonra 60 gemi dolusu ganimeti vatanları İngiltere'ye göndermişlerdi.

Askerlerin sık sık yaptığı bu eylemlerle karşı karşıya kalan en savunmasız kurbanlar olan çiftçilerin, asker şiddetine karşı üç olası tepkisi vardı. Tepkisiz kalarak askerlerin yiyecek ve para taleplerine razı olmak olası tepkilerden biriydi, ancak bu tepkinin birtakım tehlikeleri bulunuyordu. Askerlerin taleplerinin altında hep güç ve şiddet kullanmak vardı; talepleri karşılanmazsa özellikle de idam veya malları yakma tehdidinde bulunurlardı. Felemenkçede *brands-chatting* denilen bu uygulama, tam olarak yangın tehdidiyle para gasp etmek anlamına geliyordu. Mal sakladığından şüphe edilen çiftçiler işkence görür veya öldürülürdü.

---

kaynaklarda bu savaş Palatin Savaşı olarak geçmektedir —*ed. notu.*

Grimmelshausen bu eylemleri *Simplicius Simplicissimus*'ta tarif etmişti ve Birinci Bölüm'de de bahsetmiş olduğumuz *Callot'un Savaşın Acıları ve Felaketleri* adlı gravürleri askerleri şişe geçirdikleri bir çiftçiyi muhtemelen gizlediği mallar hakkında bilgi almak için kızartırken resmeder. Dahası, askerler işbirliğine yanaşan bir bölgeyi bile soyabilirdi. Otuz Yıl Savaşları'nın başlarında Hohenlohe bölgesinde, işgalci İmparatorluk birlikleri köylülerin ödeme yapması için yerel yönetimle işbirliği içerisinde bir sistem geliştirmişti. Ancak ordunun talepleri hızlıca arttı, ayrıca İsveçliler kendi talepleriyle bölgeye vardılar ve 1634 yılında, savaşın zorlukları kıtlık ve hastalıklarla birleşince, Bächlingen köyünde köylüler köpekleri, kedileri, ağaç kabuklarını ve tarlalarda kalan anızları yemek zorunda kaldılar. Disiplinin geliştiği 18. yüzyılda bile direniş göstermeyen nüfusların yağmalanmasına rastlanırdı. Nitekim 1709'da İspanyol Felemenki'nde Rumegis'i işgal eden Felemenk birlikleri köylüleri öldürdü, kadınlara tecavüz etti ve büyükbaş hayvanları çaldı. Şehri terk ettikleri zaman, *curé* (papazlık) şunu bildiriyordu: "Geride sadece duvarları bulabildik. Ne bir kapı, ne bir pencere, ne bir çerçeve, ne bir parça metal ve daha da kötüsü ne tek deste saman."[12] Yardımcı olmaya en hazır siviller bile askerlerin şiddetinin kurbanı oluyordu; Fransa'da Arras yakınlarındaki Bapaume'de, evinde altı imparatorluk askerini barındıran ev sahibi, kendisini bir kavganın ortasında bulmuştu; çünkü askerlerden bir kısmına peynirli tart, diğer bir kısmına ise turta ikram etmişti.

Kırsal kesimde yaşayanların başvurabileceği ikinci önlem, birlikler varmadan önce evlerini bırakıp kaçmaktı. Köylüler birliklerin hareketini haber veren uyarı sistemleri geliştirmişti ve yakınlardaki yiyecek depolanmış tahkimli kasabalara sığınmaya çalışıyorlardı. Ama bu kişisel hayatları için çok yıkıcı olabiliyordu: Almanya, Neenstettinli bir ayakkabıcının günlüğü, Otuz Yıl Savaşları süresince yakınlardaki Ulm'a yaptığı otuz kaçışı betimler. Hollanda'da yüzyıllık bir çatışmanın tarihçisinin tahminine göre, 1540 ila 1630 yılları arasında bu bölgede 175.000 sakin evlerinden kaçmıştır. Orta Almanya'da da bir Frank görevli, hükümdarına 1645 yılında şöyle yazmıştı: "Vatandaşlarınızın hiçbiri burada değil; hepsi, değeri pek az olan şeylerini bile yanlarına alıp Nürnberg, Schwabach ve Lichtenau'ya gitmiş."[13] Kaçmak çok belli olan riskleri de beraberinde getiriyordu: Ekinler ve çiftlik hayvanları başıboş bırakılıyordu ve

---

[12] Aktaran Frank Tallet, *War and Society in Early-Modern Europe 1495-1715,* Londra ve New York: Routledge, 1992, s. 149.

[13] Aktaran Geoffrey Parker ve diğerleri, *The Thirty Years' War,* 2. baskı, Londra ve New York: Routledge, 1997, s. 191.

Resim 5. David Vinckboons, *Köylü Neşesi*, Yağlı boya tablo. Rijksmuseum, Amsterdam.

askerler taşınabilir olmayan her şeyi yakma eğilimindeydi.

Öte yandan, köylüler sadece şiddet kurbanı değildi. Çoğunun askerlere duyduğu nefret sayesinde alevlenen direniş, onlara üçüncü bir tepkiyi olası kılıyordu. Resim 5, Alçak Ülkeler'de savaşın şiddetine aşina olan Felemenk sanatçı David Vinckboons'un (1576-1632) çalışmasıdır. Bu resim, sanatçının bir çift tablosundan biridir. Birinci tablo *Köylü Hüznü;* açgözlü, kabadayı askerlerin bir köylü hanesinin kesesinden tıka basa atıştırmasını gösterir. Resim 5'te gösterilen ikinci tablo *Köylü Neşesi* ise işlerin tersine dönüp köylülerin askerleri evlerinden def etmelerini gösteriyor. Bu tablo, erken modern dönem popüler kültüründe benimsenen ama anlamı muğlak olan bu rol değişimini açıkça sergiler. Savaşın yarattığı krizin ortasında sanatçı, kimseyi açıkça iyi veya kötü olarak resmetmemişti. Askerler açgözlü ve kabadayıydı ancak katil değillerdi, köylülerin diş göstermesi ise onları köpeklerinden daha yüksek seviyede birer canavar haline getirmiyordu.

Vinckboons tarafından tespit edilmiş, köylülerin asker nefreti kendini sayısız şiddet eylemi içerisinde göstermişti. Köylüler çoğu kez öfkelerini tek başına kalmış askerlere yönlendiriyorlardı. Bu sebeple köylüler, 1622 yılında Nürnberg yakınlarında Bavyera ordusundan kopmuş İspanyol ve İtalyan askerlerini öldürdü; 1631'de Bamberg'deki yenilgiden sonra yalnız kalan İsveçli askerler köylü öfkesinin kurban oldu ve Piemonteli köylüler 1705'te imparatorluk kuvvetlerinden ayrılan askerleri öldürdü. Özellikle sarhoş ve yaralı askerler köylülerin şiddetine maruz kalıyordu ve 1758 Zorndorf Savaşı'ndan sonra Alman köylülerin Rus yaralıları diri diri gömdükleri rivayet olunur. Hatta bazen taşra sakinleri direnişlerini örgütlerdi. Felemenk Cumhuriyeti'nin Overijssel eyaletinde silahlı köylüler kasabalarına tahkimat yapmış ve askerlere bir bayrak altında saldırılar düzenlemişlerdi. Bayraklarında, bir Felemenk deyimi olan "yarın yumurta içi boş bir kabuğa yeğdir"i temsilen bir kırık yumurta kabuğu ve kılıç resmedilmişti. Başka Felemenkler ise Huisliedengilde [ev halkı birlikleri], yani kendilerini savunacak gruplar kurdu. İngiltere İç Savaşı sırasında ülkenin iç kısımlarındaki ve batısındaki köylüler askerlere direnmek için örgütlenirken şu yazının altında toplanmışlardı: "Talan edeceğiniz ya da hayvanlarımızı alacağınız varsa, göreceğiniz savaştır."

Erken modern dönem askerlerinin sivillere yaptıkları tahribatların maliyeti çağdaşlarınca şaşkınlıkla karşılanıyordu. İtalyan tarihçi ve devlet adamı Francesco Guicciardini (1483-1540), sadece İtalyan güçlerinin değil, aynı zamanda Fransız ve İspanyol hükümdarlığı kuvvetlerinin de savaş alanına dönüşen anavatanıyla ilgili, "birçok kasaba ve şehri kap-

sayan sonsuz katliam, talan ve tahribat sahneleri gördüğünü, askerlerin dosta, düşmana yapılandan geri kalmayacak ahlaksızlıklar yaptığını"[14] yazmıştır. Başka erken modern dönem gözlemcileri ise, askerlerin tahribatlarının ardından, 1590'larda güney Hollanda'da kurt sürülerinin tekrar belirdiğini ve aşağı Alsas bölgesinde bir düzine topluluğun 17. yüzyıl savaşlarında yok olduğunu belirtmiştir.

İlk nüfus tahminlerinin özellikle savaş tahribatına uğramış bölgelerdeki verileri, askerlerin siviller üzerindeki etkisinin korkunç resmini çizmektedir. Kuzey İtalya'da Pavia'nın nüfusu 1500 yılında 16.000 iken 1529 yılına kadar yarıdan fazlasını kaybedip 7.000'e inmişti. Hollanda'da, Courtrai ve Ypres civarındaki kırsal alanlar 1580'lerin ikinci yarısında neredeyse terk edilmişti ve Brabant, Flandre ve Hainaut vilayetlerinin nüfusları da %25 ila %50 düşmüştü. Fransa'da, Rouen'in nüfusu din savaşları sırasında dörtte bir azalmıştı ve yetkililer Otuz Yıl Savaşları'nın 1630-50 yılları arasındaki döneminde ve Fronde Ayaklanması'nda Paris havzasında %20'lik nüfus kaybını bildiriyordu. Fakat en korkunç kayıpları Almanya vermişti. Ülkenin Mecklenburg, Pomerenya ve Württemberg'i de içeren değişik kısımları Otuz Yıl Savaşları sırasında %50'den fazla nüfus kaybına uğradı. Bu örneklerden yola çıkan 20. yüzyıl akademisyenleri savaş halinin Almanya için bir nüfus felaketi olduğu sonucuna vardılar.

Ancak yakın zamanda tarihsel nüfus çalışmaları bize bu tarz erken modern dönem nüfus kayıpları ile ilgili daha kesin bir resim sunabilmiştir. Örneğin, yerel kayıtlarda bulunan nüfus düşüşlerinin hepsinin ölümleri göstermediğini artık biliyoruz. Bazı kayıplar, aslında, insanların daha güvenli ve dinî hoşgörüye sahip alanlara kaçması sonucu olan nüfus hareketlerini temsil ediyordu. Bu sebeple, 1580-1591 arasında kuzey Hollanda'daki Middleburg'a 1.174 erkek ve aile gelmişti, ki bunların çoğu güneydeki İspanyol kuvvetlerinden kaçan Protestanlardı; keza her yerde köylüler şehir duvarlarının arkasına sığınıyordu.

Günümüzde titizlikle yapılan nüfus araştırmaları, özellikle Almanya'da, savaşın açtığı zararların birörnek olmadığını ortaya çıkarmıştır. Mecklenburg, Pomerenya ve Württemberg'deki kayıplar çok yüksek boyuttaydı; ancak, ülkenin kuzeybatı gibi başka kesimleri aslında çok az kayıp vermişti. Sonuç olarak, Almanya'nın kayıplarını tahmin ederken tarihçiler, en göz kamaştırıcı asker gaddarlığının yaşandığı bölgelerden gelen verilerden daha geniş bir istatistikî dayanak arıyorlar.

---

[14] Aktaran J. R. Hale, *War and Society in Renaissance Europe, 1450-1620,* New York: St. Martin's Press, 1985, s. 179.

Ortaya çıkan sonuca göre günümüz akademisyenleri, Almanya'nın savaş öncesi nüfusunun yaklaşık %15 ila %20'sini kaybettiğini tahmin ediyor, ki bazı akademisyenlere göre bu kayıp ancak 1700'e gelindiğinde telafi edilebilmiştir.

Erken modern dönem yerel defin kayıtlarına dair 20. yüzyılda yapılan çalışmalar, tarihçilerin ölenlerin kaderlerini daha iyi anlamasını sağladı. Çoğu yörede, askerler tarafından uygulanan doğrudan şiddet bu kişiler arasındaki ölümlerin ana sebebi değildi. Siviller en çok, savaşın denk geldiği ve kötüleştirdiği özellikle kıtlık ve salgın hastalık gibi başka felaketler sebebiyle ölüyordu. Myron Gutmann'ın Liège civarındaki ekonomik olarak elzem Basse-Meuse bölgesinin nüfusuyla ilgili çalışması, savaşın, kıtlığın yarattığı etkileri kötüleştirdiğini ve iyi beslenemeyen topluluklarda zayıf düşen gençlerin ve yaşlıların ordular tarafından yayılan dizanteri, grip, akciğer rahatsızlıkları, tifüs gibi hastalıklara kolaylıkla kurban gittiğini gösterdi. Ek olarak, hıyarcıklı veba olarak bilinen hastalığın tekerrür etmesi de birçok hayata mal oldu. Fakat, sivillerin ordu hareketleriyle bağdaştırdığı birçok salgın hastalık gibi, bu hastalık da özellikle çevresel etkenleri yansıtır. Bütün bu hastalıklar, yılın belirli bir bölümünde, ağır ziraat işlerinin çiftçileri zayıf düşürdüğü ve sıcak havanın yeni hasat toplanmadan önce mevcut erzakı bozduğu ağustostan ekime kadar olan dönemde etkiliydi.[15] Dolayısıyla, erken modern dönem askerlerinin elinde can vermek, incelediğimiz dönemde göz ardı edilecek gibi değildi, ancak çağdaşlarının inandığı kadar yüksek oranlara da ulaşmıyordu.

Yağmacılık ve bununla beraber gelen şiddet, askerlerin sivillere verdiği yegâne hasar değildi. Askerlerin kışla dışında konaklaması da 16. ve 17. yüzyıl Avrupalıları için ayrıca bir sorundu. Yeni düzenli orduların askerleri, nadiren savaştıkları kış dönemi boyunca barındırılmalıydı ve kışla inşa edecek kaynaklardan mahrum olan 16. ve 17. yüzyıl devletleri, askerleri sivil nüfusun yanına yerleştiriyordu. Sefer halindeki ordular da bazen bölüklerini sivillere ait evlerde konaklatıyordu. Ev sahipleri bu askerleri ağırlamaktan korkuyor ve bu uygulamaya güceniyorlardı; çünkü bunun maliyeti yüksekti ve hükümetler bu tarz harcamaların masraflarını ödemeye incelediğimiz dönemin ilerleyen zamanlarında başlamıştı. Ev sahipleri askerlere ateş, yatak, mum, mutfak takımı ve tuzdan oluşan *utensile* [İtalyanca araç gereç, donanım anlamında] verirdi. Ancak, askerlerin silahları onlara istedikleri zaman direnen ev sahip-

[15] Myron P. Gutmann, *War and Rural Life in the Early Modern Low Countries*, Princeton: Princeton University Press, 1980, s. 151-173.

lerinden daha fazlasını alma gücü veriyordu. Eğer askerler yabancı bir ordudansa, hayatlarını ve mülklerini kaybeden sivillerin sayıları büyük boyutlara ulaşabiliyordu. Günlük İspanyolcada kötü davranışa verilen bir yanıt bu sorunu gayet iyi anlatır: "Nerede olduğunu zannediyorsun, Hollanda'da mı?" ("¿Estamos qui o en Flande?").

Askerlerin garnizon görevleri bile siviller için sorunlara sebep oluyordu. 17. ve 18. yüzyıllarda Paris'te garnizonda görevi yapan Fransız Muhafız Birliklerine (*Gardes Françaises*) ait kayıtlar, vatandaşların garnizondaki askerler tarafından mağdur edilişine iyi bir örnek oluşturur. 1760'lı yıllara kadar devlet bu birliklere kışla temin etmemişti ve askerler halkın arasında yaşıyordu. Daha ötesi, maaşlar yetersiz olduğundan dolayı birçok asker fazla vasıf istemeyen sivil işler ediniyor ya da kaçakçılık ve ufak tefek hırsızlık gibi çeşitli yollardan yasa dışı kazanç sağlamaya çabalıyordu.

Askerî kurallar muhafızların sadece ateşli silahlarını nizamiyede bırakmalarını gerektiriyordu; kılıçlarını yanlarına alabiliyor ve çoğu zaman kılıç kuşanmış olarak dolaşıyorlardı. Bu nedenle Fransız Muhafız askerleri, diğer askerler ve vatandaşlarla sıklıkla öldürücü bar kavgalarına karışıyordu. 30 Aralık 1765'te, bıçkıcı olarak çalışan bir muhafızın, Nanterreli bir kasabın dövüşte boğazını kesip kollarını ve bacaklarını vücudundan ayırarak öldürmesi buna bir örnektir. Ayrıca bazı askerlerin daha örgütlü şiddet eylemlerine karıştığı, para karşılığı sivillerin düşmanlarını öldürdükleri yönünde de kanıt vardır. Yetkililer büyük bir silahlı çetenin başı Parisli soyguncu Louis-Dominique Cartouche'yi tutukladığında, 30 muhafız şehirden kaçmış, 150'si Paris dışındaki alaylara tayinini istemiş ve 33'ü 1721'deki davada mahkemeye çıkarılmıştı. Yetkililer yirmi yıl sonra başka bir silahlı çete olan, Raffiat çetesini dağıttıklarında, on biri Fransız Muhafızı on altı asker yargılandı. Ancak 18. yüzyılın ortalarından sonra Paris garnizonunun davranışları düzelmeye başladı ve bunun sebebi daha düzgün bir polis denetimi, asker alımlarında sabıkalıların ayıklanması ve kışlaların inşası idi.

17. ve 18. yüzyıllardaki askerî taktikler ve sivillerin idaresi konusundaki birçok gelişme, devletlerin güçlerini daha düzgün denetleyip kullanmasını ve askerlerin sivillere uyguladığı şiddeti sınırlandırmalarını sağladı. Taktikler konusunda Felemenk komutanı Nassau'lu Maurice (1567-1625) savaş alanında piyade ateş gücünü kullanan devrimci yöntemin ilk temsilcilerindendi. 15. ve 16. yüzyıllardaki savaşların çoğunda uzun mızraklı askerlerin oluşturduğu kare dizilişinden vazgeçen Maurice, misket tüfekçilerini saflar halinde dizilip art arda ateş edebilecek birimler olarak eğitti, böylece düşmana sürekli ateş edebiliyorlardı. Bu

tarz taktikleri uygulamak epey pahalıydı; yoğun eğitim gerektiriyordu, dolayısıyla bu işte ustalaşmak için eskisine kıyasla daha fazla subay görevlendirmek şarttı. Bu subaylar ayrıca firara yeltenen askerlere karşı disiplini sağlamakla da görevliydiler.

Maurice'in taktiksel yenilikleri birçok yerde taklit edildi, özellikle de davranış kurallarını belirleyen askerî hukuku her general kendi birliklerine dayatmaya çalıştı; 1590 tarihli *Artikelbrief*'i[16] başta Gustav Adolf'un İsveç ordusu ve İngiltere parlamentosunun Yeni Model Ordusu olmak üzere taklitçiler buldu. Dolayısıyla, ortaya çıkan bu askerî hukuklar, başkaldırma, firar, talan ve tecavüz gibi suçlara ölüm cezası veriyordu; çünkü bu eylemler yeni kuvvetlerin disiplinini bozuyordu. Aynı zamanda ordular özellikle askerî yargı sistemini kullanarak disiplini sağlamakla görevli (değişik yerlerde inzibatlar, avukatlar, *barrachel*'ler ve *écoulète*'ler olarak anılan) subaylar yarattı. Bu subayların savunduğu disiplini sağlamak yıllar aldı; ancak 17. yüzyılın ortalarından itibaren varlığı bazı ordularda açıkça görülüyordu.

Devletler ayrıca askerî disiplini bozan ve siviller üzerinde şiddet uygulanmasına sebep olan maaş ve erzak tedariki sorunlarını da çözmek için uğraşmaya başladı. Ücretlerin ödenmesi konusunda epey dertli olan İspanya Felemenk Ordusu başı çekti. İspanya, yol üzerindeki yağmaları engellemek için özel tedarikçilerle anlaştı, böylece belirli aralıklarla büyük miktarlarda yiyecek "İspanyol Yolu"ndan getirilebilecekti; bu yol, İspanya kuvvetlerinin Akdeniz'den Hollanda'ya geldiği kara rotasıydı. En önemlisi, İspanyol subaylar varış yerine ulaşan birlikleri besleyebilmek için *proveedores de viveres* [İspanyolca erzak tedarikçisi] ile Felemenk Ordusu'nu giydirebilmek için de başka tedarikçilerle sözleşme yapıyordu. Ordunun donatılmasını kolaylaştırma çabası, silahları ve giysileri tektipleştirdi ve bunlar askerlere ulaştığı zaman yapılan masraflar askerlerin maaşlarından düşülüyordu. Bütün bu adımlar, askerlerin ihtiyaçlarının eskisine göre çok daha güvenilir şekilde karşılanmasını sağlıyordu. Bu sistem oturduğu zaman isyanlar ciddi miktarda azaldı ve birçok ülke İspanya'yı taklit etti. Almanya'da Otuz Yıl Savaşları sırasında Gustav Adolf komutasındaki İsveçliler, ordunun yürüyüş hattı üzerindeki stratejik noktalarda erzak depoları kurdu. Fransızlar da kilit yürüyüş hatları üzerinde ve doğu cephesi boyunca erzak depoları kurdu, ayrıca ordu için sözleşmeli tedarikçiler sistemi (*munitionnaires*) oluşturdular ve

[16] 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Avrupa'da askerlerin özlük haklarını belirten maddelerin yazılı bir şekilde derlenmesi; başta subaylar tarafından yazılırken sonraları hükümdarlar da kaleme almıştır —*ed. notu.*

ordu erzaklarını ve diğer idari hususları denetlemek için subaylar (*intendants d'armée*) atadılar.

Fakat bütün hükümdarlar Gustav Adolf gibi bir öngörüye ya da Fransız monarşisinin kaynaklarına ve büyüyen idari altyapısına sahip değildi. Bu nedenle, erzak depolarının ötesine ilerleyen Fransız ordusu da dahil olmak üzere birçok ordu, 18. yüzyıla kadar bulundukları topraklardan beslenmeye devam ediyordu. Böyle durumlarda ordular, 1570'lerde İspanya Felemenk Ordusu'nun öncülük ettiği ve Otuz Yıl Savaşları sırasında mükemmelleştirilen bir sistem kullanıyordu. Almanca ismi *Kontributionssystem* ile bilinen bu sistem, askerlerin bir bölgeyi talan etmesini sınırlamayı ve bu sayede alanın verimliliğini ve ordunun besleme becerisini devam ettirebilmeyi amaçlıyordu. Bu sistemde ordular, güç kullanma tehdidiyle bir bölgeden para veya benzeri şekilde düzenli olarak ödemeler alıyordu. Bu süreç genelde ordu komutanları ve yerel memurlar arasındaki yazılı anlaşmalar sayesinde düzenli bir şekilde ilerliyordu ve masraflar bazen vatandaşlar arasında yerel vergi defterleri kullanılarak paylaştırılıyordu. *Kontributions*'a karşılık olarak işgalci komutanlar bölgeyi askerlerinin şiddetinden korumaya söz veriyordu. Gerçekten de, tamamen kişisel çıkardan ötürü komutanlar, birliklerin yiyecek arayışı için kırsal bölgeleri talan edişini engelleme konusunda başarısız olmalarının kendileri için daha zararlı hale geldiğini fark etmişti. Bu tarz düzenlemeler, elbette sivillere yapılan şiddeti tamamen sonlandırmadı; zaten savaşta çok az şey önceden planlandığı gibi gider. Bu tarz düzenlemeler her zaman herkesin ihtiyaçlarını da karşılamıyordu. Bazen orduların talepleri yöre sakinlerinin ödeme gücünü aşıyor ve askerler kuvvet kullanarak istediklerini gasp etme ya da son ödemeyi güvenceye almak için rehin alma yollarına başvuruyordu; örneğin, İsveçliler 1631 yılında Münih'i *Kontribution*'larının üçte biri ödenmeden tahliye ettikleri zaman bunu yapmışlardı. Bazen ordu bir bölgeden alacaklarını aldıktan sonra oradan sürülürdü ve yerine sivillerden yeni talepleri olan rakibi yerleşirdi. Dolayısıyla bu sistem bölge sakinleri için aşırı derecede masraflı olabiliyordu ve çağın nükseden savaş hali sebebiyle uzun vadeli sonuçlara yol açıyordu. Zengin Basse-Meuse bölgesinde *Kontributions*'un maliyeti, 1690'lardaki normal vergi seviyelerine göre iki, hatta bazen üç katına geliyordu; nihayetinde bölge bu yükten kurtulmuştur. Ekonomik açıdan daha zayıf olan Almanya'daki Nördlingen gibi bölgelerde, erken modern dönemin askerî haraçları uzun vadede çöküşe katkı sağladı.

Buna rağmen sivillerin ödediği bu yüksek bedel, erzak ve maaş yöntemlerini iyileştirdi ve 18. yüzyılda sivillerin askerlerden gördüğü zararı sınırlamakla kalmayan, aynı zamanda isyan ve firarları da ciddi boyut-

larda azaltan katı disiplini getirdi. Askerlerin barınma sorunlarında bile gelişmeler görüldü. 1570'li yıllarda Venedikliler ve 1609 yılında Felemenk Ordusu ile başlayan kışla inşaları yavaş ilerliyordu ama askerlerin siviller arasında yaşamasından kaynaklanan çatışmaları dindirmeye başlamıştı. Hatta bazı şehirler askerlerin sivil hanelerde kalmasını engellemek için yerel gelirlerini harcayarak kışlaların inşasına katkıda bulunuyor ya da askerlerin kullanımına ayrılmış barınma yerleri temin ediyordu. Ancak her zaman olduğu gibi disiplin sorun olmaya devam ediyordu ve 1719 tarihli bir Fransız yönetmeliği kışlaların etrafında 3 metre boyunda duvar kurulmasını buyuruyordu.

Ordu disiplini, maaş, erzak ve konaklama konularındaki iyileşmelere rağmen, sivillerle askerler arasındaki ilişki şiddet doluydu. İster çatışmaların sona ermesi yüzünden ister alınan yaralar ya da yaş haddinden ötürü, erlerin terhis edilmesi, erken modern dönemde şiddet ve asayiş sorunları yaratıyordu. Genelde vasıfsız ya da yoksul kesimler asker oluyordu ve bu nedenle sivil hayata tekrar uyum sağlama konusunda pek başarılı değillerdi. Dahası, birçok asker, kökeni ya da ailesi olmayan genç adamlardı; suçbilimciler bu grubu herhangi bir topluluk içinde suça en yatkın olan kesim diye tarif eder. Askerî hizmet için çok yaşlı ya da çok hasta hale gelenler için ise, Paris'teki Hôtel des Invalides (Kötürümler Oteli) (1676'da tamamlandı) ve Londra'daki Royal Hospital for Soldiers at Chelsea [Chelsea Kraliyet Asker Hastanesi] (1692'de tamamlandı) gibi yardımcı kurumlar, çok sayıda gazinin yardımına yetişemiyordu, sonuçta bu insanlar da suç işleyebiliyordu.

Sivil hayata geçiş sürecinde devlet yardım elini uzatmıyordu, dolayısıyla bu vasıfsız adamların çoğu fakirler ordusuna katılıyordu, ki daha zengin çağdaşları bu yoksullar kümesini suçun beslenme alanı olarak görüyordu ve tamamen haksız sayılmazlardı. 1599 yılında Venedik senatosu yabancı paralı askerlerin, savaş bittiğinde evlerine dönüp suç alışkanlıklarını da kendileriyle birlikte götürmeleri sebebiyle, yerli birliklere göre garnizon görevinde cumhuriyete daha iyi hizmet ettiğini iddia etti. Bir Alman tarihçi, birçok eski askerin ordudan çıkınca doğrudan suç saflarına geçtiğini keşfetti. Bu sebeple silahlı soygun gibi birçok suçun oranı seferberliklerin kalkışıyla artıyordu. Sir Thomas More (1478-1535) şu yazdığıyla muhtemelen içinde bulunduğu çağdaki birçok varlıklı insanın görüşünü uygun bir şekilde özetlemiştir: "En etkisiz askerler soyguncular dan çıkmaz, en uyuşuk hırsızlar da askerlerden çıkmaz; dolayısıyla bu iki uğraş birbiriyle uyum içerisindedir."[17]

[17] Thomas More, *Utopia,* Edward Surtz ve J. H. Hexter (ed.), *The complete Works*

Terhis edilen birlikler başka bir tehdit daha oluşturuyordu. Başkent civarından ayrılmamaya eğilimliydiler. Bazen birikmiş maaşlarının ödenmesini talep ediyorlar ve her daim kamu düzenine tehdit oluşturuyorlardı. İngiltere'de Elizabeth kanunları terhis olmuş askerlerin doğrudan evlerine dönmesini, dönmeyenlerin ise hapis cezasına çarptırılmasını emrederken, 1518, 1523, 1525, 1537 ve 1561 tarihli Fransız fermanları terhis edilen askerlerden derhal evine gitmeyenleri ölümle tehdit ediyordu. Başkentte başıboş dolaşan eski askerlerin kamu düzeni için oluşturduğu tehlike, 25 Eylül 1550 tarihinde Londra Belediye Meclisi'ne sunulan, Boulogne Anlaşması'ndan sonra Fransa'dan dönen birlikler ve barış sonucu kuzey ve doğudaki garnizonlardan salınan diğer askerlerle ilgili raporda özetlenmişti. Raporda bu askerler hakkında şöyle denir: "Çalışamadıkları ve dahi çalışmak istemedikleri ve eğer Kral'ın elinden hayatlarını idame ettiremiyorlarsa, majesteleri Kral'a ve Kral babasına uzun süre hizmet ettiklerini düşünerek, ... Londra'da çeşitli gruplar kurarak... ve bunun sonucunda vatandaşlara ve evlerine saldırıp yağma ve çapulculuk yaparak ... ellerini bulabildikleri ganimete uzatabilirler."[18]

Onlarca yıl sonra, 1589'da, Londra yetkilileri Aziz Bartolemeus Panayırı'nın, başarısız Portekiz seferinden dönen 500 asker tarafından yağmalanmasını ancak 2.000 milisi göreve çağırarak engelleyebildi. Daha sonra Fransa'da, 1644, 1655, 1657 ve 1660 yıllarında monarşi, işsiz insanları, özellikle de eski askerleri toplamak için Paris etrafında büyük inzibat harekâtları başlattı.

Ordu, nüfusun suç işlemeye yatkın unsurlarından teşekkül etmesi sebebiyle, 16. yüzyıl ila 17. yüzyılın ilk yarısında sivillerin güvenliğine çoğunlukla bir tehdit oluşturuyordu. Ancak 17. yüzyılın ortaları itibariyle bu kuvvetlerin sebepsiz gaddarlığı azalmıştı. Nassau'lu Maurice'inki gibi askerî kanunlar, birliklerin sivil halk üzerindeki etkisini sınırlamaya başlamıştı. Elbette gördüğümüz üzere, askerî disiplinin, maaşların, erzak tedarikinin ve konaklamanın iyileştirilmesi de askerlerin yaptığı tahribatı kısıtlama sürecini hızlandırdı. Sonuç olarak, hükümdarlar devletlerinde iç düzeni sürdürmek adına askerleri sınırlı bir etkiyle kullanabiliyordu.

---

of St. Thomas More, cilt 4, New Haven: Yale University Press, 1963, s. 63 [Türkçe çevirisi için bkz. *Utopia,* Mina Urgan ve diğerleri (çev.), 13. Basım, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011].

[18] Aktaran Hale, *War and Society in Renaissance Europe,* s. 88.

ORDULAR VE İÇ DÜZEN

Ordu, devletin geniş çaplı baskı uygulamak için elindeki tek aygıttı; ileride göreceğimiz gibi, polis kurumları ya yoktu ya da henüz emekleme dönemindeydi. Ancak askerî gücün, devletin iç düzenini sağlamak adına hükümdarların orduya biçtiği üç ana görevin yerine getirilmesi bakımından kusurlu bir aygıt olduğunu da anlayacağız. Bu hükümdarlar, aristokrasinin silah gücünü ve soyluların bağımsızlık eğilimlerini sömürebileceği vilayetlerin askerî gücünü törpülemek için orduyu görevlendirdi. Ayrıca bu birlikleri, toplu şiddet eylemlerine karşı tek gerçek silahları olarak kullandı. Kışlaları özenle konumlandırarak da askerlere bir çeşit polislik görevini ikinci bir sorumluluk olarak yüklemeye çalıştı.

Aristokrasinin askerî gücü, özellikle merkezi hükümete karşı çıkan vilayetlerin ve mezheplerin direnişlerini desteklediği zamanlar iyice tehditkâr bir hal alıyordu. İngiltere'nin ve kentleşmiş, ticaretle uğraşan Felemenk Cumhuriyeti'nin dışındaki yerlerde, aristokratlar ve silahlı muhafızları kurdukları baskıya karşılık bilhassa kazanç sağlıyordu. Fransa, hâlâ hatırı sayılır ölçüde askerî güce sahip 1.600 soylusuyla, bunun klasik bir örneğidir. Üstelik önde gelen birçok aristokrat Huguenot idi; o zamanlar Fransız Protestanları bu isimle anılıyordu. Bu adamlar, kurumsal Katolik inancını reddederek, 16. yüzyıldaki din savaşlarında liderlik etmişler ve inançlarını savunmak için yine silaha sarılmaya hazır halde bekliyorlardı. Böyle bir isyanda, ülkenin güneyindeki Protestan şehirlerin askerî güçlerinden de yararlanabilirlerdi. İçlerinde Alès, La Rochelle, Montpellier, Montauban ve Nimes'in de bulunduğu bu şehirler, din savaşlarının sonrasında Nantes Bildirisi'yle (1598) edindikleri, kendilerini korumak üzere kalelerini ve garnizonlarını muhafaza etme hakkından yararlanarak "devlet içerisinde bir devlet" oluşturmuştu.

Fransız monarşisi, aristokrasinin kendi şiddetini uygulama kabiliyetini törpülemek için ilk adımı IV. Henri'nin (saltanatı, 1589-1610) krallığı döneminde attı; bu kral, din savaşlarını bitirmiş ve Nantes Bildirisi ile suçu üstlenip barışı sağlamaya çalışmıştı. 1604 yılında, Henri, vekillerinden biri olan Sully düküne özel silah ve cephanelerin envanterini hazırlamasını emretti ve bir sonraki yıl "top bulundurma hakkı sadece bize aittir" diyerek aristokrat şatolarından topların kaldırılmasını emretti.[19]

XIII. Louis'ye (saltanatı, 1610-1643) ait bir sonraki saltanat döneminde kral ve becerikli vekili Kardinal Richelieu, hem soylulara hem de

[19] Aktaran Anderson, *War and Society in Europe of the Old Regime,* s. 31.

Huguenotlara karşı hareket ettiler. 1621-1622 yıllarındaki bir Huguenot isyanına karşılık, Kral, ordusunu Protestan kalelerine sürdü ve en büyüklerinden biri olan Montpellier'i ele geçirdi. Bunun sonucunda imzalanan barış anlaşmasında, Huguenotlar seksen kadar yerde tahkimat kurma hakkını kaybetti. 1627-1629 yıllarındaki ikinci bir Huguenot isyanı da kraliyet ordusunun La Rochelle kuşatmasındaki zaferiyle sonuçlandı. Neticesindeki Alès Barış Anlaşması, Protestanların kendi dinlerinde ibadet etme hakkını onaylama karşılığında kalan tahkimatların imhasını getirdi. Bu süreci Richelieu kraliyet ordusuyla birlikte denetledi.

Bununla birlikte, Protestan tahkimatlarının azaltılması daha genel bir politikanın sadece bir parçasıydı. Zira, Alès Barış Anlaşması'yla aynı yıl monarşi, krallık dahilinde soylulara ait tahkimatları da yıkmak istediğini duyurdu. İç bölgelerdeki en son tahkimatlar XIV. Louis'nin (1643-1715) saltanatına kadar yıkılmadı ve 1660'lı yıllarda hâlâ hükümdarlık sınırları içerisinde özel şahıslara ait toplar ele geçiriyordu. Hükümdarlığın gücü tekeline almasında çok temel olan bu eylemleri mümkün kılan tek şey askerî güç veya onun tehdidiydi.

Fronde Ayaklanması (1648-1652) açığa çıkardı ki bu yöntemler bile aristokrasiyi şartsız bir şekilde hükümdarlığa bağlı kılmamıştı. Bunun için çok daha fazlası gerekliydi; soyluların bütünüyle etkisiz hale getirilmesi 17. yüzyılın tamamını aldı. Elias'ın "uygarlık süreci"nin merkezinde de bulunan, saray efradının ideallerinin telkini bu süreci destekledi. Ancak hükümdarlık, aristokratları, himaye bağları kurarak ve şeref nişanları, mevkiler ve imtiyazlar dağıtıp sadakatlarini satın alarak da ayrıca kendisine bağladı.

İspanyol krallığında, hoşgörüsüz bir çağda dinî ve kültürel azınlıkların bulunması, soyluların zorla silahsızlandırılması ve aristokratların zaman zaman davalarına ortak olduğu vilayetlerin tarihsel ayrılıkçılıklarının törpülenmesi sürecini zorlaştırıyordu. Valensiya'da, 16. yüzyılın sonlarında ve 17. yüzyılda krallık, asilzadelerin askerî gücünü çeşitli yollar kullanarak denetimine aldı. Katolik yönetime direnişin süreceği korkusuyla 1563 yılında Moriskolar[20] silahsızlandırıldı. Müslüman kökenli bu insanlar, soyluların silahlı muhafızlarının büyük kısmını oluşturuyordu. Hükümdarlık bölgedeki askerî otoritesini 1596 yılında subaylarını kraliyetin atadığı bir milis kuvveti kurarak daha da genişletti; bu subaylar, şiddet kullanan aristokratlara karşı hem askerî hem de yasal saldırılar sürdürdü. Fakat bütün bu çabalar bile Valensiya'da

[20] İspanyolcası *Morisco,* "Mağribi benzeri" anlamına gelir; Müslüman kökenden gelip Katolikliğe geçmiş İspanya ya da Portekiz sakinlerini ifade eder —*ed. notu.*

şiddetin tamamen denetim altına alınmasını sağlayamadı. Soylulara ait silahlı muhafızların tasfiyesi, kırsal yaşamdaki birçok ufak tefek şiddet eylemini denetleyen özel güçleri ortadan kaldırmış oldu. Gerçekten de bir asilzade, Moriskoların silahsızlandırılmasıyla ilgili şöyle yakınıyordu: "Bu insanlar sayesinde yanlışların düzeltilmesini sağlıyorduk. Moriskolar silahsızlandırılırsa bunu artık yapamayacağız."[21] Sonuç olarak, eşkıyalık palazlandı.

İspanyol tahtına Bourbon hanedanının geçmesiyle birlikte, yeni hükümdar, kraliyet otoritesini daha da sağlamlaştırdı. Aragon, Katalonya ve Valensiya V. Philip'e (saltanatı, 1700-1746) karşı ayaklandığı ve İspanyol Veraset Savaşı'nda yabancı düşmanlarla ortak hareket ettiği zaman, Kral askerî güç kullanarak karşılık verdi. Barselona'nın uzun süren kuşatması 1714'te son direnişi de kırdıktan sonra, Kral, isyancı eyaletlerin eski özgürlüklerini yürürlükten kaldırdı ve onlara merkezî ve esasen askerî bir yönetim dayattı. 1716 tarihli Nueva Planta Fermanı'yla birlikte vilayetlerin idaresi büyük ölçüde ordunun kıdemli subayları arasından seçilen orgenerallere bırakılmıştı. Piemonte-Sardinya Krallığı, Prusya ve birçok küçük Alman devletinin de aralarında bulunduğu diğer ülkelerde de krallar fazlaca güçlü tebaanın şiddet uygulama becerisini denetlemeye çabalarken ordularından faydalanmıştı.

Bununla birlikte krallar, daha mütevazı tebaalarının sivil itaatsizliğiyle de karşılaşıyor ve kalabalıkları denetleme eğitiminden geçmiş modern polis gücünün yerine ayaklanma ve kargaşalara karşı orduyu kullanıyorlardı. Altıncı Bölüm'de daha ayrıntılı göreceğimiz üzere, artan vergi yükleri ve köylülerin yükselen derebeylik aidatları ve kiralarından dolayı çıkan isyanlar ve yiyecek kıtlığı veya emek, din ve politik meseleler yüzünden kopan karışıklıklar erken modern dönemde Avrupalıların güvenliğini tehdit ediyordu. Bu tehditlere karşı devletlerin olası tek tepkisi giderek büyüyen ordularını sivillere karşı görevlendirmekti; çünkü sivillerden oluşan büyücek bir topluluk bile yerel yetkililerin denetleme becerisinin ötesindeydi.

Geniş çaptaki ayaklanmalara ve karışıklıklara karşı ordunun kullanılması hatırı sayılır insan gücü gerektiriyordu. 17. yüzyıl boyunca köylü ayaklanmalarının tekrar tekrar çıktığı Fransa'da, hükümdarlık 1639'da Normandiyalı Nu-Pied'lere karşı 10.000 kişilik birlik ve 1675'teki Bröton köylü ayaklanmasına karşı 20.000 kişilik birlik görevlendirmişti. Bu askerlerin çoğu yabancı paralı askerlerdi. Bir yüzyıl sonra, hükümdarlık

[21] Aktaran James Casey, *The Kingdom of Valencia in the Seventeenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979, s. 209.

1775'teki Un Savaşı'nı sonlandırabilmek için 25.000 askeri seferber ederek hâlâ orduya başvuruyordu. Bir askerî tarihçinin tahminine göre, 18. yüzyıl İngilteresinde, piyadelerin zamanlarının yaklaşık sekizde birini ve süvarilerin zamanının yaklaşık beşte birini kalabalık halk yığınlarını denetlemeyi de içeren çeşitli asayiş görevlerine ayırmışlardır. Londra'daki 1780 Gordon Ayaklanması'nı bastırabilmek için hükümet 15.000 kişilik birliğin hizmetine ihtiyaç duymuştu. İspanyol hükümdarlığı da 1766'da Madrid'de çıkan ayaklanmaları ezmek için çok sayıda asker görevlendirmişti.

Ordu devletin ayaklanma ve kargaşalara karşı kullanabileceği tek silah olmasına rağmen, oldukça sınırlı bir silahtı. Öncelikle, ileride göreceğimiz üzere, devletler kışlaların inşasıyla askerleri geniş alanlara dağıttığında bile, erken modern dönemde ordu, günümüz polisinin her yere yetişme becerisine asla ulaşamadı. İletişim ve ulaşım zayıftı ve birliklerin tehlike noktalarına ulaşması çoğu zaman günler alıyordu. Yerel yetkililer birliklerin varmasını beklerken, Gordon Ayaklanmaları'nda olduğu gibi, şiddet ve yıkım giderek tırmanabiliyordu. Bu ayaklanmalar 2 Haziran 1780'de başlamıştı, ancak birlikler 8 Haziran'a kadar yeterli etkiyi yaratacak sayıya ulaşamadı. Askerler düzeni tekrar kurana kadar, kızgın kalabalık çoktan Londra'da Newgate, Fleet ve New Bridewell hapishanelerindeki mahkûmları özgür bırakmış ve başkentteki insanlara ve mülke büyük zarar vermişti.

Bu sivil kalabalığa karşı askerin görevlendirilmesiyle ilgili ikinci sorun, birliklerin böyle bir göreve pek de hazır olmamasıydı. Erken modern dönemde ordu, kalabalıkların denetimi konusunda eğitilmiş değildi ve yanlarında sadece tüfek, süngü, kılıç gibi savaş alanlarının öldürücü silahlarını taşıyorlardı. Bu silahlar çoğu zaman kalabalıkları yıldırıyordu ve şiddetli bir çatışma olmadan kalabalık dağılıyordu. Ama böyle olmadığı durumlarda ve askerler ateş açtıklarında, hatırı sayılır can kaybı yaşanıyordu; Londra'da Gordon Ayaklanması'nda askerler yaklaşık 285 kişiyi öldürmüş ve 173 kişiyi yaralamıştı.

Son olarak, nadiren de olsa, birliklerin sivillere karşı kullanılmasını engelleyen yasal sorunlar vardı. Fransa'da, ülkenin büyük bir kısmı için yüksek mahkeme görevini gören Paris Parlamentosu[22] epeydir hükümdarlığın başkentte birlik konuşlandırma hakkına karşı çıkıyordu. Ancak birliklerin kullanılması İngiltere'de özellikle yasal zorluklar içeriyordu.

---

[22] Eski Rejim Fransasında parlamentolar yargılama yetkisine sahipti, fakat yasa yapma yetkisine sahip değildi. İlk olarak Paris parlamentosu kurulmuş (1307), ilerleyen yüzyıllarda başka vilayetlerin de parlamentoları olmuştur —*ed. notu.*

İçtihat hukuku (*common law*) karışıklıkları bastırma görevinde herkesi sorumlu tutuyordu. Geleneksel olarak bir başkasının huzuru bozacağından korktuğu, üç ya da daha fazla insanın oluşturduğu herhangi bir topluluk karışıklık sayılabilirdi. Topluluğun durumu olayın ciddiyetini belirlerdi ve yasa her ne kadar birçok karışıklığı ağır suç saysa da, huzurun ciddi bir şekilde bozulması devlete ihanet diye yargılanırdı, yani krala karşı savaş açmak kapsamında kovuşturulurdu. 1715'te Parlamento kraliyet düzenini daha iyi korumak için 1967'ye kadar yürürlükte kalan Kargaşa Kanunu'nu çıkarttı. Kanun, "utanç verici saldırı" olarak tabir ettiği ayaklanmaları hükümdarın otoritesine karşı çıkan on iki ya da daha fazla kişinin bir araya gelmesi olarak tanımladı. Eğer isyancılar adliye memurunun Kanun'da belirtilen dağılma bildirisini okumasından itibaren bir saat içinde dağılmazlarsa cezası ölüm olan ağır suçlarla yargılanıyorlardı. Aynı suçlama isyancıların kiliseleri, yerleşim birimlerini veya çiftlik binalarını tahrip etmeleri durumunda da geçerliydi. Kanun ayrıca bütün insanları karışıklıkların bastırılmasına yardımcı olmaya çağırıyordu ve bu insanları süreç içerisinde oluşacak herhangi bir resmî ve cezai sorumluluktan aklıyordu.

Parlamento, Kargaşa Kanunu'nu yeni başa geçen Hanover hanedanından Kral I. George'a (1714-1727) karşı II. James yanlılarının direnme tehdidi altında çıkardı. Kanunun içtihat hukukuyla ters düşmesi değil, adliye memurlarına karışıklıklarla uğraşırken ilave güç vermesi amaçlanmıştı. Ama kanun kötü bir şekilde hazırlanmıştı ve büyük ölçüde yanlış anlaşıldı. Bazıları, kanunun içtihat hukuku geleneğini yürürlükten kaldırdığına ve kalabalıkların ancak bildirinin okunmasından bir saat sonra, o zaman da ancak adliye memurunun kesin emri çıktığı zaman dağıtılabileceğine inanıyordu. Başkaları, isyancıların dağılması için uygulanacak kuvveti asgariye indiren içtihat hukuku kanununu tekrar onaylatmaya çabaladı. Kanunların belirsizliğinin tam ortasında kalanlar askerler oldu. Bir tarafta, itaatsizlikten askerî mahkemede yargılanma tehdidi altında ateş açmaları için verilen emirlere uymak zorundaydılar. Diğer taraftan ise, "orantısız" güç kullandıkları için cinayetle yargılanma ihtimalleri de vardı. Çoğu zaman kararı veren jürilerde askerlerin kurbanlarının arkadaşları ve yakınları bulunuyordu. Yine de, 18. yüzyılın büyük kısmında İngiliz yetkililer kanuna bir açıklık getirmedi ve askerler çoğu zaman isyancıların başının üzerine ateş etmeyi seçti.

Daha önce belirttiğimiz gibi, ulaşım sorunları birliklerin manevralarını yavaşlatsa da, dağınık alanlara inşa edilen kışlalar, birliklerin isyan denetiminde ve diğer polis hizmetlerinde daha kolay kullanılmasını sağladı. Birçok ülkede yetkililer kışlaları, birliklerin yerel polis işlerinde

daha kolay kullanılmasını sağlayacak şekilde konumlandırdı. Başbakan olarak William Pitt (1759-1806), 1790'lı yıllarda İngiliz kışlalarının inşasıyla ilgili bir programı destekledi. Bu konuyla ilgili Avam Kamarası'nda soru sorulduğunda, hükümetin kışlaları belirli alanlara polisiye önlem olarak yerleştirdiğini, örneğin işçilerin huzursuzluk çıkardığı sanayi şehirlerine konuşlandırdığını belirtmişti.

Nüfusun yoğunlaştığı bölgelerde askerin varlığı, sivil yetkililerin devriye gezme, suçluları nakletme ve tutuklamalarda bulunma gibi rutin inzibat işi için askerleri görevlendirmesini mümkün kıldı. Bu nedenle Fransız Muhafız birlikleri 1742'den sonra Paris'te geceleri silahlı devriyeye çıkıyordu. Kamu güvenliği muhtemelen bu devriyelerin ve başka benzer önlemlerin sayesinde artmıştı, ancak bu birlikleri görevlendirmenin bir maliyeti vardı. İnzibat işi askerin maneviyatını sarsabiliyordu, özellikle de askerin maneviyatı, disiplini ve *esprit de corps*'u [moral] artırmak için askerlerin sivillerden ayrı tutulmasına kısmen bağlıyken. İnzibat görevleri ordu içerisinde pek sevilmiyordu; Fransız Muhafızları devriye görevlerinden sürekli şikâyet ediyordu ve Fransız ordusunun bütününde subaylar, sulh hâkimlerinin emirleri altında birliklerini yönetmeyi daima reddediyordu. Fransız Muhafızlarının morali bu memnuniyetsizliği yansıtıyordu, ayrıca Muhafızlar ve diğer garnizon birlikleri sivil hayatla o kadar iç içe girmişti ki artık kriz anlarında güvenilir değillerdi. 1788'de Rennes ve Grenoble'da askerler isyancılara ateş açmayı reddetti ve Temmuz 1789'da Paris'te Fransız Muhafızları bozguncu kalabalığa ateş açmayı reddetmekle kalmadı, hatta onlara katıldılar.

İncelediğimiz çağda erken modern dönem ordusunun disiplini iyileşmiş ve ordu, şiddeti bastırma konusunda bir dereceye kadar verimli bir şekilde kullanılır olmuştu. Ancak, Avrupalı sivillerin hâlâ silahlanıyor oluşu ve ordunun inzibat mekanizması olarak yetersizliği, şiddetin bastırılması için daha kapsamlı bir kurumsal yapı gerektiriyordu. Üçüncü Bölüm'de göreceğimiz üzere, 18. yüzyıl itibariyle erken modern Batı Avrupa devletleri bürokratik mekanizmalarını mükemmelleştirmek ve kapsamlı polis organları oluşturmak suretiyle bu yapının nüvesini kurmuşlardı. Bu yapının gelişmesinin ayrıca kişisel şiddetin azalmasında da katkısı olduğunu göreceğiz.

ÖNERİLEN OKUMALAR

Anderson, M. S., *War and Society in Europe of the Old Regime, 1618-1789,* Londra: Fontana Press, 1988.

Babington, Anthony, *Military Intervention in Britain: From the Gordon Riots to the Gibraltar Incident,* Londra: Routledge, 1990.

Bercé, Yves-Marie, *History of Peasant Revolts: The Social Roots of Rebellion in Early Modern France,* Amanda Whitmore (çev.), Ithaca: Cornell University Press, 1990.

Emsley, Clive, "The Military and Popular Disorder in England, 1790-1801", *Journal of the Society for Army Historical Research* 61, 1983, s. 10-21, 96-112.

Hale, J. R., *War and Society in Renaissance Europe, 1450-1620,* New York: St. Martin's Press, 1985.

Kamen, Henry, "Public Authority and Popular Crime: Banditry in Valencia, 1660-1714", *Journal of European Economic History* 3, 1974, s. 654-87.

Lynne, John, "How War Fed War: The Tax of Violence and Contributions during the Grand Siècle", *Journal of Modern History* 65, 1993, s. 286-310.

Malcolm, Joyce Lee, *To Keep and Bear Arms: The Origins of an Anglo-American Right,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994.

Mallett, Michael E., *Mercenaries and their Masters in Renaissance Italy, Totowa,* NJ: Rowman and Littlefield, 1974.

Parker, Geofrey, *The Army of Flanders and the Spanish Road, 1567-1659: The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the low Contries' Wars,* Cambridge: Cambridge University Press, 1972.

_____ , *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800,* 2. baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Redlich, Fritz, *De Praeda Militari: Looting and Booty, 1500-1815,* Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1956.

_____ , *The German Military Enterpriser and His Work Force. A Study in European Economic and Social History,* 2 cilt, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1964-65.

Reynolds, Elaine, *Before the Bobbies: The Night Watch and Police Reform in Metropolitan London, 1720-1830,* Stanford: Stanford University Press, 1998.

Roberts, Michael, "The Military Revolution", *Essays in Sweedish History* içinde, Michael Roberts (ed.), Minneapolis: University of Minnesota Press, 1967, s. 195-225.

Stone Lawrence, *The Crisis of the Aristocracy, 1558-1641,* Oxford: Oxford University Press, 1965.

Tallett, Frank, *War and Society in Early-Modern Europe, 1495-1715,* (Londra: Routledge, 1992.

Tilly, Charles, "War Making and State Making as Organized Crime", *Bringing the State Back In* içinde, Peter B, Evans, Dietrich Ruescheeyer ve Theda Skocpol (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Zmora, Hillay, *State and Nobility in Early Modern Germany: The Knightly Feud in Franconia, 1440-1567,* Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

3 | ADALET

Erken modern Batı Avrupa'da silahlanmanın yaygın olması ve disiplinsiz silahlı güçlerin varlığı, toplumdaki ihtilaf ve gerginliklerin sıkça şiddet patlamalarına yol açması anlamına geliyordu. Bu şiddetin özelliklerini gelecek bölümlerde inceleyeceğiz, ama buna geçmeden önce erken modern dönemde toplum içi çatışmaları çözerek şiddeti denetim altına alma yollarının neler olduğunu incelememiz gerek. Bu bölümde göreceğimiz üzere; erken modern dönem toplumunun kullandığı çatışma çözümleme biçimlerinin pek çoğu paradoksal olarak dönemin şiddet içeren mizacına katkıda bulunuyordu.

İster taraflar arasında orta yolun bulunması ister hukuki yollardan suçlunun bulunup taraflardan birinin cezalandırılması şeklinde olsun, ihtilafların çözümlenmesi için toplumlar genellikle adalet mekanizmalarına başvurur. Bizim için "adalet", hukuk eğitimi görmüş kişiler tarafından yönetilen ve polis kuvvetleri tarafından desteklenen resmî mahkemeler ve devlet yetkilileri tarafından hazırlanan resmî kanunların yerine getirilmesini sağlayan cezai kurumlar anlamına gelir. Her ne kadar devlet hukuk sistemi bahsettiğimiz dönemde var olsa da, bu sistem ihtilafların çözümü için kullanılan başka bir sistemle yan yana çalışmaktaydı. Her yerde devlet kanunlarından oldukça farklı, bu sistemin altında ama çoğunlukla ona herhangi bir atıf yapmadan ya da çok az atıfta bulunarak işlev gören bir gelenek ve töre bolluğu yaşanıyordu.

Kökeni, Eski Roma'yı mağlup eden Germen kavimlerinin törelerine dayanan bu yargı-altı (*infrajudicial*) ihtilaf çözme yollarının yaşaması, bazı hukuk tarihçilerinin de belirttiği gibi, erken modern Avrupa'nın hâlâ bir "yargı devrimi"nin ortasında olduğunu gösteriyor.[1] Tarihçiler

[1] "Yargı devrimi" kavramı, kışkırtıcı bir şekilde Bruce Lenman ve Geoffrey Parker tarafından kullanılır. Bruce Lenman ve Geoffrey Parker, "The State, the Community and the Criminal Law in Early Modern Europe", *Crime and the Law: The Social History of Crime in Western Europe since 1500* içinde, V.A.C. Gatrell,

tarafından bu kavram, devletin ceza hukukunun alanını genişleterek yargı-altı ihtilaf çözümleme yollarının yerini alışını açıklamak için kullanılıyor. Kıta Batı Avrupası'nda bu yargı devrimi, geleneklere karşı Roma ve kilise hukukuna dayanan yöntemin zaferi anlamına geliyordu. İngiltere'de içtihat hukuku içinde işlev gören kraliyet mahkemelerinin yetkilerinin genişlemesi Kıta Avrupası'na kıyasla hızlı oldu. 1500 yılına gelmeden çok önce, her yerde eski kurallara göre verilen kişisel intikam ve tazminat cezalarının yerini devletin yasaları almıştı. Ancak şu ana kadar pek çok tarihçinin varsaydığı gibi, erken modern dönemde devletin yargı kurumlarının genişlemesinin eski ya da yerel geleneklere galip geldiğini düşünmemeliyiz. Bundan ziyade, erken modern dönemde polisin ve askerî kaynakların cılız olması ve Altıncı Bölüm'de göreceğimiz gibi dışarıdan bir güç odağının istenmeyen istilasına karşı yerel toplulukların dayanışması ve yargı erkine tabi olanların işbirliği olmadan bu erkin kapsamını genişletemeyeceğini gösterir.

Yargı devriminin ve temsil ettiği devlet adaletinin yavaş yavaş başarılı olması pek çok açıdan önem taşır. Sembolik olarak, devletin adaleti denetlemesi ve kamu önünde ceza uygulaması, hem bireylerden hem de yerel kurumlardan üstün olduğunu iddia eden bir gücün varlığını gösterir. Bu çok önemliydi; çünkü gelişmekte olan devlet kurumlarının kırılganlığı, en azından incelediğimiz dönemin birinci ya da ilk iki yüzyılında, "her şeyin mutlak gücün gerçekliğinden çok imge ve ritüellerin söylemsel gücü üzerine kurulmuş"[2] olduğu anlamına geliyor. Devletin yargı otoritesinin genişlemesi uygulamada da önemliydi. Bölgesel anlamda, adli kurumlar ve onlara destek veren kolluk kuvvetleri, devletin otoritesini en uç sınırlara kadar taşıyarak isyancı bölgelerde merkezî devletin denetimini yeniden tesis ettiler. Siyasi açıdan da adalet, erken modern dönem devletinin şiddeti tekeline alma isteğini göz önüne serdi. Genel olarak bakıldığındaysa, yargı devrimi, Oestreich ve diğer tarihçilerin toplumsal disiplin süreci için yaşamsal diye belirledikleri şartları yaratmaya başladı.

Bazı tarihçiler, yeni yasaların temsil ettiği erken modern dönem devletin artan gücünün ve istikrarının bir başka sonucunu da fark ettiler. İncelediğimiz dönemin ileri safhalarında, devlet gücünü sağlamlaştırdıkça ve belki de Norbert Elias'ın bahsettiği uygarlık süreci, seçkinlerin davranışını etkiledikçe, yargı kurumları uyguladığı şiddeti sınırlandırarak,

---

Bruce Lenman ve Geoffrey Parker (ed.), Londra: Europe, 1980, s. 1.1-48.

[2] Denis Crouzet, "Désir de mort et puissance absolue, de Charles VIII à Henri IV", *Revue de synthèse* 112, 1991, s. 424.

yeni ve daha az şiddet içeren hapishane yöntemlerini denemeye başladı.

Ancak, Batı Avrupalıların anlaşmazlıklarını nasıl düzenlediği hakkındaki araştırmamız, devletin hukuki kurumlarının dışında kalan eylemleri dikkate alarak başlamalı. Erken modern dönem boyunca devletin adaletinin mümkün olmadığı, maliyetinin fazla olduğu ya da insanlar veya toplulukların adalet dışı eylemlerin anlaşmazlıkları daha iyi çözeceğine inandığı zamanlarda, çatışmaları çözmenin yargı-altı biçimleri, devletin adaletine karşı yaygınlıkla kullanılan bir seçenek olmuştur. Göreceğimiz gibi, yargı-altı çözümlerin aranması daha sonra mahkemelere, yerel ya da devlet görevlilerine başvurulmayacağı anlamına gelmiyordu, ancak yargı-altı çözümlerin de kendi gayri resmî görevlileri ve yazılı olmayan kuralları vardı.

İNTİKAM, ONUR VE ŞİDDET

Cinayet, saldırı, tecavüz ve benzeri şiddet içeren suçlara karşı bireyin ilk tepkisi intikam almak için faili veya onun akrabalarını aramaktır. Bu tür suçlar karşısında mağdur durumunda kalmak; fiziksel, maddi ya da duygusal zarara uğramış olmak anlamına gelir. Ancak erken modern dönemde Avrupalılar için bu, aynı zamanda kıskançlıkla korunan kişisel onurun da zedelenmesi anlamına geliyordu.

Onur, bir kişinin kendine biçtiği değer anlamına gelse de, daha önemlisi toplum nezdinde de kişinin değerini göstermesidir. Erken modern dönem toplumunun onurlu insana atfettiği nitelikler, kadın ve erkeklerde farklı şekilleniyordu. Üstelik, pek çok tarihçi erken modern dönemde erkek onuruna dair kavramların evrimleştiğini belirlemiştir. Aristokrat erkekler kişisel onuru hâlâ hem saygın bir soydan gelmekle hem de cesaret ve sadakatle ilgili şövalye ve asker idealleriyle birleştiriyorlardı. İspanya'da soyla ilgili kaygılar, ailenin Eski Katolik statüsüne odaklanıyordu ki bu onların Yahudi ya da Morisko (Müslüman kökenden gelenler) olmadıklarının altını çizmek içindi. Dönemimizin başlarında onur, aynı zamanda pek çok erkek için fiziksel güç ve cinsel yeterliliği de kapsıyordu. Birinin erkekliğine, örneğin boynuzlandığını iddia ederek dil uzatmak Avrupa'nın pek çok yerinde onur zedeleyici kabul ediliyordu. Aristokrat olmayan pek çok erkek için bu endişeler hâlâ onuru tanımlamaktaydı; ancak burjuva ve işçi erkekler için onur giderek dürüst ve mesleki yeterliğe sahip olarak nam salmak etrafında tanımlanmaya başlamıştı.

Kadın onuru ise iyice cinselleştirilmişti ve genel olarak bir kadının tevazu, sadakat ve namus konularındaki itibarı üzerine kuruluydu.

Kadının bu nitelikleri sorgulandığı zaman kadın onuru erkek onuruyla kesişiyordu; bu da kadın onurunun eş, baba ya da erkek kardeşler tarafından korunmasını gerektiriyordu.

Aslında tüm erken modern dönem Avrupalıları için, aristokratlar kadar sıradan halk da buna dahil, onurunu savunmak ana kaygılardan biriydi. Bireyler de bu yüzden herhangi bir fiziksel saldırıyı kişisel hakaret olarak görüyordu, çünkü saldırıya uğramak kişinin saygı görmediğinin bir göstergesi sayılıyor, dolayısıyla mağdurun onurunu zedeliyordu. Fakat toplumsal hayatı tanımlayan nezaket kuralları, hürmet ve saygı belirten sözler, jestler ve hatta mimikler dolayısıyla potansiyel bir çatışma alanı olmaya da müsaitti. Kişisel onurun savunulması her bireyin bir diğerinden olabildiğince saygı görmesi ve karşılığında da asgari saygıyı göstermesi anlamına geliyordu. Bu yüzden de sözler bir saldırı olabiliyordu. Doğrudan bir hakaret, örneğin bir kadına "orospu" demek, sözlü saldırının en açık örneğiydi, ama Fransızcada olduğu gibi gayri resmî *tu* (sen) hitabını daha resmî olan *vous* (siz) yerine kullanmak bile sorunlara yol açabiliyordu. Mimikler ya da bir başkasının önünde şapkanın çıkarılmaması da kışkırtıcı hareket sayılıyordu. Hatta mala verilen zarar da sahibinin onurunu zedelediği düşünüldüğü için abartılı tepkilere yol açıyordu.

Kişisel onura verilen bu önem tüm erken modern dönemde Avrupalılar için genel bir özellikti. Şehirlerde olduğu kadar köylerde de, 18. yüzyıl Paris'inden bir polis amirinin belirttiği gibi, erkek ve kadınlar "birbirlerinin daimi varlığı ile birlikte" yaşadıkları için kişinin onuruna yapılmış ve karşılıksız bırakılmış herhangi bir saldırı, sosyal konumun tamamen kaybedilmesine neden olabiliyordu.[3] Böyle bir kayıp, sadece mağdurun kendisince değil aynı zamanda kuşaklar boyu varisleri tarafından da gündelik hayatlarında hatta komşularıyla olan ilişkilerinde bile hissedilebilirdi. İncelediğimiz dönemde bütün Batı Avrupa'da toplumun onura verdiği önemi ortaya koyabiliriz. 16. yüzyılda Fransız bir hâkim, onuru hayatın kendisi kadar önemli buluyordu: "Bir malın ya da mirasın kaybı bir şekilde telafi edilebilir, ancak *hayatın* ya da *onurun* kaybı telafi edilemez."[4] 16. yüzyılda, Almanya Reutlingen'de bir lon-

---

[3] Jean Charles Pierre Lenoir, "Mémories", Aktaran Philippe Ariées ve Georges Duby, *A History of Private Life,* sayı: 3, *The Passions of the Renoissance,* Roger Chartier (ed.), İngilizceye çeviren Arthur Goldhammer, Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi, 1989, s. 580.

[4] Jean de Mille, *Pratique criminelle,* yeniden basım, Paris: Les Marmousets, 1983, s. 37.

ca mensubu, ceza duruşmasında savunmasına şöyle başlıyordu: "Her iyi adam onurunu son nefesine kadar en değerli varlığı gibi korumakla yükümlüdür."[5] 17. yüzyıl İspanyol oyun yazarı Tirso de Molina (1584-1648) hakaretler hakkında şöyle yazıyordu:

> Kim ki onu aşağılarsa
> Bir İspanyol ertelemez ölümü
> Ertelemez intikamını hiçbir zaman.[6]

Erken modern dönemde toplumun âdetleri, hakarete uğrayan bireylerin kişisel olarak onurlarını korumasını gerektiriyordu. Kişinin onurunu zedeleyici bir hareketi karşılıksız bırakması daha da utanç verici kabul ediliyor, korkakça bir hareket olarak değerlendiriliyor ve hakaretin geçerliliğini onamış gibi gösteriyordu. Kendini devlet mahkemelerinde savunmaya çalışmak ise mağdurun onurunu daha da zedeliyordu. Bu hareket kişinin onurunu savunmakta yetersiz olduğu çıkarımına neden oluyor ve hakareti kamuoyuna daha da fazla duyurmak anlamına geliyordu. Bu âdetler, erken modern dönemde her toplumsal katmandan Avrupalıyı, mağduriyetlerini şiddet içeren çözümlerle onarmaya itiyordu.

DÜELLO

Erken modern dönemde aristokratlar onura dair meseleleri halletmek üzere sıkça düelloya başvururdu. Bu dönemi araştıran önde gelen tarihçilerinden biri düelloyu, "iki ya da daha fazla bireyin (her zaman iki tarafta da eşit sayıda olmak üzere) eşit şekilde silahlanmış olarak ya tartışmalı bir sorunun doğruluğunu kanıtlamak ya da her bir düellocunun cesaret, maharet ve onurunu ispatlamak için yapılan bir dövüş" olarak tanımlanmıştır. Aynı tarihçi bu dövüşün yarı-hukuki özelliğini belirtir: "Karşılaşma her iki taraf tarafından kararlaştırılmış ya da kabul edilmiş olmalı ve bazı sözlü, zımnî ya da yazılı kurallara uymalıdır; bu kurallar en azından tarafların gözünde yasal bir işlem kadar ağırlık taşımalıdır."[7]

---

[5] Aktaran Richard Martin Allen, "Crime and Punishment in Sixteenth-Century Reutlingen", doktora tezi, Virginia Üniversitesi, 1980, s. 98.

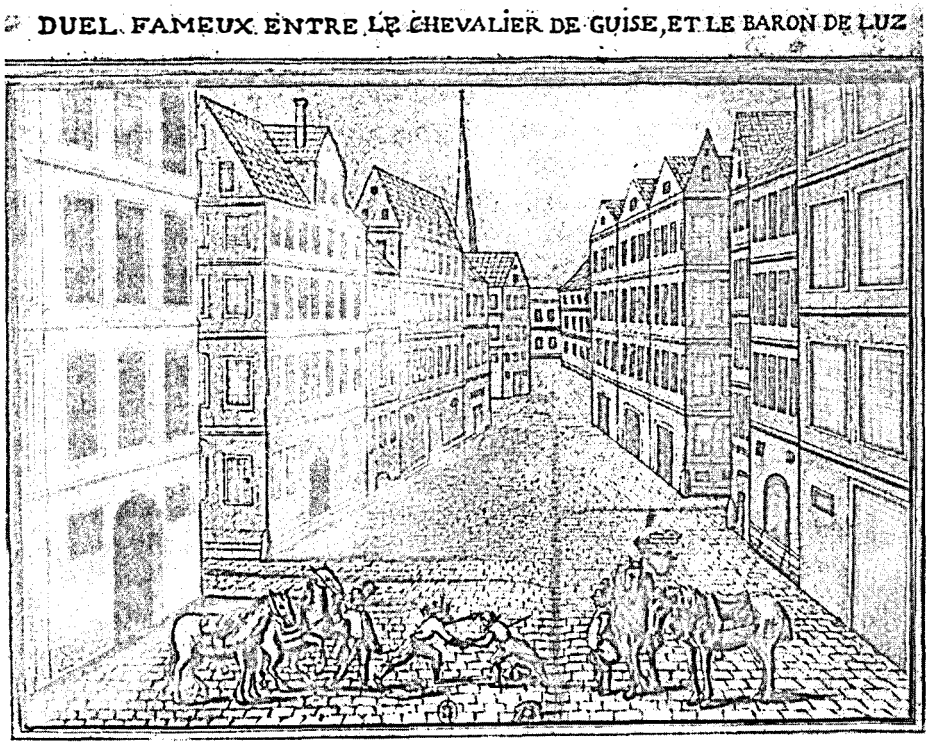
[6] Aktaran Bartholomé Bennassar, *Valladolid au siecle d'or. Une ville de Castille et sa campagne au XVI siecle,* Lahey: Mouton, 1967, s. 537.

[7] François Billacois, *The Duel: Its Rise and Fall Early Modern France,* yayına hazırlayan ve İngilizceye çeviren Trista Selous, New Haven: Yale University Press, 1990, s. 5.

Düello, ortaçağın dövüşle yargılama geleneğinden filizlenen adli düellodan evrimleşti; adli düello zaman içinde aristokratlar tarafından yapılan resmî sözleşmeler sayesinde resmî bir kimlik kazanmıştı. Adli düelloda aristokratlar, anlaşmazlıklarını, resmî bir meydan okumanın ardından, prensin belirlediği bir alanda onun, maiyetinin ve seyircilerin katılımıyla çözüyordu. 1547'de son defa Fransa'da yapıldığında çoktan zamanının gerisinde kalmıştı. O sene, saray mensupları Châtaigneraye senyörü François de Vivonne ve Jarnac kontu Guy Chabot arasındaki bir anlaşmazlık, Kral II. Henri'nin önünde kılıçlı bir adli düello ile son buldu. Kralın gözdelerinden olan La Châtaigneraye bu dövüşte hayatını kaybettiğinden II. Henri resmen yasaklamasa da bir daha böyle bir dövüşe izin vermedi. Kralın adli düellodan böylece elini ayağını çekmesi, Fransa'da düelloyu kraliyet onayından mahrum bırakmış oldu ve sahne, onaylanmamış dolayısıyla kuralsız düellolara gittikçe daha fazla başvurulmasına hazır hale geldi. İtalyanlar bu tarz düelloda başı çekti ve anlaşmazlıklarına bu yolla çözüm arayan aristokratlar görece yeni İtalyan tekniklerinden olan meçli eskrim tekniğini kullanmaya başladı. Bu hareketlerinin meşruluğunu savunmak için de düellonun aristokrat niteliği olan cesaretin bir göstergesi olduğunu ve düelloyu reddetmenin kişinin korkaklığını ispatladığını öne süren eserler ürettiler.

Ele aldığımız dönemde Avrupalı aristokratlar yaygın bir biçimde düello ediyordu, ancak bu âdet en çok İtalya, İspanya ve özellikle de Fransa'da gelişti. Resmî onaydan mahrum kalan ve göreceğimiz gibi, giderek kanunsuz hale gelen düello, gittikçe daha basitleşmeye başladı: Düelloya sebep olan hakareti belirten sözlü veya yazılı bir meydan okumayla başlıyor iki taraf arasındaki dövüş ile doruğa ulaşıyordu; taraflara yardım eden kişiler de orada hazır bulunuyordu. Bazen insanlara da duyurulan resmî meydan okuma ve dövüşte ikinci kişilerin mevcudiyeti, düellonun aynı eski dövüşle yargılama ve adli düello geleneklerinde olduğu gibi adalet arayışını yaşattığı duygusunun aristokratlar arasında sürdüğünü göstermektedir. Bu tarz bir dövüşte kullanılan silahlar Resim 6'da da görüldüğü gibi aristokratların kullandığı tipik silahlar olan kılıç veya meç oluyordu. Ancak dönemimizin sonuna doğru piştov giderek daha fazla tercih edilmeye başlandı.

Resim 6, 1613'te Fransız saray erkanından iki kişinin arasındaki düelloyu gösteriyor. Anlaşmazlık ana kraliçe Marie de'Medici'nin sırdaşlarından Luzların baronu iki aristokrat ailenin çocuklarını evlendirmeye çalışmasıyla başladı. Evlilik gerçekleşirse saraydaki konumunu kaybetmekten korkan Guise ailesi bu birleşmeye karşı çıktı ve bir gün Guiselerin şövalyesi sokak dövüşünde Luzların baronunu deşerek öldürdü. Luzların

Resim 6. Çizeri bilinmiyor. *Şövalye de Guise ile baron de Luz arasındaki ünlü düello.* Gravür, 1613. Fransa ulusal kütüphanesi (Cabinet des Estampes), Paris.

baronunun oğlu da kısa süre sonra intikam almak istedi. Guiselerin şövalyesine meydan okumak için yazdığı yazıda aristokratların onur anlayışını da açığa vuruyordu: "Babamın ruhunun huzur bulması için elimde kılıçla sizinle karşı karşıya gelme şerefini bana bahşetmenizi rica ederim. Cesaretinize olan güvenim, onurunuzun gereğini yerine getirmemek için konumunuzu kullanmayacağınızı ummama neden olmaktadır."[8] Guiselerin şövalyesi, bu meydan okumaya elbette karşılık verdi ve Luzların baronunun oğlu da babasıyla aynı kaderi paylaştı.

Bu hayli törenselleşmiş karşılaşmalar ne yazık ki geride nispeten az kayıt bırakmıştır. Bu yüzden tarihçiler düelloların gerçek sayısını hesaplayamadığı için, düellocuların çağdaşlarının değerlendirmelerine güvenmek zorundayız. Doğrulanamayan bu rakamlar 17. yüzyılın ilk

[8] Aktaran François Billacois, *Le duel dans la société française dans les XVI-XVIII siècles. Essai de psychologie historique,* Paris: Editions de l'Ecole des hautes études en sciences sociales, 1986, s. 461.

yarısında Fransa için yıllık 300 ila 500 düelloya varan sayılar arasında değişiyor; bu, hiçbir şeyi göstermese bile bize erken modern dönemde Fransızların düellonun ne kadar yaygın olduğuna inandığını gösteriyor.

Her ne kadar aristokratlar arasındaki bu öldürücü karşılaşmaların karmaşıklığı aldatıcı olsa da, sınırlı sayıda mevcut olan yazılı meydan okumalar, tartışmaların kadınlar, mevki, hukuki davalar, miras ve kıdem sırası gibi konulardan çıktığına işaret etmekte. Gerçekte ise bu karşılaşmalar, iki taraf arasındaki uzun süreli farklılıkların birikip bardağı taşıran son damla olarak küçük bir kışkırtmayı taraflardan birinin hakaret saymasıyla patlak veriyordu. Bazen düellolara neden olan kin, uzun süre boyunca yavaş yavaş birikiyordu. 1631'de Don Garcia de Avila'ya 1627'de babasını gücendirdiği için yazılı bir meydan okuma gönderen İspanyol Don Juan de Fiueroa vakası da böyleydi. Fiueroa, meydan okumasındaki gecikmenin gerekçesi olarak kendisinin karşısına çıkmayı erteleyen Garcia de Avila'nın silahtarlarla çevrili bir şatoya kapanmasını gösteriyordu.

İncelediğimiz dönemde öldürücü bir şiddet biçimi olarak düello, kilise ve devlet tarafından giderek daha fazla kınanıyordu. Düellonun hayat memat meselesi üzerinde dizginlenmemiş bir gücü temsil etmesi ve merhumun ruhani bir hazırlık yapılmadan ölme tehlikesi, kiliseyi harekete geçmeye zorladı. Düello, 1215'te Dördüncü Laterano Konsili'nin kilise onayını kaldırdığı işkence yöntemleriyle yargılamaya benzetilen bir âdet olarak görülüyordu. Bu yüzden de 1563 tarihli Trento Konsili'nin son oturumunda, hem adli düello hem de kısmen resmî olan bizim incelediğimiz karşılaşmalar yasaklandı. Hatta, Trento Konsili'nin kararlarını asla resmen tanımayan Fransız Kilisesi bile 1614'ten sonra düelloya karşı çıktı. Hükümdarlar da düelloyu yasakladı, genellikle *lèse-majesté*[9] yasaları kapsamında; çünkü şahsi intikam arayışları bizzat hükümdarın güvencesini verdiği yasalara olan güveni sarsıyordu. Aslında düello Fransa'da 1602'den beri yasadışıydı ve Kral 1643'te bir fermanla bu yasağı yineledi: "Yaratan ve yargılayan Tanrı'ya ve egemen olarak bize gösterilmesi gereken saygıyı tamamen ihlal eden bu iğrenç suçu dehşete kapılmadan tahayyül edemiyoruz."[10]

Pek çok başka hükümdar da düelloyu sona erdirmenin yolunu aradı. İberya yarımadasında Toledo Konsili daha 1473'te adli düelloyu yasaklamıştı ve 1480'de Kraliçe Isabella Kastilya'da her çeşit düelloyu

---

[9] Majesteye zarar vermek; kralın onurunu kırıcı davranışlar —*çev. notu.*

[10] Aktaran Jacques Lorgnier, *Maréchaussée, historie d'une révolution judiciare,* sayı: 2, *Quand le gendarme juge,* Paris: L'Harmattan, 1994, s. 224.

yasadışı ilan etmişti. İngiltere Kralı I. James 1613 bildirisinde düelloyu kınadı ve 1617'de İmparator Mathias Almanya'da düelloyu yasakladı. Ancak düelloyu yasadışı ilan etmek onu sona erdirmeye yetmedi ve düellolar devam etti. Bunun nedeni kısmen de olsa düello karşıtı yasaları uygulayanların denetlemesi gereken kitlelerle aynı değerleri paylaşmasıydı. Örneğin, Fransa Kralı IV. Henri bir yandan düelloyu yasaklarken, öbür yandan da düello ederek kendi yasasını ihlal edenleri affediyordu.

Düello karşıtı kanunların yerine getirilmesinin daha sıkı takibi ancak 17. yüzyılın başlarında, merkezî yönetimlerin gücü pek çok ülkede arttığında başladı. Düelloya karşı en meşhur seferberlik Fransa'da XIII. Louis (saltanatı 1610-43) ve Başbakanı Kardinal Richelieu tarafından yürütülen seferberliktir. Bu seferberlik düello karşıtı yasaların pervasızca çiğnenmesiyle başladı. Daha önce 22 kişiyi öldürmüş iflah olmaz bir düellocu olan Bouteville kontu François de Montmorency, bir kez daha ama bu sefer kamu önünde en göze batacak yerde, Paris'te Place Royale'de [Kraliyet Sarayı] düello etti ve 1627'de ölüme mahkûm edildi. Affedilmesi için yapılan ricaları göz ardı eden kraliyet, genç adamı idam ettirdi ve düello karşıtı yasalara kendini daha da sıkı adamış oldu. Diğer devletlerin de Fransız örneğini takip ederek erken modern dönem devletinin şiddet kullanma tekelini ele geçirme yolunda yürümesiyle, devlet ve kilise tarafından kınanan düellolar azalmaya başladı. Saray adabına yakışır davranışların konu edindiği yazının artması da düelloların azalmasına katkıda bulunmuştur. Keza aristokratlar arasındaki onuru koruma çatışmalarının daha barışçıl bir şekilde çözülmesine olanak sağlayan kurumların evrimleşmesi ve uygarlık sürecinin kibar değerlerinin yansıtılması da düelloların azalmasına yardımcı olmuştur. Fransa'da kraliyet bu çatışmaları çözmek için Fransa Mareşali (Maréchal de France) nişanına sahip kişiler tarafından yönetilen Tribunal du point d'honneur'ü [Şeref Meseleleri Mahkemesi] kurdu. İspanyol Felemenki'nin arşidük yöneticileri ise 1610'da düelloları yasaklarken "her kim onurunun ve namının ağır bir zarara uğratıldığını hissederse bize başvursun" diye buyurdu.[11] Her ne kadar düello tamamen ortadan kalkmadıysa da, altın çağı sona eriyordu; 19. yüzyılda bazı aristokratlar, Alman öğrenciler ve aristokrat eğilimli burjuva arasında düello ufak çaplı bir rağbet görmüştür.

[11] Aktaran Marie-Sylvie Dupont-Bouchat ve Xavier Rousseaux, "Le prix de sang: sang et justice du XIV au XVIII siècle", *Mentalités* 1, 1988, s. 53.

KAN DAVALARI

Aristokratlar ve avam, aynı düello gibi, kanunun yönlendirmeye ve sınırlamaya çalıştığı şahsi intikam arayışlarını temsil eden başka eylem biçimlerini de sürdürüyordu. Erkekler cinayet, saldırı, kendi namuslarına veya kadınlarının namusuna karşı hakaretler olduğunda elbette şiddete başvuruyorlardı. Ancak, pek çok bakımdan daha da tehlikelisi kan davalarıydı. Bu; zarara uğramış tarafın tüm akrabalarını ve yandaşlarını toplayarak bundan sorumlu tutulan kişiye, ve çoğunlukla onun sülalesine ve yakınlarına, ölüm, yaralanma ya da onur kırıcı hakaretle sonuçlanan fiziki bir saldırıda bulunması anlamına geliyordu. Kan davası, aslında, kuşaklar boyunca sürebilecek kişisel bir savaşı temsil ediyordu ve özellikle devlet hukuku uygulayıcılarının zayıf olduğu ya da ulaşamadığı bölgelerde tırmanıyordu.

Bu tarz savaşlar özellikle ortaçağda çok yaygındı ve hatta intikam arayışını sınırlamaya çalışan ortaçağ yasaları tarafından tanınmıştı. İtalya, Faenza'da 1410 kanunları şöyle buyuruyordu: "Hükmümüz ve irademiz odur ki herhangi biri saldırıya uğrarsa ve failden onu öldürerek intikam alırsa ve idare erkinin ellerine düşecek olursa, kafası kesilecektir."[12] Ancak incelediğimiz döneme gelindiğinde devletler, kişisel intikamı tamamen yasaklamak için güçlerini devreye sokuyordu. 13. yüzyıl kadar erken bir tarihte, İngiltere'de adli kurumların hızla gelişmesi kan davasının yerine yargı sürecinin geçmesini mümkün kıldı. Başka yerlerde de artan devlet otoritesi giderek, kan davalarını normal adli sürecin zayıf olduğu ya da işlemediği yerlerle sınırladı. Dolayısıyla, incelediğimiz dönemde 1500'den sonra, kan davalarının çoğu Fransa'da Gévaudan ve İskoçya'da Highlands gibi yalıtılmış dağlık yerlerde; Akdeniz kıyılarında Friuli, Ligurya, Valensiya'da ya da Korsika, Sardinya ve Sicilya gibi adalarda ortaya çıkıyordu. Aslına bakılacak olursa bu yerlerin bazılarında kan davaları günümüzde bile devam etmektedir.

Tarihçiler ve antropologlar, en ilkel toplumlarda bile, kan davalarının, onuru kurtarmayı temel alan, yazılı olmayan incelikli kurallara göre işlediğini ortaya koydular. Pek çok yerde sadece belirli saldırıları kan temizliyordu. Örneğin Korsika'da, cinayet ya da hayvanların öldürülmesiyle kan dökülmesi karşılığında kan isteniyordu. Aynı şekilde kirletilen namus da ancak failin kanıyla temizlenebilirdi. Mülkiyet sınırlarının ihlali durumunda, duvarların ya da çitlerin yıkılması söz konusu değilse

---

[12] Aktaran John Larner, "Order and Disorder in Romagna, 1450-1500", *Violence and Civil Disorder in Italian Cities 1200-1500* içinde, Lauro Martines (ed.), Berkeley: University of California Press, 1972, s. 68.

kan gerektirmiyordu. Kan davalarının esaslarını belirleyen yazısız kurallar, aynı zamanda, saldırganla kan bağının derecesinden ötürü hangi bireylerin kurban olma potansiyeli taşıdığını da belirliyordu. Languedoc ve Korsika gibi bazı bölgelerin sakinleri, kan davasının resmen duyurulmasını beklerdi ki bu neredeyse şahsi bir savaş ilanına benziyordu. Bu kurallar aynı zamanda şiddetin sınırlarını da çiziyordu ve kan kanla ödendiğinde bir şekilde uzlaşılması için zemin oluşuyordu.

Kan davaları üzerinde çalışan tarihçiler, kan davalarına bulaşanların sanılanın aksine toplumun fakir kesimlerinden çok, gerektiğinde hısımlarını ve yanaşmalarını toplayabilecek toplumun ileri gelen aileleri olduğunu belirtir. Sonuç itibariyle kan davası, toplumda yoksul unsurların sahip olmadığı kaynakların kullanılmasını gerektiriyordu. Max Gluckman'ın yaptığı gibi antropolojik çalışmalar, kan davalarının, her ne kadar şiddet içerse de, nadiren toplumun tamamını şiddete boğduğunu ortaya çıkardı. Kan davası taraflarıyla ilişkili olan insanların çok yönlü akrabalık ve himaye ilişkileri vardı, bu da kan davasının yayılmasını önlüyordu. Çatışmanın yayılması kaçınılmaz biçimde insanları taraf olmaya zorluyordu ancak akrabalarının ya da patronlarının düşman ilan ettikleri tarafta da kendilerinin evlilik ya da iş ilişkilerinden dolayı sadakat borçlu oldukları insanlar olabiliyordu. Bu tarz sadakatlerin çatıştığı bir durum, Gluckman'ın deyişiyle "kan davasında barış"ı gerektiriyordu ki bu, şiddetin sınırlandırılması veya anlaşmazlığın çözülmesi için baskı oluşturuyordu.[13]

Bu tarz kurallara göre işleyen kan davaları, incelediğimiz dönemde yaygındı. Mala zarar gelmesi ya da yaralanmalar gibi sıradan neticeler söz konusu olmakla beraber bazı kan davaları çok sayıda kişinin ölümüyle sonuçlanabiliyordu. Edward Muir, Friuli'de 1511'de aristokrat Zambarlano ve Strumiero aileleri arasındaki kan davasının zirveye çıktığı acımasız hadiseleri resmeder.[14] Olaylar Udine şehrinde Beşinci Bölüm'de de göreceğimiz gibi şiddetin kolayca patlak verdiği Karnaval sırasında doruğa ulaştı. Zambarlanoların liderleri, yerel asilzadelere duyulan öfkeden faydalanarak üç gün süren bir yağma ve karışıklığı kışkırttı ve bu sırada elli Strumiero'yu temizlediler. Şiddet, şehir sınırlarını aşıp kırsal kesime sıçradı ve Rönesans İtalyasında senyörlük sistemine karşı en pahalıya patlayan köylü ayaklanmasına dönüştü.

---

[13] Max Gluckman, "The Peace in the Feud", *Custom and Conflict in Africa* içinde, Max Gluckman, Glencoe, IL: The Free Press, 1955, s. 1-26.

[14] Edward Muir, *Mad Blood Stirring: Vendetta and Factions in Friuli during the Renaissance,* Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1993.

Bu kan davasının acımasızlığı Strumieroların cesetlerine nasıl davranıldığından anlaşılabilir. Karnavalın özellikleri arasında da göreceğimiz gibi, Zambarlanolar alay etmek maksadıyla cesetleri kuyulara ve helalara attı, ama aynı zamanda kasten kurbanlarının şerefiyle de oynadılar. Cesetleri parçaladılar; gömmeden, domuzlar ve köpekler yesin diye ortada bıraktılar ve böylece cenazeleri, sonsuz kurtuluşun ilk adımı sayılan Hıristiyan cenaze törenlerinden mahrum etmiş oldular. Kurbanlarından "köpek maması" yapmak, bu bölgede kan davası ritüelinin bir parçasıydı. Zambarlanoların önde gelenlerinden biri, Antonio Savorgnan da altı ay sonra kurbanlarından birinin akrabaları tarafından başında açılan büyük bir yara sonucu öldü ve aynı şekilde beynini bir köpeğin yemesine izin verildi. Kutsal değerlere bu şekilde saygısızlık yapılması kan davalarının acılığını artırıyordu. Devletin ceza yöntemlerinde de bu saygısızlığın bir parça tekrarlandığını göreceğiz.

YARGI-ALTI UZLAŞMA

Elbette, kan davalarının en temel tehlikesi, kolay kolay sona ermemesiydi. Her saldırı karşılık bulmak zorundaydı, aksi takdirde taraflardan biri altta kalmış olacaktı. Dolayısıyla şiddet, kuşaklar boyu devam edebilirdi. Aile gençlerinin çarpışabilecek fiziki olgunluğa erişmesi beklenirken geçen sakin dönemlerin ardından kan davası tekrar alevlenebilirdi. Bu yüzden de çok erken tarihlerden itibaren toplumlar, iş kan davasına dönmeden suçluların cezalandırılmasını yargı-altı yöntemlerle, yani devlet mahkemelerine başvurmadan çözmekteydi. Anlaşmazlığın tarafları arasında husumet olduğundan uzlaşının sağlanması için sıklıkla iki tarafın da saygı duyduğu bir aracıya başvuruluyordu. Batı Avrupa'da en azından Germen istilalarının yaşandığı 4. ve 5. yüzyıllardan itibaren uzlaşma, suçu işleyen tarafın kurbanın akrabalarına kırılan onurlarını tatmin etmek için verdiği bir diyeti içeriyordu. Germen kabileler buna *wergild* adını veriyordu ve bir kaybın tam olarak değerini hesaplamaya çalışıyorlardı. Katil, kurbanın statüsüne, cinsiyetine ve yaşına göre bir diyet ödemek zorundaydı; örneğin, bir sakatlık söz konusuysa kaybedilen uzvun değeri ödeniyordu.

Bu uzlaşmalar sözlü yapılsa da işe yaramış olabilir, ancak giderek bunlar yazılı bir biçim aldı ve tarihçilerin yüzyıllar boyunca özünde aynı kalan bu süreci incelemelerine fırsat tanıdı; bağışlanma ve barışın sağlanması karşılığında diyet ödeniyor ve özür dileniyordu. Pek çok yerde verilen hasarların göreli değerleri hakkında dikkat çekici bir uzlaşma vardı. Dolayısıyla 16. yüzyılda Vallodolid'de bir kadının bekareti ve haya-

tı, parasal açıdan eşit değere sahipti, ancak ikisinin de değeri kadından kadına ve sosyal statüye göre değişmekteydi. Anlaşma süreci belirli bir düzene sokulmuştu ve Zambarlano ve Strumierolar arasındaki kadar büyük kan davalarını sona erdiren sözleşmeler, devletler arasında imzalanan antlaşmalara benzeyebiliyordu. Friuli'deki bu kan davası 1568'de Venedik aristokrasisinin şahitliğinde tarafların öpüşüp barıştığı vakur bir kilise töreniyle sona erdi.

Çatışmaları tatlıya bağlamak için yapılan anlaşmaların yürümesini sağlamak bazen zor olabiliyordu. Bu zorluğun sebebi failin kusurunu kabul etmemesi olabileceği gibi yapılan anlaşmanın kurbanın akrabaları tarafından kabul görmemesi de olabiliyordu. Fakat devletin hukuki yaptırım gücü giderek artsa da, şiddeti sınırlayan bu uygulamalar incelediğimiz dönem boyunca varlıklarını koruyabildi. Aslında mahkemelerde sürünme ihtimali yüzünden kan davasına karışanlar dava açmak yerine sıklıkla ara bir yol bulmaya çalışıyorlardı. Yargıçların verebileceği nihaî hüküm yüzünden dava yoluna gitmek olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Fakat pek çok insanın mahkemelerden çekinmesinin sebebi dava açmanın tutarıydı. Erken modern dönemde Fransa ve Almanya'da popüler olan bir matbu resim, bir avukatı "her şeyi yerim" sözleriyle resmediyordu. Eski bir Fransız deyişi de mahkeme yerine özel çözümlerin değerini şöyle anlatır: "Kötü bir anlaşma iyi bir davaya yeğdir."

Erken modern dönemde ceza hukuku, davacıların şahsen dava açmasına bağlıydı. Devlet hukukunun belki de en kapsamlı olduğu İngiltere'de, incelediğimiz dönemin büyük kısmında kovuşturma tamamen davacının bireysel inisiyatifine ve kesesine bağlıydı. Roma hukukunun geçerli olduğu Fransa gibi ülkelerde kraliyet savcılarının kısıtlı kaynakları, onların kraliyet hesabına sadece en ciddi davaları kovuşturmasına izin veriyordu. Bunların dışında kalan davaların (18. yüzyılda Libourne ve Bazas Sénéchaussée'leri[15] gibi yerel mahkemelerde bakılan davaların %75'i) masrafları ya kurbanlardan ya da onların akrabalarından alınıyordu. Fransa, İspanya ve diğer Kıta Avrupası ülkelerinde mahkeme kayıtları, pek çok davada ilk duruşmadan sonra davacılara konuyu mahkeme dışında çözme imkânı tanıdığı için dava masraflarından ötürü davalarını düşürdüklerini göstermektedir. Örneğin 17. yüzyılda Toledo'nun Montes bölgesinde şahıslarca açılan davaların yarısından fazlası mahkemenin aldığı kararla değil, kişilerin kendi aralarında anlaşmasıyla sonuçlandı. Bu süreci inceleyen iki Fransız tarihçi, ince-

[15] Eski Rejim Fransasında, güneyde *sénéchal* (kethüda) kuzeyde *bailis* denilen, soylu olmayan kraliyet memurlarının yönetimindeki idari birimler —*ed. notu.*

lediğimiz dönemdeki pek çok Batı Avrupalı gibi erken modern dönemde Fransızların, "müzisyenin müzik aletini çalması gibi adaletle oynadıkları" sonucuna vardılar.[16]

Dolayısıyla dönemimizde devletin artan hukuki gücüne karşı kişisel anlaşmalar ısrarla devam etti. Erken modern İskoçya gibi bazı bölgelerde her ne kadar artan gücüyle devlet ciddi vakalarda şahsi anlaşmaları devre dışı bıraksa da, kraliyet, pahalı ve karışıklık çıkaran yargılamalardansa anlaşmazlıkların aracılarla çözülmesini cesaretlendiriyordu. Fransa'da *accommodements*, İspanya'da *amistads*, Floransa'da *paci e tregue* ve Almanya'da *Sühnevertragen* adıyla anılan bu anlaşmalar, her iki tarafın da anlaşmayı istemesini gerektiriyordu. Anlaşmazlık yaşayan tarafların ikisi de aynı sosyal konumdaysa, doğrudan bir müzakere başlayabiliyordu. Ancak taraflar eşit değilse; taraflardan biri daha aşağı bir sosyal sınıftansa, henüz reşit değilse, akli yeterliğe sahip değilse ya da yeteri kadar onurlu sayılmıyorsa bir hakeme başvurulabiliyordu ve hatta seçilen hakem bazı durumlarda bir hâkim gibi kararını dayatabiliyordu.

Bu işlevi yerine getirebilmesi için başvurulan hakeme büyük saygı duyulması gerekiyordu ve bu görevi yerine getirebilecek farklı şahsiyetler mevcuttu. Elbette en başta dinî liderler geliyordu; çünkü Hıristiyanlık öğretisi kişisel intikamı yasaklar. Dolayısıyla bölge papazları, Protestan rahipler, Kalvenci yönetici meclisler ve din adamlarının hepsi anlaşmazlıklarda arabulucu olmaya çalışıyordu. Onların gösterdiği çabanın ölçüsü şu örnekten de anlaşılabilir: 1602-1607 yıllarında Fransa, Layrac-en Brulhois'de Protestan yetişkinlerin üçte biri, davranışlarının sebeplerini açıklamak ve kişiler arasındaki çeşitli çatışmaların çözülmesi için kilise meclisine çağrılmıştı. Başka dinî şahsiyetler de benzeri bir hakemlik rolü oynayabiliyordu; kuzey İspanya'nın Cantabria bölgesinde dinî kardeşlikler sıklıkla arabulucu rolünü üstlenirken 17. yüzyılda Toskana kırsalındaki Altopascio'da gezgin vaizler pek çok anlaşmazlığı çözüyordu.

Din adamlarının dışında yörenin ileri gelen şahsiyetleri de anlaşmazlıkta taraf değillerse bu hakemliği üstlenebiliyordu. Fransa ya da İspanya'da senyörler bu işlevi görebiliyordu. Erken modern dönemde Kuzey İskoçya'nın dağlık bölgesinde uzlaştırma toplantılarında failin ve kurbanın klanından eşit sayıda eşraf seçiliyor, yerel bir klan reisinin başkanlığında bağlayıcı tazminatlara karar verebiliyordu. Ancak Avrupa kıtasında hakem olarak noterlerin sayısı giderek artıyordu. Hukuk alt

[16] François Billacois ve Hugues Neveuz, "Porter plainte: stratégies villageoises et institutios judiciares en Ile-de-France (XVII-XVIII siècles)", *Droit et cultures* 19, 1990, s. 8.

yapısına sahip olmaları, çoğunlukla hatırı sayılır bir sosyal konumda bulunmaları sebebiyle bu adamlar anlaşmazlıklara hakemlik yapıyordu ve tarafların yazılı anlaşmalara imza atmalarını sağlıyorlardı ki bu belgeler daimi kayıtlarının bir parçası olmuştur.

Pek çok yargı alanında[17] bir başka arabuluculuk şekli tesis edilmiştir; 13. ve 14. yüzyıllarda yargı devriminin şafağında devlet hâlâ zayıfken ölümle sonuçlanmayan şiddet vakalarını çözmek için resmî hakemler ortaya çıktı. Bu memurlar genellikle hizmetleri karşılığında bir ücret alırlardı. Fransızca konuşulan bölgelerde *apaiseurs* ya da *juges de sang* (yatıştırıcı ya da kan yargıçları); Flamanlarca *peysmaekers* (arabulucu) adıyla bilinen bu görevliler, incelediğimiz dönemin başlarında Brüksel, Bologna, Douai, Ghent, Ligurya, Lille, Nürnberg, Venedik ve Zürih gibi farklı yargı alanlarında faaliyet göstermekteydi. Devletin adli kurumları giderek güçlenip nihayetinde bu memurların görevlerini devraldıysa da, genellikle tazminatları belirleyip anlaşmazlığı çözmeye yanaşmayanları cezalandırabiliyorlardı.

İncelediğimiz dönemde anlaşmazlıkların çözümünde pek çok arabulucu görev alabiliyordu. 18. yüzyıl Toulouse Parlamentosu üzerine Nicole Castan'ın yaptığı araştırma bu şekilde barışçıl bir yolla çözülen anlaşmazlıkların kapsamını ortaya koymaktadır; mülkiyetle ilgili anlaşmazlıklar (sahtekârlık, anlaşma ve sınır ihlalleri ve hırsızlık meseleleri dahil), tecavüz kadar ciddi cinsel tacizler, sözlü ve fiziksel saldırılar hep hakemlik usulüyle karara bağlanmıştı.[18] Ancak daha önce gördüğümüz gibi, devlet giderek bu tarz suçları mahkemelerine taşıdı ve 18. yüzyılın sonuna geldiğimizde devletin kanunlarının artan gücü karşısında anlaşmazlıklarda kullanılan diğer çözüm yolları silinmeye başlamıştı.

Ancak erken modern dönemde Avrupalılar için devlet mahkemelerinin dışında arabuluculuktan başka anlaşmazlıkları çözme yolları da vardı. Bazı araştırmacıların "adalet benzeri" (*parajustice*) dediği bir çeşit gayriresmî mahkemeler mevcuttu. Hem Katolik hem de Protestan kilise kurumları 16. ve 17. yüzyıllarda cemaat mensuplarının eylemlerine büyük ölçüde nezaret ediyordu. Doğru yolu gösterdiklerini iddia ediyorlardı, ama sıklıkla kendi mahkemeleri vasıtasıyla üyelerini cezalandırıyorlardı ve cemiyet üyelerinin durumunu rahiplerin ziyaretlerinden ve

---

[17] Yargı alanı (*jurisdiction*): Bir mahkemenin yargı yetkisini kullandığı coğrafi yer —*ed. notu.*

[18] Nicole Castan, "The Arbitration of Disputes under the 'Ancien Régime'", *Disputes and Settlements: Law and Human Relations in the West* içinde, John Bossy (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1983, s. 219-260.

komşularının maneviyatı ile kavgalarını bildiren sade vatandaşlardan öğreniyorlardı. Kilise disiplini; ikaz, kefaret, dinî ritüellerden dışlama ve aforozu içeriyordu. Kusurlu davranışların devamı halinde devlet yargısına başvurulması da seçeneklerden biriydi. Bazı ülkelerde kilise mahkemeleri, hem din adamlarının hem de sıradan insanların işlediği suçlarla ilgilenen birincil kurum olma işlevini korudu. İspanyol Engizisyonu, emrindeki personelin büyüklüğünün yanı sıra devlet mahkemelerinden de bağımsız şekilde yargılıyordu.

Meslek örgütleri de üyelerinin davranışlarını düzenleyip onları disipline etme yetkisine sahipti. Loncalar, üyelerinin sahtekârlık yapmalarını, skandala yol açıp maddi sonlarını getirebilecek şekilde giyinmelerini ve içmelerini hoş karşılamıyordu. Bazı yargı alanlarında suç işleyen üyelerini para cezasına çarptırma yetkileri de vardı.

Kırsal cemaat ve şehirli mahalleler de kendi kendilerini denetledikleri mekanizmalara sahiplerdi. Örneğin, devamlı saldırı ya da hırsızlık tehdidi altında komşular bir araya gelip gayet seçici bir şekilde şiddet kullanarak içlerinden birini hizaya getirebiliyordu. Galeyana gelmiş vatandaşlar tarafından yerel hırsızlar sokak ortasında dövülebiliyordu; Amsterdam'da *maling* denilen ve uzunca süredir uygulanan bir âdette, mahalleliler hırsızı yakaladıklarında onu dövüp kanala atıyorlardı. İngiltere ve Fransa'da benzer şekilde kalabalıklar yan kesicileri pataklardı ve Fransa'nın bazı kırsal bölgelerinde halk, adı çıkmış hırsızları utandırmak için saçlarının yarısını kazırdı.

Ancak erken modern dönem toplumlarında özdisiplin bir yere kadardı. Cemaat üyeleri, davranışları komşuluk hoşgörüsünün sınırlarını aşan yabancıları da yöre sakinlerini de devlet hukukunun temsilcilerine teslim ediyorlardı. Bugün biliyoruz ki, köylü çoğunluk da dahil erken modern dönemde Avrupalılar kanunları biliyor ve kendi çıkarlarına göre kullanıyorlardı. Tarihçiler köylü nüfusun özellikle medeni hukuk hakkındaki bilgisine dikkat çekmektedir. İber'den kuzey Almanya'ya kadar her yerde köylüler, senyörlerinin mülkiyet meselelerine ve hak iddialarına itiraz etmek için mahkemelerden faydalanmıştır.

Yine de erken modern dönem devleti, kişisel intikam ve anlaşmaların yerine kendi ceza hukukunu hemen koyamadı. Erken modern dönemde Avrupalılar, devletin ceza hukukuna daha önce belirttiğimiz yollarla sorunlarını çözemediklerinde başvuruyorlardı. Hukuk, ileri sürdüğümüz gibi, pahalı ve acımasız olabiliyordu. Aslına bakılacak olursa, 16. yüzyılda İngiliz bir hâkim, işlenen suçların beşte birinden azının mahkemelere geldiğini kraliyete anlatırken bunun sebebini şöyle açıklıyordu: "Genellikle sıradan köylü kadınlar ve erkekler, dünyalar da verilse bir adamın

ölümüne sebep olmak istemiyorlar."[19] Dolayısıyla suçları sadece seçici bir şekilde kovuşturuyorlardı, genellikle cemaatlerindeki yabancıların saldırılarını ve hoşgörü seviyesini tekrarlar ya da yerel sakinlerin gaddarlık yüzünden aşan suçlarını yetkililere bildiriyorlardı. Faillerin suçlu bulunması ancak cemaat üyeleri tarafından alınan bir dizi kararın; davacının şikâyette bulunmasının; görgü tanıklarının ifade vermesinin ve; İngiltere, Valensiya ve İsveç'te jürinin suçlamayı kabul edip ceza vermesinin ardından geliyordu.

Her ne kadar devletin hukukuna böylesine seçici bir şekilde başvurulsa da, 18. yüzyıla geldiğimizde Batı Avrupalılar tarafından giderek daha fazla tercih edilmeye başlanmıştı. İnsanlar mahkemeye, tarihçilerin uzun zamandır varsaydığı gibi, mutlakıyetçi devlet her yerde kurumlarını güçlendirdiği için gitmiyordu. Bu seçimi yapıyorlardı, çünkü hâlâ görece zayıf bir kurum olan devlet, İngilizlerin "orta halli" dediği insanların iş birliğini kazanıyordu. Bu insanlar Almanya'da ihtiyar heyetini, İngiltere'de jandarmayı ve jüriyi oluşturan insanlardı ve tabanda devletin kanunlarının işlemesini sağlıyorlardı.

İncelediğimiz dönemin özellikle son yüzyılı bu insanların refahını artırdı ve davranış kalıplarını uygarlık süreci çerçevesinde giderek yönetici sınıflarınkine uydurmalarına neden oldu. Hem Fransa gibi büyük ülkelerde hem de Württemberg gibi küçük siyasi birimlerde devletin hukuk organlarıyla çalışmaya gittikçe daha meyilli hale geldiler. Bu işbirliği hukuki için gerekliydi çünkü göreceğimiz gibi polis gibi resmî mercileri ya henüz ortaya çıkmamıştı ya da zayıftı.

POLİS

Modern polis memurları, hem devletin şiddet kullanma tekelinin hem de adalet dağıtma işlevinin vücut bulmuş halidir. Her tehdide karşı kamu düzenini korumakla sorumlu, aynı zamanda suç ve şiddete karşı önleyici politikalar güden kolluk kuvvetleri, modern devletin işleyişinde merkezî bir konumdadır. Ancak incelediğimiz dönemde polis kuvvetleri, büyük oranda erken modern dönem devletinin yeterli kaynak ayıramamasından dolayı zayıftı. Dönemin sonuna doğru ancak birkaç devlet, polis hizmetlerini genişletebilmişti ve ülkelerin çoğunda polisin zayıflığı bu ülkelerdeki yargı-altı anlaşmazlık çözümlerinin devam etmesini ve polis kurumunun, denetlemesi gereken insanların işbirliğine bağımlı ol-

[19] Edward Hext'ten Lord Burghley'e: Aktaran; Lenman ve Parker, "The State, the Community and the Criminal Law in Early Modern Europe", *Crime and the Law* içinde, Gatrell, Lenman ve Parker, s. 46.

masını kısmen açıklamaktadır. Erken modern dönem polisinin bu yetersizliği hem kırsal kesimlerde hem de kentlerde açıkça görülmekteydi.

Bu dönemde Fransa, kırsal kesimde merkezî idareye bağlı bir kolluk kuvveti kurmaya çalışan tek Batı Avrupa ülkesiydi. Maréchaussée [jandarma] olarak bilinen kuvvet 13. ya da 14. yüzyılda askerî inzibat birimi olarak doğmuştu. 16. yüzyıla geldiğimizde kendi mahkemeleri olan üniformalı bir kırsal polis gücüne dönüşmüştü. Bir yandan esas görevi uyarınca asker kaçaklarını kovalarken diğer yandan da giderek daha fazla suçun kovuşturmasını yapıp karara bağlıyordu. Monarşi yavaş yavaş bu kuvveti genişletti ve kilit şehirlerde Maréchaussée karakolları kurdu; ancak erken modern dönem boyunca birlik sayısı kapsamlı sorumluluklarının karşısında yetersiz kalıyordu. Zaman zaman karakollarından çıkıp kırsal bölgeleri denetliyorlardı; ne var ki 1640'larda Aurillac'ta bir subayın da yazdığı gibi çevredeki silahlı soygun haberlerine rağmen birliği karakolda kalmıştı, "yola çıkmaya cesaret edemedik çünkü panayırlarda ve yollarda soygunculuk yapan silahlı eşkıyalarla başa çıkmaya yetecek gücümüz yoktu."[20] Bu kolluk gücünün maneviyatı ve disiplini en üst seviyede değildi ve belki de bunun nedeni düzensiz ödenen maaşlar yüzünden erlerin ikinci işler edinmek zorunda kalmasıydı.

1720'de saray Maréchaussée birimini yeniden düzenledi, her *généralité*'ye[21] bir bölük düşecek şekilde genişletti ve her bölüğü de dörderli beşerli takımlara ayırıp Fransa kırsalındaki karakollarda görevlendirdi. Islah edilen bu kuvvetlere yine düzgün ödeme yapılmasa da, polisiye ve adli yetkileri hâlâ sürüyordu; kral da bu birimi kırsalda düzenli devriyeye çıkmakla yükümlü kılmıştı. 1789'a geldiğimizde Maréchaussée 4.114 subay ve erden oluşmaktaydı. Bu sayı pek çok gezginin Fransa'yı Batı Avrupa'da en iyi denetlenen ülke diye övmesine neden oldu; ancak bu birimin atlı birliklerle tüm ülkede devriye gezecek yeterli insan gücü hâlâ yoktu. Kırsaldaki mezralarda insanlar senede bir kez polis üniformasının mavisini görse şanslı sayılırdı.

Bu niceliksel zayıflık yüzünden Fransız polisi denetlediği insanların işbirliğine güvenmek zorundaydı ve yaptıkları tutuklamaların büyük çoğunluğu yerel sakinler tarafından teslim edilen serseriler veya adı çıkmış hırsızlardan oluşuyordu. Fransa'da polis teşkilatı üzerine çalışan tarihçiler, polis gücünün, kırsal kesim toplumundan dışlanmışları tutuklayarak tabanda giderek artan bir destek kazandığını ve 1789 Genel

---

[20] Aktaran Iain A. Cameron, "The Police of Eighteenth-Century France", *European Studies Quarterly* 7, 1977, s. 48.

[21] Eski Rejim Fransasında idari bölge —*ed. notu.*

Meclis'ine [États-Généraux[22]] sunulan *cahier*'lerde[23] polislerin gücünün artırılmasının istendiğini gördüler. 1789 Devrimiyle birlikte bu birim yargılama yetkisini kaybetti, fakat göreve hazır kıtaların sayısı iki katına çıkarıldı ve Gendarmerie Nationale [Milli Jandarma] adı altında görevine devam etti. Ancak vatandaşların polislere verdiği destek her zaman hesaplıydı. Polis, yerel toplumun üyelerine karşı harekete geçtiğinde bu destek şiddetli muhalefete dönebiliyordu, tıpkı 1754 yılında Bordelais kırsalında Saint-Sulpice-des Faleyrens'de bulunan iki memurun fark ettiği gibi. Sebt günü talimatlarına uymadığı için, yerel bir festivalde oynanan *pétanque*[24] oyununu durdurmaya çalıştıklarında 700 kişilik bir kalabalık, polise karşı toplandı ve kasaba boyunca onları kovaladı. Evlerine sığınmak istedikleri insanlar tarafından tekrar tekrar reddedildikten sonra, polislerden biri kalabalığın elinde can verirken diğeri ağır yaralandı.

Bunun dışında kırsalı denetim altına almak için geniş çaplı tek çaba İspanya krallığından geldi. İber'deki topraklarında Katolik hükümdarlar 15. yüzyılda yerel milislerin Santa Hermandad'a (kutsal Kardeşlik) dönüşmesini destekledi; masrafları yerel imkânlarla karşılanan güçlerin meydana getirdiği bu konfederasyon, aynı Maréchaussée gibi bazı suçlarda hem yargı hem de polis yetkisine sahipti. Üniforma giyen ve ilkin tatar yayıyla silahlanmış bu birlikler kırsal alanda işlenen kundakçılık, cinayet, tecavüz, soygun ve ayaklanma gibi suçlarla ilgileniyorlardı; fakat sonradan kentlerde de yetki kazanmışlardır. Ancak bu güçler pek de etkili değildi. Hiçbir zaman sayıları fazla olmadı, masrafları yerel güçler tarafından karşılandı ve monarşi bu birimi hiçbir zaman yetkiyi merkezileştirecek bir kuvvet haline getiremedi. Dahası bu birlikler sadece Endülüs, Kastilya, Galiçya ve Léon'da faaliyet gösterdi; Aragon, Bask bölgesi ve Katalonya'da asla devriye gezmediler. Dolayısıyla, erken modern dönemde İspanyol gezginler, çobanlar ve köylülerin çoğu kendilerini savunmak için yanlarında silah taşırdı, toprak sahipleri özel korumalar tutardı ve tüccarlar silahlı muhafızların olduğu kervanlarla seyahat ederdi. Yine de Santa Hermandad 1835'te yerini Guardia Civil'e [Sivil Muhafız] bırakana kadar dayandı.

---

[22] États-Généraux: Fransa'da 1789 Devrimi öncesinde toplumsal zümrelerin temsilcilerinden oluşan ve kralın çağrısıyla toplanan genel meclis. Bu meclisin yasama yetkisi yoktu; soyluların, ruhbanın ve diğer halk katmanlarının tüm eyaletlerden gelen temsilcilerinden oluşuyordu —*ed. notu.*

[23] *Cahier*: Dilekçe; Fransa Kralı 1789 meclisini oluşturan sınıflardan isteklerini ve şikâyetlerini bu dilekçelerle kendisine belirtmelerini istemişti —*ed. notu.*

[24] Fransa'da açık havada oynanan bir çeşit bovling —*çev. notu.*

İspanya Krallığı aynı zamanda Hollanda'daki topraklarında da inzibat faaliyetlerini yerine getirmeye çalıştı. 1517 gibi erken bir tarihte Maréchaussée'den çok da farklı olmayan bir teşkilat, Artois kontluğunda bazı suçlar için hem polis hem de yargı yetkilerini kullanıyordu; 1659'da bu kontluk Fransa'ya geçene kadar faaliyetlerini sürdürdü. Benzeri kolluk kuvvetleri 17. ve 18. yüzyıllarda Flandre ve Namurois'te ortaya çıktı. Ancak yeterli personelin görevlendirilememesi ve merkezî yönetimin eksikliği onların da etkinliğini baltaladı.

Bu örneklerin dışında Batı Avrupa'nın çoğu kırsal bölgesinde bu kadar bile polis faaliyeti yoktu. Kanunların uygulanması yerel mahkemelere ait hâkimlere ve kolluk kuvvetlerine bırakılmıştı. Dolayısıyla Bergen op Zoom mahkemesi 1700'de, Felemenk Cumhuriyeti'nin kırsal Brabant vilayetindeki hırsızlık sorunundan yakınırken muhtemelen neredeyse evrensel bir duyguyu seslendiriyordu: "Kanunun kendisi dışında herhangi bir koruma yok."[25]

Yeterli polis kuvvetinden mahrum olan adli görevliler kanunların uygulanmasında hakkında hüküm verdikleri kişilerin işbirliğine bel bağlamak zorunda kalıyordu. Kurbanlardan veya kurbanların akrabalarından saldırganların kovuşturulmasında başı çekmeleri ve hatta İngiltere'de ve bazı Alman yargı bölgelerinde suçluların halk tarafından yakalanmasını istiyorlardı.

Adli kurumların yeterli elemanı ve etkinliği yoktu. Fransa'da feodal mahkemeler ve bir hayli masraflı bir sistem olan krallık mahkemeleri (*baillage* ve *sénéchaussée*) mübaşir ve icra memurlarından oluşan az sayıda elemanla kanunları uygulamaya çalışıyordu. Başka yerlerde adli hizmet çok daha dar kapsamlı ve yeterli ciddiyetten uzaktı. İngiltere, Felemenk Cumhuriyeti, Batı Almanya ve İsveç'te alt mahkemelerin yargıçları ve onlara yardım eden görevliler yöre insanlarıydı; çoğunlukla hukuk eğitimi almamış oluyorlardı ve neredeyse hiçbir karşılık almadan kısıtlı sürelerle hizmet veriyorlardı. İngiltere'de sulh hâkimi, Felemenk *schepenbanken* yargıcı, İsveç'te *länsman* ve Württemberg'de *Schultheiss*, görevde kaldıkları süre boyunca yargı yetkisine sahip amatör hukukçulardı. Geçici olarak kanun uygulayıcısı hizmeti veren yöre sakinleri bu yargıçlara yardımcı oluyordu; örneğin İngiltere'de *constable* (polis memuru), Felemenk Cumhuriyeti'nde *baljuw, ruwaard* veya *drossard*. Elbette onların adalet dağıtma şekli konumlarını yansıtıyordu; görevlerini komşuları ya da cemaatleri tarafından kabul görecek şekilde yerine

[25] Aktaran Florike Egmond, *Underworlds: Organized Crime in the Nethrlands, 1650-1800*, Oxford: Polity Press, 1993, s. 33.

getiriyorlardı, aksi takdirde görevden ayrıldıklarında hayat onlar için çekilmez hale geliyordu.

İngiliz taşra polisleri olan *constable*'lara ödeme yapılmazdı ve sadece bir yıl hizmet ederlerdi, dolayısıyla bu tarz amatör kanun uygulayıcılığının doğurduğu sorunların canlı birer örneğiydiler. Görev süreleri dolduktan sonra kendi toplulukları içinde yaşayıp iş yapmaları gerekiyordu. Fakat aynı zamanda ulusal hükümetin artan gücü daha fazla kuralı uygulamalarını dayatıyordu. Kendi toplumlarına yabancılaşmamak için bazen görevlerini takdir haklarını kullanarak yapıyorlardı, özellikle de bira satışı ve yerel festivallerle ilgili kuralların uygulanmasında hoşgörülü davranıyorlardı; sonuçta bu kuralları ihlal edenler yöre halkının gözünde suçlu damgası pek yemiyordu.

Erken modern dönemde birçok Avrupalıya göre şehir merkezleri muhtemelen kırsal kesimlere göre daha güvenliydi. Kıta Avrupası'nda şehirler hâlâ ortaçağ surlarıyla korunuyordu ve geceleri şehrin kapıları en azından sembolik olarak tehlikeyi dışarıda tutmak üzere kapatılıyordu. Amsterdam bu konuda tipik bir örnekti, geceleri sadece şehir kapılarının kapatılmasıyla yetinilmiyor aynı zamanda şehre su yoluyla girebilecek suçluların engellenmesi için kanallardaki demir bariyerler de alçaltılıyordu. Aynı zamanda pek çok şehir karanlık çöktükten sonra duvarlarının içinde yapılan faaliyetleri yakından düzenliyordu; çünkü şehir yönetimi tarafından sokakların aydınlatılmasıyla sağlanan güvenlik ancak 1667 (Paris) ve 1669'dan (Amsterdam) itibaren geçerli olacaktı. Nürnberg yönetimi, tavernaları gün batımıyla birlikte kapattırıyor ve gün batımından iki saat sonra çalınan çanla, dışarıda yakalanan şüpheli şahısların tutuklandığı sokağa çıkma yasağını başlatıyordu. Bu tarz koruyucu önlemler neredeyse evrenseldi, ancak bu dönemde kırsal kesimde dolaşan devriyeler gibi, düzenli kent polisinin tesis edilmesinde de Avrupa'da başı çeken ülke yine Fransa'ydı.

Gezginler 17. yüzyılın ikinci yarısında ve 18. yüzyılda Paris polisinden hayranlıkla bahsediyordu. 1667'de Paris'te Fransız monarşisi geleneksel gece bekçilerinin yerine merkezî hükümete bağlı üniformalı birlikler koyarak emsalsiz bir adım attı. Kral, Fransız Muhafızlarının da (İkinci Bölüm'de incelediğimiz askerî birim) desteklediği, Polis Amirinin komutasındaki bu gücü, çöplerin toplanmasından yangınların söndürülmesine kadar başkentte düzenin sağlanması için gereken her şeyi yapmaya yükümlü kıldı. Polis Amiri, 18. yüzyılın ikinci yarısında 600.000 nüfusu olan bir şehirde kanunları uygulamak ve başka görevler için 3.000 kadar memur ayırmıştı. Bu kuvvet kâtiplerden, yöneticilerden, günümüzdeki dedektiflere benzeyen müfettişlerden, şehrin kırk sekiz

semtinin her birinde suçları araştırıp onları tutuklayıp hapse atabilecek *commissaire*'lerden ve üniformalı atlı ve yaya devriyelerden oluşuyordu. Bu insanlar hepsi birlikte Batı Avrupa'daki en büyük ve en örgütlü polis gücünü oluşturuyorlardı. Ancak bu büyüklükte bir güç bile modern polis güçlerinin üstlendiği işlevleri yerine getirmeye yetmiyordu. Polis memurlarının sayısı yetersizdi, yeterince maaş alamıyorlardı ve devriye gezdikleri yerlerde yaşıyorlardı; bu da denetledikleri insanlardan epeyce etkilendikleri anlamına geliyordu. Suçlulara karşı yurttaşların doğrudan harekete geçmesine sık rastlanıyordu ve polis de genellikle halkın gösterdiklerini tutukluyordu. Benzer şekilde, komşularının sessiz kalmasına güvenen suçlularınsa kurtulmalarına göz yummak zorunda kalıyorlardı. Batı Avrupa'nın birçok yerinde olduğu gibi burada da şehrin yerleşik sakinleri polisi kendi amaçları için kullanmış görünüyor; polise bildirme tehdidi, yasal işlemlerle sürünmek istemeyen tarafların uyuşmazlıklarını kendi aralarında çözmesine sebep oluyordu. Memurlar da bu tarz anlaşmazlıklarda arabulucu görevini üstleniyordu ve görünen o ki polis yetkisinin ağırlığı yerleşik nüfus için değil, oradan oraya sürüklenen yoksul nüfus için kullanılabiliyordu.

Bu dönemde hiçbir Batı Avrupa şehri, sınırlı durumuna rağmen Paris'teki polis kuvvetlerinin seviyesine yetişemedi. 18. yüzyıl sonunda Avrupa'nın en büyük kenti olan Londra'da polis büyük oranda 1285 tarihli Winchester hükümlerine [Statute of Winchester] dayanan kurumların bir parçası olarak çalışıyordu. Bu ortaçağ hükmüne göre her semtteki amatör polislere ek olarak belediyeler, vatandaşlardan, geceleri semtlerde nöbet tutacak ve karanlık çöktükten sonra sokaklarda devriye gezecek bekçiler oluşturmalıydı. Ancak 1730'larda Londra büyük şehir belediyesi ve merkezî hükümet bu metropolün güvenliği için üniformalı ve üniformasız görevlilere ödeme yapmaya başladı. 17. yüzyıl sonunda belki de 200.000 kişinin yaşadığı Amsterdam'da kamu savcısı ve polis şefi görevlerini üstlenen *schout*'un emrinde sadece 18 kişi çalışıyordu. 20.000 kişinin yaşadığı Frankfurt'ta polis otoritesini sadece birkaç görevli temsil ediyordu, burada işin çoğu yurttaşlara düşüyordu. 1580 tarihli bir ferman vatandaşlara kavgalarda araya girmelerini buyuruyor ve suçluları yakalayanlara para ödülü vaat ediyordu. Dahası yetkililer, şehirlilerin acil durumlarda çığırtkanın çağrısına kulak verip suçluların yakalanmasında yardımcı olmasını bekliyordu.

Bu gibi şehirlerde düzen; vatandaşların suçluları bildirme isteğine, geceleri seçilmiş vatandaşların bekçi olarak devriye gezmesine ve nihayetinde kendi güçlerine bağlıydı. 1674'te Hollanda'da kendi çapında çok satan bir eserin, profesyonel bir güreşçi tarafından yazılmış bir kendini

savunma rehberi olması şaşırtıcı değildir; kitabın içinde kılıksız saldırganlara karşı varlıklı şehirlilerin kendilerini nasıl savunacakları resimlerle gösterilmekteydi. Dolayısıyla erken modern dönemde polis güçlerinin niteliği buydu; öyle ki sonunda devletin adaletini kabullenenler, toplumun yetkililerle iş birliği yapması sonucunda yazgılarıyla yüz yüze geliyorlardı. Yargı devriminin ortasında toplum temelli bir adalet varlığını sürdürüyordu. Komşularının ve iş arkadaşlarının onları koruması sayesinde yerleşik suçluların devletin adaletinden kaçma şansı yabancılar ve marjinallere göre çok daha fazlaydı. Bu adalet de çoğunlukla gaddarcaydı; çünkü Avrupa'nın büyük kısmında kanıt toplamak için mahkemeler işkence yapıyor ve her yerde de dayak ve idam cezaları veriliyordu.

ADLİ İŞKENCE

Suça ve yıkıcı faaliyetlere karıştığı şüphelenilen kişilere yönelik devlet yetkilileri tarafından bilgi almak amacıyla yapılan işkence muhtemelen daha erken dönemlerden beri uygulanan bir âdetti. Bizim buradaki konumuz işkencenin dönemimize has belirli bir tezahür biçimidir: Adli işkence (*judicial torture*), yani mahkeme kararı için kanıt elde etmek amacıyla resmî kovuşturmanın bir parçası olarak sanıklara acı çektirmek. Bu işkence türü, kovuşturmada kanıt toplamanın ayrılmaz bir parçasıydı; gerçekten de, mahkemeler bunun uygulamasına dair yazılı kayıtlar tutmuştur ve hüküm sonrası mahkûma dayak veya ölüm cezası biçiminde uygulanan şiddetten ayrı, farklı bir şeydi.

Adli işkence, Batı Avrupa'nın pek çok kısmına yayılması yargı devrimi için merkezî bir önem taşıyan Roma kilise hukuku prosedürünün bir parçası olarak ortaçağın ileri dönemlerinde gelişti. Roma kilise hukuku pek çoğumuzun yakından bildiği İngiliz geleneğinden oldukça farklı bir şekilde işliyordu. Doğasında soruşturmanın bulunduğu bir süreçti, yani suçun tahkikatı ve takibatı konusunda başı mahkeme yetkilileri çekiyordu. Bunun aksine, İngiliz Ceza Hukuku yöntem olarak kovuşturmaya dayalıydı, yani suçun kurbanları ve onların akrabaları dava açıyordu ve 18. yüzyıla kadar mahkeme masraflarını da karşılıyorlardı. Dahası, Roma kilise hukukunda yargılama, yargıçlar heyetinin elindeydi. Hukuk eğitimi almış küçük bir seçkinler grubu arasından seçilen bu hukuk uzmanları, herhangi bir jüri olmadan müzakere ediyor ve hüküm veriyordu; oysa İngiliz mahkemelerinde yargıçlar, yerel sakinlerden oluşan jürilerin hükümlerini icra ederdi. Bizim için en önemlisi, Roma kilise hukukunda sanığı mahkûm etmek için suça dair özel kanıtlar

gerekiyordu. Bu, mahkûmiyet için tek gerekli olanın on iki kişilik jüriyi şüpheye yer bırakmayacak şekilde davalının suçlu olduğuna ikna etmek olan İngiliz mahkemelerindekinden son derece farklı bir sistemdi. Gerçekten de Roma kilise hukuku geleneği içtihadındaki ispat ilkesi, erken modern dönemde işkencenin altında yatan nedendir. Ölüm cezalarında mahkûmiyet için suçun ispatı, suça dair iki görgü şahidinin ifadesine ya da sanığın itirafına dayanmak zorundaydı. Bu ispatlar olmadan mahkûmiyet imkânsızdı; kanun, mahkemeleri dolaylı delilleri dikkate alıp bu dolaylı delillere dayanarak hüküm vermekten menediyordu. Böylece hâkimler, bir suça dair iki şahitten yoksun oldukları ama yine de sağlam kanıtların bulunduğu durumlarda sanığı mahkûm edebilmek için itiraf talep ediyordu.

Böyle katı ispat kuralları İngiltere'nin içtihat hukuku geleneğinin bir parçası değildi. Bunun yerine jüriler çeşitli kanıt türlerini göz önüne alıyor ve hatta dolaylı kanıtlara göre bile hüküm verebiliyordu. Bu yüzden tarihçiler adli işkence şiddetinin büyük oranda İngiltere'de Danışma Meclisi'nin [Privy Council] ve bazen de kralın kanıt toplamak üzere işkenceyi emrettiği 1540 ila 1640 yıllarıyla sınırlı olduğunu görmüştür. Bu işkencenin kurbanları arasında adi suçlular da bulunurken, bir yandan safları arasında kraliyetin Protestan inancının ve dış politikasının ciddi bir ülke içi mücadeleye yol açtığı dönemde isyan çıkarma ve dinsel yıkıcılık faaliyetinden şüpheli çok sayıda kişi de yer almıştır. İngilizlerin kısa süreyle işkenceye başvurmaları, büyük oranda yetkililerin iç güvenliği sağlama ihtiyacından kaynaklanmaktaydı.

Kıta Avrupası'nda 13. yüzyıl gibi erken bir tarihte İtalya'da kanıt toplamak üzere adli işkence uygulandığına dair hukuk eserlerinde bulgular mevcut olup Papa VI. Innocent'in kilise hukukunda işkence kullanımını teyit eden 1252 tarihli bir dinî hükmü vardır. 16. yüzyıla geldiğimizde, yargı devrimini sistemleştirmek için Kıta Avrupası'nda bir sürü yasa ortaya çıktığında hepsinde işkence kullanımının tanındığını görürüz. Dönemin önde gelen yasalarının –Almanya'da *Constitutio Criminalis Carolina* (1532), Fransa'da Villers-Cotterêts Nizamnamesi (1539), İspanya'da *Nueva recopilación* (1567) ve İspanyol Felemenki'nde 1570 tarihli Suç Ceza Nizamnamesi, hepsi adli işkenceye dair detaylı düzenlemeler içeriyordu. Fransa gibi bazı ülkelerde işkence, kovuşturmanın iki aşamasında kullanılabiliyordu. Zanlıya "hazırlık niteliğinde işkence", hüküm vermek için gerekli itirafı almak üzere uygulanabiliyordu ve Fransa'da 16. yüzyıldan itibaren işkence bu aşamada sadece bir kez uygulanabiliyordu. "Ön işkence" ise hükümden sonra ve infazdan önce mahkümdan suç ortaklarının isimlerini zorla almak amacıyla uygulanıyordu. Dava-

nın bu aşamasında suçlu idama mahküm edilmiş olduğu için ön işkencenin kaç kez uygulanabileceğiyle ilgili bir sınırlama bulunmuyordu.

Yöntem olarak, işkenceye dair birkaç genel sınırlama bulunuyordu. Örneğin Fransa'da alt mahkeme yargıçlarının hazırlık niteliğinde işkence uygulama kararının temyiz mahkemesi tarafından onaylanması gerekiyordu. Pek çok ülkede de hazırlık niteliğinde işkencenin öncelikle tehdit olarak gündeme getirilmesi gerekiyordu; Almanya'daki *mit Güte*, acısız işkence olarak bilinen süreç gibi. Eğer işkence tehdidi ile itiraf alınamazsa, işkenceye geçiliyordu. Ama her sanık işkenceye maruz kalmıyordu; pek çok hukuki sistem belli kişileri muaf tutabiliyordu. Genel bir kural olarak, işkenceden sağ çıkamayacağı düşünülenler bu gaddarlığın dışında tutuluyordu, böylece zayıflar ve yaşlılar, hamileler ve çocuklar işkenceden muaftı. Pek çok bölgede aristokratlara, devlet görevlilerine, din adamlarına, hekimlere ve hukukçulara da işkence yapılmıyordu. İşkenceye maruz kalanlar için ise mahkümiyetten kurtulmanın tek yolu vardı: Sanık eğer itiraf etmeden işkenceye dayanabilirse genellikle salıverilmek zorundaydı. İşkenceli yargılamaları hatırlatan ve masum olanı değil de dayanıklı olanı himaye eden bu âdet, 17. yüzyılın sonlarına kadar sürüp gitti. O dönemde, 1670 tarihli Fransız Suç Ceza Nizamnamesi gibi kanunlarda bu tür sanıklar hesaba katılmaya başlandı. İdamla yargılanan davalıdan işkence ile itiraf alınamamışsa, gittikçe daha fazla Kıta Avrupası ülkesindeki mahkemeler, suça dair yetersiz ama ikna edici kanıt olmasına dayanıp idam dışında başka cezalara hükmetmeye başladı.

İşkence biçimleri çok çeşitliydi, ama her yerde, sorgulamayı kaydetmek üzere yargıcın ve bir kâtibin huzurunda yapılması gerekliydi. Yetkililer her işkence türünde ölüme yol açmayacak şekilde acı verilmesini amaçlıyor ve kas-iskelet sistemine ve sinirlerin en yoğun olduğu vücut dokularına yapılan eziyetlerle acıyı azamileştiriyorlardı. En yaygın kullanılan işkencelerden birisi Filistin askısı idi ve sanığın arkadan bağlı ellerinin tavana asılmış bir makaradan geçen ip yoluyla gerilmesine dayanıyordu. İşkenceci ipi çekiyor ve sanığın ayaklarını yerden keserek havada asılı bırakıyordu. Yine yaygın biçimde, kol ve bacakları ezmek üzere tasarlanmış ayak bağı ve kelebek vida gibi çeşitli mengene benzeri aletler kullanılıyordu. Bazı mahkemeler zanlıları germek için işkence sehpası kullanırken bazıları zanlının ayak tabanlarını yakıyordu. Paris Parlamentosu gibi başka yargı mercileri kurbanları büyük miktarda su yutmaya zorluyor veya uykusuz bırakıyordu.

Ancak adli işkencenin yaygın kullanımı erken modern dönemin tamamında Batı Avrupa hukukunun genel bir özelliği değildi. Bu dönemde gaddar cezaların sıklığında bir düşüş görüldüğü gibi, neredeyse her

Kıta Avrupası devletinde 16. yüzyılın ikinci yarısında ya da 17. yüzyılda işkence kullanımı hızla azalmıştır. Fransa'da Paris Parlamentosu 1533-1542 yılları arasında kendisine temyiz için başvuranların %20'sine işkence yapılmasını buyururken, 1620'de sadece %5'i böyle bir acıyı çekti. Brötanya Parlamentosu ise 1600-1650 arasında baktığı davaların %4,8'i için hazırlayıcı işkence emri verirken, 1650-1700 arasında bu oran %0,72'ye düştü; aynı dönemlerde bu mahkemenin ön işkence uygulama oranı da %27,6'dan %12,7'ye indi. Almanya'daki pek çok mahkemede de aynı süreç gözlendi. Frankfurt'ta 1562-1594 yılları arasında tüm davaların %59,3'ünden işkence emri çıkarken, bu oran 1661-1696'da tüm davalar için %15'e düştü. Bavyera'da da Mahkeme Konseyi 1650'de davaların %44'ünde işkence emri verirken 1690'da bu eziyet tüm davaların sadece %16'sında uygulandı.

İşkencedeki düşüş 18. yüzyılda da devam etti. Roma'da ciddi suçlara bakan Sacra Consulta [Kutsal Meclis] 1737'de yirmi altı sanığa işkence yapılmasını emretmişti, ancak bu sayı 1786'da dörtte kaldı. Bir Fransız bölge mahkemesi, Libourne Sénéchaussée'si, 1696 ve 1789 yılları arasında 1529 sanıktan sadece birine işkence ettirdi. Adli işkence, erken modern dönemin başlangıcında kıtada yaygındı, ancak sonuna yaklaşırken açıkça ortadan kaybolmaya başlamıştı; uzun zamandır tarihçileri meşgul eden soru, bu düşüşün neden meydana geldiğidir. Tarihçiler, 1740 ve 1788 yılları arasında neredeyse bütün büyük Batı Avrupa devletlerinde adli işkencenin resmen kaldırıldığını belirtir. Geleneksel olarak verdikleri açıklama Christian Thomasius, Cesare Bonsana, Beccaria markizi ve Voltaire gibi Aydınlanma düşünürlerinin yoğun eleştirisi karşısında işkenceden alelacele vazgeçildiğiydi. Ancak gördüğümüz gibi, işkencenin resmen bırakılmasından uzun yıllar önce uygulamada zaten ortadan kalkmıştı.

Sonunda, gerçi 1977'de, John Langbein ikna edici bir şekilde işkencenin Aydınlanma'dan önce bırakıldığını ve bunun aydınların yayınlarından değil, cezai uygulamaların ve hukukun değişmesinden kaynaklandığını açıkladı.[26] Langbein'e göre hukukçular, kanıt toplamayla ilgili eski yasayı gittikçe yetersiz bulmaya başlamıştı, çünkü bu sistem her zaman güvenilir deliller üretmiyordu ve işkenceye dayanabilen suçluların cezadan kaçmasına olanak tanıyordu. Buldukları çözüm, geleneksel suç ispatının olmadığı durumlarda sanığın mahkümiyetine karar verip ölüm cezası dışında cezalara çarptırmaktı. Aynı zamanda hapis, kürek

[26] John Langbein, *Torture and the Law of Proof: Europe and England in the Ancien Régime,* Chicago: University of Chicago Press, 1977.

mahkûmiyeti, sürgün gibi daha sonra bu bölümde tartışacağımız yeni cezalandırma yöntemleri, idam için yeterli kanıt yoksa yargıçlara idam dışında ceza verme seçenekleri sunuyordu. Sonuçta işkenceden vazgeçildi, yeni cezalandırma yöntemleri benimsendi ve erken modern dönem, sadece Batı Avrupa'da davranışlar için değil, aynı zamanda ceza yöntemleri için de bir geçiş dönemi oldu.

CEZA

Komşularının gönülsüz ihbarları, sınırlı polis gücünün çabaları ve işkenceyle ağızlarından alınan itiraflar sonucunda, erken modern dönem mahkemelerinde hüküm giyecek kadar şanssız olan suçlular, bu dönem boyunca toplumda şiddete şiddet katan cezalarla karşı karşıya kalmıştı. Dönemin başında, ancak birkaç devlet, 21. yüzyılda kanunları çiğneyenlerin olağan kaderi olan hapis cezaları için gereken hapis kurumlarına sahipti. Sayıları daha az olan kadın suçlular bir tür hapis cezası çekse de, genelde yetkililer kanunları çiğneyen erkekleri yalnızca, devlete en ucuza mal olacak cezalarını beklerlerken hapiste tutuyordu. Küçük suçlar için bu tür cezalar para cezası veya sürgün olabilirdi; ama cezalar daha sıklıkla dayak ya da idamı içermekteydi.

Ufak hırsızlıklar, küçük cinsel tacizler, üçkâğıtçılık ve dine küfretme gibi görece küçük suçların aristokrat olmayan failleri için bedene yönelik cezalar rutin olarak uygulanırdı; yargıçların idam cezalarında merhameti hak ettiğine hükmettiği suçluların da kaderi bu cezaydı. Yargıçlar genellikle bedene yönelik cezayı sürgün gibi diğer cezalarla birleştirirdi, ama çok sayıda bedene yönelik ceza türü vardı. Bunların en serti vücudu sakatlamaktı, bu ceza en ağır suçlara ayrılmıştı; genelde vücudun işlenen suçla ilgili olan kısmına uygulanır, böylece suçluyu saygıdeğer toplumdan dışlayan bir damga görevi görürdü. Hatta kimi mahkemeler suçlunun gözüne mil çekme cezası da verirdi, gerçi 16. yüzyıla gelindiğinde bu ceza nadiren verilir olmuştu. Suçlunun elinin ya da belki parmaklarının cellat tarafından baltayla kesilmesi daha sık görülen bir cezaydı. Hırsızlık, dolandırıcılık, yalancı şahitlik ve kimi şiddet türlerinden suçlu bulunmuş kişiler ceza olarak ellerini kaybedebilirdi; 17. yüzyılda Nürnbergli bir avcıysa bir daha tetiği çekemesin diye parmaklarından olmuştu. Kulak kesmek de, Almanya'da yargıçların, özellikle küçük hırsızlıklara ve cinsel suçlara bulaşmış kadınlar için başvurdukları başka bir seçenekti. Birçok yerde, dine küfür ve yalancı şahitlik, suçlunun dilinde delik açılması, ciddi veya tekrarlayan ihlallerdeyse dilin kesilmesi veya kökünden koparılması anlamına gelirdi.

Sakatlama gibi gözle görünür izler bırakmayan kırbaç, bir diğer alışılmış bedene yönelik ceza türüydü. Suçlu, kırbaç veya sopayla yaralanmış sırtını bir kumaş parçasıyla kolaylıkla gizleyebilirdi, ama yetkililer kırbaçlamanın her zaman kalabalık önünde uygulanmasını emrederdi. Fransa'da yargıçlar, suçluların çoğunlukla pazar kurulduğu gün ve pazarın dört ayrı köşesinde kırbaçlanmasını buyururdu; Almanya'da, sürgüne bir de kırbaç cezası eşlik ediyorsa, suçlu, şehrin kapısına kadar sokaklardan geçirilirken kırbaçlanırdı. Yargıçlar, kırbaç cezasını suçun ağırlığına göre hafifletip ağırlaştırabilirdi, ama bu ceza genelde asgari miktarda kan akıtırdı.

Başka bir sakatlama türü de dağlamaydı, bazen bunun izlerini de gizlemek mümkün oluyordu. Erken modern dönem yargıçları, günümüzdekiler gibi, tekrarlanan suçları ilk kez işlenen suçlardan daha ağır cezalandırırdı. Suç kayıtlarının bir merkezde tutulmadığı bir çağda, dağlamayı, hem bir ceza hem de suçu, suçlu kişinin bedeninde kaydetmeye yarayan acı verici bir yöntem olarak kullanırlardı. Yetkililer, kızgın demir kullanarak, suçlunun alnını veya omzunu damgalardı. Fransız cellatlar, üzerinde fleur-de-lis [Fransız monarşisini temsil eden süsen çiçeği] biçiminde bir parçanın ya da bazı yargı alanlarında "v" harfinin ("*voleur*" Fransızcada "hırsız" anlamına gelmektedir) olduğu bir demir kullanırdı; Frankfurt'ta yetkililerce pek sık kullanılan dağlama aletinin üzerinde bir kartal amblemi vardı. Alın bölgesine basılan böyle bir işaret, saklanamayacağı için, kişi ömür boyu damgalı yaşardı. Dağlanan omuz, kıyafetlerle halktan gizlenebilirdi, ama yargıçlar yargılama işlemlerine genellikle omuzları inceledikten sonra başlardı.

Küçük suçlarla ilgilenen alt mahkemelerin reva gördüğü cezalandırma çeşitleri, suçluyu sakatlamadan kişisel onurunu zedelemek üzerineydi. Ufak hırsızlıklar, dolandırıcılık, cinsel taciz gibi küçük suçlardan hüküm giyenler ya tek başına aşağılayıcı cezalara çarptırılır ya da bu cezaları damgalama, kırbaç ve sürgünle birlikte çekerlerdi. En sık görülen aşağılayıcı suç, boyunduruk la teşhir edilmekti. Boyunduruk, pazar yeri gibi kalabalık yerlere kurulan, ahşap veya taş bir aletti. Yetkililer, kanunları çiğneyenleri, genellikle suçlarını simgeleyen bir işaretle birlikte bu alette teşhir ederdi. Boyunduruk, ayakta duran suçlunun kafasını ve kollarını kilitleyerek, onu savunmasız bırakırdı. İzleyicilerin teşhir edilen hükümlülere verdiği tepki, suçun halk gözündeki ağırlığına göre değişir, çoğunlukla şiddet içerirdi. Kalabalık, taş ve çöp fırlatabilir veya suçluya başka yollarla saldırabilirdi; suçlanan kişinin sakatlanması veya ölmesi bile olasıydı. Boyunduruğa vurulanlardan çok azı Daniel Defoe'nun kaderini paylaşmıştır. 1703'te, isyana teşvik edici yazı yaz-

maktan, eski muhitinde boyundurukta üç gün teşhir cezasına çarptırılan Defoe, kendisine çiçekler fırlatan bir kalabalıkla çevrilmişti. Çeşitli yargı organları, suçluyu suçunu simgeleyen bir işaretle kasaba boyunca dolaştırmak gibi daha az aşağılayıcı cezalar kullanırdı. İzleyiciler, bu cezalandırmalar sırasında da şiddete başvurabiliyordu.

Daha ciddi suçlardan hüküm giyenlerin idam cezasına çarptırılma riski vardı. Erken modern dönemde hukuk, ilke olarak uzun bir suç listesini ölümle cezalandırıyordu. Örneğin, 18. yüzyıl Fransasında idam; vatana ihanet, düello, silahlı kaçakçılık, kalpazanlık, yalancı şahitlik, evrakta sahtecilik ve monarşinin basın sansürü kurallarının ihlali gibi devlete karşı işlenen suçları cezalandırmak için kullanılırdı. Kişilere karşı işlenmiş şiddet suçları da, kişinin cinayetten, cinayete teşebbüsten, yeni doğan çocuğu öldürmekten, soygunculuktan, adam kaçırmadan ya da tecavüzden suçlu bulunması durumunda ölüm cezasıyla yargılanırdı. Ayrıca, cinsel sapkınlık, ensest ilişki, bazı rezil zina türleri, yasadışı olarak gerçekleşen iki eşlilik ve bir rahibe ile kurulmuş ya da bir uşak ile kadın işvereni arasında yaşanan cinsel ilişki gibi ağır cinsel suçların failleri de idam cezasına çarptırılırdı. Haneye tecavüz, uşak ve hizmetçilerin hırsızlık yapması, 3.000 *livre*'den değerli mal çalmak gibi belirli mülkiyet suçlarından hüküm giyen kişilere de idam cezası yolu açıktı; Fransız Protestan papazlar bunu 1685'ten 1787'ye kadar uygulamıştı. Diğer ülkelerin kanunları da, aynı şekilde, birçok suç için ölüm cezası veriyordu. 1734 tarihli İsveç Suç Ceza Kanunu, vatana ihanetten cinayete ve zina, iki eşlilik ve kundakçılığa kadar geniş bir yelpazede bulunan altmış sekiz suç için ölüm cezasını emrediyordu. Bazı ülkelerde, bu dönemde, özellikle mülkiyete karşı işlenen suçların da eklenmesiyle, idamlık suçların sayısı artıştaydı. Örneğin, Britanya Parlamentosu, 1660 ve 1819 yılları arasında, ülkenin kanunlarına 180 idam cezası maddesi eklemişti; maddelerin çoğu da mülkiyet suçlarına ilişkindi.

Batı Avrupa hukuk sistemlerinin çoğu, suçun ağırlığına bağlı olarak farklı durumlarda farklı yöntemler uygulamak üzere, birkaç değişik idam türü geliştirmişti. Suçlunun sosyal statüsü de cezanın niteliğini belirlerdi; örneğin, aristokratlar ve kadınlar, erken modern Avrupa'da epey aşağılayıcı bir ceza olan ipe nadiren gönderilirdi. Bütün büyük hukuk sistemlerinde, idam cezasının kapsamı ve genişliği gün gibi ortadaydı. Cellat tarafından mahkûmun kol ve bacaklarının kırıldığı cezalar özellikle acımasızdı. Almanya'da, bu ceza bir tekerlek yardımıyla uygulanır; cellat, yüzükoyun bağlanmış suçlunun üzerinden ağır bir tekerleği ya da başka bir aracı defalarca geçirirdi. Bu cezayı 1535'te kabul etmiş olan Fransa'da, cellat suçluyu Aziz Andreas haçına [çapraz haç]

benzeyen ahşap bir alete yüzükoyun bağlar, bir demir çubukla kollarını ve bacaklarını kırardı. Böyle bir ceza, kendi ailesinden birinin canını almak ya da soygun sırasında adam öldürmek gibi ağır cinayetlerden suçlu bulunan erkeklere verilirdi.

Ateş ve su gibi geleneksel arındırıcı etkenler de idamlarda yer alabiliyordu. Kundakçılar, kâfirler, cadılar, zehirciler, kalpazanlar ve cinsel sapkınlar kazığa bağlanıp canlı canlı yakılıyordu. 1790'a kadar İngiltere'de küçük çaplı ihanette de kadına kocasını öldürdüğünde çarptırıldığı ceza veriliyordu. Zina, bebek öldürmek ve kâfirlik gibi ahlaki ve dinî suçlardan hüküm giyen kadınlara genellikle boğarak öldürme cezası uygulanıyordu. Almanya'da bebeklerini ya da kocalarını öldüren veya başka utanç verici suçlar işleyen kadınlar canlı canlı gömülebiliyordu ki bu ceza genellikle kadınlara mahsustu; yargıçların gözünde bu cezanın erkekler için muadili işkence çarkıydı. Cellat, bağlı kadını sığ bir mezara koyuyor ve onu canlı canlı gömüyordu; toprakla önce ayaklarını sonra vücudunun üst kısımlarını örtüyordu. Bu gömme işlemi sırasında ya da hemen ardında cellat mahkûmun kalbine onu mezarın zeminine sabitleyecek şekilde bir kazık çakıyordu; muhtemelen insanların hayalet korkusu uyarınca alınan bir önlemdi bu.

Başka suçlardan mahkûm edilenleri çeşit çeşit idam cezası bekliyordu. Vücudu dörde bölme cezası, krala ihanet ve suikast suçu işleyenler içindi. Almanya'da cellat, başaşağı asılı mahkûmun önce gövdesini keserek bağırsaklarını boşaltır, sonra da vücudunu dörde bölüp dört farklı yerde sergilerdi. Fransa'da parçalama cezaları mahkûmunun el ve ayaklarının dört farklı at takımına bağlanıp atların farklı yönlere sürülmesiyle gerçekleştiriliyordu. Kalpazanlar için Fransa, Almanya ve başka bazı bölgelerde kızgın yağda haşlama cezası uygulanıyordu, ancak 1728'de Almanya'da kaydedilen bir vaka dışında erken modern dönemde bu cezalandırma nadiren görünüyordu. Hırsızlar ve katiller gibi çoğu adi suçlunun da boynu vuruluyor veya asılıyordu.

Kıta Avrupası'nda cellatlar genellikle suçluların boyunlarını geniş bir kılıçla vuruyorlardı ki mahkûm bağlanmadan dizlerinin üzerine çöktürüldüğü için cellatların hayli vasıflı olması gerekiyordu. Britanya adalarında ise biraz daha farklı bir yöntem kullanılıyordu. Sıklıkla cellatlar kütük kullanıyordu ancak Halifax ve İskoçya'da birkaç bölgede daha ilkel giyotinlere başvuruluyordu.

Ancak en yaygın idam cezası mahkûmların asılmasıydı. Bu işlem cellatların ilmeği mahkûmların boyunlarına geçirmelerini gerektiriyordu; ip de yatay parçalarla birbirine bağlanmış iki ya da üç ahşap direkten meydana gelen darağacına sabitlenmişti. Mahkûm daha sonra bir

merdivene çıkartılıyor ve cellat mahkûmu merdivenden itince kişi boğularak ölüyordu. Bu asma yönteminde zemin kapağı kullanılmıyordu. Darağacının altında aniden açılan kapakla yapılan idamlar 19. yüzyılda yaygınlaşacaktı. Daha modern olan bu işlemde ölüm, mahkûmun boynunun kırılmasıyla gerçekleşiyordu. Her ne kadar anında olmasa da, boğulmaya göre ölüm çok daha çabuk gerçekleşiyordu. Ölümü daha hızlı gerçekleştiren bir başka boğma yöntemi ise 18. yüzyılda İspanya'da uygulanıyordu; demir bir tasmadan yapılan boğma teli, celladın bir vidayı sıkmasıyla mahkûmu öldürüyordu.

Suçun ciddiyetine göre yargıçlar, idam cezasına yaptıkları eklemelerle mahkûmun acısını ya da aşağılanmasını artırabiliyordu. Örneğin, Almanya ve Floransa'da mahkûmlar idam alanına yürütülürken cellatlar uçları kızdırılmış maşalarla bedenlerinden et koparabiliyordu. İspanya'da idamdan önce mahkûmlar sakatlanabiliyorken, İngiltere'de cellatlar mahkûm edilmiş vatan hainlerini kısa süre boyunlarından asıp sonra canlı canlı karınlarını deşebiliyorlardı. Her yerde suçluların öldürülmesinin ardından onlardan kalanlar halka ibret olsun diye teşhir ediliyor ve geleneksel cenaze törenleri yapılmıyordu. Cellat, işkence çarkında kemiklerini kıra kıra öldürdüklerini çarkın üzerinde teşhir ediyor veya cesetleri darağacında asılı bırakıyordu. Boyunları vurulanların kafaları Londra köprüsüne veya şehrin girişine ya da Kıta Avrupası'nda şehirlerin kale burçlarına asılıyordu.

Felemenk sanatçı Baba Pieter Bruegel'in (yaklaşık 1525-1569) Resim 7'de gösterilen eseri *Erdemler* adlı bir gravür dizisinin parçasıdır. *Adalet* adlı bu gravür, erken modern dönemin yargı sürecinde uygulanan şiddetin çeşitlerini yansıtmaktadır. Gravürün altındaki Latince yazı şöyle der: "Kanunun amacı ya cezalandırma yoluyla cezalandırılanı düzeltmek ya da onu örnek gösterip başkalarını düzeltmek veya toplumu Şeytan'ın egemenliğinden korumaktır." "Adalet", gravürün merkezinde durur, onu arayanlar arasındaki bireysel farklılıkları görmemesi için gözleri bağlıdır ve mahkûmları zincirlemek için prangaların olduğu bir kütüğün üzerindedir. Bazı figürler onu çevrelemiştir. Sol ön planda sanatçı bir 16. yüzyıl yargılanmasını resmeder, ellerinde çarmıh taşıyan sanıklara yargıç ölüm cezası vermeye hazırlanmaktadır. Sağ tarafta dikenli sopa tutan yargıç işkenceye başkanlık etmektedir ve kâtip de itirafları kaydetmektedir. Suçlanan adam işkence sehpasına gerilmiştir, başının üzerindeki meşaleden damlayan yağla yanmakta ve büyük miktarda su içmeye zorlanmaktadır. Orta planda sağda, cellat mahkûmun boynunu vurmaya hazırlanmaktadır, öte yandan soldaki kemerin altında bir başka adamın eli kesilmek üzeredir ve bir diğeri de sırasını beklemektedir.

Resim 7. Pieter Bruegel (baba), *Adalet*. Kalem ve mürekkep, 1559. Telif hakkı Bibliothèque royale Albert I (Cabinet des Estampes, S. II 133707), Brüksel.

Arka planda sağda, bir adam çalı destesiyle dövülmekte, hemen solunda yetkililer değişikliğe uğratılmış bir Filistin askısında işkence yapmaktadır. En uzakta sağda, bir mahkûm canlı canlı yakılırken, dört kişi daha önce anlattığımız dar ağaçlarında sallandırılmaktadır ve işkence çarkında kemikleri kırılıp boyunları vurulmuş birkaç ceset direklerin üzerine sabitlenmiş çarklarda teşhir edilmektedir. Tüm bunlar erken modern dönemde devlet adaletinin kusursuz bir portresidir ve uzakta sağ üst köşedeki çarmıhlar bu usullerin Hıristiyanlık tarafından onaylandığını simgelemektedir.

Bruegel'in erken modern dönem adaletine dair canlı tasviri, bu resme 21. yüzyıldan bakanlara şok sarsıcı gelecektir, çünkü günümüzde çok farklı ceza yöntemleri kullanılmaktadır. Kolluk kuvvetlerinin yetersizliği yüzünden yakalanma korkusunun insanları pek caydırmadığının farkında olan erken modern dönem hukukçuları, müstakbel suçluları, kanun eline düştüklerinde verilecek cezaların gaddarlığıyla caydırmaya çalışıyordu. Erken modern dönemde ceza yöntemlerinin bize hiç de tanıdık gelmeyen gaddarlığı akademisyenlerin daha iyi anlamaya çalıştıkları yönüydü; Fransız filozof Michel Foucault bu arayışı özellikle şekillendirmiştir.[27]

Foucault, kamusal törenler haline gelmiş bu idamların sadece tek başına suçluları cezalandırmak niyetinde olmadığını, aynı zamanda bunları izleyenlere de bir mesaj vermeyi amaçladığını savunmuştur. Bu mesaj, hem müstakbel kanunsuzları caydırmayı hem de devletin gücünü ortaya koymayı hedefliyordu. Mahkûmun vücudunun kötürüm edilmesi, mutlakiyetçi devletin hukuki gücünün keyfî ve kutsal doğasının dışavurumuydu.

Resim 7'de gördüğümüz, idamları seyretmek için toplanan kalabalıklar bu şiddet törenlerinin herkese nakledilmesini sağlıyordu. Cezaların kamuya açık infaz edilmesi, incelediğimiz dönemde ceza yöntemlerinin önemli bir parçasıydı ve dönemin hukukçuları da idam sırasında toplanan kalabalığa aynı zamanda ders verilebileceğinin farkındaydı; Bruegel'in resmindeki not da bundan bahseder. Bu cezaların kamusal alanda böyle infaz edilmesi, hafif fiziksel cezaların bile daha sonrasında gelen utanç yüzünden ağırlaşmasına sebep oluyordu. Cezaların çoğunda mahkûm cellatla karşılaşıyordu; erken modern dönemde Avrupalıların

---

[27] Foucault, *Disipline and Punish: The Birth of the Prison,* İngilizceye çeviren Alan Sheridan, New York: Vintage Books, 1979 [Türkçe çevirisi için bkz. *Hapishanenin Doğuşu,* 3. baskı, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İmge Kitabevi Yayınları, 2006].

gözünde cellatlık çok onursuz bir meslekti ve cellatla temas etmesi bu onursuzluğu mahküma da bulaştırıyordu. Dahası, onurlu kişinin kendisini savunması beklenirdi. Anlaşılan o ki bir kişinin aciz bırakılması, dövülmesi, sakatlanması ya da daha kötüsü idam edilmesi kişiyi aşağılayan hareketlerdi; özellikle de idamdan sonra mahkümun cesedine saygısızlık yapılması büyük bir hakaretti.

Dolayısıyla yetkililer bedene yönelik cezalar ve idam cezalarının infazını, daha büyük kalabalık çekebilmek için pazarların kurulduğu günlere denk getiriyordu. Özellikle Londra, Paris ve Napoli gibi metropollerde bu olaylara tanık olmak için büyük kalabalıklar toplanıyordu. 18. yüzyılda idamları seyretmek için Londra'da toplanan kalabalıkların sayısı bazen 100.000'e yaklaşıyordu. Ancak küçük merkezlerde bile çok sayıda insan toplanıyordu. Sevil'de Plaza de San Fransisco'daki [San Francisco meydanı] idamlar için düzenli olarak 20.000 kişilik kalabalık toplanıyordu. 1788 yılında Almanya'nın Thrungia bölgesinin sıkıcı bir kasabası olan Clingen'de yaklaşık bir bu kadar insan idam izlemek için toplanmıştı. Fransız kaçakçı Mandrin'in idamıysa görece yalıtılmış bir yer olan Valence'e 6.000 kişiyi toplamıştı.

İdamlar hem büyük şehir merkezlerinde hem de küçük kasabalarda belirli bir kalıbı takip ediyordu. Öncelikle suç mahalinde gerçekleştirilen idamlar daha sonra yetkililer tarafından denetimin daha kolay yapılabileceği Londra'nın dışında Tyburn tepesi, Paris'te Place de la Grève ve Venedik'te Adalet Sütunları gibi idamların sürekli gerçekleştirildiği yerlere taşındı. Büyük şehirlerde idamlar belirli bir sıklıkla yapılıyordu. Londra'nın en önemli suç mahkemesi Old Bailey, Tyburn'deki darağaçlarına senede sekiz defa kurban gönderiyordu. Ancak büyük şehirlerin dışında, idamlar çok daha seyrek gerçekleşen olaylardı.

İdamların infazı, tüm Batı Avrupa'da aynı şekilde gerçekleştirilen bir ritüeli takip ediyordu ki bu gösteri, dinî ve siyasi öğelerin birbirine karıştığı bir nevi tiyatro gibiydi, yani Foucault'nun ileri sürdüğü gibi, izleyenlerin şifresini kırması gerektiği çetrefil bir mesajdı. İncelediğimiz dönem boyunca idam günleri erken modern dönemde Avrupalıların aşina olduğu bir ritüele göre ilerliyordu; çünkü bu hadiseler zaman içinde çok az değişmiştir. Aslına bakılırsa Fransa, Caen'de bu ritüel 15. yüzyıldan 1792'ye kadar değişmeden süregeldi.

Kutsallık idamlarda önemli bir rol oynuyordu. Hıristiyan teolojisinde idam, mahkûmun hayatının son anlarında olsa dahi tövbe edilmesiyle birlikte, günahkârın ruhunun Hıristiyan cemaatine yeniden kazandırılması fırsatını sunuyordu. Dolayısıyla, her Batılı hukuk sistemi, idamdan önce mahkûmun din adamlarıyla ya da İtalya ve İspanya'da

özellikle suçlulara son saatlerinde yardım etme konusunda uzmanlaşmış din kardeşliklerinin bir üyesiyle görüşmesine izin veriyordu. Tövbenin ardından gelen ölüm, hem ruhani hedefine ulaşmış olacak hem de mahkûmun kamu önünde suçunu itiraf etmesiyle henüz tam da ayakları üzerinde duramayan devlet adaletinin geçerliliğini onamış olacaktı.

İdam ritüeli genellikle mahkûmun hapsedildiği yerden alınıp idamın gerçekleştirileceği yere götürülmesiyle başlardı. İdamın bu safhası mahkûmları kamunun gözleri önüne sererdi, sıklıkla da kefaret veya suçun kendisine dair işaretlerle beraber. Mahkûmlar genellikle tövbekârların giydiği düz beyaz bir giysi giyerdi ve boyunlarına yetkililerin idam cezası verdiği suçun ilan edildiği bir yafta takılırdı. Çoğunlukla bu süreçte dinî semboller de yer alırdı. Örneğin İspanya'nın bazı kesimlerinde mahkûm, İsa'ya yapıldığı gibi eşeğe bindirilirdi. Başka yerlerde mahkûm darağacına sürüklenebilir, yolda kızgın maşalarla ya da başka aletlerle sakatlanabilir ya da sadece atlı arabayla taşınabilirdi. Ancak Avrupa'nın her yerinde ruhani yardımcılar ve adli görevliler bu yolculuğunda mahkûma eşlik ederdi ki bu da devletin ve kilisenin bu idamı onayladığını bütün halka gösterirdi. Katolik ülkelerde bu geçit töreni, sık sık yol üstündeki mabetlerde ve yerel kilisede Fransızların *amende honorable* adını verdikleri ayinin yapılabilmesi için duraklayabilirdi. Bu ayinde mahkûm büyük bir mum ya da meşale taşıyarak dizlerinin üstüne çöker ve Tanrı'dan, kraldan ve kanundan af dilerdi.

Bundan sonra geçit alayı darağacına doğru harekete geçer, burada genellikle ceza hükmü okunur ve mahkûma son sözlerini söyleme hakkı tanınırdı. İdeal olarak bu sözler idama giden suçları kınayan ve idamı izleyenleri bu yoldan uzak durmaları için uyaran öğretici sözler olurdu. İdam yerinin durumuna göre mahkûm celladı dinen bağışlayabilir, ruhani bir danışman eşliğinde kısaca dua edebilir ya da dilerse haçı öpebilirdi. İngiltere ve Fransa'da, 18. yüzyıla geldiğimizde bile çerçiler kalabalığın arasında dolaşıp doğruluğu şüphe götürür itirafları ve mahkûmun son sözlerinin hikâyesini satardı. Bazen bu sahne ruhani açıdan çok daha yoğun geçebilirdi. 1762'de Corbelet adlı bir asker, Caen celladı uzuvlarını işkence çarkında kırarken "Miserere", "Veni Creator" ve "Ave Maria" dualarını okuyordu. Ancak böyle bir ölüm, mahkûma eşlik eden din adamlarının tüm çabasına rağmen her zaman gerçekleşmiyordu. Ara sıra, işbirliği yapmayan mahkûmlar son dakikaya kadar masumiyetlerini ya da isyanlarını haykırıyordu, ancak idamların birçoğu seyircilerin beklentisi doğrultusunda eğitici bir hadise yaşatıyordu.

İdamın halkın gözündeki ruhani önemi kalabalığın davranışından anlaşılabilir. Pek çok izleyici bu mizansendeki bazı öğelerin ruhani ya

da iyileştirici gücüne inanıyordu ve idam edilen mahkümların kanını emmeye ya da uzuvlarına dokunmaya çalışıyorlardı. Hatta Danimarka ve Almanya'da, idam edilenlerin kanını içmenin sara hastalığını tedavi edeceğine dair bir kanı mevcuttu.

Mizansenleştirilmiş bu devlet şiddetinin erken modern dönem toplumunun geniş kesimleri için önemi, özellikle izleyicilerin ve genel olarak toplumun bu seremonilere tepkisi, araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır. Bu tartışma tam da kültür, siyaset ve hukuk tarihindeki merkezî meselelerin kalbine inmektedir. Uzun zamandır tarihçiler, erken modern dönemde devletin kural koyma yönündeki güçlü atılımının altını çizdiler ve daha yakın geçmişte, 16. ve 17. yüzyılın Hıristiyan reformcularının modern toplumu dindarlığa yönlendirmesinin üzerinde duruldu. Ancak üzerinde uzlaşılamayan nokta, bu süreçlerin farklı sosyal gruplar üzerindeki etkilerini tarihçilerin nasıl açıklayabileceğiydi. Bazılarına göre, hukuki kurumlar üzerinden hareket eden kilise ve devlet organları, halk kültürünü yıktı ve halkın direnmesine rağmen tebaalarının davranışlarını istedikleri gibi düzenlediler. Mahkemeler, polis ve özellikle cellat bu sürece alet oldu, çünkü bu sürece gösterilen direniş suç kapsamına alındı.

E. P. Thompson ve diğerlerinin çalışmalarından ilham alan bir tarih araştırmacılığı teşekkülü, erken modern dönem devletinin avlanma yasaları, gümrük vergisi ve hatta idam usulleri belirlemek gibi eylemleriyle, sergilediği kural koyma itkisine gösterilen halk direncini merkez almıştır. Bu düşünce ekolünü benimseyen araştırmacılar, yeni devlet gücüne karşı muazzam bir direniş olduğunu fark ettiler ve bu direnişi, yeni kanunların "toplumsal protesto suçlarıyla" ihlal edilmesi diye tanımladılar. Bu suçları işleyenlerin geleneksel davranış kurallarına bağlı kalıp hareketlerini meşrulaştırdığını ortaya koydular.[28] Ancak bu bakış açısı, yani devletin ve kilisenin kural koyucu gücünün tek taraflı olarak yukarıdan topluma nüfuz ettiği varsayımı modern tarih araştırmacılığına artık uymamaktadır. Daha önce gördüğümüz gibi, polis kurumları, devletin çıkardığı kuralların öngördüğü davranışları direnen bir topluma dayatacak güçten yoksundu. Daha ziyade en azından devlet tebaasının bir kısmı devletin uygulamaya çalıştığı bu yeni süreci kabul etmeye gönüllü olması gerekir; çünkü devletin dayatmaya çalıştığı davranış

[28] Douglas Hay ve diğerleri, *Albion's Fatal Tree: Crime and Society in Eighteenth Century England,* New York: Pantheon Books, 1975; E. P. Thompson, *Whigs and Hunters: The Origins of the Black Act,* New York: Pantheon Books, 1975 ve George Rudé ve Eric H. Hobsbawm'ın çalışmaları, özellikle toplumsal-protesto suçları üzerine, *Captain Swing,* New York: Pantheon Books, 1968.

standartları ve disiplin süreci, genelde kabul gören adalet mevhumuna uymaktaydı. Ayrıca, yine gördüğümüz üzere, erken modern dönem devletinin tebaası, kanunları bilmiyor değildi ve uygun gördüklerinde aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için bu kanunlara başvuruyorlardı. Aslında bu dönemde polis kaynaklarının ne kadar yetersiz olduğunu düşünürsek, sanıkların büyük bir bölümünün devlet mahkemelerine meslektaşları, komşuları veya akrabaları tarafından getirildiğini görebiliriz. Görünen o ki, devletin kanunları kabul gördü, çünkü genelde halkın davranış standartlarını ve erken modern dönemin adalet anlayışını yansıtıyorlardı. Sonuç itibariyle hem devletin adaletinin hem de halkın adaletinin amacı aynıydı: düzeni sağlamak.

Aslında mahkûm edilmiş insanların çoğunun darağacı yoluna kendi cemaatlerinin üyeleri tarafından itilmesi, bu tarz adaletin halk tarafından temelde kabul edildiğini göstermekteydi; buna idam sırasında kalabalığın gösterdiği tepkiden daha iyi bir kanıt bulunamaz. Tarihçiler, halkın erken modern dönem idamlarına gösterdiği tepkiye, Aydınlanma'nın idam karşıtlarının verdiği tepki üzerinden bakmaya meyletmiştir. Bunun sonucunda, geleneksel olarak incelediğimiz dönemde idamların, bu cezalandırma sistemini kabul etmeyen ve ilk fırsatta ayaklanan bir nüfusa dayatıldığını düşünürlerdi. Erken modern dönemdeki idam cezalarının bu şekilde tanımlanması tam olarak doğru değildir.

Erken modern dönemde ölüm, bugüne kıyasla çok daha kamusaldı ve ölüm ritüellerine herkes aşinaydı; en azından dönemin dinî kültürünü anlayabilecek eğitime sahip toplumsal gruplar. Bu konuda onlara *ars moriendi,* yani ölme sanatı üzerine yazılan geniş bir literatür yardımcı oluyordu. Erken modern dönemde pek çok Avrupalı, idamı bu ölüm biçimlerinin ışığında değerlendirmiş olmalı. V. A. C. Gatrell'in İngiltere'de halkın idamlara verdiği tepkiye yönelik dikkat çekici çalışmasının da dahil olduğu idamın tarihsel incelenmesine yönelik son çalışmalar, bu adalet sistemine halkın rıza gösterdiğini ortaya koymaktadır.[29] Bazılarının iddia ettiği gibi bu rıza, toplumun kanıksadığı, dönemin şiddetinden ileri gelmiyordu. Daha ziyade, adaletin bu cezalandırıcı yönü, kutsal düzenin bir parçası olarak erken modern dönemde Avrupalıların çoğunu etkilemiş görünmektedir; en azından en ciddi suçlar için. Aslında darağacı ritüelleri ve idamların üzerine yoğunlaşan kitapçık edebiyatı, devletin can almasını, toplumun kabul ettiği değerlerle uyumlu görsel biçimlere ve yazılı sözlere tercüme ediyordu. 18. yüzyıl Württemberg'indeki

[29] V.A.C. Gatrell, *The Hanging Tree: Execution and the English People, 1770-1868,* Oxford: Oxford University Press, 1994.

adalete dair Karl Wegert tarafından yapılmış aydınlatıcı çalışma bize, her ne kadar farklı toplumsal gruplar idamlardan farklı anlamlar çıkarsa da, erken modern dönemde popüler kültürle aşılanmış seyirciler arasında en korkunç uygulamaların bile tanıdık bir şeyler çağrıştırdığını anımsatıyor.[30]

Almanya'da ve başka yerlerde idam cezası uygulamalarının büyük kısmı, kötülüğe karşı koruyucu, ilkel, billindik ritüellerden yararlanıyordu; kötülükten arınmayı amaçlayan bu usuller daha sonra erken modern dönem idamlarında Hıristiyan simgeciliğiyle kaynaşmıştı. Dolayısıyla idam edilenlerin cesetlerini darağaçlarında bırakmak sadece bir uyarı değildi; yer altı dünyasına (cehennem) kuvvetle inanan bir halk kültüründe, bu uygulama gömülmeyi engelliyor ve şeytani günahkârın yeniden toprağa girip yer altındaki evine gitmesini önlüyordu. Benzeri şekilde suçlunun başını vurmak Germen âdetlerine kadar uzanır; buna göre kafa kesmek, günahkârın kötülüklerine geri dönmesini engeller. Canlı canlı insan yakmak, kundakçılık gibi suçlar için sadece sembolik ve uygun bir ceza değildi, aynı zamanda vücudun tamamen yakılmasıyla bu dünyanın suçludan temizlenmesi anlamına da gelmekteydi. Bir çark üzerinde vücuttaki kemiklerin kırılması, geleneksel büyü simgesi olan çemberin bir ifadesiydi ve belki de halk kültüründe iskeleti, ruhun mekânı ve hayatın kökü sayan inançla aynı tınıya sahipti. Bu inançları göz önüne alırsak, bir suçlunun kemiklerinin kırılması pek çok kişiye doğal görünmüş olmalı.

Dolayısıyla idamlar aslında izleyenlerine tanıdık ve kabul edilebilir gelen bir mizansen sunuyordu. Arkalarında bu olayla ilgili yazılı kayıt bırakan eğitimli insanlar ve din adamlarına göre izleyiciler kaba ve gürültücü olabiliyordu, ancak normalde idamlara karşı çıkmıyor ya da bu idamlara başkanlık eden devlet görevlilerine direnmiyorlardı. Bu görevli sosyal açıdan dışlanan, komşularının uzak durduğu ve ayırt edici özel giysiler giyen cellat bile olsa, kalabalığın şiddeti özel olarak ona yönelmiyordu.

Halkın bu idam ritüellerini kabul etmesinin bir başka nedeni daha olabilir. Tarihçiler, erken modern dönemde adaletin oldukça seçici olduğunu keşfetmiştir ve halka göre, darağacına gidenlerin çoğu bu kaderi hak etmişti. Hâkimler neredeyse her yerde bu kanıyı desteklemek için siyasi, dinî veya toplumsal düzeni tehdit eden korkunç suçlar karşısında erken modern dönem kanunlarının kendilerine verdiği takdir hakkını

[30] Karl Wegert, *Popular Culture, Crime and Social Control in Eighteenth-Century Württemberg,* Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1994, s. 99-110.

idam lehine kullanıyordu. Fransa'da *cas énormes*, Alçak Ülkelerde *kwade feiten* ve İspanya'da *delictos atroces* adı verilen bu suçlar, genellikle cadılık, dinî sapkınlık, baba veya bebek katli, ensest, cinsel sapkınlık, kundaklama ve cinayet suçlarını kapsıyordu.

Hâkimler ayrıca bu suçlardan idam edilenleri seçerken de takdir haklarını kullanıyordu. Genellikle idam cezasını bu suçları tekrarlayanlara ya da serseriler gibi toplumun marjinallerine veriyorlardı. Toplumda sağlam bir yeri ve itibarı olan ama kanunun yolundan bir defa çıkmış bulunanlara bu ceza nadiren veriliyordu. Bu insanlardan doğan bir huzursuzluğun yatıştırılması gerektiğinde, 17. yüzyılda sıkça görülen karışıklıklar ve isyanlarda olduğu gibi, hâkimler en çok göze batan birkaç kişiyi idama gönderip diğerlerini serbest bırakıyordu. Düzeni sağlamak için geniş çaplı bir bastırma harekâtının gerektirdiği güçten yoksundular.

İdamlar halkın adalet fikrini yansıtmadığında, toplanan kalabalık bu idamlara karşı çıkıyordu. Kalabalık adaletin düzgün işlemesini, hızlı olmasını ve daha önce incelediğimiz darağacı ritüellerinde olduğu gibi "kitabına" uygun yapılmasını bekliyordu. Bu beklentiler karşılanmadığında kalabalık şiddete yönelebiliyordu. Halkın adalet anlayışına göre verilen ceza şöyle ya da böyle suça denk olmalıydı. Belki de bu tarz itirazlar Londra'da en fazla, doktorların tıbbi çalışmalarda kullanmak için cesetleri almak istemesiyle görüldü. Parlamento, şiddet suçlarının yükseldiği algısını caydırmak istediği için, 1752 tarihinde Cinayet Kanunu'nu çıkardı; bu kanun hâkimlere, asılan suçluların cesetlerini tıbbi araştırmalarda ve eğitimde kullanılmak üzere Company of Barber-Surgeons'a (Berber-Cerrahlar Birliği) verme yetkisi tanıyordu. Her ne kadar 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren cesetler zaman zaman bu amaç için kullanılsa da, bu uygulamanın bu şekilde yaygınlaşması pek çok kişiyi kızdırdı. Cesedi kesip parçalara ayırmak cenazenin Hıristiyan usulüne göre kaldırılmasını olanaksızlaştırıyordu; ayrıca pek çok insana göre cesedin parçalanması ölünün dirilmesini de engelliyordu. Dolayısıyla bu uygulama, cezanın kabul edilemez derecede ağırlaştırılması demekti ve Cinayet Kanunu'nun çıkarılması, mahkûmların arkadaş ve akrabalarının birkaç defa karışıklık çıkarmasına sebep oldu.

Verilen cezanın doğası ve uygulanış şekli de izleyenlerin adalet duygusunu rencide edebiliyordu. Bedene yönelik cezalarda bile, haksız yere gaddarlık yapmak, izleyenler arasında şiddetin patlak vermesiyle sonuçlanabiliyordu. 18. yüzyıl ortalarında Paris'te bir arabacı, arabanın sahibi olan patronundan pek de değerli olmayan bir demir çubuk çalmakla suçlanıp insanların önünde kırbaçlandı ve dağlandı. Patron, cellattan kırbacını daha sert indirmesini istediğinde kalabalık ayaklandı, adamın

evinin camlarını aşağıya indirdiler ve iki arabasını ateşe verdiler. Benzeri bir karışıklık Amsterdam'da 1732'de, bir kadın hizmetçinin patronlarından bir şeyler çaldığı için kırbaçlanırken yaşandı. Yine, kalabalığın gazabı, suçlamayı yapan patronun üzerine oldu. Tersine, bazen de bir ceza gerekenden hafif bulunursa kalabalığın öfkesini ateşleyebiliyordu. 1612'de Nürnberg hâkimleri işlediği ahlak suçları ve ihanet yüzünden bir ulağı dayak ve sürgüne mahküm etmişti, ancak kalabalık adamı öldürene kadar taşladı.

Halkın adalet anlayışına göre mahkûmun serbest bırakılabileceği durumlar da olabiliyordu. Örneğin, halk arasında bir mahkûmun iki kere asılamayacağına dair bir kanı mevcuttu. Daha önce gördüğümüz gibi erken modern dönemde asılmaların doğası kişinin boğularak ölmesini gerektiriyordu ve bazen cellatlar bilincini kaybetmiş ancak ölmemiş kişileri darağacından yanlışlıkla indirebiliyordu. Çoğunlukla bu gibi durumlarda kalabalık mahkûmun yeniden asılmasını şiddetle reddediyordu. Benzeri şekilde, kalabalıklar bir mahkûmun yeniden asılmasına idam sırasında ip koptuysa da şiddetle karşı çıkıyordu. Ayrıca pek çok kişi, bir bâkire, mahkûma evlenme teklif ederse, adamın serbest bırakılması gerektiğine inanıyordu. Böyle tuhaf bir olay 1561'de Köln'de meydana geldi. Tilman Isenhaupt asılmak üzereyken sadece bir değil iki kadından evlenme teklifi aldı, ama ikisini de reddetti. Yine de kalabalık idamın durdurulmasını istedi, celladı taşladı ve Isenhaupt'u darağacından kurtarıp serbest bıraktı.

İzleyiciler, adaletin hızla yerine getirilmesini ve mahkûmun acısının ve can çekişmesinin gereksiz yere uzatılmamasını istiyordu. Bu hissiyat idam sırasında asılan kişinin arkadaşlarının ya da akrabalarının insanları ite kaka darağacına yanaşıp acısını çabucak sona erdirmek için mahkûmun bacaklarına asılmasının sıradışı olmadığı anlamına geliyordu. Her yerde kalabalıkların tiksindiği bir idam varsa o da beceriksizce yapılan bir idamdı. Kalabalıktaki pek çok kişi için idam, kötülüğün uzaklaştırılması ve işlenen suçtan sonra toplumsal uyumun yeniden sağlanması anlamına geliyordu. Beceriksizce yapılan bir idam bu olasılığı engelliyordu ve bazı insanlarda o idamın haksız olduğu fikrini uyandırıyordu; çünkü celladın başarısızlığı ilahi bir müdahaleye yoruluyordu. Acemice yapılan idamlar maalesef sıra dışı değildi. Daha önce gördüğümüz gibi mahkûmun başını kesmek için celladın becerikli olması gerekiyordu. Yine de halk cellattan mahkûmun başını bir vuruşta kesmesini bekliyordu ve bu gerçekleşmediğinde şiddet patlak veriyordu. Dolayısıyla 29 Mart 1503'te Floransa celladı, bir kafayı kesmek için pek çok vuruş yapması gerekince, izleyiciler tarafından taşlanarak öldürüldü. 1685'te

İngiliz cellat, Monmouth dükünün boynunu ancak beş balta darbesiyle vurunca, kalabalığın elinden canını zor kurtarmıştı.

Mahkûm kendisine biçilen rolü oynamayı reddedip infaz mizanseni rotasından çıkınca da halk galeyana gelebiliyordu. Erken modern dönem yetkilileri böyle olayların çıkmasından çekiniyordu; çünkü bu, insanlarda verilen cezanın adilliği hakkında kuşku uyandırabiliyor ve cellada ya da yerel yetkililere saldırılmasına yol açabiliyordu. Bazen bu tarz olaylar mahkûmun aleyhine de dönebiliyordu. 1585'te Sevil'de bir Morisko'nun başına gelen bu olmuştu. Hırsızlıktan asılmaya mahkûm edilen adam, son sözlerini bir taverna sahibinin kendisine borcu olduğunu söylemek için kullandı. Sonrasında inatla celladı affetmeyi reddetti ve ilmik boynuna geçirildiğinde Muhammed peygambere yakardı. Halk da adamı taşa tuttu ve cesedinden kalanları yaktı.

Bu gibi örneklere rağmen, idamı seyretmek için toplanan halk özünde bedene yönelik cezaların ve idam cezalarının çoğunu kabul ediyordu. Aslında Amsterdam'daki ayaklanma, incelediğimiz dönemde orada idam yüzünden çıkan tek ayaklanmaydı. Cezai yöntemlerin gaddarlığının halk tarafından açıkça kabul edilmesi başka bir soruyu doğuruyor; nasıl oldu da Batı Avrupa'da bahsettiğimiz bu uygulamalar sonunda ortadan kayboldu. Aydınlanma düşüncesinin bu cezalandırma sistemini eleştirmesine dayanan tarihçiler, bu sistemin sona ermesini 18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyılda *philosophe*'ların[31] bu uygulamalara gittikçe karşı çıkmasına bağladı. Bu açıklama da, daha sonra Michel Foucault'nun getirdiği açıklama da artık pek makul görünmemektedir. Foucault, mahkûmun vücudunun cezalandırıldığı eski cezalandırma sisteminin 19. yüzyılda yükselen suç oranına karşı çok daha caydırıcı bir başka cezalandırma sistemiyle değiştirildiğini savunur; suçlunun hem ruhunu hem de zihnini düzeltmeyi amaçlayan hapis cezaları eski cezaların yerini almıştır, der. Bu yeni cezalandırma sisteminin muzaffer orta sınıfa ait olduğunu ve onun normlarına uymayanları hapsetmeyi hedeflediğini savunduğunda Foucault'nun bu görüşü geniş kabul gördü. Sonuç itibariyle 19. yüzyıl, orta sınıfın siyasi güç kazandığı yüzyıldı ve Foucault'nun teorisi, akıl hastaneleri gibi dönemin başka kurumlarının, gelişim örüntüsünü güzelce açıklıyordu.

Ne var ki tarih bilgimizin bugün geldiği nokta, gerek Foucault'nun gerekse yeni ceza sisteminin sebebi olarak Aydınlanmayı gören tarihçilerin ortaya attıkları kronolojik çerçeveyi yanlışlamaktadır. Bugün bili-

[31] Filozof; 18. yüzyıl Aydınlanma felsefesi düşünürlerine Fransızcada verilen ad —*ed. notu.*

yoruz ki, Batı Avrupa mahkemelerinde verilen idam cezalarındaki düşüşten de anlaşılacağı gibi, 16. ya da 17. yüzyıldan itibaren Batı'da ceza kanunlarının şiddeti azalıyordu. İngiltere'de idam cezalarındaki düşüş 1630'lara kadar dayanır. Londra ve Middlesex için Old Bailey'de yapılan duruşmalarda alınan idam kararlarının sayısı 1603-1625 arasında her sene ortalama 140 civarı iken, bu ortalama 1701-1725 arasında 6,24'e düşmüştü. Her ne kadar 1750'den sonra parlamento, mülke verilen zararları da kapsayacak şekilde idam cezasının kapsamını genişlettiğinde ve dönemin savaşları sonucu suç oranı arttığında, bu ortalama 33'e çıksa da, yine de 16. ve 17. yüzyıl seviyelerinin altında kaldı. Taşradaki İngiliz mahkemelerinin kayıtları da 17. yüzyılda idam cezalarında hızlı bir düşüş olduğunu göstermektedir. Chester Yüksek Mahkemesi 1580-1619 arası 337, 1620-1659 arası 274 ve 1660-1709 arası 85 idam cezası vermiştir.

Fransa'da ağır suçlara bakan temyiz mahkemesi Paris Parlamentosu da aynı eğilimi gösterdiğini ortaya koymuştur. 1535'te verilen cezaların, iki kişinin haşlanarak öldürülmesi kararı da dahil, %34'ü idam cezasıydı. 1545'e gelindiğinde bu oran biraz düşmüştür, %20'nin altıdır. 1780'lerdeyse mahkemenin aldığı kararların %2'den azı idam cezasıdır.

Tarihçilere göre, Alçak Ülkeler, Almanya ve İtalya'daki kent mahkemelerinde de aynı eğilim görülmüştür. Brüksel'de idamların sayısı 1506-1600 yılları arası 488 iken, 1600-1700 arası 122 ve 1700-1783 arası 40'tı. Amsterdam'da benzer şekilde idamların sayısı azaldı. 1524-1552 yılları arasında senede yaklaşık 6 idam gerçekleştirilirken 16. yüzyılın ikinci yarısında bu ortalama 3'e düştü. 1701'den 1750'ye kadar geçici bir yükselişe rağmen idam sayısındaki bu düşüş devam etti ve 1751-1800 yılları arasında ortalama 1'e indi. Almanya'ya gelince, Frankfurt'taki idamlar 1562-1580 arasında 81 iken 1621-1640 arası 28'e, 1661-1680 arasında da 8'e indi. Floransa'daki mahkeme kayıtları Kuzey Avrupa'dakine benzer bir eğilimi yansıtıyor. Bu şehrin yargıçları 1501-05 arası 56, 1601-1605 arası 33 ve 1701-1705 arası da 4 mahkûmu idama gönderdi.

Zaman zaman idam sayısı yükselse de, 16. ve 17. yüzyıllarda Batı Avrupa'da idam cezası sayısının düştüğü açıktır. İngiltere ve Amsterdam dışında Batı Avrupa'nın her yerinde bu düşüş 18. yüzyıl boyunca düzgün bir şekilde devam etmiş görünmektedir.

Yetkililerin idam cezası verdiği davaların azalmasının yanı sıra, tarihçiler, hâkimlerde cezaların gaddarlığını azaltma veya en vahşi ölüm cezalarını tamamen bırakma eğiliminin yayıldığını da belirlemişlerdir. Örneğin Paris Parlamentosu 16. yüzyılın ortasından itibaren kalpazanları kaynar suda haşlamayı bıraktı ve bu tuhaf ceza Almanya'da da or-

tadan kalktı. Vücudun parçalara ayrılması da giderek gözlerden yitiyordu; krallığın son iki yüzyılında Paris Parlamentosu bu cezayı sadece iki kez verdi. Biri 1610'da IV. Henri'nin katili Ravaillac için, diğeri de XV. Louis'yi öldürmeye niyetlenen Damiens içindi.

Diri diri yakma ve işkence çarkı cezalarının kullanılmaya devam edildiği yerlerde hâkimler, mahkûmun acısının azaltılması için müdahale ediyordu. Örneğin 16. yüzyıl boyunca Paris Parlamentosu yargıçları, kazığa geçirme ya da işkence çarkı cezalarını, celladın mahkûmu çabucak boğması için bir *retentum*[32] eşliğinde veriyordu. Aslında 16. yüzyılda Paris Parlamentosu üzerinde çalışan tarihçiler, işkence çarkına mahkûm edilenler için her hükmün bir *retentum* eşliğinde verildiğini görmüştür.[33] Mahkûmu, celladın birinci, ikinci ya da üçüncü darbeyi indirmesinin ardından ya da belki celladın sopası altında belli bir süre geçirdikten sonra boğuyorlardı. Bu sadece Fransızlara özgü bir uygulama değildi; 1779'dan sonra Prusya'da ve 1776'dan itibaren Habsburg Krallığı'nda da yaygınlaşmıştı. Acının azaltılmasına dair benzer bir istek İngiltere'de de vardı. Küçük çaplı ihanet suçundan yakılacak kadının boynuna, bağlandığı kazığın tepesinden sarkıtılan ilmekli ip geçiriliyordu; celladın ateşi yakmadan önce ipi kuvvetlice çekmesiyle genellikle kadın ölüyor ve mahkûm, ateşin ıstırabından kurtulmuş oluyordu.

Büyük oranda, 18. yüzyıla geldiğimizde, asmak (ya da İspanya'da boğarak öldürmek) ve mahkûmların boynunu vurmak, giderek azalmakla beraber, hâlâ Batı Avrupalıların uyguladığı tipik ölüm cezalarıydı. Felemenk Cumhuriyeti'nde ve kuzeybatı Almanya'da faaliyet gösteren acımasız bir hırsızlar çetesi *Bokkerijdes*'in yargılandığı ardışık üç davada verilen cezalar yakından incelendiğinde, aynı eğilimler ortaya çıkmaktadır. 1740'ların ilk yarısında verilen cezalarda idamların sadece yarısı basit bir asılma şeklindeydi; diğerleri kafa kesme, boğarak öldürme ve işkence çarkının kullanıldığı daha ağır idamlardı. 1750'lerde ve 1770'lerde bu gaddar cezalar verilmedi, hâkimler nadiren idam hükümlerine ağırlaştırıcı eklemeler yaptı ve idamların %97'si basit asılma cezalarıydı.

Kısacası, 18. yüzyıla geldiğimizde cezalandırma sistemi 16. yüzyıldakine pek az benziyordu. Bu cezaların gaddarlığı 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başlarına gelmeden çok önce azalmaya başlamıştı. Kimi tarihçiler bu gelişmeyi açıklamak için hipotezler ileri sürerler. 16. ve 17. yüzyıl-

---

[32] Latince; ölüm cezalarının infazını yumuşatma hükmü —*ed. notu.*

[33] Alfred Soman, "La justice aux XVI-XVII siècles: Le Parlement de Paris et les sièges subalternes", *Sorcellerie et justice criminelle: Le Parlement de Paris (16-18 siècles)* içinde, Alfred Somani, Brookfield, VT: Ashgate Publishing/Variorum, 1992, s. 30-33.

lar, cezalandırma yöntemlerinde kilit yeniliklere şahit oldu, böylece bu gelişim, Batı Avrupalı yargıçlara önemli cezalandırma seçenekleri sundu. Bunlardan biri ağır iş mahkûmiyetiydi. Toplumu sayısı giderek artan serserilerden kurtarmak için geliştirilen bu sisteme, çok geçmeden yasaları çiğneyenler de dahil edildi. İspanya, Fransa ve diğer Akdeniz devletleri, kadırga filolarında çok sayıda kürekçiye ihtiyaç duyuyordu ve hâkimler de bu filoların işgücü ihtiyacını karşılamak için insanların hayatlarını bağışlamaya başladı. 1535 ila 1545 yılları arasında Paris Parlamentosu'nun aldığı idam kararlarındaki daha önce belirttiğimiz düşüşün bir kısmını, 1535'te kimse küreğe mahkûm edilmezken, 1545'te mahkûmların %19'unun küreğe mahkûm edilmesiyle açıklayabiliriz. 1748'de İspanya ve Fransa, savaş gemisi olarak kadırga kullanmayı bıraktığında bile, her iki ülke de bu kez mahkûmları tersanelerde çalıştırdı. İspanya, mahkûmları aynı zamanda Almadéen, Cartegena madenlerinde ve kuzey Afrika'daki *presidios*'larda (tahkimatlarda) kullandı.

17. yüzyılda fiziki cezalandırmaya başka bir seçenek olarak İngiltere'de sürgün cezası ortaya çıktı. Sürgün, mahkûmların deniz aşırı sömürgelere sözleşmeli hizmet karşılığında gemiyle gönderilmesini gerektiriyordu. Felemenk Cumhuriyeti ve İsveç gibi başka bazı ülkeler de bu uygulamayı denedi. 18. yüzyıl İngilteresinde donanmaya katılmak ya da askerlik yapmak da bedene yönelik cezalar için seçenek haline geldi.

Ancak en önemli cezai seçenek, Kuzeybatı Avrupa'da 16. yüzyıl ortasında belirmeye başladı ki savaş gemisi olarak kadırga kullanılmasına uygun olmayan bir bölgede yoksulların artmasına karşı bir yanıt olmuştu. İngiltere, yoksulluğa kurumsal bir cevap bulma arayışında başı çekiyordu. Yersiz yurtsuz serseriler için ilk hapishanemsi kurum Londra yakınlarındaki eski Bridewell Sarayı'nda 1555'te kuruldu. Bu kurumun ve benzerlerinin amacı; sıkı çalışmayla ve dinî disiplinle bu serserileri adam edip çalışkan ve üretken vatandaşlar haline getirmekti. Londra'yı, Rasphuis ve Spinhuis'in kurulmasıyla Amsterdam (1596) takip etti. Ardından da Leyden (1598), Bremen (1608), Antwerp (1613), Stockholm (1621), Lyons (1622) ve Brüksel (1623) gibi şehirler geldi. İngiltere'de serserileri adam etme misyonundan dolayı bu yerlere "ıslah evi" denilmeye başlandı ve çok geçmeden bu kurumlar suçluları da kabul etmeye başladı. Ceza hukuku tarihçileri bunları ilk cezaevlerinden sayar ve bazı yerlerde bu kurumlar Foucault'nun "hapishanenin doğuşu" dediği dönemden yüzyıl önce ortaya çıkmıştı. Kürek mahkûmiyeti gibi, bu ceza seçeneğinin cezalandırma usullerinde ani bir etkisi oldu. Örneğin, 18. yüzyıl Brükselinde ıslah evlerine gönderilen mahkûmların sayısı artarken idamlar azaldı.

Adalet sisteminin dayak ve idam dışındaki cezalara daha fazla yönelmesi ve yargıçların idam cezalarındaki gaddarlığı azaltma eğilimi, Batı Avrupa'daki daha temel değişimlere dair kanıtlar sunmaktadır. Pek çok tarihçi, erken modern dönemde devlet istikrarının artmasının, hukuk sistemleri tarafından kamuya açık cezaların eskisi kadar sık verilmesi gerekliliğini ortadan kaldırdığı yönünde birleşiyor. Kısacası devlet, otoritesini daha sağlam tesis ettikçe bu otoriteyi ritüellerle sergilemek eskisi kadar gerekli olmuyordu.

Başka akademisyenler bu açıklamaya ekleme yapmaktadır. Pieter Spierenburg, erken modern dönemdeki ceza yöntemlerinin evriminde siyasi bir temel bulunduğu görüşüne kesinlikle katılmaktadır.[34] Ancak en önemlisi, erken modern dönemin ceza yöntemleri üzerinde uygarlık sürecinin etkisini anlamak için Norbert Elias'ın eserinden faydalanır. Seçkinler arasında giderek artan hassasiyet ve davranışlarla ilgili kısıtlamaların içselleştirilmesi, bu dönemde hayatın bazı yanlarının mahremiyet kazanmasına sebep oldu; bunlara cinsellik, bedensel fonksiyonlar, acı ve ölümün kendisi dahildi. Seçkinlerin tavırlarındaki bu değişim, artık birçoğunun halka açık idamlardan uzak durmasından da anlaşılıyordu. Dolayısıyla bu değişimden etkilenen ilk grup olan seçkinler, giderek bu idamlara katılmamaya başladı ki bu da kanlı ritüellere duydukları tiksintinin bir yansımasıydı ve giderek adli prosedürler de bu duyarlılığı yansıtmaya başladı. Spierenburg, Amsterdam üzerine çalışmasında da idam sayısının giderek azaldığını göstermektedir. Başka yerlerde de idamlar seyrekleşmekteydi ve 19. yüzyıla gelindiğinde pek çok mahkeme halka açık idam cezası vermeyi tamamen bırakmıştı.

İngiliz tarihçi V. A. C. Gatrell, 18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyılda İngiltere'de halka açık idamların azalmasının hem insani hem de işlevsel nedenlerinin önemini vurgulayarak yeni cezalandırma sistemine dair en yeni açıklamayı getirdi. Güçlenen devletin güvenlik arzındaki artışı dikkate alarak şu sonuca vardı: "İdamların kabul görmemeye başlamasının ardındaki nedenler, insanların bu konuda kendilerini kötü hissetmesinden çok daha büyük nedenlerdi. Pek çoğunun asılma konusunda kendisini kötü hissetmesini doğal addediyoruz; çünkü durumları buna elveriyordu; yeni denetim usulleri derinleştikçe bu insan-

---

[34] Pieter Spierenburg, *The Spectacle of Suffering: Executions and the Evolution of Repression: From a Preindustrial Metropolis to the European Experience,* Cambridge University Press, 1984 ve *The Prison Experience: Disciplinary Institutions and Their Inmates in Early Modern Europe,* New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1991.

ların güvenliği artmıştı."[35]

Adalet üzerine incelememiz, şiddet tarihindeki bazı önemli akımları ortaya koymaktadır. Giriş bölümünde değindiğimiz tarih kuramlarının merkezinde yer alan, erken modern dönemdeki devletin artan gücü, incelediğimiz bütün şiddet akımlarını etkilemişti. Devletin kolluk güçleri ve mahkemeler, halkın artan desteğiyle cesaretlenmiş olarak, anlaşmazlıkların çözümünde kullanılan yargı-altı ve yargı benzeri süreçleri aşındırmaya başladı. Bu dönemin sonuna geldiğimizde, erken modern dönem devleti hem hukuk hem de güç kullanımını tekeline alma hedefine doğru ilerlerken, yargı devrimi neredeyse güvence altına alınmıştı. Erken modern dönemde bedene yönelik acımasız cezalar ve idam cezaları azalıp yeni bir cezalandırma sistemi oluşurken, hukuk önemli ölçüde değişime uğradı. Ancak göreceğimiz gibi bu cezaların denetim altına almayı hedeflediği kişiler arasındaki şiddet, erken modern dönemde uzun süre Avrupalıların hayatlarının bir parçası olarak kaldı.

ÖNERİLEN OKUMALAR

Astarita, Tommaso, *Village Justice: Community, Family and Popular Culture in Early Modern Italy,* Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1999.

Beattie, J. M., *Crime and the Courts in England, 1660-1800,* Princeton: Princeton University Press, 1986.

Bennassar, Bartholomé, *The Spanish Character: Attiudes and Mentalities from the Sixteenth to the Nineteenth Century,* Benjamin Keen (çev.), Berkeley: University of California Press, 1979.

Black-Michaud, Jacob, *Cohesive Force: Feud in the Mediterranean and the Middle East,* New York: St. Martin's Press, 1975.

Blickle, Peter, *Resistance, Representation and Comunity,* Oxford: Oxford University Press, 1997.

Blok, Anton, "Rams and Billy-Goats: A Key to Mediterranean Codes of Honor", *Man* 16, 1981, s. 427-44.

_____ , "The Symbolic Vocabulary of Public Executions", *History and Power in the Study of Law: New Directions in Legal Anthropology* içinde, June Starr ve Jane F. Collier (ed.), Ithaca: Cornell University Press, 1989.

Cameron, Iain A., *Crime and Repression in the Auvergne and the Guyeme, 1720-1790,* Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Dülmen, Richard van, *Theatre of Horror: Crimes and Punishment in Early Modern Germany,* Elisabeth Neu (çev.), Cambridge: Polity Press, 1990.

[35]V. A. C. Gatrell, *The Hanging Tree,* s. 24.

Dupont-Bouchat, Marie-Sylvie, "Criminal Law and Human Rihgts in Western Europe (14th-18th Centuries): The Example of Torture and Punishment, Theory and Practice", *Human Rights and Cultural Diversity: Europe, Arabic-Islamic World, Africa, China* içinde, Wolfgang Schmale (ed.), Goldbach: Keip Publishing, 1993, s. 183-97.

Evans, Richard J., *Rituals of Retribution: Capital Punishment in Germany, 1600-1987,* Oxford: Oxford University Press, 1996.

Foster, George M., "Peasant Society and the Image of the Limited Good", *American Anthropologist* 67, 1965, s. 293-315.

Gatrell, V.A.C., *The Hanging Tree: Execution and the English People, 1770-1868,* Oxford: Oxford University Press, 1994.

Goffman, Erving, *The Presentation of Self in Everyday Life,* Garden City, NY: Doubleday, 1959.

Gowing, Laura, "Language, Power and the Law: Women's Slander Litigation in Early Modern London", *Women, Crime and the Coruts in Early Modern England* içinde, Jenny Kerode ve Garthine Walker (ed.), Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1994, s. 26-47.

Greenshields, Malcolm, *An Economy of Violence in Early Modern Farance: Crime and Justice in the Haute Auvergne, 1587-1664,* University Park: Pennsylvania State University Press, 1994.

Herrup, Cynthia, *The Common Peace: Participation and the Common Law in Seventeenth-Century England,* Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Houlbrooke, Ralph A., *Church Courts and the People during the English Reformation, 1520-1570,* Oxford: Oxford University Press, 1979.

Ingram, Martin J., *Church Courts, Sex and Marriage in England, 1570-1640,* Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Kent, Joan R., *The English Village Constable: A Social and Administrative Study,* Oxford: Oxford University Press, 1986.

Landau, Norma, *The Justice of the Peace, 1679-1760,* Berkeley: University of California Press, 1984).

Langbein, John H., *Torture and the Law of Proof: Europe and England in the Ancient Regime,* Chicago: University of Chicago Press, 1976.

Lenman, Bruce and Parker, Geoffrey, "The State, the Community and the Criminal Law in Early Modern Europe", *Crime and the Law: The Social History of Crime in Western Europe since 1500* içinde, V.A.C. Gatrell, Bruce Lenman ve Geoffrey Parker (ed.), Londra: Europa Publications, 1980, s. 11-48.

Linebaugh, Peter, "The Tyburn Riot against Surgeons", *Albion's Fatal Tree: Crime and Society in Eighteenth-Century England,* içinde, Douglas Hay ve diğ., New York: Pantheon Books, 1975, s. 65-117.

Muir, Edward, *Mad Blood Stirring: Vendetta and Factions in Friuli during the Renaissance,* Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1993.

Peristiany, J. G. (ed.), *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society,* Chicago: University of Chicago Press, 1966.

Peters, Edward, *Torture,* Oxford: Basil Blackwell, 1985.

Pike, Ruth, "Capital Punishment in Eighteenth-Century Spain", *Histoire sociale/ Social History* 18, 1985, s. 376-86.

Pitt-Rivers, Julian, *The Fate of Shechem: Or, the Politics of Sex: Essays in the Anthropology of the Mediterranean*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

_____ , (ed.), *Mediterranean Countrymen: Essays in the Social Anthropology of the Mediterranean*, Paris: Mouton, 1963.

Reinhardt, Steven G., "Crime and Royal Justice in Ancien Regime France: Modes of Analysis", *Journal of Interdisciplinary History* 13, 1983, s. 437-60.

_____ , *Justice in the Sarladais, 1770-1790,* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1991.

Reynolds, Elaine, *Before the Bobbies: The Night Watch and Police Reform in Metropolitan London, 1720-1830,* Stanford: Stanford University Press, 1998.

Sharpe, James A., *Defamation and Sexual Slander in Early Modern England: The Church Courts at York*, York: Bothwick Papers, no. 58, (tarihsiz).

_____ , "'Last Dying Speeches': Religion, Ideology and Public Execution in Seventeenth-Century England", *Past and Present* 107, 1985, s. 144-67.

Soman, Alfred, "Deviance and Criminal Justice in Western Europe, 1300-1800: An Essay in Structure", *Criminal Justice History* 1, 1980, s. 3-28.

Spierenburg, Pieter, *The Spectacle of Suffering: Executions and the Evolution of Repression: From a Preindustrial Metropolis to the European Experience,* Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Tilly, Charles, *Coercion, Capital, and European States, A. D. 900-1990*, Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1990.

Wegert, Karl, *Popular Culture, Crime, and Social Control in Eighteenth-Century Württemberg*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1994.

Williams, Alan, *The Polke of Paris, 1718-1789,* Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1979.

Wrightson, Keith, "Two Concepts of Order: Justices, Constables and Jurymen in Seventeenth-Century England", *An Ungovernable Peopk: The English and their Law in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* içinde, John Brewer ve John Styles (ed.), New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1980, s. 21-46.

4 | KİŞİLER ARASI ŞİDDET SÖYLEMİ

Bir saldırganın daha önce tanımadığı bir insanı yaraladığı ya da öldürdüğü gelişigüzel şiddet olayları her zaman şok etkisi yaratır. Bu eylemin rastlantısallığı, gerçekleştiği yörede herkesi zımnen tehdit eder ve günümüz medyası genel olarak bu tarz olaylar üzerine fazlaca yoğunlaşır. Medyanın bu derece ilgi göstermesinin sonucunda bir korku dalgası yayılır. ABD ve diğer ülkelerdeki kamuoyu yoklamaları tutarlı bir şekilde bu rastlantısal şiddete maruz kalma korkusunu yansıtır. İstatistiksel olarak, tabii ki bu tarz korkuların gerçeklikte çok az dayanağı vardır. Ters giden soygun teşebbüsleri, ender siyasal terör olayları ve fırsatçı tecavüzler, bu tarz şiddet olaylarının en belirgin türleridir. Günümüzde çoğu şiddet olayı ise aslında saldırganları, sosyal bilimcilerin "birincil ortak" (*primary associate*) yerine koyduğu kişilerle, yani komşular, arkadaşlar, tanıdıklar, iş arkadaşları ve aile bireyleri gibi görüştükleri ve çatışma ihtimallerinin en yüksek olduğu kişilerle karşı karşıya getirir.

Benzer kriminolojik gerçeklerle erken modern dönemin Avrupalıları da karşılaştı. Gelişigüzel şiddet olayları, az sayıda gazetenin ve sınırlı okuryazarın bulunduğu bu çağda bile, halkın ilgisini çekmeyi başarıyordu. Fakat günümüzde olduğu gibi erken modern Avrupa'da da en sık görülen şiddet olayları aslında birbiriyle ilişkide olan insanlar arasında gerçekleşiyordu. Bu şiddet, insan ilişkileri söyleminin de bir parçası olarak patlak verdi; biz de bu tarz şiddetin köklerini bu ilişkilerde ve erken modern dönemin Avrupa toplumunda aramalıyız. Bu toplumun kendi toplumumuza kıyasla şiddete daha eğilimli olduğunu göreceğiz. Öyle ki, 16. ve 17. yüzyılları inceleyen kavrayışlı bir tarihçi o zamanki şiddetin, "insan ilişkilerindeki ortak bağı ve nüfustaki bazı grupların sosyalleşme şekillerini"[1] oluşturduğunu yazmıştır. Adli yetkililerin kişiler arası şiddeti ele alış şekli sayesinde erken modern dönem toplumu hakkında

[1] Robert Muchembled, *La violence au village: sociabilité et compartements populaires en Artois du XVc au XVIIc siècle,* Turnhout: Editions Brepols, 1989, s. 9.

çok şey öğreneceğiz. Onlarınki aslında kişisel onura aşırı derecede önem verilen ve ceza hukukunun da bu önemi yansıttığı katı hiyerarşi üzerine kurulu bir toplumdu. Şu andaki hukuk sistemine hükmeden, yasalar önünde herkesin eşitliği ilkesi, erken modern dönem Avrupalıları için oldukça yabancı bir kavramdı ve hem kurbanın hem de sanığın sosyal statüleri hukukçuların davalara yaklaşımını etkiliyordu. Hukukçular ayrıca, var olan sosyal yapının korunabilmesini sağlayabilecek ceza kanunları ile bizimkinden bir parça farklı olan doğru ve yanlış kavramları oluşturmuştu. Bu bölümde cinayet ve saldırı, aile içi şiddet, tecavüz ve bebek katli şeklinde karşımıza çıkan kişiler arasındaki şiddet olaylarını inceleyerek söz konusu farkların izini süreceğiz.

CİNAYET VE SALDIRI

Tarihçilerin erken modern dönem ceza hukuku kayıtlarıyla ilgili araştırmaları, geleneksel polisiye eserlerin kaynağını oluşturan ve şu anki yasaların cinayet olarak sınıflandırdığı, önceden tasarlanmış, dikkatlice planlanmış çok az sayıda cinayet bulunduğunu gösterir. Bundan ziyade bu çağda, şu andaki yasaların, önceden planlanmadığı ve kötü niyet taşımadığı için adam öldürme olarak sınıflandırdığı ani şiddet saldırıları bulunuyordu. Bu saldırılar, ölümle sonuçlansa bile, bize garip gelen ve sebeplerini ve sonuçlarını anlamamız için bir parça analiz etmemizi gerektiren ani barbarlık patlamaları gibi gözüküyor ilk bakışta. Güneybatı Fransa kırsalında yaşanmış ve ölümle sonuçlanmış bir olay bu konu hakkında bir örnek oluşturabilir.

Bu olay, 28 Aralık 1739'da, ikindi vakti güneş batarken ve Kutsal Masumlar Festivali'nin[2] şenlikli havası altında meydana geldi. Her ikisi de tüccar olan Pierre ve Jean Lavialle kardeşler, Dordogne nehri vadisindeki Gensac isimli küçük kasabada bir kabare ya da tavernada şarap içiyorlardı. Başka bir tüccar olan Fouignet-Sauvel'in mekâna gelişiyle toplantının şenlikli havası hızla kayboldu. Bu tüccar, Pierre Lavielle'ye borçlu durumdaydı ve Pierre; yerel tüccarlar, resmî memurlar ve meslek sahibi adamlarla dolu bu ortamda borcun ödenmesini talep etti. Sözlü sataşmalar gittikçe sertleşti ve Lavielle, Fouignet-Sauvel'e bastonuyla vurdu. Karşılık olarak, Fouignet-Sauvel av bıçağını çıkardı ve Pierre Lavielle'yi öldürüp kardeşinin yardımına koşturan Jean Lavielle'yi de

[2] Hirodes'in emriyle Beytlehem ve civarında, içlerinden birisinin tahtını elinden alacağı yönündeki bir kehanet yüzünden iki ve iki yaşından küçük erkek çocukların öldürülmesi ve İsa'nın bu katliamdan kurtulması anısına 28 Aralık'ta kutlanan bayram —*ed. notu.*

ağır yaraladı. Bu olayın hemen ardından Fouignet-Sauvel bölgeden kaçtı ve 1741'de çıkarılan bir kraliyet affı yerel mahkemenin gıyabında verdiği ölüm cezasını kaldırana dek geri dönmedi.[3]

Burada bize tuhaf gelebilecek birçok durum var. Fouignet-Sauvel zamanımızın saldırganları gibi birlikte iş yaptığı bir kişiyi öldürürken –yolların kesiştiği bu bölgede olaya müdahil olan kişiler göreceli olarak küçük sayılabilecek bir seçkinler grubuna dahildi ve bu seçkin grubun üyeleri sıkı sosyal, ticari ve hatta belki de ailevi ilişkiler içerisindeydi– bizim standartlarımıza göre uygulanan şiddet, tartışmanın görünüşteki sebebiyle tamamen orantısızdı. Biz genelde borç işlerini medeni hukuk mahkemelerinde düzenleriz ve bu yaklaşım 18. yüzyıl Fransasında da bir seçenek olarak mevcuttu. Bu öldürücü karşılaşmanın olay yeri de bir garipti; iki adam anlaşmazlıklarını gizlemek için hiçbir çaba harcamamış, çok sayıda tanığın bulunduğu kalabalık ve kamuya açık bir mekânda hemen şiddete başvurmuşlardı. Anlaşılan bu adamlar, anlaşmazlıklarını şiddete başvurarak çözmekte bir sakınca görmemişti, hatta kavganın çıktığı yeri göz önüne alırsak, ortamdaki diğer insanlar da bu kavgayı meşru, hatta genelgeçer bir sosyal davranış olarak görmüştü. Kraliyet affı da gösteriyor ki, en azından bazı durumlarda, bu tarz bir şiddet olayı kabul edilebiliyordu.

Ayrıca bize, muhtemelen bu şiddet gösterisinin iki aktörünün statüleri garip gelmektedir. 21. yüzyılda toplumsal seçkinler şiddet olaylarına pek bulaşmaz; bunun yerine günümüzde şiddet olaylarının çoğu ekonomik, kültürel ya da etnik etmenler sebebiyle, toplumdan dışlanan kişiler tarafından ya da davaları uğruna terörizm yoluna başvuran ideologlar tarafından gerçekleştirilir.

Dolayısıyla bu vaka birçok soru doğuruyor, fakat hiçbiri bu tarz şiddetin görülme sıklığıyla ilgili soru kadar temel değildir. Bu olay münferit bir olay değildi; erken modern Batı Avrupa'dan toplanan suç kayıtları; buna benzer ufak tefek şeylerden kaynaklanan ancak vahşi sonuçları olan birçok olay gösterir. Bu olayların sıklığını sayıya vurmak yine de güçtür. Suçun görülme sıklığına dair akademisyenlerin ulaşacağı herhangi bir sonuç, ister bizim zamanımızda ister erken modern dönemde olsun, ancak yetkililere bildirilen vakalar üzerinden olabilir ve günümüzde dahi, birçok sebepten dolayı, bütün suçlar yetkililere bildirilmemektedir. Bu sebeple, belirlenemeyen miktarda suç eylemi her daim bilinemez bir "karanlık rakam" olarak kalacaktır ve akademisyenler bunun

[3] Archives départementales de la Gironde (Fransa), Sénéchaussée de Libourne, Procédures civiles et criminelles, 5B633, ve Registres des sentences, 5B83.

kapsamını ancak tahmin etmeye çalışabilir. Bildirilmeyen suç olayları sorunu erken modern dönemde çok daha büyüktü, o zamanlar işlenen suçları yetkililere bildirmeyi caydırıcı kılan sayısız etken mevcuttu.

Gördüğümüz üzere, tartışmaların çözümünde yargı-altı yöntemler de söz konusuydu ve bu yöntemler yargı kurumlarıyla yarışabiliyordu; bu tarz yöntemler birçok şiddet olayının resmen kaydedilmesini ve tanınmasını engelliyordu. Adaletin mali külfeti de suç olaylarının bildirilmesini köstekliyordu; 18. yüzyılın belirli bir dönemine kadar neredeyse bütün Batı Avrupa'da çoğu suçun kovuşturulmasının mali yükü devlete değil kurbanın kendisine yıkılıyordu. Suçların bildirildiği polislerin ve yargı memurlarının ikamet ettiği şehirlerin, kırsal alanlarda yalıtılmış nüfustan uzak olması da ayrıca birçok olayın resmî kayıtlara asla girmemesi anlamına geliyordu. Yetkililerin yakın olduğu yerlerde dahi, tarihçiler, polise ve yargı memurlarına olan güvensizlikten beslenen bir sessizlik yasası belirlemiştir; bu da suç bildirimlerini azaltmıştır. Sonuç olarak, erken modern dönem suç olaylarının istatistiksel analizindeki sınırlamaları kabul etmek zorundayız.

Sadece, birçok araştırmacı tarafından toplumun genel şiddet seviyesinin önemli bir göstergesi olarak görülen cinayet suçu, istatistiksel analizin geçerli bir nesnesi sayılabilir. Bu suçun gizlenmesi güçtü; çünkü kurbanın vücudunda somut kanıtlar bırakmaktaydı. Dolayısıyla bu dönemde cinayet bildirim oranı ciddi şekilde yüksekti ve bu durum birçok Avrupa ülkesinde, modern sorgu yargıçlarının soruşturmalarına benzer prosedürlerle başlayan yasal işlemlere dair kayıtların ciddi bir hacme ulaşmasına sebep olmuştu. Bu tarz soruşturmalar, bir zanlı bulduğunda ise adli kovuşturma, birçok erken modern dönem iktidarının, suçların en ağırının devlet hesabına kovuşturulması için artan isteğiyle mümkün oluyordu. Bu nedenle, Gensac cinayetinin gerçekleştiği Libourne Sénéchaussée'sü gibi kırsal yargı alanlarında bile, 18. yüzyıla gelindiğinde, Fransa Krallığı neredeyse bütün cinayet suçlarını kraliyet bütçesinden kovuşturtuyordu. Tabii ki, erken modern dönemde birçok katil yakalanıp yargılanmaktan kaçıyordu –bir araştırma 16. yüzyılda Amsterdam'da her dokuz cinayetten sadece bir tanesinin yargıya intikal ettiğini bulmuştur– bu nedenle tarihçiler, yargı kayıtlarındansa soruşturma ve polis kayıtlarını gerçek şiddet seviyesini görmek için daha doğru bir ölçü olarak kabul etmelidir.

Yine de, tarihçiler bütün bu kaynakları kullanarak erken modern dönem yerleşimlerinin birçoğu için, 21. yüzyılda kullanılan istatistiksel ölçülere uygun olarak, yani 100.000 kişi başına düşen cinayet sayısı bağlamında cinayet oranlarını yeniden oluşturdu. Biz yine de bu rakam-

lara kesin oranlardan ziyade cinayetlerin görülme sıklığını aşağı yukarı gösteren değerler olarak bakmalıyız. Bu dönem için bu tarz oranların elde edildiği nüfus verileri kesinlikten uzaktır ve tarihçilerin araştırma yöntemleri değişiklik gösterebilir. Örneğin, bazı tarihçiler sorgu kayıtlarını kullanırken başkaları dava kayıtlarını ya da dava sayısını kullanmaktadır. Bazıları ise, bu bölümün ilerleyen kısımlarında inceleyeceğimiz farklı bir şiddet biçimi olan bebek katlini de yetişkinlerin öldürülmesine dahil etmektedir. Bu özelliklerine rağmen, tarihçiler tarafından araştırılan erken modern dönem cinayet oranları, bu dönemde işlenen cinayet ve saldırıların önemini göstermektedir.

Tarihçiler tarafından ayrıntılı bir şekilde çalışılan Batı Avrupa uluslarında 20. yüzyıl ulusal cinayet oranları 100.000 kişide 0,5 cinayet ila (1929-1931 yılları arası İngiltere, Galler ve Hollanda gibi) yüzyılın son senelerinde 1,5 cinayet arasında (1990 yılında İngiltere ve İsveç gibi) değişmektedir ve bu oranlar özellikle 1960 yılından sonra artmıştır. ABD'deki son cinayet oranları ise daha yüksektir ve 1980'de 100.000 kişide 10,2 cinayet ila 1998'de 6,3 cinayet arasında değişir. Yine de hem Kuzey Amerika hem de Avrupa'da cinayet oranları tarihçilerin belirlediği erken modern dönem oranlarıyla kıyaslandığında, Tablo 1'de de gösterildiği üzere sönük kalacaktır.

Tablo 1. Cinayet Oranları 1480-1594 (örnek)

Yer	Dönem	Her 100.000 kişide cinayet sayısı
Alost, Belçika	1480-1504	60
Arboga, İsveç	1493-1502	10
Arras, Fransa	1526-1549	39
Köln, Almanya	1500-1599	10
Douai, Fransa	1496-1519	16/17
Stockholm, İsveç	1545-1549	20
Stockholm, İsveç	1590-1594	36

Kaynak: Xavier Rousseaux, "Ordre moral, justice et violence: l'homicide dans les sociétés européennes, XIIIe-XVIIIe siecle", *Ordre moral et delinquance de l'antiquité au XX siecle* içinde, Benoit Garnot (ed.), Dijon: Editions universitaires de Dijon, 1994, s. 78.

16. yüzyılın bu cinayet oranları, 20. yüzyıl sonunda Avrupa'daki cinayet oranlarına göre epey yüksektir; bu da bize, o dönemde öldürücü şiddetin bugüne oranla çok daha yaygın olduğunu gösterir. Ancak erken modern dönem şiddetinin görülme sıklığı bize yabancı geliyorsa,

bu şiddetle ilgili çok daha tanıdık gelecek başka şeyler de bulabiliriz. Örneğin, Gensac olayının sebeplerini öğrenmenin ilk bakışta güç görünmesi aslında yanıltıcı olabilir. Tarihçilerin bu tarz olayları analizi, polisler ve yargıçlara intikal eden şikâyetler üzerinden olmak durumundadır; ancak bu şikâyetler şiddetin kaynağını göstermeleri açısından her zaman tam manâsıyla dürüst değildir. Natalie Z. Davis'in de af dilekçeleriyle ilgili çalışmasında gösterdiği gibi, yasa tarafından üstüne gidilen insanlar, eylemlerini en iyi haliyle göstermeye uğraşır ve genelde bu tarz bir olayda olamayacak şeyler anlatırlar.[4] Davacılar, doğal olarak kendilerinin şiddet olaylarına olan katkılarını en aza indirmeye çalışırlar. Sonuç olarak, erken modern dönemde kişiler arasındaki şiddetin köklerini araştırırken daha sonra şiddet eylemine yol açan ağız dalaşının ötesine bakmamız gerekir. Gensac ile aynı yargı alanından, ölümle sonuçlanmayan başka bir taverna münakaşası, bu kişiler arası şiddetin altındaki temel meseleyi gösteriyor. Mathieu Roberts, yaptığı şakadan alınıp kendisini tokatlayan komşusu hakkında şikâyette bulunurken şöyle yazmıştır: "Ayıp olduğu kadar da alçakça olan bu eylemin ciddiyetini artıran şey, insanların önünde gerçekleşmesidir: Tokatlar bir kabarede atılmıştı."[5] Birçoğunda olduğu gibi, bu münasebette de en önemli mesele, fiziksel yaralanmadan ziyade duygusal hasardı. Robert, insan içinde tokat yemeyi hakaret saymış ve dava açmıştı. Benzer şekilde Gensac vakasında öldürücü bir şiddet patlamasının yaşanmasının sebebi, Lavialle'nin Fouignet-Sauvel'i komşuların ve iş ortaklarının önünde yükümlülüklerini yerine getirme konusunda umursamazlıkla suçlayıp onu utandırmasıydı. Bunlar, onuru ilgilendiren konulardı, bu da saygınlık ve eninde sonunda statü ve yerel güç meseleleri etrafında dönüyordu.

Üçüncü Bölüm'deki yarı-yasal düellolara dair incelememiz, aristokratlar arasındaki onur mücadelesinin patlayıcı doğasını gösterirken, Gensac vakası, onur sorununu halk seviyesine çekiyor. Analizlerden sonra, Levialle'ler ve Fouignet-Sauvel'in meseleleri bize başka bakımlardan tanıdık gelir. Bugün biz hâlâ "yüzümüzü" kara çıkarmamak ve utançtan kaçınmak için endişeleniyoruz, ancak modern şehir hayatının anonimliği içinde utançtan daha barışçıl bir şekilde kurtulabiliyorsak da, bu hâlâ şiddete sebep oluyor. Suç davranışlarını inceleyen bir Kuzey

---

[4] Natalie Z. Davis, *Fiction in the Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France,* Stanford: Stanford University Press, 1987.

[5] Archives départementales de la Gironde (Fransa), Sénéchaussée de Libourne, Procédures civiles et criminelles, 5B675.

Amerikalı psikiyatrist şöyle yazmıştır: "Halen utanç ya da aşağılama, saygısızlığa uğrama ve küçük düşürülme deneyimleriyle kışkırtılmamış ve "yüzüne kara çalınmasını" engelleme ya da tersine çevirme girişimini temsil etmeyen ciddi bir şiddet eylemi görmüş değilim."[6]

Para, kâğıt oyunları, toprak, geçiş hakları, cinsellik, alkol veya insanların mübadelesine açık çeşitli emtia üzerinde bu dönemde oluşan anlaşmazlıkların hepsi önünde sonunda onur meselesini ya da "insan içine çıkacak yüzü olmama" meselesini içermekteydi. Ritüeller uyarınca onurlarını korumak için erken modern dönem aristokratlarının yaptığı düellolarda gördüğümüz gibi, ağız dalaşını şiddet eylemine tırmandıran sıradan münasebetlerde de ritüeller eksik değildi. Yine, Gensac vakası örnek olarak sunulabilir. Tartışma Lavialle'nin borcunu istemesini ve Fouignet-Sauvel'in ticari hayattaki güvenilirliğini sorgulamasını içeren sözlü sataşmasıyla başlamıştı. Üçüncü Bölüm'de gördüğümüz üzere, mesleki saygınlık ve aile soyu, erken modern dönemde onur kavramının önemli bileşenleriydi. "Hırsız", "serseri", "müflis", ya da İspanya'da kullanılan "Gizli Mağribî" ve "Yahudi Çocuğu" gibi tabirler, erkekler için onur kırıcı kabul ediliyordu; benzer şekilde namusun merkezde yer aldığı kadın onuruna saldırmak için söylenen "fahişe" sözünün muadilleriydi bunlar.

Jestler gibi sözlü olmayan iletişim çeşitleri de aynı aşağılama işlevini görebilirdi. Başkasına arkasını dönen bir adam ya da eteğini kaldıran bir kadın bilinçli olarak aşağılayıcı bir eylemde bulunuyordu. Bu nedenle, düşmanın kapısının önüne dışkı koyup onu o dışkıya basması için dışarıya çıkarmak ya da tavernada birinin şapkasına bira doldurmak gibi eylemler de yine hakaret sayılıyordu. Bu tarz eylemler kurbanı rahatsız edip küçük duruma düşürüyor ve onurunu yerle bir ediyordu. Kişisel alana tecavüz de yine onuru rencide edici davranış sayılıyordu; buna, sürüsünü başkasının arazisinden geçiren çoban da, pazar gezmesi sırasında dar bir yolda karşılaşan ve birbirine yol vermeme konusunda inatçı davranan iki burjuva da dahildir. Bütün bu sözlü ve sözlü olmayan mesajlar, iki kişi arasındaki anlaşmazlığı dışavuruyordu ve genelde bu kişilerden birinin ötekine insan içinde hakaret edip anlaşmazlığı tırmandırmasına vesile oluyorlardı.

Gensac vakasında sözlü sataşma, iki iş adamını şiddete yöneltmişti. Şüphesiz ki bu kişilerden biri hakaretlerine küfür eklemişti ve bu da o kişinin uygar davranışın ötesine geçmeye istekli ve hazır olduğunu

---

[6] James Gilligan, *Violence: Our Deadly Epidemic and its Causes*, New York: G. P. Putnam's Sons, 1996, s. 110.

gösteriyordu. Faillerin arkadaşları ya da iş ortakları bu aşamada kavgayı ayırmazsa, şiddete başvurulması ihtimalinin artması kaçınılmazdı. Bu vakada Lavialle, Fouignet-Sauvel'e bastonuyla vurmuştu. Bu tarz darbeler, nereden gelirse gelsin, nadiren göz ardı edilirdi; aksine, bu darbelerin vücutta indiği noktalara göre onura daha ağır hakaret edilebiliyordu. Eğer ilk darbenin kurbanı kadınsa, gövdesinin alt tarafına, yanlarına ya da beline vuruluyordu. Bu toplumda, kadının onuru kişisel ahlakıyla bağdaştırılırdı ve bu nedenle darbeler rahim ve vajina bölgelerine geldiğinde, aşağılama özellikle daha da ciddi sayılırdı.

Eğer darbeyi alan erkek olursa, çok yüksek ihtimalle kafaya vuruluyordu; Fouignet-Sauvel'in başına da bu gelmişti. Elbette başa gelen darbe ciddi yaralanmalara yol açabilirdi, ancak daha da önemlisi, bu toplumda kafa, simgesel bir öneme sahipti. Kafa, bireyin gösteriş yaptığı bir yerdi; örneğin şatafatlı, tüylü bir şapka ya da incelikli bir peruk, bunları takan kişinin karşılaştığı insanlara imajını etkili bir şekilde sunmasını sağlıyordu. Ayrıca, toplumun en onurlu kişileri için, idamda kafanın kesilmesi bütün onurun kaybedilmesiyle bir tutuluyordu. Bu nedenle kafaya yapılacak her türlü saldırı; ister bir darbe, tokat, sakal çekme, ya da elle ya da bastonla bir şapka ya da peruğun yere düşürülmesi olsun, kışkırtma sayılıyordu. Fransa'da, Alçak Ülkelerde ve Roma'daki mahkeme kayıtları üzerine yapılan çalışmalar gösteriyor ki, kafaya alınan darbeler yetkililere bildirilen bütün öldürücü yaraların %50'si gibi büyük bir bölümünü oluşturuyordu.

Daha önce gördüğümüz üzere, bu gayet silahlanmış bir toplumdu ve öncelikle tokat, yumruk, tekme ile başlayan şiddet, iki taraf da silahlara başvurana kadar tırmanıyordu. Erkeklerin yiyeceklerini kesmede veya işlerini yapmakta kullandıkları kesici aletler, özellikle de kılıçlar ve bıçaklar, bu dönemde genelde tercih edilen silahlardı. 17. yüzyıl Kastilyasında kayıtlara geçmiş cinayetlerin %60'ı bıçak ve kılıç yaralanmalarından kaynaklanıyordu; 1710-1726 yılları arasında Amsterdam'daki cinayetlerin %82,8'i bıçaklamalar sonucu gerçekleşmişti. Gerçekten de, diğer birçok Felemenk şehri gibi Amsterdam da, bu dönem boyunca, alt sınıf kültürüne ait, kendi kurallarına sahip olan bıçak kavgalarına ev sahipliği yapıyordu. Âdet gayet iyi biliniyordu ve bir adamın bir başka adamı, mekân sahibini utandırmamak için dışarıda kavga etmeye davet etmesiyle başlıyordu. Burada, "Kımıldamayın!" narasıyla her iki taraf da silahlarını çıkarır ve izleyenler de en azından katılımcıları tatmin edecek şekilde kan dökülene kadar devam edecek olan bu güç ve beceri sınavını takip edebilmek için geri çekilirdi. Gayriresmî kurallar silsilesi bu kavgaları idare ederdi ve genelde kavgacılar, rakipleri silahını düşürdüğünde ya da silahı kırıldığında onu yerden almalarına ya da yenisini

bulmalarına izin verirlerdi. Bu tarz kibarlıklara rağmen bu kavgaların birçoğu ölümle sonuçlanıyordu.

İncelediğimiz dönem içerisinde bu tarz kavgalarda ateşli silahların kullanımı da yaygınlaşmaya başladı. Ateşli silahlar, 1560-1569 yılları arasında İngiltere'nin Kent şehrindeki cinayetlerin %2'lik bir payına sahipken, iki yüzyıl sonra aynı şehirde cinayetlerin %22'si ateşli silahlarla işlenecekti. Yine de erken modern dönemde şiddetin büyük kısmı saldırganın baston, değnek gibi daha sıradan silahlara; kasap satırı ya da çekiç gibi zanaatlarda kullanılan araç-gereçlere, baltalara; demir çubuklar, bilardo sopaları, kırbaçlar veya mobilya gibi aceleyle seçilmiş edevata sarılması sonucunda doğuyordu.[7] Erken modern dönemde çok basit silahlar bile öldürücü olabiliyor ve basit bir saldırıyı cinayete çevirebiliyordu, çünkü zamanın tıbbi teknikleri henüz ilkeldi. Birçok kurban saldırıdan sonra haftalarca canlı kalıyor, ancak daha sonra enfeksiyonlara yenik düşüyordu.

Gensac olayı bizim için bir konuyu daha gündeme getiriyor: tarafların sosyal statüleri. Bu olaydaki bireyler varlıklı iş adamlarıydı ve genelde bu tip insanlar modern toplumda şiddet suçlarıyla bağdaştırılmaz. Onların böyle bir şiddet eylemi içinde bulunması, toplumun epey geniş bir yelpazesinin bu dönemde silahlara başvurduğunun göstergesidir. Gerçekten de, 16. ve 17. yüzyıllarda toplumsal seçkinler Fransa'nın Agenais bölgesinde şiddet suçu zanlılarının yarısından fazlasını, İspanyol Felemenki'nde yer alan Artois Kontluğu'nda ise suçluların tam yarısını teşkil ediyordu. Bu dönemde fiziksel şiddete başvuran birçok kişinin arasında Katolik papazlar da sık sık yer alıyordu. En azından 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar böyleydi; o dönemden itibaren Trento Konsili'nin papaz davranışlarını ıslah eden kararları Avrupa'nın büyük kısmında tabanda etkili olmaya başladı. O zamana kadar, İspanyol Felemenki ve İspanya gibi birçok bölgede papazlar rutin olarak silah taşıyordu. Hatta, İspanya'da 16. ve 17. yüzyıllarda papazları disiplinli olmaya zorlamakla yükümlü kilise mahkemesi olan Bref Yargıç Kürsüsü davalarının üçte biri silah taşıyan papazlardan, bunun dışındaki %26'sı da papazların ateşli silahlarıyla birilerini öldürmesi ya da öldürmeye teşebbüs etmesinden dolayı açılıyordu. Papazların şiddet eylemleri başka silahlar da içeriyordu, hatta bazı silahlar kilise mihraplarında bulunmuştu. Bu tarz şiddet 1590 yılının Noel arifesinde kuzey İspanya'da Elne Katedrali'nde patlak vermişti. Peder Hieronim Advart, İsa'nın küçük bir suretini ayinden hemen önce mihrabın üzerindeki muhafazaya koyduğu

[7] Ruff, *Crime, Justice and Public Order,* s. 79.

zaman meslektaşı Miguel Tamarro onu oradan kaldırmasını söylemişti. Advart bunu reddetti ve ikili birbirlerine hakaret etmeye başladı ve Efkaristiya ayini başladıktan sonra dahi devam ettiler. Ayin bitince Advart mihraptan inip pusuya yattı ve Tamarro yanından geçerken cübbesinden tutup adamı birkaç bıçak darbesiyle yaraladı.

Toplumun en alt seviyeleri de bu gündelik şiddete bulaşıyordu ve yoksulluk, yaşadıkları şiddetin boyutlarını artırıyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, mülkiyet haklarının ihlali, mevcut zıtlaşmaları tırmandırabilecek bir onur mücadelesi haline gelebiliyordu. Örneğin, 1708'de Gennai isimli bir köylü, Giovanni Bianucci'yi Toskana, Altopascio'daki bahçesinden şalgam çaldığı gerekçesiyle öldürmüştü.

Her ne kadar şiddet bütün sosyal gruplarda mevcut olsa da, şiddet olayları toplumsal engelleri ancak nadiren geçerdi. Saldırganların çoğu saldırdıkları kişiyle aşağı yukarı aynı sosyal statüye sahip oluyordu. Gensac vakasının yaşandığı Libourne Sénéchaussée bölgesi ve komşu Bazas Sénéchaussé'sinde kayıtlı 603 cinayet, saldırı ve hakaret davasının taraflarının %43'ü birbiriyle tamamen aynı sosyal gruptan geliyordu. Saldırgan ve kurbanın sosyal anlamda biraz farklılaştığı durumlarda bile, genelde komşu oldukları biliniyordu; yaklaşık %89'u ya aynı kiliseye gidiyordu ya da kiliseleri arasında en fazla 3 mil (5 km) mesafe vardı. Farklı bölgelerdeki araştırmalar da buna yakın sonuçlar vermektedir.

Sosyal açıdan eşit olanlar ya da komşular arasındaki bu tarz şiddet eylemleri, bugün de olduğu gibi genel olarak erkekler arasında yaşanırdı. Polisler, kadınlar arasında yaşanan pazaryeri tartışmaları ve benzeri şekilde cereyan eden önemsiz şiddet eylemlerini pek tehditkâr bulmazdı ve hatta Paris'ten bir polis görevlisi şöyle yazmıştı: "Kadınlar arasında yaşanan anlaşmazlıklar kimsenin ilgisini çekmez."[8] Sonuç olarak da kadınlar arasında yaşanan şiddet olayları nadiren kayıtlara geçiyordu. Yine de, kadınlar arasında ölümle sonuçlanmayan şiddet olaylarının genelde yetkililere ulaşmadığını belirlesek bile, kayıtlar gayet açık. Erken modern dönemde görülen şiddet olaylarının çoğu erkeklerin başının altından çıkmıştır. Şiddet suçlarının affını inceleyen araştırmalar gösteriyor ki, erkeklerin suç işleme oranının en yüksek olduğu yer İspanya Krallığının topraklarıydı: 17. yüzyıl Kastilyasında Kutsal Cuma aflarından yararlananların %98,6'sı erkekti; ayrıca Artois'te de 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar çıkan aflardan faydalananların %99,6'sı erkekti. Di-

[8] Arlette Farge'den alıntı, "Proximités pensables et inégalités flagrantes: Paris, XVIII siècle", *De la violence des femmes* içinde, Cécile Dauphin ve Arlette Farge (ed.), Paris: Albin Michel, 1997, s. 79.

ğer bölgelerde yayınlanan kayıtlara göre kadınların şiddet eylemlerine katılımı İspanya'daki oranlardan sadece biraz daha fazladır. İngiltere, Fransa ve Felemenk Cumhuriyeti'nden toplanan birçok yargı kaydının araştırılmasıyla ulaşılan bulgular gösteriyor ki bu dönemde bilinen katillerin sadece %1,5'i ila %11'i kadınlardan oluşuyordu.

21. yüzyıl şiddetine bu anlamda da benzeyen bu erkek egemen şiddet, aslında çoğunlukla genç ve bekâr erkekler tarafından üretiliyordu ve suçbilimciler bu grubu herhangi bir nüfusun suça en yatkın parçası olarak kabul etmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, Paris Châtelet'ten 1765, 1770 ve 1775 yıllarında alınan örnekler üzerinde yapılan bir araştırma gösteriyor ki fiziksel şiddetle suçlanan şahısların %78'i, 35 yaşın altındaki erkeklerdi.

Büyük oranda genç erkeklerin egemen olduğu bu şiddet, erken modern dönemde sosyalleşmenin gerçekleştiği her mekânda patlak vermişti. Lavialle kardeşlerin bıçaklandığı taverna ya da kabare tarzı yerler, erken modern dönemde erkek sosyalleşmesinin en önemli mekânlarından biriydi ve sayıları boldu. Örneğin, 17. yüzyılda Amsterdam'da 518 birahane vardı, yani şehrin her 200 sakinine bir birahane düşüyordu. Bu mekânlarda erkekler iş anlaşmaları bağlıyor ve yeni haberleri alıp veriyorlardı; temiz içme suyunun her daim ulaşılır olmadığı bu dönemde yerel âdetlere göre büyük miktarlarda şarap, bira, elma şırası ya da cin tüketiyorlardı. Bu alkol tüketimi de şiddete katkıda bulunuyordu. Alkolün içenler üzerinde yaptığı fiziksel etkileri fark etmek kolaydır; tepki zamanının gecikmesi ve kasların eşgüdümünün azalması bu etkiler arasındadır. Ancak alkolün diğer etkileri çok daha güç algılanabilir. Alkol, davranışlarla ilgili ipuçları gibi insanın dışarıdan gelen uyaranlara karşı hassasiyeti azaltır, ayrıca kişinin özdenetimini ve kendini dizginlemesini sağlayan zihinsel işlevlerini de kaybetmesine yol açar; alkolün aşırı derecede tüketilmesi keyif ve zindelik hislerinin karışımı olan coşkuya da sebep olabilir. Bu tarz etkiler, büyük kalabalıkların doğasında bulunan çatışma çıkması olasılığıyla da birleşince, alkolün şiddeti tetikleme konusundaki rolünü açıklar. Günümüzde Kuzey Amerika'da yapılmış bir çalışmanın bulgularına göre kavgalarda yaralanıp hastanenin acil servisine gelmiş hastaların %56'sı yüksek miktarda alkollüdür. Alkol ile şiddet arasındaki bağ, erken modern dönemde de aynı şekilde açık olarak görülebilir. Örneğin, 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar Artois'de çıkan şiddet olaylarının %55'i tavernalarda gerçekleşmiştir.

Resim 8, bir 18. yüzyıl Paris *guingette*[9]'inin, şehirdeki vergilerden

[9] İçkinin yanı sıra zaman zaman yemek servisinin de yapıldığı dans edilebilen

bağımsız şekilde şarap satan bu müessesenin koşullarını tasvir etmektedir. Bu müesseseler, şehrin içinde satılan şaraplara eklenen vergilerden muafiyeti nedeniyle şaraplarının daha ucuz oluşu ve genelde şehirdeki kabarelerde bulunmayan dans pistleri ve bahçeleri sayesinde çok tutulan mekânlardı. Parisliler, özellikle de haftasonları bu tarz mekânlara giderlerdi; ancak hem bu mekânların içerisinde hem de şehre dönüş yolunda yaygınlıkla şiddet olayları yaşanırdı. Sanatçı bu gerçeği resminde Ramponaux müessesesini kullanarak açıkça gösteriyor. Taverna sahibinin adı, 18. yüzyıl Fransız argosunda sert darbe anlamına gelen kelimeye can vermiştir: *ramponneau*.

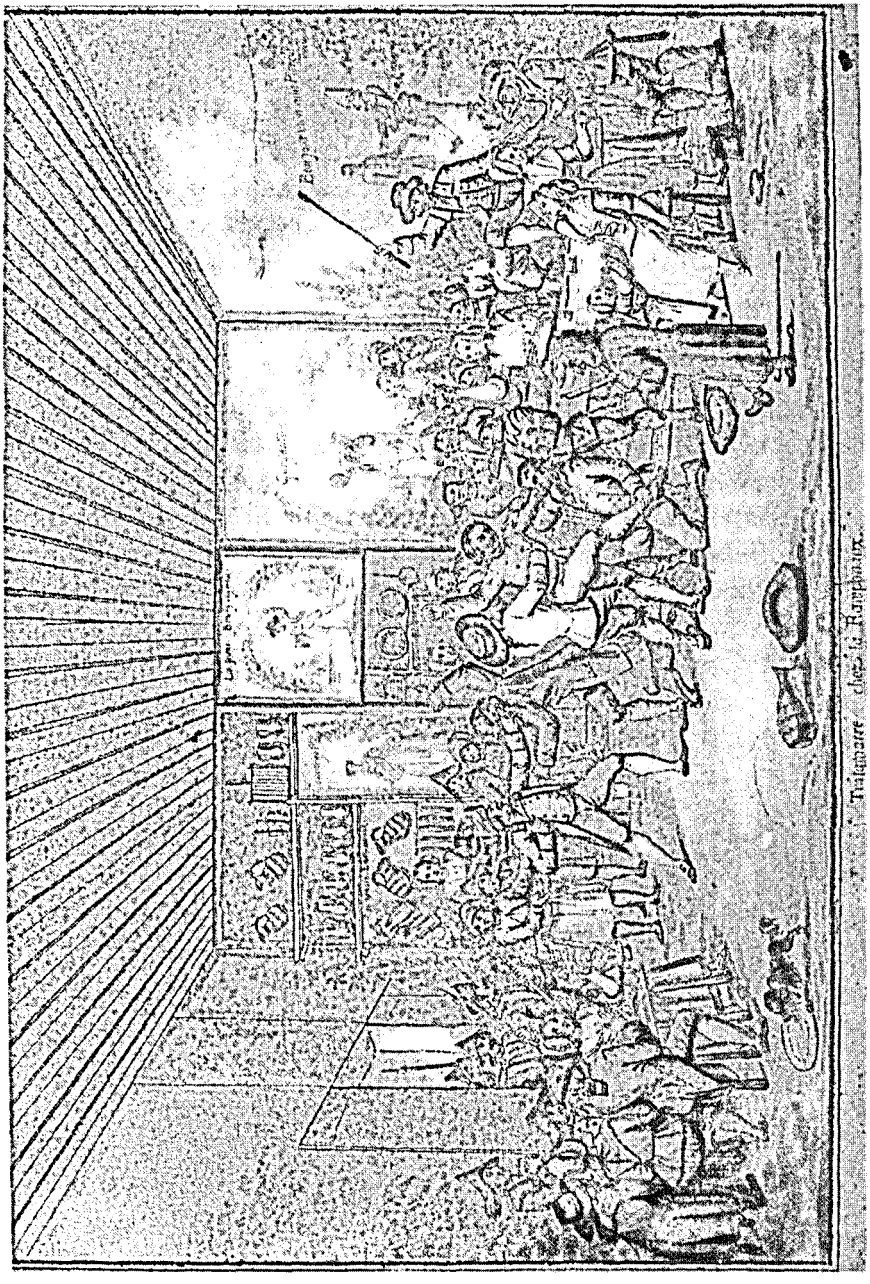
Tavernalarda alkolün varlığı şiddetin ortaya çıkmasını kolaylaştırıyordu; ancak şiddet insan ilişkilerinde zaten vardı ve insanlar alkollü içeceklerin bulunmadığı mekânlarda toplandıklarında da ortaya çıkıyordu. Kastilya gibi birçok erken modern dönem bölgesinde, bu mekânlar genellikle sokaklardı. 17. yüzyılda Kastilya'da Kutsal Cuma vasıtası ile affedilen cinayetlerin %46,8'i sokaklarda işlenmişti. Erken modern dönem şehirlerinin çoğunda sokaklar dar ve çoğunlukla kalabalıktı; bu nedenle de sokaklardan geçenler sıklıkla birbirlerine toslar ve saldırırlardı. Bu sokakların gece aydınlatması çok kötüydü ve saldırganların rahatlıkla saklanabileceği karanlık köşeler vardı. Şiddetin ortaya çıktığı diğer kamu mekânları, Artoisli köylülerin Efkaristiya ayininden sonra rutin olarak buluştukları kabristanlar ve Floransa'daki Mercato Nuovo [Yeni Pazar] gibi pazaryerleri idi.

İş yerleri de maaşlar ve çalışma koşulları sebebiyle anlaşmazlıkların sık sık vuku bulduğu yerlerdendi. Birçok erken modern dönem şehrinde zanaatkârların yaşadığı semtler yoğun nüfusa sahipti ve işlerin çoğu dışarıda yapıldığı için en önemsiz bir tartışma dahi hazır bir izleyici kitlesine sahipti. Bu izleyici kitlesinin varlığı genelde bu ufak tartışmaların onur kavgalarına dönüşmesine ve şiddetle sonuçlanmasına sebep oluyordu.

Şiddet nasıl erken modern dönem Avrupalılarının toplandığı yerleşim yerlerinde filizleniyorduysa, aynı şekilde bu insanların yoğun olarak bir araya geldikleri zamanlarda da yaygınlaşıyordu. Bu nedenle, 21. yüzyılda da olduğu gibi, havanın sıcak olduğu aylar aynı zamanda şiddetin doruğa ulaştığı zamanlardı. Erken modern dönem Avrupalıları genelde ziraat işleri ve başka sebeplerle evlerinin dışında çok zaman geçirirdi ve kaçınılmaz olarak birbirleriyle çatışırlardı. Aslında havalar ısındıkça, şiddet olayları da artardı. Günümüzde Hıristiyanlığın ağır bastığı ülkelerde olduğu gibi, Hıristiyan tatillerinde kişilerarası şiddet olayları

---

mekân —*çev. notu.*

Resim 8. Çizeri bilinmiyor. *Ramponaux'da Kargaşa*. Suluboya resim, 18. yüzyıl. Bibliothèque nationale de France (Cabinet des Estampes), Paris.

artardı; çünkü insanlar daha çok kapalı mekânlarda tertiplenen, alkollü içecek tüketilen festivallere katılırdı. Erken modern dönem Avrupalıları için şenlik mevsimi, Beşinci Bölüm'de de göreceğimiz üzere, Noel'den başlayıp ocak ayına kadar uzanırdı. Birçok yerleşim yerinde Büyük Perhiz öncesi Karnaval kutlaması Noel'den hemen sonra başlardı. Ayrıca, Hıristiyan nüfuslar için ocak ayı ve şubat ayının ilk yarısı evlilik bakımından kilit zamanlardı, çünkü Kilise bu ayları içeren Büyük Perhiz[10] ve Advent[11] dönemlerinde evlenmeyi yasaklamıştı. Dolayısıyla söz konusu aylarda insanların toplanması ve çatışması ivme kazanıyordu.

Kastilya'da şiddet suçu afları kayıtlarının da gösterdiği üzere, sıcak hava ve tatil dönemlerinde artan şiddet şablonu bütün Avrupa'da geçerliydi. 17. yüzyıl Kastilyasında yılın mayıs, haziran ve temmuz aylarını içeren bu çeyreğinde, tarihi bilinip de affedilen bütün şiddet suçlarının ortalama %28'i gerçekleşmişti. Yılın yaklaşık %16,7'sini temsil eden tatil ayları aralık ve ocakta ise Kastilya'da affedilen cinayetlerin ve saldırıların %23'ü vuku buluyordu.

Erken modern dönemde kişilerarası şiddet eylemlerinin günlük görülme örüntüsü 21. yüzyıldakine benzerdir; en çok boş vaktin olduğu zamanlarda, yani haftasonları ve tatillerde artıyordu. Erken modern dönemde her yerde, cumartesi ve pazar, dinî ibadetlerin yapıldığı günler, pazar günleri ve yerel festivallerin olduğu günler ortalamanın üzerinde saldırı ve cinayetin görüldüğü günlerdi. Artois'de 15. ve 17. yüzyıllar arasında ilan edilen aflar gösteriyor ki suçların ve cinayetlerin %42'si pazar günleri ile dinî bayram günlerinde oluyordu. Haftasonu şiddeti, çalışma haftasına da sarkıyordu. 18. yüzyılda, Paris'te semt polisi memurlarının (*commissaires*) kayıtları da şiddet olaylarının yarısından fazlasının pazar ya da pazartesi günlerinde yaşandığını göstermektedir; "Kutsal Pazartesi" de Parisli esnaf için uzun süredir haftasonu cümbüşünün devamı haline gelmişti.

Suç oranları tabii ki sadece mevsimden mevsime ya da günden güne değişmiyordu, aynı zamanda gün içinde saati saatine de değişiyordu. 21. yüzyıl toplumlarında çalışma saati dışında kalan saatler, yani yılın büyük kısmında, karanlık bastıktan sonraki saatler, insanların çatışma oranlarının arttığı zamanlardır; çünkü sosyal münasebet fırsatları ça-

---

[10] Büyük Perhiz (Lent): Hıristiyanlıkta, Paskalya öncesi kırk günlük perhiz ve tövbe dönemi. Katolik Kilisesine göre bu perhizle İsa'nın tebliğe başlamadan önce çölde oruç tutması ve Şeytan'ın kışkırtmalarına direnmesini örnek alınır. —*ed. notu.*

[11] Advent (Lat. "geliş"): İsa'nın dünyaya tekrar gelişinin anısına kutlanan ve Noel'den önceki dört pazar gününü kapsayan dönem —*ed. notu.*

lışma gününün sonunda artar. Her ne kadar erken modern dönem memurları günümüz muadillerine kıyasla suçun işlenme saatinin kaydını tutma konusunda çok daha az titiz olsa da, tarihçiler birçok saldırı için genel olarak günün hangi saati olduğunu belirleyebilirler. Batıl inançların ciddi boyutlara ulaştığı bir çağda, gecenin tehlikeleri derinden hissediliyordu ve İspanyol Felemenki'nden bir halk deyişi, "karanlık dost değildir" der. Şiddet eylemlerinin kayıtları bu eski deyişi haklı çıkartıyor. 17. yüzyılda Kastilya'da Kutsal Cuma vesilesiyle affedilen kişiler arası şiddet vakalarının %51'i gece meydana gelmişti; ayrıca olayların %16'lık dilimi akşam saatlerinde, genellikle kabarelerde gerçekleşmişti. Günışığı saatleri, şiddet vakalarının sadece %34'lük bir oranına denk geliyordu. Artois'deki aflar üzerine yapılan çalışmalar, geceleri meydana gelen şiddet hadiseleri Kuzey Avrupa'da da yaygın olduğunu göstermektedir. Saldırıların ve cinayetlerin %55'i akşamları, %22'si geceleri, sadece %23'ü gündüzleri meydana geliyordu.

Erken modern dönemde Avrupalılar, şiddet ister gündüz ister akşam saatlerinde gerçekleşiyor olsun, bunu günlük hayatlarının rutini içerisinde görüyordu. Saldırgan, özellikle gaddar davranıp kurbanını sakatlamadığı veya öldürmediği sürece yetkililer şiddeti çoğunlukla hoşgörüyordu. Bu tarz davranışlar vatandaşları ya da yerel memurları harekete geçirebiliyordu, ancak hayatın normal akışı içerisinde Fouignet-Sauvel'in kaderi sıra dışı değildir. Bu tüccar Gensac bölgesinden kaçmış ve ancak Kraliyet tarafından affedilince geri dönmüştü. Ona verilen afta olduğu gibi Fransa'da aflar genellikle saldırganın, meseleyi halletmek için kurbanın ailesine tazminat ödemesini şart koşardı. Fouignet-Sauvel'inki gibi kaçışlar, başka yerlerde de görülen bir durumdu ve buna 17. yüzyıl Felemenk Cumhuriyeti yasalarında, saldırı ya da cinayetle suçlanan zanlıları saklayan aile bireylerine ceza bile öngörmemesi de dahildi.

Batı Avrupa'nın büyük bir kısmında ceza hukukunun evrimi bu tarz tavırları yansıtır. İngiltere'de cinayet suçlaması, en yaygın şiddet türüne dair bir suçlama olarak evrimleşti; bu şiddet türünün timsali Gensac vakasıdır. Fransızca konuşan bölgelerde Gensac tarzı cinayetler *homicide simple* (basit cinayet) olarak adlandırılırken, kasıtlı öldürmek *homicide qualifié* (nitelikli cinayet) olarak addedildi. Kötü niyet taşımayan öldürmeler bu sayede kasıtlı cinayetlerden yasalarda ayrılmış oldu. Birçok yargı alanında cinayet, yine ilk itham olarak kalmaya devam etti, ancak davanın koşullarına bağlı olarak mahkemeler çoğunlukla suçlamaları adam öldürmeye, hatta kazara ölüme neden olma suçlamasına kadar indiriyordu.

Şiddetin olağan doğasını toplumun fark etmesi yasalar tarafından

gittikçe daha fazla yansıtılır olmuşsa da, incelediğimiz dönemin sonuna doğru birçok yargı alanında saldırı, kasıtsız adam öldürme ve cinayet suçlamaları hatırı sayılır ölçüde azalmaktaydı. Kayıtlara geçen cinayetlerin oranı, bu eğilimin en güvenilir göstergesidir ve cinayet oranlarıyla ilgili dikkate değer iki veri dizisi özellikle aydınlatıcıdır. Uzun olan veri dizisi İngiltere'den geliyor ve yerel mahkemelere dair birçok araştırma, ortaçağdan içinde bulunduğumuz yüzyıla kadar ulusal cinayet oranlarının yaklaşık olarak hesaplanmasını mümkün kılıyor. Bu araştırma, şiddet olaylarında büyük bir düşüş olduğunu gösteriyor; 1200 yılında 100.000 nüfus için ortalama yıllık oran yaklaşık yirmi kayıtlı cinayetken, ortaçağın ikinci yarısında yaklaşık on beşe, 1600 yılında yaklaşık yediye, 1700 yılında dört ila beş arasına, 1800 yılında yaklaşık ikiye ve 1900 yılında kabaca bire kadar inmiştir.

Amsterdam'da cinayet kurbanlarının cesetlerinin resmî olarak incelenmesiyle elde edilen veriler de cinayetlerde benzer oranda bir düşüş gösterir. Bu Felemenk metropolünde ortalama yıllık cinayet oranı 15. yüzyılın ortalarında 100.000'lik nüfusta 47 iken, 1524-1565 yıllarında yaklaşık 28'e, 1752-1767 arasında 1,66'ya ve 1800-1816 arası 1'e kadar düşmüştür. İngiltere'de de olduğu gibi, Amsterdam'daki düşüş de sabit ve tutarlı değildi; iki yerde de cinayet oranlarında geçici artışların olduğu dönemler gözleniyordu. Yine de erken modern döneme ait hem İngiliz hem de Felemenk verilerine göre kayıtlı cinayet oranlarında genel bir düşüş mevcuttur, ki 18. yüzyıla gelindiğinde ulaşılan oran 21. yüzyıldakine iyice yaklaşmış durumdadır. Belçika, Fransa, Almanya, İspanya ve İsveç'ten gelen daha eksik veriler, cinayet oranlarında uzun vadeli benzer bir eğilim göstermektedir; gerçi buradaki düşüşlerin zamanı ve hızı farklıdır.

İncelediğimiz dönemde şiddetteki bu düşüş geniş kesimlerde görülmüş olmasına rağmen, değişik sosyal gruplar değişik zamanlarda etkilendi. Bu nedenle, genel oranlar düşmüş olsa da şiddete yatkın altkültürler varlığını sürdürmüştür. Örneğin, 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilk yarısında Felemenk şehirlerinde, bıçaklı kavga kültürü kentin alt sınıflarında, özellikle de içki içilen mekânlarda ve bunların çevresinde serpilmeye devam etti. Dolayısıyla incelediğimiz dönemde Batı Avrupa bugünkünden daha fazla şiddet içeren bir yerdi.

Tarihçiler, 18. yüzyılda cinayet oranlarının ani düşüşünde bir parça katkısı olabilecek şekilde yasal bazı değişiklikler tespit etmiştir. O zamanlar, örneğin birçok İngiliz mahkemesi, katilin bilinmediği davalarda artık başkalarını suçlamıyordu. Bu olgu, suçlama kayıtlarına bağlı olarak çalışan tarihçilerin hesapladıkları oranlar üzerinde önemli bir etkiye

sahiptir. Yine de bu tarz prosedür değişiklikleri cinayet oranlarının düşüşünde ancak küçük bir rol oynayabilir ve biz bu düşüşü yetkililer tarafından şiddeti caydırmak için alınmış sıkı tedbirlere kesin olarak bağlayamayız. Gördüğümüz üzere, polis kuvvetleri incelediğimiz dönemin ancak sonuna doğru gelişmeye başladı ve hâkimler daha ciddi cezaları ancak erken modern dönemin sonunda veriyorlardı. Birçok akademisyen bu dönemde insan davranışlarında gerçek değişikliklerin yaşanmaya başladığına inanır. Şiddet, gitgide Avrupa nüfusunun daha büyük kesimleri tarafından kabul edilemez bir davranış olarak görülüyordu ve bu, Norbert Elias'ın tanımladığı, aile içi şiddet de dahil şiddet biçimlerini etkilediğini göreceğimiz uygarlık sürecinin bir kanıtıdır.

AİLE İÇİ ŞİDDET

1608 yılında Margaret Bonefant adlı İngiliz kadını, komşusu Anne Young'ın tacizkâr kocası yüzünden Anne'ın güvenliğinden endişe duyduğu için ziyaretine gitti. Arkadaşını berbat bir halde buldu, "sanki iyileşip yaşamasındansa bu dayaktan ölmesi daha olasıymış gibi görünüyordu."[12]

Anne Young'ın kaderi, kendi toplumumuzda görülen aile içi şiddet ile ciddi benzerlikler gösteren erken modern dönem aile içi şiddetinin sonuçlarına örnektir. Bizim yüzyılımızda olduğu gibi, erken modern dönem aile içi şiddeti de genel olarak aile reisi erkeğin karısına yönelen tacizlerini kapsıyordu. Erken modern dönem mahkeme kayıtları, tıpkı modern muadilleri gibi, kadınlar tarafından uygulanan şiddet vakalarını da içerir; ancak bu tarz vakalar görece nadirdir. Birçok erken modern yargı alanında her dört aile içi şiddet kurbanından üçü kocası tarafından şiddete maruz kalmış kadın oluyordu. Günümüzde olduğu gibi, erken modern dönemde de çocuklar, tacizkâr babalarının şiddetine maruz kalıyordu; ancak erken modern dönem yasalarında onlara pek de hak tanınmadığından, yaşananlara dair çok az sayıda kayıt bırakmışlardır; günümüzde ise okul, hastane ve sosyal hizmetlerle ilgili kayıtlar yeterince boldur. Anne ya da babasının ellerinde telef olanlar ise, ki sayıları hiç de az değildir, en azından geride hacimli mahkeme kayıtları bırakmıştır. Bazı erken modern dönem İngiliz yargı alanlarında, aile içi cinayetlerin yarısı bebek yaşından büyük çocukların öldürülmesiyle ilgiliydi. Bebek katli konusunu bu bölümde daha sonra inceleyeceğiz.

---

[12] Laura Gowing'den alıntı, Domestic Dangers: *Women, Words, and Sex in Early Modern London,* Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 209.

Erken modern dönem ailesi ayrıca günümüzde pek fazla rastlanmayan bir grup kurban daha barındırıyordu. Bu grubun içerisinde genel olarak hizmetçiler ve çıraklar vardı ve evin reisleri genellikle bu kişileri de kurbanları arasına katıyordu.

Erken modern dönemdeki aile içi şiddet, günümüz aile içi şiddetiyle bir başka yönden daha benzeşiyordu; şiddet, bu davranışa maruz kalanların ördüğü sessizlik duvarının arkasında serpiliyordu. Tacizin psikolojik etkileri bazen kurbanları evin dışından yardım isteme konusunda aciz bırakabilir. Hanenin öteki fertleri, aile içi şiddeti bildirmekte sık sık tereddüt eder, çünkü toplumda bunun duyulmasının aileye getireceği utançtan korkarlar. Komşular ve arkadaşlar da genelde başkalarının ailevi sorunlarına karışma konusunda çekingen davranabilir.

Erken modern dönem ve günümüz aile içi şiddeti, birbirlerine bu derece benzemesine rağmen, yine de, ikisi arasında çok kilit bir fark vardı; aile içi şiddet erken modern dönemde çok daha yaygındı ve yasalar tarafından bir parça kollanıyordu. Bu yaygın ve çoğunlukla karşı çıkılmayan şiddetin sebeplerini erken modern Batı Avrupa'nın sosyal ve hukuki yapısında bulabiliriz.

Esas itibariyle; dinî gelenekler, medeni kanunlar ve âdetler erken modern dönemde ev içerisinde evin babası ve kocasına neredeyse mutlak iktidar veriyordu. Kitabı Mukaddes'in otoritesi, evin yönetimiyle ilgili özellikle dinî görüşleri şekillendirmişti. Aziz Pavlus, Efeslilere yazdığı mektubunda şunları söylemişti: "Ey kadınlar, Rabbe bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun... Ey çocuklar, Rab yolunda anne babanızın sözünü dinleyin. Çünkü doğrusu budur... Ey köleler, dünyadaki efendilerinizin sözünü Mesih'in sözünü dinler gibi saygı ve korkuyla, saf yürekle dinleyin" [Efesliler, 5:22-6:5]. 16. yüzyılda Protestan ve Katolik bazı din düşünürleri, erkeğin evin içindeki egemenliğinin devamı için güç kullanılması konusunda sınırlamalar getirmeyi öneriyordu, ancak aynı zamanda hepsi, kocanın ve babanın otoritesi uyarınca zaman zaman hane halkını dayakla hizaya getirmesinin gerektiği konusunda hemfikirdi. Fakat 16. yüzyıl Katolik ahlakçı ve ilahiyatçı Jean Benedicti, her ne kadar aile içinde erkek egemenliğini onaylasa da, gittikçe daha fazla rahatsızlık verecek bir mesele ortaya koydu. Ona göre, kadın kocasına itaatsizlik ederse, koca karısını "tevazu ve mantık sınırları dışına çıkmadan cezalandırmakta haklıdır; çünkü kadın daha aşağı bir yaratık olsa da, bir köle ya da oda hizmetçisi değildir, aksine kocasının eşi ve soyudur."[13]

---

[13] Jean-Louis Flandrin'den alıntı, *Families in Former Times: Kinship, Household*

Birçok Protestan ilahiyatçısı, Katolik ilahiyatçıların dediklerini tekrarlıyordu; ancak Kalvenciler, erkeğin evin reisi olup egemenliğini güç kullanarak kabul ettirmesi konusundaki geleneksel anlayıştan ayrılıyordu. John Calvin şiddetin çocuklarda yarardan çok zarara sebep olabileceğini iddia ederek şöyle yazmıştı: "Sertlik ve gereksiz şiddet, çocukların inatçı olmasına sebebiyet veriyor."[14] Dahası, Calvin'in döneminde Cenevre'de eşleri dövmek bir suç haline gelmişti. Yine de, bu dönemin son yıllarında aile içi şiddeti hedef alan bu tarz dinî kınamalar daha sık hale geldiyse de, her yere yayılmamıştı, şiddet karşıtları arasında bile genel bir davranış biçimi haline gelmemişti. Bu nedenle, Katoliklerin asli günah öğretisini reddeden ve bütün çocukların masum doğduğuna inanan şiddet karşıtı İngiliz bir grup olan Quakerlar tarafından 17. yüzyılın sonlarında hazırlanan bir dinî eğitim kitabında, *Süleyman'ın Meselleri* kitabından (Eski Ahit) çocuk büyütmekle ilgili şu alıntı yapılmıştı: "Onu sopayla dövecek ve onun ruhunu cehennemden kurtaracaksın."

Batı'nın gelenekleri ve resmî yasaları, evin reisi olan erkeğin terbiye etmek için güç kullanmasında dini destekliyorlardı. Eski Roma hukuku aslında kocaya zina gibi bazı suçlardan dolayı eşini öldürme hakkını veriyordu ve 1907 yılına kadar Fransa'da karısının zina yaptığını keşfeden kocaya yasal olarak karısını öldürme hakkı tanınıyordu. Ancak bunun dışında neredeyse hemen hiçbir yerde, erken modern dönem itibariyle erkekler yasal olarak karılarını öldüremiyordu. Yine de, karıları üzerinde çok ciddi yasal haklara sahip olmaya devam ettiler. Kıta Avrupası ülkelerinde, iktidarın tek sahibi olan koca ve baba ilkesi (*patria potestas*), Roma hukukunun geç ortaçağda yeniden tesisini takiben çıkartılan medeni kanunlarla sağlamlaştırıldı. İngiliz içtihat hukukunda ise himaye prensibi benimsendi; buna göre kadınların kocalarından bağımsız hiçbir yasal mevkii yoktu. Bu, 18. yüzyıl hukukçusu William Blackstone tarafından şu şekilde özetlenen bir ilişkiydi: "Koca ve karı bir bütündür ve koca o bütünün ta kendisidir."[15]

Hem İngiltere hem de Kıta Avrupası ülkelerinde bu prensipler, kocalara karılarının davranışlarından dolayı yasal yükümlülükler getirdi. Karılarının davranışlarından sorumlu olmaları, eşlerini fiziksel ceza yoluyla terbiye etme haklarını meşrulaştırıyordu. Benzer yasal ilkeler, evin

---

and Sexuality, İngilizceye çeviren: Richard Southern, Cambridge: Cambridge University Press, 1979, s. 126-29.

[14] Beatrice Gottlieb'den alıntı, *The Family in the Western World from the Black Death to the Industrial Age,* Oxford: Oxford University Press, 1993, s. 170.

[15] *A.g.e.,* s. 91.

erkek reisine çocuklarını, uşaklarını ve hizmetçilerini döverek cezalandırma hakkını da vermişti. Nihayetinde yasalar önünde onların davranışlarından da sorumluydu. Terbiye etmenin derecesi ise esas soruydu. Roma hukukunun geç ortaçağ Batı Avrupasının ihtiyaçlarına göre uyarlanmasında *Decretum* adlı kitabı esas alınan 12. yüzyıl hukukçusu Gratian, şöyle bir cevapla geldi: "Bir adam karısını, onun kendi iyiliği için döverek cezalandırabilir; çünkü kadın adamın hanesine mensuptur ve efendi, kendisine ait olanı cezalandırabilir... keza koca da ölçülü bir şekilde karısını döverek cezalandırmaya mecburdur."[16]

Belki de Gratian sayesinde, "ölçülü ıslah" kuralı gelmişti, ancak döverek cezalandırmanın tam sertlik derecesi belirsizliğini hâlâ koruyordu. İngiltere'nin bazı bölgelerinde bu, aile reisinin başparmağından daha kalın olmayan bir çubuk ya da sopa ile dövmek anlamına geliyordu; "başparmak kuralı"[17] tabirinin kökeni budur. Fransa'nın bazı bölgelerinin geleneklerinde "ölçülü ıslah", kan akana kadar dövmeye izin veriyordu. Bütün bu parametreler yine de kesinlikten uzaktı ve malum olanı akla getiriyordu: "Ölçülü ıslah"ın öldürücü boyutlara ulaşmasına sebep olacak çok büyük bir potansiyeli vardı. Yine de, ölüm gerçekleştiğinde, erken modern dönemin hem yazılı kanunları hem de adli uygulamaları, erkeklerin aşırılıklarını göz ardı etmeye hazırdı. 1734 tarihli bir İsveç yasasına göre ebeveyn dayağı yüzünden bir çocuk ölürse, suçlama cinayet değil kazara adam öldürme sayılacaktı; buna da para cezası veriliyordu. İngiliz jürileri ve Kıta Avrupası'ndaki hâkimler de aile içi şiddet eylemlerinin duruşmalarında genelde kaza sonucu ölüm kararı veriyor ve cezaları kaldırıyorlardı.

Erken modern dönemin büyük bölümünde bu yasal durum pek sorgulanmadı. Gördüğümüz gibi, genel kanıya göre kadınlar tutkulu ve doğal olarak itaatsizdi ve birçok kişinin düşüncesi, itaatsiz eşlerin içlerindeki tatmin edilemez cinsel arzulara karşı koyamadığıydı. Dolayısıyla bu çağın erkeklerine göre kadınları terbiye etmek şarttı. Ancak 17. yüzyılda bu "ölçülü ıslah" ilkesine karşı sınırlı derecede de olsa eleştiriler gelmeye başladı, fakat iki yüzyıl sonrasına değin Avrupalı devletler yasalarını genişletip aile içi şiddeti bu kapsama almadı. O zamana kadar, aile içi şiddet kurbanı olan kişiler, devletin memurlarından nadiren adli yardım alabildi. Sadece cinayet ve dayanılamayacak derecede aile içi

---

[16] Aktaran G. G. Coultron (ed.), *Life in the Middle Ages,* 4 cilt, Cambridge: Cambridge University Press, 1928-30, 3, s. 234.

[17] *Rule of thumb:* İngilizcede bilimsel bilgiye değil de uygulamaya dayalı olarak ortaya konan kural —*ed. notu.*

şiddet vakaları mahkemeye çıkabiliyordu ve hâkimler de araya girme konusunda aşırı derecede isteksizdi. Doğal olarak, 17. yüzyılın başlarında Fransa'da Françoise Ouairy'yi babası tacizci kocasının evinden alıp uzaklaştırdığında, mahkeme babaya araya girmekten vazgeçmesini ve genç kadını kocasına iade etmesini emretti. Aynı dönemde Nürnbergli bir kadın da mahkemeye kocasının zulmünden dolayı şikâyette bulunmuştu, ancak kocalarının otoritesini sorgulamayı akıllarından geçiren diğer kadınlara emsal teşkil etsin diye kısa süreliğine hapse atıldı.

Evlilikle ilgili işlere karışma konusunda yargının bu isteksizliği aynı zamanda hizmetçilerin ve çırakların kötü muamele görmesi konusuna da yansıyordu. Efendileri bu talihsiz insanlara birçok değişik alet edevatla saldırıyordu, ancak hâkimler efendilerin güçlerini ölçülü kullandıklarını ileri sürüp onları temize çıkartmak için ellerinden geleni yapıyordu. Yargıçlar efendileri aklayamadığında, ihtarda bulunma ya da uzlaştırma seçeneklerini kullanıyordu ve efendilerin aleyhine ancak çok aşırı davalarda karar veriyorlardı; örneğin bir İngiliz kalaycısının çırağı olan Bartholomew Clifford'un yüzünün sinirli ustası tarafından sıcak demirle yakılması gibi vakalarda. Genelde mahkemeler aşırı şiddetin uygulandığı bu gibi vakalarda harekete geçiyordu; Clifford davasında jüri, ustasına herhangi bir yükümlülüğü kalmadığını ilan ederek çırağı azat etmişti.

Bazı ülkelerde aile içi şiddet vakalarında mağdurlara yardım sağlamak adına bazı idari prosedürler de vardı. Fransa'da bir kraliyet hapis emri, *lettre de cachet,* mağdurlara, şiddet yanlısı ya da tehlikeli bir aile üyesini devlet hapishanelerine yollama izni veriyordu. Araştırmalar, 1589 ila 1789 arasındaki 200 yıl içerisinde 100.000 ila 200.000 adet olduğu tahmin edilen kraliyet hapis emirlerinin çoğunu insanların asi çocuklarından, zinacı karılarından, alkolik akrabalardan ve tacizci kocalardan kendilerini korumak için aldırdığını gösteriyor. Avusturya Felemenki[18] ve Felemenk Cumhuriyeti'ndeki şehirlerde 18. yüzyılda benzer bir prosedür mevcuttu; aile bireyleri bir belediye meclisi üyesinden akrabalarının ıslah evine kapatılmasını isteyebiliyordu.

Bu tarz bir hapsin mümkün olmadığı yerlerde ya da mahkemeler aile içi şiddetin üzerine gitmek istemediğinde, devlet, kurbanlara başka bir yardım teklif ediyordu. Fransız Devrimi'nden önce dövülmüş kadınların medeni kanunlarca boşanması neredeyse imkânsızdı. Sonuç

[18] (1713-1795) Günümüzde kabaca Belçika ve Lüksemburg'u kapsayan ve bir zamanlar İspanyol Felemenki'nin başlıca bölümünü oluşturan bölgenin güneyinde yer alan eyaletler —*ed. notu.*

olarak, aile içi şiddet mağduru kişilerin çoğu yargılama için din yetkililerine başvuruyordu. Dayak yiyen kadınların dinen boşanması nadiren bir seçenek olarak beliriyordu. Felemenk Cumhuriyeti gibi boşanmanın yasal olduğu çok az Protestan bölgesinde, geçimsizlik ve şiddet, genelde boşanma için geçerli sebepler değildi. Katolik ülkelerde ve Protestan Avrupa'nın büyük çoğunluğunda ise Kilise'nin boşanma konusundaki duruşu çok netti: Geçerli bir evlilik ancak ve ancak eşlerden birinin ölmesi sonucu bozulabilirdi. Katolik devletlerdeki dinî hukuk ve İngiltere gibi bazı Protestan bölgelerdeki kanunlar ise evliliğin feshedilmesine ve yasal olarak yatak ve sofraların ayrılmasına karar verebiliyordu. Evliliğin iptali, davalı evliliğin şu gibi dinî "engellere" rağmen gerçekleştiğini gösterebilirse mümkün oluyordu: Eşlerin ikisinin de evlilik esnasında yasal yaş sınırının altında bulunması; eşlerden herhangi birinde kalıcı iktidarsızlık ya da cinsel isteksizlik; evlenme anında önceki bir evliliğin hâlâ geçerli olması; ya da çiftin yasaklı derecede yakın akraba olması. Evliliğin iptali her iki kişinin de yeniden evlenmesine izin veriyordu, ancak kadın kocasının mülkündeki payını kaybediyordu. Ayrıca bu bozulan birliktelikten doğmuş tüm çocuklar gayrimeşru sayılıyordu.

Eğer bir kadın bu sayılan koşullardan hiçbirinin varlığını kanıtlayamazsa, şiddet düşkünü eşten kurtulmak için kilise mahkemesi kararıyla ayrı yaşamayı da deneyebilirdi. Eğer eşlerden herhangi biri zina veya aşırı zulmü kanıtlayabilirse, Katolik ve Protestan yetkililer çiftin ayrı yaşamasına hükmedebiliyordu; ancak genellikle bu taleplerde bulunan taraf kadın oluyordu. Ayrı yaşama isteklerini değerlendiriş şekilleri bu mahkemelerin erkek ve kadınlar arasında uyguladığı çifte standardı açıkça gösteriyordu. Örneğin Fransa'da, erkeklerin yaptığı zina, ayrı yaşamaya sadece erkek, öteki kadını evinin bireyleriyle tanıştırırsa mümkün oluyordu; ancak iş kadına geldiğinde herhangi bir cinsel sadakatsizlik zina kabul ediliyordu. Ayrı yaşama, aradaki evlilik bağlarını koparmadığı için yeniden evlenmeye olanak tanımıyordu; sadece eşlere ayrı evlerde oturma hakkı tanıyordu. Genellikle bu durumda malların paylaşımı konusunu medeni hukuk mahkemesi üzerine alıyordu. Fransa'nın piskoposluk bölgelerinden biri olan Cambrai'de 1710 ila 1791 arasında verilen ayrı yaşama hükümleriyle ilgili bir araştırma Katolik yetkililerin şaşırtıcı bir sıklıkla ayrı yaşama kararı verdiğini ortaya koymuştur; ancak bu karar çoğunlukla kadının hayatının tehlikede olma ihtimali bulunan davalarda verilmiştir.

Rahipler ve dinî kurumlar da işi ayrı yaşama gibi uç bir noktaya getirmeden evliliklerde huzuru yeniden tesis etme sorunuyla boğuşuyordu. Papazlar evlilikle ilgili zorlukları çözmeye çalışıyor; ancak sorun-

lar bu papazların uzlaştırma yeteneklerinin ötesine geçtiği zaman dinî kurumlar eşlerden birini suçlu ilan edip cezalandırıyordu. Yine de bir baba ve kocayı cezalandırma konusunda isteksizdiler; bunu yapmaları ancak yerel papaz ve güvenilir tanıklar kadının aile içi şiddet şikâyetinde haklı olduğunu onaylamaları durumunda gerçekleşiyordu. 18. yüzyılda Almanya'nın Neckarhausen kasabasında Anna Hentzler, yerel kilisenin idare heyetine kocasının şiddet eylemleriyle ilgili bulunduğu şikâyet sayesinde bu durumu anladı. Tarlayı süren kocası Jacob'dan atı çekmesi için direktif alan Anna, hasta olduğu gerekçesiyle bunu reddetmişti. Bunun üzerine Jacob onu kementle dövdü. İdare heyeti ise kocasını kışkırttığı sonucuna vararak Anna'nın şikâyetini reddettiği gibi ibret olması için kendisine bir gün de hapis cezası verdi.

Eğer kilise ve devlet, aile içi şiddet konularında ancak bir nebze yardım sağlıyorduysa da erkek şiddetine maruz kalan eşlere, çocuklara, hizmetçilere ailelerin, arkadaşların ve komşuların müdahalesi de her zaman yardımcı olmuyordu. Bunun sebebi, şiddet uygulanmayan evlerde yaşayanların aile içi zulümden haberdar olmaması değildi. Erken modern dönemde insanlar neredeyse dip dibe denebilecek kadar yakın oturuyor ve mahallelerinde olan biteni takip ediyorlardı. Ancak, ya düşük seviyelerde aile içi şiddeti normal kabul ediyor ya da 21. yüzyıldaki muadilleri gibi araya girmemeyi tercih ediyorlardı. Bu tavır, toplumsal seçkinlerin davranışlarında da belirgindi. 17. yüzyıl Fransasında Marguerite de la Vergne, kötü muamele gördüğü eşinden ayrılmak için dilekçe yazarken kayınbiraderinden yardım istemiş ve o da kadından kocasına karşı sabırlı olmasını istemişti, "çünkü onunla evlenmişti."[19] Ayrıca, İspanya'da aynı dönemde aristokrat Luceneli Doña Teresa de Parejà kötü muamele gören akrabasına şöyle yazmıştı: "Kuzenim, bu dayaklara sabırla göğüs germeye devam et çünkü sana bu derdi veren Tanrı Babamızdır."[20]

Aile içi şiddet vakalarında arkadaşlar ve aile hemen ilk anda müdahele etmese de, şiddetin belirli bir eşiği aştığı durumlarda harekete geçiyorlardı. İskoçya'da kilit aşama, olayın insanların gözü önünde gerçekleşmesiydi; kadının çığlıkları etrafın dikkatini çektiği zaman ya da kadın

---

[19] Aktaran Julie Hardwick, *The Practice of Patriarchy: Gender and Politics of Household and Authority in Early Modern France,* University Park: Pennsylvania State University Press, 1998, s. 86.

[20] Aktaran James Casey, "Household Disputes and the Law in Early Modern Andalsia", *Disputes and Settlements: Law and Human Relations in the West* içinde, John Bossy (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1983, s. 196.

evden kaçmışsa, topluluğun müdahalesi söz konusu oluyordu. Güney Fransa'da Languedoc'ta kadına karşı silah kullanılması ya da vücudunda ciddi yaralanmaya sebep olunması, dövülen kadının yardımına koşulmasıyla son buluyordu. Özellikle aydınlatıcı bir örnek 18. yüzyıl İngilteresinden Elizabeth Spinkes vakasıdır. Bu örnekte, aşırı şiddet ve bu şiddetin insan içinde gerçekleşmesi müdahaleye sebebiyet vermişti. Herkesçe kötü muamele ettiği bilinen kocası kadını evin üst katında bir odaya kilitlemişti; kaçmaya çalışırken düşüp ayağını kıran Elizabeth'e daha sokakta yerde yatarken kocası üstüne yürümeye kalkıştığında komşu kadınlar adamın yolunu kesti. Adam, karısına ancak, kadınların davranışlarından kocalarını sorumlu tutan geleneksel ilke uyarınca o kadınlara kocalarını tutuklatacağı tehdidini savurunca ulaşabildi. Yine de, komşu kadınlar jandarma çağırmış ve Spinkes'i kocasından kurtarmışlardı. Kötü muamele görmüş olan kadın, hemen ardından dava açıp kocasından ayrılmayı başarmış ve yılda 28 pound nafaka almaya hak kazanmıştı.

Benzer koşullar altında cemaat, bazen çocukların kötü muamele gördüğü durumlara da müdahale etmiştir. 1765 yılında Cenevre'de sarhoş bir babanın iki küçük oğluna uyguladığı şiddet tırmanıp oğlanları üst katın penceresinden atıp öldürmesiyle doruğa ulaşınca, yetkililer, babayı linç etmeye hazırlanan komşuları zapt etmek zorunda kalmıştı.

Fakat Cenevre'deki bu müdahale çok geç kalmıştı. Aile içi şiddet kurbanlarına erken müdahaleyle yardım etme konusunda yasanın, Kilisenin, hatta arkadaşların, ailelerin ve komşuların isteksizliği, erkek aile reisinin yasa ve geleneklerin kanatları altındaki iktidarıyla birlikte, erken modern dönemde aile içi şiddetin sık görülen bir durum olduğunu akla getiriyor. Kesin olarak hangi sıklıkta yaşandığı ise tarihçiler arasında, duygusal aile kavramı etrafında dönen ayrı bir tartışmanın konusudur.

Modern ailenin tarihçesi çalışmalarına öncülük eden akademisyenler –Philippe Ariès, Edward Shorter, Lawrence Stone ve diğerleri– erken modern dönemde ailelerin özellikle şefkatten mahrum olduğunu gördü.[21] Şefkatli Batı ailesinin ortaya çıkış tarihini 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyıl olarak belirlediler. Bu akademisyenlere göre bu dö-

[21] Philippe Ariès, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life,* İngilizceye çeviren Robert Baldick, New York: Vintage Books, 1962; Edward Shorter, *The Making of the Modern Family,* New York: Basic Books, 1975; ve Lawrence Stone, *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800,* New York: Harper and Row, 1977.

nemin ailesinde ciddi şiddet mevcuttu ve Shorter'ın da belirttiği üzere: "Pratikte, kadınlar her yerde eşlerinden dayak yiyordu."[22] Stone, erken modern dönemde aristokrat anne babaları da çocuklarına karşı zalim olarak tasvir ediyordu. Fakat başka tarihçiler erken modern dönem ailesine dair daha farklı bir bakış açısı geliştirdiler. Alan Macfarlane, Linda Pollock ve diğerleri, anlayışı ve şefkati erken modern dönem ailesine iade ediyorlardı; bu tarihçilere göre aile içi gaddarlık sıradan bir durum değildi.[23] Her iki görüş de tabii ki niceliksel verilerle kanıtlanamaz; ailenin etrafını saran sessizlik duvarı yarım bin yıl önce şu an olduğundan daha yüksekti ve birçok şiddet eylemi, öldürücü olmayan çeşitleriyle ilgili istatistiksel çözümlemeleri geçersiz kılacak şekilde kayıtdışı kaldı. Her şeye rağmen, bazı niceliksel göstergeler erken modern dönemde günümüze göre daha fazla aile içi şiddetin yaşandığını gösteriyor.

Çoğunluğu cinayet suçlarından kaynaklanan ölüm cezalarının mahkeme kayıtları, en gaddar aile içi şiddet biçimlerinin göreceli sıklığını tahmin etmekte yardımcı olabilir; çünkü daha önce de belirttiğimiz üzere, cinayeti gizlemek zordur. Paris ve Toulouse parlamentoları ve Conseil Supèrieur de Nîmes (Nimes Üst Kurulu) gibi 18. yüzyıl Fransız temyiz mahkemelerine göre, aile içinde işlenen idamlık suçlar yargıç kürsülerini epey meşgul ediyordu: Paris yargı alanında bütün idamlık suçların %23'ü, Toulouse mahkemesi kent bölgesinde %26'sını ve kırsal kesimde %47,5'ini ve Nîmes mahkemesinin bütün idam davalarının %45,5'ini bunlar oluşturmaktaydı. Aile içi şiddet davaları arasında, eşlerin kötü muamele görmesi üçte bir ile beşte iki arası değişen oranlarda yer alıyordu; arkasından anne babaya, çocuklara, diğer aile bireylerine ve hizmetçilere şiddet uygalama suçları geliyordu.

Başka mahkemelerin kayıtları da Fransa'daki tecrübelere koşuttur. Örneğin, Essex'te 1560 ila 1709 arasında yaşanan cinayet olaylarının mahkeme kayıtları aynı mesajı taşır. Aile bireylerini hedef alan öldürücü şiddet, bir buçuk yüzyıl boyunca sürekli, bu kontlukta hükme bağlanan cinayet suçlarının yaklaşık dörtte birini oluşturdu. Bu Essex örnek kümesinde, kurbanların üçte biri eşler (kadınlar kocalarının sayısını ikiye

---

[22] Edward Shorter, *A History of Women's Bodies,* Harmondsworth: Penguin Books, 1984, s. 5.

[23] Alan Macfarlane, *The Family Life of Ralph Josselin, a Seventeenth-Century Clergyman: An Essay in Historical Anthropology,* Cambridge: Cambridge University Press, 1970 ve *Marriage and Love in England, 1300-1840,* Oxford: Basil Blackwell, 1986; ayrıca Linda A. Pollock, *Forgotten Children: Parent-Child Relations from 1500 to 1900,* Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

katlıyordu), yarısı da çocuklardı.

Çocuklara uygulanan öldürücü şiddet oranının yüksek olduğunu gösteren Essex verisi, ancak çok ciddi oranda kayıt dışı kalmış bambaşka bir aile içi şiddet durumunun varlığını gösterir. Hizmetçiler ve çıraklar ancak aşırı fiziksel şiddete maruz kaldıklarında ya da cinayete kurban gittiklerinde resmî kayıtlara geçerdi. Her iki grubun da erken modern dönemde yasal hakları kısıtlıydı ve dava açacak maddi vasıtalardan yoksundular. Bunu aklımızda tutarsak, 1600 ila 1800 yılları arasında Northumberland, Durham Kontluğu ve Tyne kıyısındaki Newcastle jüri mahkemelerinde efendilerine suçlamalarda bulunan ergen hizmetçilerin ve uşakların müdahil olduğu dava örnekleri anlamlıdır. Bu dönemde davaların %10'u çalışanların efendilerine açtığı davalardan oluşuyordu. Anlaşılabilir şekilde, davaların çoğu maaş anlaşmazlıklarını içeriyordu, ancak hizmetçi davalarının beşte biri ile çırakların davalarının dörtte biri efendilerinin fiziksel şiddet uyguladığı iddiasıyla açılıyordu.

Kilise mahkemesi kayıtları da kocaların eşlerine uyguladığı aile içi şiddetin bariz sıklığına anlamlı bir tanıklık teşkil eder. İspanya'nın piskoposluk bölgelerinden Kordoba ve Granada'da 1500 ila 1800 yılları arasında geçen yüzyıllar boyunca yapılmış ayrı yaşama başvurularının %47,5'i kocanın karısına fiziksel şiddet uyguladığı iddiasını içeriyordu; ayrıca başka bir %25,9'u da evin reisi olan erkeği hakaret etmekle ve genelde zalim olmakla suçluyordu. Aile yaşamını sonlandırabilecek diğer bazı konular ise ihmal, kadının çeyizinin harcanması, zina ve zührevi hastalıklardı ve bunlar suçlamaların dörtte birinden biraz daha fazlasını oluşturmaktaydı. Şiddet ve gayrimedenilik, ayrılma taleplerinin önde gelen sebeplerindendi ve bu ayrılık taleplerinin üçte ikisi yoğun şiddet yaşayıp baba ocağına sığınmak zorunda kalan kadınlardan geliyordu.

Polis, mahkeme ve kilise kayıtlarının analizi de aile içi şiddet oranının yüksek olduğu izlenimini pekiştirmektedir. Fransa'da *lettres de cachet* ve Alçak Ülkeler'de belediye meclisi emri kapsamında hapsettirme taleplerinin kayıtları, zalim kocaların hapsedilmesiyle ilgili ciddi miktarda başvuru olduğunu açığa çıkarıyor. Üstelik hapsettirmeyi sağlamanın zorlu bir süreç olması da gösteriyor ki bu talepler büyük olasılıkla toplumdaki aile içi şiddet vakalarının sadece küçük bir kısmını yansıtıyordu. Bu taleplerin, uygulanan şiddete dair delillerle ve kocanın alkoliklik, çalışma konusunda isteksizlik ya da aile kaynaklarını çar çur etmek gibi kötü huylar edindiğiyle ilgili kanıtlarla desteklenmesi gerekmekteydi. Bu talepte bulunmak hafife alınabilecek bir adım değildi. Kocanın hapse tıkılması, her ne kadar güvenilirliği tartışılsa da, aileyi esas para kazanan üyesinden mahrum bırakıyordu ve Antwerp, Bruges, Brüksel

ve Ghent'te yapılan her on hapsettirme talebinden yedisi çocukları içermekteydi. Dolayısıyla, kadınların kötü muameleye bir süre katlandığı görünüyor; 18. yüzyılda Paris'te hapsettirme talebinde bulunulduğu anda evliliğin ortalama ömrü on iki yıldı ve aynı süre Antwerp'te on iki buçuk yıldı. Aile içi şiddet muhtemelen bu uzun yılların birçoğunu zaten mahvetmişti.

Aile içi şiddet, o halde, epey sık görülen bir durumdu. Yine de, görülme sıklığı bu dönem boyunca sabit değildi. Birçok tarihçi, 18. yüzyılın ortalarında erken modern dönem Avrupalılarının aile içi şiddete olan tepkilerinde hafif bir değişim fark etmiştir. Birçok kişi için bu durum kabul edilemez hale gelmeye başlamıştı ki bu da Norbert Elias'ın tespit ettiği evrimleşen davranış normlarının bir sonucudur. Resmî ve dinî kayıtlardaki davaların sayısının giderek artması da aile içi şiddetin yükselişinden ziyade kurbanların bu konuyu kovuşturma konusundaki isteklerinin artışını gösterir. Bu tarz bir evrim, tabii ki önce seçkinleri etkiledi; ancak 18. yüzyılın sonlarına doğru bu yeni davranış normları toplumda seçkinlere bağımlı olan katmanlara da yayılmıştı. Örneğin, Cissie Fairchilds, efendileri tarafından ceza niyetine dövülen hizmetçilerin bunu polis yetkililerine ilk defa 18. yüzyılın ortalarında bildirdiğini ortaya koymuştur.[24]

Diğer kanıtlar da ayrıca aile içi şiddetle ilgili davranış normlarının evriminin 16. yüzyılda seçkin sınıflarla başladığını ve adım adım sosyal hiyerarşinin alt basamaklarındaki grupları da etkilediğini gösterir. 19. yüzyılın ortasına gelindiğinde kabul edilebilir davranışlarla ilgili yeni eşik, Londra'nın işçi sınıfının meskenlerinde bile hüküm sürmekteydi ve buralarda komşular karısını dövenleri ilk defa polise belirli bir sıklıkla bildirmeye başlamıştı. Sanayileşme çağında başkentin bu fakir insanları için aile içi şiddet artık kabul edilemez bir hal almaya başlamıştı.

TECAVÜZ

Aslında fiziksel şiddet konusuna ayrılmış bu bölüme tecavüz, yani şiddet ya da şiddet tehdidi zoruyla bir erkek ile bir kadın arasında yaşanan cinsel birleşme konusunu da dahil edişimiz, günümüzde Batı Avrupa'da bu suça karşı olan tutumunun bir yansımasıdır. Yasalar ve ABD Birleşik Federal Soruşturma Bürosu (FBI) gibi kurumlar tarafından belirlenen suç kategorileri sayesinde toplumumuz tecavüzü bir saldırı, bir şiddet

[24] Cissie Fairchilds, *Domestic Enemies: Servants and Their Masters in Old Regime France,* Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1984, s. 122-133.

çeşidi olarak tanımlar. Ancak bu aynı zamanda bir cinsel saldırıdır ve bu özelliği sebebiyle tecavüz, bir yandan çalışılması karmaşık bir konu haline gelmiştir; ancak öte yandan da araştırmacılara tecavüzü üreten toplumun tutumlarıyla ilgili büyük bir kavrayış sağlamıştır.

Tecavüz konusunun çalışılmasıyla ilgili en büyük sorun, kronik kayıtdışılığıdır. Günümüz suçbilimcileri tecavüzün de aile içi şiddet gibi büyük oranda yetkililere bildirilmediğinde mutabıktır ve bu akademisyenlerden bazıları yaklaşık olarak her yirmi tecavüzden sadece birinin suç raporlarıyla yetkililerin dikkatine sunulduğunu düşünmektedir. Günümüzde kadınlar birçok sebepten dolayı tecavüz vakalarını bildiremez. Bu sebeplerin birçoğu erken modern dönemdeki kadınlar için de geçerliydi. Genel olarak birçok tecavüz mağduru bu suçu bildirme konusunda çekingen davranır; çünkü suçların bu en kişisel olanındaki mağduriyet, utanç duygusu yaratmaktadır. Fakat bu suçun işlendiğinin tespiti ve suçluların mahkûmiyeti için gereken yasal süreç de ayrıca caydırıcıdır. Ceza hukuku memurları bu suçlama konusunda geleneksel olarak hep şüpheci davranmış; kurbanın giyinişi ve davranışlarının bir şekilde saldırıyı tahrik etmiş olma ihtimalini varsaymış, dolayısıyla bazen kurbanı yaşadığı saldırıda masumiyetini kanıtlamaya zorlamışlardır. Kurbanın ithamlarının doğruluğunu göstermek için gerekli olan laboratuvar testleri ve tıbbi prosedürlerle beraber mahremiyetin kaybedilmesi gibi sebepler de birçok kadını tecavüzle ilgili suçlamalarda bulunmaktan caydırmıştır.

Bizim zamanımızdan çok daha fazla şiddet içeren erken modern dönemde, günümüz standartlarına göre nüfusun yoğunlaştığı büyük merkezlerde bile bildirilen tecavüz vakaları çok düşüktü. Amsterdam'da yargıç kürsüleri 17. yüzyılda sadece iki, 18. yüzyılda ise sadece altı tecavüz davasına bakmıştı. Benzer şekilde Frankfurt hâkimleri 1562 ila 1695 yılları arasında sadece iki davaya girdi. Cenevre yargıçları 1650'den 1815'e kadar kırk tecavüz zanlısını yargılarken, Fransa'da krallığın en büyük yargı alanına sahip temyiz mahkemesi olan Paris Parlamentosu'nda ise 1540 ila 1692 yılları arasında sadece kırk dokuz tecavüz davası görülmüştü. Bu rakamlar da her on yıl için üçten az tecavüz davasına tekabül eder. Kayıtlı tecavüzlerin sayıca düşük olması, birçok saldırının bildirilmediğini gösteriyor. Suçun çok daha sık işlenmiş olduğuna dair somut göstergeler bulunsa da, bu suçun kapsamını tam olarak sayıya dökmek mümkün olmayacaktır. İngiliz sulh hâkimlerinin tuttuğu defterler, bilgileri dahilinde olan ancak hiçbir zaman yargı kayıtlarına girmeyip davası görülmeyen yerel olayları kaydederdi ve bu defterler, mahkeme belgelerine dayalı istatistiksel analizlerin ima edebileceğinden çok daha

yüksek tecavüz oranları ortaya çıkarır. Kaldı ki, mahkeme kayıtlarının kendisi de kayıtdışı cinsel saldırıların gerçek boyutunu gözler önüne serebilir. Bir örnek verirsek, yasal tutanaklar İspanyol Felemenki'nin Hénin-Liétard bölgesinde 1580'lerde yaşamış bir seri tecavüzcüyü ifşa etmektedir. François Sauwel'in 1589 yılında tecavüz suçundan tutuklanıp kovuşturulmuş; muhtemelen akabinde Katolik kiliseleri papazları tarafından bir *monitoire* [yazılı uyarı] okunmuş ve dinleyicilerden aforoz riski olan bir suçla ilgili kanıtları bildirmeleri istenmiş ve bunun üzerine dokuz yıl öncesine kadar giden daha önce bildirilmemiş tecavüzler de dahil olmak üzere zanlıyla ilgili sayısız ihbar gelmiş.

Bu tarz kayıtlar sayesinde tarihçiler, tecavüz suçunun bu dönemdeki yapısını çözmeyi başarmıştır. Erken modern dönemde tecavüzcüler fiziksel yalnızlık, ekonomik bağımlılık ya da yaş sebebiyle saldırıya en açık kadınları kurban olarak seçiyordu. Kadınlar tarım işçisi ya da hizmetçi olarak sürekli kendi evlerinin dışında çalışırlardı. Kuzeydoğu İngiltere gibi bazı yerlerde, kadınlar çoğunlukla ağır tarım işleri yapardı, örneğin ekin biçmek ve patates ya da şalgam tarlalarıyla ilgilenmek gibi; dolayısıyla yalnız kalırlar ve saldırıya açık hale gelirlerdi. Mahkeme kayıtları da bu tarz işlerin oluşturduğu sorunlara dikkat çeker. Örneğin, İngiltere'de Kuzeydoğu Bölge Mahkemesi'nin (Northeast Assizes) kayıtları, bildirilen tecavüzcülerin %43'ünün, kurbanları tarım işlerine gitmek üzere ıssız tarlalardan ya da bataklıklardan yürüyerek geçerken üzerlerine saldırdığını belirtir. Tecavüzcülerin %22'lik dilimi ise kurbanlarını ücra tarlalarda yalnız başlarına çalışırken bulmuştur. Bir kıyı kasabası olan Whitby yakınlarında saldırganın biri kurbanıyla şu şekilde alay etmiştir: "Çığlıklarını gemilerden başka kimse duyamaz."[25]

Tarım işlerinde yalnız çalışmaları kadınları nasıl tecavüze karşı savunmasız hale getirdiyse, ekonomik ve sosyal bağımlılıkları da birçok kadını cinsel saldırı tehlikesi altına sokuyordu. Ev işlerinde çalışan kadınlar sıklıkla tecavüze uğruyordu. Efendilerinin evlerinde çoğunlukla kalabalık koşullarda yaşamaları onları erkek hizmetliler, ailenin genç erkekleri ve efendileriyle sürekli olarak yakın temas durumuna itiyordu. Bu nedenle hanenin içinde ya da yakınında birçok cinsel şiddet vakası oluyordu. Cenevre'de 1650 yılından 1815 yılına kadar olan dönemde, tecavüz mağdurlarının %60'ı hizmetçilerdi. Benzer şekilde, 18. yüzyılın ikinci yarısında Londra'da Old Bailey'de dinlenen tecavüz mağdurlarının %67'si bu işte çalışıyordu. Bu cinsel saldırıların büyük bir kısmı,

[25] Aktaran Anna Clark, *Women's Silence, Men's Violence: Sexual Assault in England, 1770-1845,* Londra: Pandora, 1987, s. 25.

şüphesiz ki muhtaç kadınlara efendileri veya evdeki diğer erkekler tarafından gözdağı verilmesi sonucu gerçekleşiyordu. Ancak fiziksel şiddet de az değildi; 18. yüzyılın ortalarında, on sekiz yaşında bir hizmetçi olan Thérèse Cavaillon, Fransa'nın Berre kentinde bir *gabelle* (tuz vergisi) tahsildarının evinde çalışırken efendisinin oğlu tarafından bıçak zoruyla tecavüze uğramıştı. Kurban ve saldırgan aynı haneden olmadıklarında dahi, bildirilmiş tecavüzlerin kayıtları saldırganın daha önceden bir şekilde, genelde şehirde ya da kırsalda komşuluk vasıtasıyla, kurbanlarını önceden tanıdığını ve saldırganın bu bilgiyi en zayıf kadını seçmek için kullandığını gösterir.

Tecavüzcüler bir başka savunmasız kadın grubunu daha hedef alıyordu: çocuk yaşta kızlar. Her ne kadar erken modern dönem yasalarının ve geleneklerinin belirlediği reşitlik yaşı günümüz standartlarının çok altında olsa da, ki bazı yerlerde on iki yaşına kadar inebiliyordu; saldırganlar bu tarz yasal âdetlere pek saygı duymuyordu. Floransa'da 1495-1515 yılları arasında kayıtlara girmiş kırk dokuz tecavüzün üçte biri yaşları altı ila on iki arasında değişen kızları; Cenevre'de 1650-1815 yılları arasında yargılanmış olan tecavüz zanlılarının %30'u ise yaşları on veya daha küçük olan kızları hedef almıştı.

Erken modern dönem yaşantısının bir başka yönü de cinsel şiddetin sıklığını artırıyordu. Beşinci Bölüm'de de göreceğimiz üzere, erken modern Avrupa'da sıklıkla görülen genç erkek çeteleri cinsel saldırılarda bulunuyordu. Doğu ve güneydoğu Fransa'nın, İspanya'nın ve İtalya'nın çoğunlukla ustabaşı ve esnaf çocuklarından oluşan genç erkek çeteleri, şiddet dolu bir yetişkinliğe geçiş ayini düzenlerdi: Toplu tecavüzlerde erkeklik onurunun bir bileşeni olarak cinsel iktidarlarını sergilerlerdi. Bu tecavüzler gerçekten de vahşice işlenirdi; çünkü 10-15 genç erkek bir kadının evine zorla girip ona tecavüz eder ya da kadını sokağa sürükleyip saldırırlardı.

İncelediğimiz dönemin ilk yıllarında toplu tecavüzler az değildi. Bir tarihçinin tahminlerine göre, Fransa'nın Dijon kentinde şehrin erkeklerinin yarısı, hayatlarında en az bir kere toplu tecavüze katılmıştı. Dijon kentinin kayıtları ayrıca gösterir ki, 1436 ila 1486 yılları arasında kayıtlara geçmiş olan 125 cinsel saldırının %80'i toplu tecavüzdü. Bu tecavüzlerin sadece küçük bir kısmı cezalandırılmıştı; 300 yıl sonra bile Paris'te yetkililer, toplu tecavüzlerin faillerinin peşinde hâlâ nadiren koşmaktaydı. Bunlar çoğunlukla güçlü loncalarda bağlantıları olan genç erkeklerin işiydi ve bu gençlerin eyleminin şiddeti, tanıkları müdahale etmekten, kurbanları da olanları bildirmekten alıkoymuş olmalıdır. Sonuç olarak, çoğu toplu tecavüz faili, bu tarz şiddet eylemleri sırasında

yüzlerini saklama ihtiyacı bile duymazdı.

Ayrıca kurbanlarının sosyal statüsü de toplu tecavüzcülerin fiilî yasal dokunulmazlıklarını sağlama almaktaydı. Kurbanlar genelde terk edilmiş kadınlar, papazların metresleri olduklarından şüphe edilen kadınlar, cariye gibi kullanılan hizmetçiler, hatta fakir yevmiyeli işçilerin kızlarıydı. Kısacası, bu kadınlar, hali hazırda saygınlığı sosyal statüyle bir tutan bir toplumun zaten kıyısındaydı. Bu kadınlardan çok azının masraflı yasal işlemleri karşılayabilecek imkânı mevcuttu ve imkânları olsaydı dahi, yargının ve kamuoyunun çoğu saldırganlardansa onları suçlu görürdü.

Erken modern dönemde toplum birçok tecavüz vakasını yargı-altı yöntemlerle ele alıp bu meseleye mahkemeleri bulaştırmazdı. En basitinden, kurbanın babası ya da erkek vasisi saldırgandan intikam alarak ailesinin onurunu bir parça kurtarmaya çalışırdı. Bir seçenek olarak, saldırgan suçlamaya maruz kalmamak için kurbanın kendisine ve erkek vasisine ödeme yapabilirdi. Ayrıca, günümüz standartlarına göre tuhaf kaçabilir fakat tecavüz evlilikle de sonuçlanabilirdi. Gerçekten de, tecavüzün evlilikle örtülmesi kararı kilise hukukuna göre belirlenirdi ve bu hukuk tecavüzcülerin kurbanlarıyla evlenmeye mecbur edilmesi ya da kurbanına başka biriyle evlenmesini mümkün kılacak kadar çeyiz vermesini buyururdu. Bu tür bir anlaşmaya dava yoluyla da varılabilirdi. On beş ya da on altı yaşında bir erkek çocuğu olan Christophe Fleuvrey, 1596 yılının Mayıs ayında sarhoşken on üç yaşında bir kıza tecavüz etmişti. İspanyol Felemenki'nin bu vatandaşı, kızla evlenmesi ya da kıza çeyiz vermesi şartıyla mahkûm olmaktan kurtulmuştu.

Her ne kadar bu tarz kaygılar erken modern dönemde tecavüzlerin bildirilmesini kısıtlıyorduysa da, kurban için asıl yıldırıcı olan günümüzde suçbilimcilere ve yasa uygulayıcılara epey tanıdık gelecek unsurlardı: kurbanın hissettiği utanç duygusu ve tecavüz davalarında uygulanan yasal süreçlerin doğası. Tecavüzün trajedisi kurbanın üzerinde hem fiziksel hem de duygusal acı yaratmasıdır. Zorla duhul kendi başına zaten ıstırap vericidir, aynı şekilde fiziksel şiddetin etkileri de. Ancak kurbanın en büyük acısı genelde duygusal olandır. Erken modern Avrupa'da toplum, kadın onurunu iffet ve namus üzerinden değerlendirirken, tecavüz bir kadın için kaldırması çok güç bir utanç kaynağıydı. Çoğunlukla tecavüz evlenmeyi engellerdi, dolayısıyla tecavüz mağdurlarının olayı mahkemeye taşıyıp ilgiyi üzerlerine çekmekte gönülsüz olması anlaşılır bir durumdur.

Fakat olası davacıları yetkililere başvurmaktan alıkoyan sırf bu istenmeyen ilgi değildi. İngiliz hukukçusu Sir Matthew Hale'ın (1609-76)

sözlerinde nakledilen tutum, Avrupa'nın tecavüzle ilgili yargı alanlarına nüfuz etmiştir: "Hatırlanmalıdır ki... bu suçlamada bulunmak kolaydır, fakat suçun kanıtlaması zordur ve her zaman masum olmasa da, suçlanan tarafın kendini savunması daha da güçtür."[26] Bu nedenle, adli tıbbın henüz ilkel olduğu bu devirde, yargıçlar tecavüz suçlamalarına çoğunlukla şüpheyle yaklaşırdı ve *in flagrante delicto* [suçüstü] yakalanan tecavüz vakalarında dahi mahkûmiyet kesin olmazdı. Yargıçlar öncelikle direnç gösterildiğine dair kanıt, yardım çığlıklarının duyulduğuna dair rapor ve saldırının hemen bildirilmesi (İngiltere'de normal olarak saldırıdan itibaren beş gün içerisinde) gibi şartlar arardı; bütün bunlar olsa dahi olayın bir suç olduğuna her zaman ikna olmazlardı. 18. yüzyılda Fransız bir hukukçu çekinmeden şöyle yazmıştı: "Erkeğin kadına göre fiziksel bir üstünlüğü bulunsa da, doğa kadına rakibinin zaferini engelleyecek sayısız olanak sağlamıştır."[27]

Mahkemeler ayrıca sık sık tecavüz kurbanlarının geçmişlerini de inceliyordu ve erken modern Avrupa'da birçok kanun, düşük ahlaklı kadınların tecavüz suçlamasında bulunmasına bile izin vermezdi. Yetkililer, bu kurbanların saldırganlarını düpedüz yüreklendirdiğini varsayardı. Yargıçlar davacının saygınlığına dil uzatan tanıklıklara izin verirdi ve en ufak bir ahlaksızlık belirtisinde saldırganın beraatine karar verilirdi. Gerçekten de, tavernalarda çalışan kızların, askerler arasında arkadaşları bulunan ya da evden uzak düşmüş kadınların tecavüz suçlamasıyla adil bir dava açabilmesi fiilen imkânsızdı. 1702 yılında İsveç'te yapılan bir duruşma, sadece tecavüz kurbanlarının adalete dair şüphelerini değil, aynı zamanda cinsel saldırı ithamıyla dava açmanın gerçek yasal tehlikelerini de gösterir.

Anna, Büyük Kuzey Savaşı sırasında yurtdışında görevli bir askerin karısıydı. Kocasının yokluğunda Bråbo'da başka bir kadınla beraber ücra bir çiftlikte yaşıyordu; burada sarhoş bir asker ona tecavüz etti. Anna biraz direnç gösterdi, ancak saldırı kendisinde bir epilepsi nöbeti başlatmıştı. Asker saldırıdan hemen sonra kaçtı ve Anna'nın ev arkadaşı eve döndüğünde onu saldırıdan dolayı kötü şekilde yaralanmış olarak buldu. Ev arkadaşı Anna'ya, tecavüz damgasından dolayı en azından hamile olup olmadığını anlayana kadar hiçbir şey yapmaması yönünde tavsiyede bulundu. Yine de Anna bir komşusuna olaydan

---

[26] Aktaran G. Geis, "Lord Hale, Witches, and Rape", *British Journal of Law and Society* 5, 1978, s. 26.

[27] J. F. Fournel, *Traité de l'adultère;* Georges Vigarello'dan alıntı, *Histoire du viol (XVI-XX siècle),* Paris: Editions du Seuil, 1998, s. 53.

bahsetti ve komşu, askerin üstlerini bu saldırıdan haberdar etti. Askerî soruşturma adamı mahkûm etmeyi başaramadı ve yerel mahkeme olayı incelemeye başlayana dek asker Polonya'da cepheye yollanmış ve orada ölmüştü. Yerel mahkeme, Anna'nın yaralarını ve saldırıyı zamanında bildirmiş olmasını göz ardı etti. Kendisini bilinçli zina yapmak suçundan 1698 tarihli ferman uyarınca suçlu buldu. Neyse ki, temyiz mahkemesi mahkûmiyeti düşürdü, ancak bu tarz bir adli yaklaşımın ışığında, eğer davalı sağ olsaydı temyiz mahkemesinin hükmü kolayca bozacağından şüphe etmemiz garip olmaz.

Tecavüzden kaynaklanan hamilelikler de, çağın hatalı tıbbi bilgisinden dolayı kurbanı olumsuz etkileyebiliyordu. Erken modern dönemde Avrupalılar, kadınların yumurtalarının sadece orgazm sırasında salgılandığına inanıyordu ve zamanın erkek hukukçularına göre orgazm, kadının cinsel eylemden zevk aldığını gösteriyordu. Bir 17. yüzyıl İngiliz hukuk akademisyeni şöyle yazmıştı: "Tecavüz, bir kadının zorla ırzına geçmektir, ancak gebe kalırsa tecavüz değildir, çünkü rıza göstermeden gebe kalamaz."[28]

Bu tarz bir toplum ve dava usulünün gerçeklikleri ışığında, birçok yetişkin kadın tecavüz suçlamasında bulunmaktan çekiniyordu. Bu, çocuk tecavüzlerinin oranının daha önce bahsettiğimiz yüksekliğini de açıklayacaktır. Erken modern dönemde çoğu Avrupalı, çocuk tecavüzlerine öfkeleniyordu; bu nedenle de bu vakaların kovuşturulma ihtimali çok daha yüksekti; yargıçlar da bu davaları çoğunlukla davacının lehine sonuçlandırıyordu. Birçok yetişkin tecavüz kurbanı, tecavüz suçlamasındansa tecavüze teşebbüs suçlaması yapmayı tercih ediyordu. Daha cılız olan bu suçlama sayesinde kadının ahlakı ve saldırının koşulları mercek altına alınmıyordu. En önemlisi de, kadının cinsel birleşme olduğunu kendi payına kabul etmesi gerekmiyordu. Ayrıca çoğunlukla bu hafif suçlamanın davası yerel mahkemede görülüyordu ki bu mahkeme, ağır suçlamaların görüşüldüğü yüksek mahkemelerden hem daha ucuzdu hem de erişimi daha kolaydı. Üstelik tecavüze teşebbüs suçundan birinin suçlu bulunması çok daha kolaydı. 18. yüzyılın ikinci yarısında Old Bailey jürileri, tecavüz davalarının sadece %17'sinde sanığı suçlu bulmuştu, ancak Londra bölgesindeki Quarter Session[29] mahkemesi,

---

[28] Nicholas Brady, *The Lawes Resolution of Women's Rights or the Lawes Provision for Women;* Aktaran Nasife Bashar, "Rape in England between 1550 and 1700", *The Sexual Dynamics of History: Men's Power, Women's Resistance* içinde, Londra: Pluto Press, 1983, s. 36.

[29] 1388 tarihli kanun uyarınca senede en az dört kez kurulan geçici mahkeme-

aynı dönemde tecavüze teşebbüs sanıklarının %47'sini suçlu bulmuştu.

Bir tecavüz kurbanı, bütün bu etmenlere aldırmayarak, cinsel saldırı davasını tecavüz suçlamasıyla mahkemeye taşıyıp saldırganın mahkûm edilmesini sağlamışsa, mahkûm edilmiş bu tecavüzcülere yapılan muamele erken modern dönem toplumuyla ilgili epey bilgi verir. Felemenk Cumhuriyeti, İngiltere, Fransa ve Almanya'da, erken modern dönemin ilk yüzyılında tecavüzle ilgili hukuk, evrimini yavaş yavaş tamamlıyordu. Ortaçağın yazılı hukuku bu konuda genel olarak genç kadınların, müstakbel gelinin ailesinin reddettiği talibi tarafından kaçırılmasına odaklanmıştı. Kızı kaçıran erkek, anne babayı evlilik için zorlamaya çalışırdı; bu durumda aile de yasalar da genç kadın kaçırıldığı zaman cinsel birleşmenin gerçekleştiğini varsayardı. Dönemin yasasına göre, kız kaçırma babaya ait malın, yani kızının çalınmasını temsil ediyordu ve yasa babaları bu tarz kayıplardan, aynı zamanda geri kalan malvarlığını ne işe yaradığı belirsiz bir damat adayından korumayı amaçlıyordu.

16. yüzyılda birçok ülkede ceza hukuku tecavüz ve kız kaçırma arasında ayrım yapmaya başladı; ancak eski hukukun unsurları uygulamada, hatta bazen yazılı kanunlarda sürüyordu. Bu nedenle, 1532 tarihli Kutsal Roma İmparatorluğu ceza yasası *Constitutio Criminalis Carolina,* eski yaklaşımı sürdürdü ve tecavüzü mala saldırı suçu altında tanımlamaya devam etti. Bu yasa, soygun suçunda olduğu gibi, tecavüz suçunda da en yüksek ceza olarak ölüm cezasını belirlemişti. Yine de Almanya'da, başka yerlerde olduğu gibi tecavüz, 16. yüzyıl itibariyle yasalarda kız kaçırmadan farklı ve ayrı bir suç haline gelmişti ve ilke olarak çok ciddi şekilde cezalandırılan bir suçtu. 1576 tarihli bir İngiliz kanunu, 1558 tarihli bir Floransa kanunu ve aynı dönemin Fransız yasaları hep *Carolina*'nın tecavüz suçuna en yüksek ceza olarak idam vermiş olmasını benimsediler; aynı şekilde birçok ülkede kız kaçırmanın cezası da ölümdü. Ancak birçok hâkimin kız kaçırma suçunu mala ve ebeveyn otoritesine yapılmış bir saldırı olarak kabul ederek tecavüzden daha ağır bir suç saydığı açıktır.

Mahkemelerin her tecavüz davasında koşulların ağırlığını ayrı ayrı tarttığı kesindir; saldırgan tarafından uygulanan kuvvet, suçun işlenişi esnasında herhangi bir haneye tecavüzün var olup olmadığı, kurbanın yaşı, sosyal statüsü ve medeni hali, davalının sosyal statüsü gibi etkenleri değerlendirirlerdi. Ancak iş uygulamaya gelince erken modern dönem yargıç kürsüleri nadiren ölüm cezası verirdi, genelde halkı sarsan davalarda bu cezayı uygularlardı; çocuklara saldırmış, kurbanını öldürmüş

---

ler; İngiltere ve Galler'de 1972 yılına kadar sürdürülmüştür —*ed. notu.*

ya da kurbanına zührevî hastalık bulaştırmış tecavüzcüler idam edilirdi. Ağırlaştırıcı koşullar oluşmadan yetişkin kadınlara tecavüz edenler için ceza çoğunlukla sıra dışı şekilde hafif oluyordu; muhtemelen bu, tecavüzün bir çeşit hırsızlık sayıldığı eski gelenekleri hukukçuların sürdürdüğünü gösteriyordu. Bu nedenle, nasıl mülkiyet suçlarında kaybedilen mala oranla bir ceza veriliyorsa, tecavüz suçlarında da kurbanın sosyal statüsüyle doğru orantılı bir ceza veriliyordu. Bu, zamanın önde gelen birçok hukuk akademisyeninin kabul ettiği bir usuldü. 18. yüzyılda Fransa'nın en ünlü ceza hukuku eleştirmenlerinden Daniel Jousse şöyle yazmıştı: "Her türlü kadına tecavüz edilebilir... Cezanın şiddeti kadının statüsüne göre belirlenir." Sonra, bazı örnekler vermişti: "Bazı davalar var ki kişi bu davalardan dolayı işkence çarkında ölüm cezasına çarptırılabilir, mesela alçak insanların yolda gördükleri iyi ahlaklı bir kızı ele geçirip ona tecavüz etmesi gibi suçlar yüzünden" ancak, "hizmetçisini iğfal eden efendi kıza verdiği zararı faiziyle karşılayacak şekilde ona başlık parası ödemelidir."[30] 16. yüzyıl Almanyasında para cezası, sürgün ve boyunduruk cezası, bir kadına tecavüz edenlere verilen genel cezalardı. Cenevre'de 1650'den 1815'e kadar suçlu bulunan tecavüzcülerin sadece %10'u ve çocuklara saldıranların hepsi ölüm cezası aldı; geriye kalanlar ise sürgün, hapis ve para cezalarına çarptırıldı. Rönesans döneminde İtalya'da Floransa ve Venedik gibi şehirlerdeki mahkemeler genelde kurbanın sosyal statüsüne uygun cezalar veriyordu.

Şiddete bu kadar kolayca başvuran bir toplumda tecavüzcüler ivedi kovuşturmalar ya da sert cezalarla caydırılmıyordu, tecavüz suçu da erken modern Avrupa'da şüphesiz yaygındı. Bazı tecavüz olaylarının sonucu oluşan ancak istenmeyen hamilelikler, bebek katliyle sonuçlandığında, bu çağdaki şiddeti artırmış oluyordu.

YENİ DOĞAN BEBEKLERİN ÖLDÜRÜLMESİ

Bir çocuğun doğumu, dengeli ve mali açıdan güvenli bir evde ebeveynler için sınırsız bir neşe kaynağı olabilir, ancak başka koşullarda kişisel bir felakete de dönüşebilir. Bugünün sosyal refah kurumlarından yoksun erken modern dönemde doğum, ekonomi dar boğazından geçen evli çiftlerde mali yıkım endişesi doğurabiliyordu. Ayrıca kadınların iffetine bu kadar önem verilen bu dönemde bekâr anneler, durumlarından ötürü yaftalanabiliyor, çocuklarına bakmak için gerekli imkânları bulamaya-

[30] Aktaran Vigarello, *Histoire du viol*, s. 24-26.

biliyordu; çünkü en aşağılık işlerde çalışmak ya da fahişelik yapmak dışında iş bulamazlardı. Bir çocuğun doğumuyla oluşabilecek bu gibi neticeleri engelleyebilmek için erken modern dönemde birçok Avrupalının aşırı önlemler almaya hazır olduğunu göreceğiz.

Modern nüfus tarihçilerinin en az iki nesline ait çalışmalar göstermiştir ki erken modern dönemde istenmeyen hamilelikler çok sayıdaydı; çünkü gebeliği önlemek gibi bir seçenekleri pek yoktu. Bu dönem boyunca gebeliği önleme yöntemleri çok az anlaşılıyordu ve nüfusun büyük bir bölümü için *coitus interruptus*'tan[31] ibaretti. Sonuç olarak erken modern Batı Avrupa, 21. yüzyılın ilk yarısına göre üç-dört katlık bir doğurganlık oranına tanık olmuştur ve birçok kadın, engelleyemedikleri hamileliklerin sonuçlarıyla boğuşmak zorunda kalmıştır.

Evlilik dışı hamilelik özellikle zor bir sorundu ve günümüzde tarih akademisyenliği her yerde bu gebeliklerin oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Gördüğümüz gibi bazı kadınlar, özellikle hizmetçiler, efendileriyle ya da evdeki diğer erkeklerle cinsel ilişkiye girmeye zorlanıyordu. Birçok başka kadın kendilerine evlenme sözü vermiş olan genç erkeklerle kendi rızasıyla cinsel ilişkiye giriyordu. Evlilik dışı gebeliklerin sayısını ayrıca evlilikten doğan cinsel ilişki meşruiyetinin ne zaman başlayacağının yanlış anlaşılmış olması da artırmıştır. Bu dönemde birçok kişi –hatalı olarak– bu tarz cinsel ilişkilerin gerçek evlilikten ziyade nişanla başlayabileceğini düşünüyordu.

Evlilik öncesi hamilelik vakalarının çoğunluğunda birçok kadının müşkülünü basit ayarlamaların çözdüğü gözüküyor. Efendiler hizmetçilerinin sorununu onlara evlenecek bir eş bularak ya da evlenmelerini sağlayacak çeyiz vererek halletmiştir. Birçok erkek hamile bıraktıkları genç kızla alelacele evlenmiştir; semt kilisesi kayıtlarına evliliklerinin ve ilk çocuklarının doğumunun sadece birkaç ay arayla girilmesi bu davranışın ispatıdır. Adli kayıtlar üzerine çalışan araştırmacılar ayrıca bazen yasaların bu tarz acele evliliklere yönelttiğini ortaya çıkarmıştır; ya tecavüz suçlamaları aracılığıyla ya da Avrupa'nın bazı bölgelerinde reşit olmayan kızın babasının genç adamı "haneye tecavüz ve mala zarar vermek" suretiyle "mülk" haklarını ihlal ettiği suçlamasıyla bu evlilikler şart koşuluyordu. Adam, karnında çocuğunu taşıyan kadınla evlenmeyi reddettiğinde, o kadın, incelediğimiz dönemin koşullarında elindeki sınırlı seçeneklerden birini seçmek durumunda kalıyordu.

Erken modern dönemde dinî ve laik yetkililer, bugün modern Batı Avrupa'nın neredeyse birçok yerinde tartışılan ancak (bebek belirli bir

---

[31] Erkeğin vajina dışında boşalması —*çev. notu.*

hafta sınırını geçene kadar) yasal bir prosedür olan kürtajı yasaklamışlardı ve İngiltere'de ebeler, vasıflarını hamilelikleri engellemek için kullanmayacaklarına dair yemin ediyordu. Yine de, erken modern dönemde birçok kadın, ilkel kürtaj yöntemleri biliyordu ve düşük ilacı diye nam salmış çeşitli karışımların tarifleri elden ele dolaşıyordu. Fakat çoğu tarihçi, başarılı düşüklerin nispeten ender olduğu konusunda hemfikirdir. Aslında, gebeliği sonlandırma çabalarını caydırıcı birçok etmen vardı. Kürtaj, genelde hamile bir kadının sırrını ya düşük yapma teknikleri bilen ya da sözde düşük ilaçlarını hazırlamayı bildiği iddia edilen bir başkasıyla paylaşması anlamına geliyordu. Dahası kadın, hamileliğini ne şekilde bitirmek isterse istesin, her daim riskler vardı: İlkel prosedürler sebebiyle kan zehirlenmesi yaşamak ya da düşüğü tetikleyeceği söylenen ilaçlarla doğrudan zehirlenmek gibi. Bu tarz önlemlerin riskleri ve yüksek maliyetleri muhtemelen kadınları hamileliklerini bitirmeye kalkışmaktan caydırıyordu.

Normal bir hamilelik geçirmek ve bebeği evlatlık vermek de erken modern dönem kadınları için, günümüz kadınları için olduğu kadar uygun bir seçenek değildi. Kültürel olarak erken modern dönem Avrupalıları mülkiyet mirası için soyun sürmesine çok değer veriyordu ve dolayısıyla çok az kişi evlatlık almak istiyordu. Yine de, birçok fakir kadının başkaları tarafından bakılabileceğini umdukları yeni doğan bebeklerini kiliselerin merdivenlerine ya da kolayca bulunabilecekleri halka açık başka yerlere bıraktıkları bilinir. Gerçekten de 17. yüzyılın ortaları itibariyle özellikle Aziz Vincent de Paul'un çalışmasının etkisiyle, önemli şehirlerde terk edilmiş çocuklar için kurulan hastanelerin sayısı artmaktaydı ve yüksek ölüm oranlarına ulaşmalarına rağmen gittikçe daha fazla bebek almaya devam ediyorlardı. Paris kimsesiz çocuk hastanesinin ortalama yıllık kabul miktarı 1640-1649 yılları arasında 305 iken 1710-1719 yılları arasında 1.675'e yükselmişti. Her ne kadar kabul edilen bebek miktarı böyle arttıysa da, görece çok az sayıda evlenmemiş kadın bu kurumlardan faydalanıyordu. Çocuklarını bu kurumlara getiren bekâr annelerin tespit edilip onurlarını kaybetme riski vardı.

Başka seçeneklerin yokluğunda, istemeden hamile kalan kadınların pek çoğu hamileliklerini devam ettiriyor ve en umutsuz kaldıkları zamanlarda çareyi yeni doğan bebeklerini öldürmekte buluyorlardı. Bu tarz cinayetler tarih boyunca istenmeyen çocuklardan kurtulmak için sıklıkla kullanılan bir yöntemdi. Bu suç için yaygınlıkla kullanılan "çocuk cinayeti" terimi yerine biz bu eyleme "yeni doğan bebek cinayeti" (hukukta "neonatisid" diye geçer; daha bir aylık olmamış bebeklerin öldürülmesi anlamında kullanılır) adını veriyoruz; çünkü çocuk

cinayeti terimi her yaştan çocuğun, hatta dokuz yaşındaki çocukların öldürülmesi anlamına gelebileceği için kesinlikten uzak bir tanımlama yapmaktadır.

Evli kadınlar için yeni doğan bebek cinayeti işlemek görece daha kolaydı. Kimse onların durumunu sorgulamazdı; erken modern dönemde yüksek doğum oranı kadınlar için eve kapanmayı normal hale getirmişti. Zamanın kötü beslenme alışkanlıkları, günümüzdeki doğum öncesi bakımın o çağda olmaması ve tıbbın ilkel seviyesi, bebek ölümlerini o kadar yaygın hale getirmişti ki neredeyse erken modern dönem bebeklerinin yarısı on yaşına gelmeden ölüyordu, yani bir bebek doğduğu anda boğularak öldürülebilir ve komşuların merakını gidermek için çocuğun ölü doğduğu yalanı söylenip rahatlıkla konu kapatılabilirdi. Ebeveynler ayrıca bilinçli olarak yeni doğan bebeği ilk birkaç gün ya da hafta içinde boğup ölü çocuklarını soranlara bebeğin battaniye altında boğulduğu açıklamasını yapabilirdi; bu açıklama makul bulunurdu; çünkü erken modern dönemde yeni doğan bebekleri yatakta anne ile baba arasına yatırmak yaygın bir âdetti. Çocukla kasten ilgilenilmemesi, örneğin yemek verilmemesi, çocuğun bir çeşit hastalığa yenik düşüp öldüğü söylenip saklanabilirdi. Zaten çok az kişi bir bebeğin ölümünü sorgulardı ve dönemin adli tıbbı bu gibi davalarda güvenilir sonuçlar vermekten uzaktı.

Hamile kalmış bekâr kadınların koşulları ise çok daha zordu. Komşular genç bekâr kadınların faaliyetlerini sıkı sıkıya gözlerdi ve kiminle birlikte olduğunu daima bilirlerdi. Bu kişiler, çağın kabarık etekleri altında ustalıkla gizlenmiş herhangi bir fiziksel değişimi dahi anında fark ederdi. Evlilik dışı hamile kalmış kadın, durumunun meraklı arkadaşları ve komşuları tarafından anlaşılmasından daima korkmalıydı. Eğer ailesi hem durumuna anlayış gösteriyor hem de kendisine yardımcı olabilecek kaynaklara sahipse, elbette kadını meraklı gözlerden sakınabilirdi. Kadın, kentlerdeki şüpheli doğum kurumlarına yatırılabilir veya çocuğunu doğurması için taşradaki akrabalarının yanına gönderilebilirdi; doğan çocuk da yetimhaneye verilebilir veya hizmetçilerin ya da fakir akrabaların yanına bırakılabilirdi. Eğer kadın fakirse ve bu tarz bir destek görmüyorsa umutsuz sularda yüzüyor demekti. Bu duruma düşen hizmetçiyse, durumun farkına varılması, işten çıkarılması anlamına gelirdi; çünkü hamileliği efendisini yasal olarak tehlikeye atardı. Örneğin, Almanya'nın çeşitli yerlerinde kanun, efendileri, çalışanlarının şüpheli hamileliğini araştırmakla sorumlu tutuyordu ve eğer bu kişilerden herhangi biri yeni doğan bebeğini öldürmüşse efendisi cezalandırılabiliyordu. Toplumun örf ve âdetleri düşünülürse, tabii ki ev sahipleri çatılarının altında gayrimeşru bir çocuğa hamile kadınların çalışmasını

pek istemezdi. Hiçkimse de gayrimeşru çocuğa sahip "düşmüş" bir kadının kendisi için çalışmasını istemeyeceği için bu kadınların başka yerde tekrar iş bulması da çok zor oluyordu. İşgücü eksikliğinin aşırı derecede hissedildiği yerler dışında, evlilik de hazır bir seçenek değildi. Hatta kadın onurlarıyla doğrudan bağdaştırılan iffetli davranışları ihlal etmiş bir kadına karşı toplumun da davranışı aşırı derecede düşmanca olabilirdi. Bu husumet özellikle bölge insanındaki, yoksulluk yardımının gayrimeşru çocuklara harcanacağı korkusundan kaynaklanıyordu ve Avrupa'nın birçok yerinde yasalar uyarınca yoksulluk yardımları bekâr annelerin barındırılmasını yasaklamıştı.

Württemburg'da 1730 yılında yaşanmış bir olay, birçok evlenmemiş anne hakkında uç bir örnek veriyordu. Anna Schneider yirmi üç yaşındaydı ve yoksul oluşu ve ailesinden destek görmemesi sebebiyle toplum tarafından dışlanmıştı. Anna çocukken annesi ölmüştü ve babası yoksul bir yevmiyeli işçiydi. Genel olarak tavernada garson olarak çalışıyordu ve belli ki altı ya da yedi yıl önce evlilik dışı bir çocuk doğurmuştu. Ancak 1730 yılında tekrar hamile kaldı, hastalandı ve dolayısıyla işsiz kaldı. Bir süre dilencilik yaptı, ancak hamilelik sancıları sıklaştığında yerel bir çiftlikten yardım istedi. Orada birçok kişinin önünde suyu gelen kadını sedyeye bindirip ücra bir tarlanın ortasına taşıdılar ve kasten tek başına bıraktılar. Ertesi gün bulduklarında hastaydı ve dehşet içerisindeydi, ölü bebeği de yanındaydı. Gözaltına alınan kadın, yeni doğan bebeğini boğarak öldürdüğüne dair yeminli ifade verdi; yerel yetkililer kadını yargıladı ve bebeğini öldürdüğü için idam ettiler.

Anna Schneider'in yaşadıkları erken modern dönemde fakir ve bekâr annelerin çaresiz durumlarına keskin bir örnek teşkil eder. Bu tarz bir aşağılanmaya ve düşmanlığa maruz kalmamak için birçok kadın durumlarını saklamaya, bebeklerini kendi başlarına doğurmaya, hemen ardından öldürmeye ve kalıntıları saklamaya, sonrasında da günlük rutinlerine mümkün olduğunca çabuk şekilde geri dönmeye çabalıyordu. Yeni doğan bebeklerin öldürülmesini yasaklayan yasalar Batı Avrupa'da MS 4. yüzyıla kadar uzanır; ancak 16. yüzyıldan önce bu kanunlar uyarınca nadiren kovuşturulurdu. 16. yüzyılda yaşanan gelişmeler, bu suça karşı yetkililerin ve halkın tutumunu sertleştirmiş ve 18. yüzyılın ortalarına kadar devam eden Avrupa'nın her yerinde yeni doğan katillerinin yaygın olarak kovuşturulması sonucunu doğurmuştu.

Bu dönem Protestan ve Katolik reformlarının devriydi ve her türlü ahlaksızlığa karşı hassasiyet yükselmişti, dolayısıyla bunlar yazılı kanunlarda hemen yerini alıyordu. Yeni doğan bebekleri öldürmek Tanrı'nın verdiği çocuğu öldürmekti ve bu, devlet düzenlemesine giren

her türlü davranışı birleştiren bir suçtu. 16. yüzyıl kanunları ayrıca alkol tüketimi, kumar, Sebt günü ihlalleri, dine küfür ve kıyafetlerin uygunluğunu daha sıkı denetlemekteydi.

Bu, ayrıca İngiltere'deki çitleme [toprak çevirme] hareketiyle özetlenebilecek geniş kapsamlı ekonomik bir değişimin gerçekleştiği ve yoksul sayısının artmasına sebep olup birçok topluma külfet getiren 16. yüzyıl nüfus artışının yaşandığı çağdı. Sonuçta insanlar sadece dilenciler ve "efendisiz" kalmış erkek ve kadınların suç işleme potansiyelinden değil, aynı zamanda yerel hayırsever kaynaklarına aktarılan desteğin artmasıyla üzerlerine binecek yükün çoğalmasından da korkuyordu. Piçlik konusu da bu nedenle bu sorunu ya en başından engellemek ya da babaları kendi çocuklarına bakmaya zorlamak için çabalayan yetkililerin artan gözetimine tabi oldu.

Son olarak, bu dönem ayrıca devlet gücünün arttığı bir devirdi. Devlet makamları vergilendirme sebepleriyle ve miras yasalarında düzenlemeye gitmek için hanelerin akışkanlığını yok etmeye çabalarken, hiçbir şey mülkler üzerinde hak iddia edebilecek gayrimeşru çocuklardan daha fazla yıkıma yol açamazdı. Yeni doğan çocukların öldürülmesine karşı tedbir olarak düzenlenen yeni kanunların yürürlüğe konup uygulanması; gayrimeşru çocukların hak iddialarında mülkleri korumakla ilgili basit kaygıların, bebek cinayetlerini artırdığını devletin kabul etmesi anlamına geliyordu.

Birlikte incelendiğinde bu gelişmeler 16. ve 17. yüzyıllarda yeni doğan cinayetlerine tepki olarak Avrupa çapında birörnek ceza kanunları ortaya çıkarmıştır. Neredeyse her yerde benzer şekillerde bu suçu ve gayrimeşruluğun doğurduğu meseleleri ele alan yeni kanunlar çıkarılıyordu. Çoğunlukla bu yasalar evlilik dışı hamile kalmış kadınların durumlarını sivil yetkililere başvurarak kaydettirmesini emrediyordu. Bu koşul, çocukların desteklenmesi sorununu çözmek için kadınları, bebeklerin babalarının adlarını bildirmeye zorluyordu, böylece yerel yetkilileri daha sonra yaşanacak olası bir bebek cinayetine karşı uyarıyordu. Ancak en önemlisi, bu yasalar, bebek cinayetleriyle ilgili ceza yasalarını düzenleyerek bu suçun geleneksel yasalardaki cezasıyla ilgili sorunları ele alıyordu. Genelde suç, tanıkların yokluğunda işlendiği ve çoğunlukla dolaylı kanıtlarla kovuşturulması gerektiği için bu yasalar, çocuğu ölen bekâr anneyi; durumunu kaydettirmeyip hamileliğini resmî mercilerden saklamışsa, fakat buna karşın arkadaşlarına ve ailesine hamile olduğunu söylemiş ya da doğumda yardım almışsa suçlu sayıyordu. Kadının masumiyeti kanıtlanana dek bebek ölümünde suçlu olduğu varsayımına dayanan bu tarz yasaların ilki, 1507 yılında Almanya'nın Bamberg

kentinde uygulanmaya başlanmıştı. 1532 tarihli Alman *Constitutio Criminalis Carolina* ile 16. ve 17. yüzyıllar içerisinde Danimarka, Felemenk Cumhuriyeti, İngiltere, Fransa, çoğu Alman devleti, Litvanya, Rusya, İskoçya ve İsveç'te yürürlüğe giren kanunlarda bu yasanın önemli kısımları tekrar ortaya çıktı.

Bu kanunlar önceleri bir yeni doğan cinayeti kovuşturması çığı yarattı ve bazı ceza hukuku tarihçileri, 16. ve 17. yüzyıllardaki cadılık "çılgınlığı"na benzer şekilde bebek cinayeti suçunun kovuşturulması "çılgınlığı"ndan bahseder. Doğal olarak, Batı hukukunun bin yılı aşkın süredir cinayet olarak gördüğü bir suçun kovuşturulmasını kolaylaştıran yeni kurallar belirlenmesi ile kovuşturmaların sayısı hızla arttı. 1556 tarihli Fransız kanununun yürürlüğe girmesiyle Burgonya Parlamentosu'nda yeni doğan bebek cinayeti kovuşturmaları 1583-92 arasında bütün davaların %0,5'inden, 1646-49 arasında %4,4'e, 1668-71'de %5,9'a, 1687-1700'de %8,1'e kadar çıktı. Württemburg'da devletin 1658 tarihli kanunun uygulanması, 16. yüzyıl boyunca 14 olan bebek cinayeti dava sayısını 1600-1659 yılları arasında 58'e, 1660-1700 arasında da 127'ye yükseltti. Kovuşturma sayısında bu tarz bir artış hemen hemen her yerde meydana geldi ve 16. ve 17. yüzyıllarda Batı Avrupa'da mahkemeler kadınları, cadılıktan sonra en fazla bebek cinayeti sebebiyle idam ettirdi. Hatta bazı mahkemelerde bebek cinayeti yüzünden verilen idam cezaları cadılıktan verilen idamların bile önüne geçti. Paris Parlamentosu 1565-1590 yılları arasında bu suçtan dolayı 625 kadını idam ederken, cadılık sebebiyle sadece 57 kadını idama göndermiştir. Cenevre hâkimleri de 1595-1712 arasında yeni doğan cinayeti sanığı olan 31 kişiden 25'ini idam ederken, cadılıkla suçlanan 122 kişiden sadece 19'unu idam ediyordu.

Bu davaların kayıtlarından tarihçiler, yeni doğanların katilleriyle ilgili kaydadeğer miktarda bilgi edindi. Bu katiller ezici bir çoğunlukla kadındı ve çoğunlukla yalnız başına, bazen ise bir aile bireyinin yardımıyla bu eylemi gerçekleştiren taze annelerdi. Genel olarak gençtiler, çoğunlukla yirmi ve otuz yaşları arasındaydılar ve evli değillerdi. Paris Parlamentosu tarafından 1569-1608 arasında bebek katli sebebiyle yargılanan davalılar çok tipikti: Bu kadınların %63'ü evli değildi, %18'i genç duldu ve %13'ü kocası kayıp evli kadındı. Ayrıca, bu suçu işleyen kadınlar toplumun en yoksul kesiminden geliyordu. Hizmetçiler neredeyse her yerde davalılar arasındaki baskın gruptu. Sussex Bölge Mahkemesi'nin 1660-1800 yılları arasında yargıladığı yeni doğan cinayeti zanlılarının dörtte üçünü çiftlik çalışanları ve hizmetçiler oluşturuyordu. Bu kadınların birçoğu uzun süredir hizmet ediyordu, kişilikleri iyi olarak bilinirdi

ve bu suçu işleyerek saygınlıklarını sürdürmek istemişlerdi. Yargılanan birçok kadının ayrıca kendilerine maddi ya da manevi destek verebilecek herhangi bir akrabası yoktu. Aralarında okuma yazma bilmeyenlerin ve vücut işlevleri konusunda cahil olanların yüksek oranı, erken modern dönem toplumundaki ekonomik ve sosyal konumlarını gösteriyordu; hatta birçoğu doğurduğu ana kadar hamile olduğunu bilmediğini söylüyordu.

Her ne kadar nicel verileri çocuklarını öldüren kadınların örnek grubunu tarif etmek için kullanıyorsak da, tecavüz ve aile içi şiddet gibi yeni doğan cinayetleri de kayıtların yetersizliği sebebiyle tarihçilerin hiçbir zaman tam olarak bilemeyeceği bir suçtur. Keith Wrightson'ın, İngiltere'nin Essex bölgesinde Terling köyünün toplum ve nüfus verilerinin yapılandırılmasıyla ulaştığı sonuca göre, muhtemelen orada bildirilenlerin en az iki buçuk katı yeni doğan cinayeti işlenmişti.[32] Somut kanıtlar da bu suçun kayıtlara yeterince girmediği sonucu doğrulamaktadır. Yeni doğan cinayetine kurban giden birçok bebek, şehrin kanalizasyonuna karışmaktaydı ve Fransa'nın Rennes şehrinde 1721'de yaşanan bir yangından sonra kanalların tamir çalışmalarında seksen bebek iskeleti bulunmuştu.

16. ve 17. yüzyıl kanunlarına göre, yeni doğan cinayetinin cezası istisnasız ölümdü: Erken modern dönemde Avrupalılar bu suçu özellikle tiksindirici bir suç olarak görüyordu. Örneğin, 17. yüzyılın ortalarına kadar İspanyol Felemenki'nde yeni doğan cinayeti mahkümiyetine cadılık suçu da ekleniyordu; suçun "doğa dışı" yapısı öyle bir boyuttaydı ki yargıçlara göre her ikisini de ancak Şeytan'la aynı ayarda bir kadın işleyebilirdi. Bu nedenle, buradaki cezalar özellikle cadılar için uygulanan bazı cezalarla aynı şekilde gaddarcaydı. Liège'de hâkimler mahkûm edilmiş bebek katillerinin suda boğulmasını emrederken, İspanyol Felemenki'nin başka yerlerinde mahkemeler bu insanların kazığa oturtulmasını, telle boğulmasını ya da başının kesilmesini emrediyordu. Avrupa'nın diğer kısımlarında da cezalar, cadılık suçu eklenmese dahi benzer gaddarlığı sergiliyordu. *Carolina* uyarınca yakmak ve kazığa oturtmak cezaları uygulanabiliyordu. 18. yüzyıla gelindiğinde bile sadece İngiltere, Fransa ve Cenevre yeni doğan cinayetlerine verilen idam cezalarında bu tarz vahşet gösterilerinden uzaklaşıyordu.

Fakat tarihçiler, 17. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Avrupalıların bebek cinayetiyle ilgili görüşlerinde bir evrimin başladığını fark etmiştir. Bu

---

[32] Keith Wrightson, "Infanticide in Earlier Seventeenth-Century England", *Local Population Studies* 15, 1975, s. 19.

suça dair adli tutumun hızla değişmesinin itici gücü olan düşüncelerden biri adli tıbbın yetersizliklerinin farkına varılmasıydı. Mahkümiyete ancak bebeğin canlı doğduğu, daha sonra anne tarafından öldürüldüğü kanıtı üzerinden hükmedilebilirdi. Hâkimler bu nedenle ebeleri ve doktorları, kurbanın hamilelik süreci tamamlandıktan sonra doğduğuna ve ölü doğmadığına dair bulguları saptamaları için çağırırdı. Onlar da kararlarını bebeğin ellerinin konumu gibi şüpheli kanıtlar üzerinden verirdi; mesela yumrukların sıkılmış olması erken modern dönem tıp uzmanlarına göre bebeğin ölü doğduğunun kesin kanıtıydı. Ayrıca bu küçük cesetleri ölüme sebebiyet verebilecek şiddet eylemlerinin izlerini bulabilmek için incelerlerdi; ancak çoğu zaman kadınların kasıtlı şiddetin etkisiyle yardım almadan doğurmaları gerektiğinde çoğunlukla yaşadıkları doğum kazalarının sonuçları arasındaki farkı ayırt edebilecek kapasitede olmadıkları anlaşılırdı. Bu doktorlar ayrıca bebeğin hiç nefes alıp almadığını anlayabilmek için akciğerler üzerinde ilkel bir test yapardı. Akciğerler bir kap suyun içine konurdu; eğer dibe batmadan yüzerlerse doktorlar akciğerlerin hava almış olduğunu, dolayısıyla bebeğin çok yüksek ihtimalle canlı doğduğunu ve cinayet olasılığının çok yüksek olduğunu varsayardı. Ancak MS 2. yüzyılda yaşamış Galenus gibi tıp otoriteleri, ana rahmindeki bebeğin akciğerlerinin bu gibi sonuçlarla çelişen bir şekilde geliştiğini gözlemlemişti ve bu test 17. yüzyılın ikinci yarısında genel kullanıma girmiş olsa da, birçok kişi geçerliliğinden şüphe ediyordu. Bu nedenle Avrupa mahkemeleri gittikçe suçun işlendiğine dair kanıt istemeye ve şüpheliyi doğrudan suçlu varsaymayı açıkça reddetmeye başladı. 1619 yılı kadar erken bir tarihte Paris Parlamentosu hâkimleri ceset üzerinde suç teşkil edecek miktarda şiddet izi bulunduğuna dair kanıt olmadıkça bu davalarda idam cezası vermekten kaçınıyordu. Bu nitelikte kanıt istenmesi de kaçınılmaz olarak mahkümiyet oranlarını düşürüyordu.

Kadınlar da ayrıca hâkim ve jürilere gittikçe daha kabul edilebilir gelen savunmalar hazırlıyordu. En etkili savunmalardan bir tanesi, en azından İngiltere'de, hamileliğini saklıyor olmasına rağmen hamile bir kadının canlı bir bebek doğurmayı beklediğini kanıtlayacak şekilde hazırlıklar yapmış olmasıydı. Bebek eşyalarının hazırlanmış olması gibi bazı kanıtlar jüriyi davalının bebeğini öldürme niyeti taşımadığına ikna edebiliyordu. Bazı kadınların başarılı savunması, doğum sancılarıyla tetiklenen geçici delilikleri sonucu bebeklerinin öldüğü iddiasına dayanıyordu. Birçok kadın da yeni doğan bebeklerinin kendilerinin doğum yapma konusundaki tecrübesizliklerinden kaynaklanan doğum kazaları sonucu öldüğünü söyleyen makul savlar ileri sürüyordu.

Yargıçların ve jürilerin bu tarz savunmaları gittikçe daha fazla kabul

etmesi; hem tıbbi kanıtların geçerliliğinden şüphe etmeleri hem de cezalara yönelik erken modern dönemde cezalandırmaya karşı tutumlarının genel olarak ve bu suç özelinde evrim geçirmesinden kaynaklanıyordu. 17. yüzyılın sonlarından itibaren bazı Batı Avrupalıların ceza hukukunun gaddarlığından tiksindiğini daha önce zaten belirttik. Bazıları için suçun şiddetine tepki olarak devlet tarafından şiddet uygulanması uygunsuzdu ve 18. yüzyılda Aydınlanma hareketi evlilik dışı cinsel ilişkiyi suç kapsamına alan ve kısmen çocuk cinayetlerinin kovuşturulmasının temelini oluşturan dinî ve ahlaki tutumları kademe kademe aşındırdı. Bebek cinayetlerini dinî açıdan değerlendiren yaklaşımın yerini, git gide annenin saiklerini, niyetini, kişiliğini ve psikolojisini çözümleyen bir yaklaşım aldı.

En önemlisi, yeni doğan cinayetleri suç sayılmaya devam ederken bile hukukun uygulanması bu tutum değişikliğini yansıtmaktaydı. Birçok davada, davalının duygusal durumu adli makamlarca göz önüne alınıyordu. 1702 yılında İspanyol Felemenki'nde Sprimontlu Marie Hanotte'nin beraat etmesi buna bir örnektir. Bu genç hizmetçi, doğum başladığı anda işverenin kendisini işten ve evden kovduğu, ölü bir çocuk dünyaya getirip tükürüğüyle vaftiz ettiği, nihayetinde yetkililer tarafından da bulunan küçük cesedi gömdüğü ifadesini vermişti. Tarihçiler, mahkeme kayıtlarında tutum değişikliklerine sık sık rastlamıştır. Özellikle İngiltere'de yaşananların kayıtları iyi tutulmuştu. Surrey'de 1722 ila 1802 arasında, yeni doğan cinayetleriyle suçlanan bütün zanlılar ya tahkikat heyetleri tarafından beraat ettiriliyor ya da mahkeme jürileri tarafından suçsuz bulunuyordu. Bu suça karşı gittikçe artan adli hoşgörü diğer yerlerde de yaygınlaşmaya başlamıştı. Württemburg mahkemeleri 1748'den önceki otuz yıl içerisinde on beş kadını idam etmiş olmasına rağmen, 1748 ila 1787 arasındaki kırk yılda sadece üç kadını idam etmişti.

Mahkemeler yeni doğan cinayetlerine karşı Batı hukukunu bugün de şekillendiren bir yaklaşım benimsemişken, 18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyılın ilk yarısında başka gelişmeler bu suçun işlenme oranlarının azalmasını sağladı. Evlilik dışı cinsel ilişkilerin suç olmaktan çıkartılması, devlet yetkililerinin de özellikle Almanya'da askere alınmaya uygun bütün vatandaşların, piç veya değil, ulusal refahı artırdığı yönünde kendi tavırlarını ortaya koyması, evlilik dışı hamileliklere sürülen lekenin yavaş yavaş küçülmesine sebep oldu. Aynı zamanda doğum kontrol tekniklerinin yaygınlaşması, istenmeyen çocukların sayısının sınırlanmasını mümkün kılarken, yetimhanelerin ve benzer kurumların açılması yine de istenmeden doğmuş çocuklara sığınabilecekleri bir

yer sağladı. Bu nedenlerle, incelediğimiz dönemin sonuna yaklaşıldıkça yeni doğan cinayetlerinin işlenme sıklığında kaydadeğer bir azalma başlamıştı, dolayısıyla bu suç, modern çağdan ziyade erken modern çağın özelliklerinden biridir.

Kişiler arasındaki ilişkilerin bizim incelediğimiz çeşitli veçhelerinde şiddetin egemen olması, erken modern Avrupa'nın aslında şiddet dolu bir yer olduğunun göstergesidir; bu da bizim modern toplumumuzun görece daha güvenli olduğunu gösteriyor. 500 yıl önce hanelerin, hanların, işyerlerinin ve sokakların hepsi kişiler arası şiddettin üretildiği yerlerdi. Beşinci Bölüm'de ritüelleşmiş toplu şiddetin de erken modern dönemin bir özelliği olduğunu göreceğiz.

ÖNERİLEN OKUMALAR

Alloza, Angel J, "Crime and Social Change in Eighteenth-Century Madrid", *International Association for the History of Crime and Criminal Justice Bulletin,* sayı 19, 1994, s. 7-19.

Bashar, Nasife, "Rape in England between 1500 and 1700", *The Sexual Dynamics of History: Men's Power, Women's Resistance* içinde, Londra: Pluto Press, 1983, s. 28-42.

Beattie, J. M., *Crime and the Courts in England, 1660-1800*, Princeton: Princeton University Press, 1985.

Brownmiller, Susan, *Against Our Will: Men, Women, and Rape,* New York: Simon and Schuster, 1975.

Cameron, Ian, *Crime and Repression in the Auvergne and the Guyenne, 1720-1790* Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Casey, James, "Household Disputes in Early Modern Andalusia", *Disputes and Settlements: Law and Human Relations in the West* içinde, John Bossy (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1983, s. 189-217.

Castan, Nicole, *Les criminels de Languedoc: Les exigencies d'ordre et les voies du ressentiment dans une societe pre-revolutionnaire (1750-1790),* (Toulouse: Association des publications de l'Universite de Toulouse-Le Mirail, 1980.

Castan, Yves, *Honnêteté et relations sociales en Languedoc, 1715-1780*, Paris: Plon, 1974.

Clark, Anna, "Humanity in Justice: Wifebeating and the Law in the Eighteenth and Nineteenth Centuries", *Regulating Womanhood: Historical Essays on Marriage, Motherhood and Sexuality* içinde, Carol Smart (ed.), Londra: Routledge, 1992, s. 187-205.

Cockburn, J. S., "Patterns of Violence in English Society: Homicide in Kent, 1560-1985", *Past and Present* 130, 1991, s. 70-106.

Cohen, Elizabeth S., "Honor and Gender in the Streets of Early Modern Rome", *Journal of Interdisciplinary History* 12, 1972, s. 597-625.

Cohen, Thomas V., "The Lay Liturgy of Affront in Sixteenth-Century Italy", *Journal of Social History* 25, 1992, s. 857-77.

Dobash, Russell P. ve R. Emerson Dobash, "Community Response to Violence against Wives: Charivari, Abstract Justice and Patriarchy", *Social Problems* 28, 1981, s. 563-81.

Dolan, Frances, *Dangerous Familiars: Representations of Domestic Crime in England, 1550-1700*, Ithaca: Cornell University Press, 1994.

Emsley, Clive ve Louis A. Knafla (ed.), *Crime History and Histories of Crime: Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History*, Westport, CT: Greenwood Press, 1996.

Fairchilds, Cissie, *Domestic Enemies: Servants and their Masters in Old Regime France*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1984.

Farge, Arlette, *Fragile Lives: Violence, Power and Solidarity in Eighteenth-Century Paris*, Carol Shelton (çev.), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993.

Farr, James R., *Authority and Sexuality in Early Modern Burgundy (1550-1730)*, Oxford: Oxford University Press, 1995.

Ferraro, Joanne M., "The Power to Decide: Battered Wives in Early Modern Florence", *Renaissance Quarterly* 48, 1985, s. 492-512.

Fletcher, Anthony, *Gender, Sex and Subordination in England, 1500-1700*, New Haven: Yale University Press, 1995.

Forbes, Thomas R., "Deadly Parents: Child Homicide in Eighteenth –and Nineteenth– Century England", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 1986, s. 175-99.

Franke, Herman, "Violent Crime in the Netherlands: A Historical-Sociological Analysis", *Crime, Law and Social Change* 21, 1994, s. 73-100.

Garrioch, David, "Verbal Insults in Eighteenth-Century Paris", *The Social History of Language* içinde, Peter Burke ve Roy Porter (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 104-19.

Gaskell, Malcolm, *Crime and Mentalities in Early Modern England*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Greenshields, Malcolm, *An Economy of Violence in Early Modern France: Crime and Justice in the Haute Auvergne, 1587-1664*, University Park: Pennsylvania State University Press, 1994.

Heijden, Manon van der, "Women as Victims of Sexual and Domestic Violence in Seventeenth-Century Holland: Criminal Cases of Rape, Incest, and Maltreatment in Rotterdam and Delft", *Journal of Social History* 33, 2000, s. 623-44.

Hoffer, Peter C. ve N. E. H. Hull, *Murdering Mothers: Infanticide in England and New England, 1558-1803*, New York: New York University Press, 1981.

Jackson, Mark, *New-Born Child Murder: Women, Illegitimacy and the Courts in Eighteenth-Century England*, Manchester: Manchester University Press, 1996.

Jansson, Arne, *From Swords to Sorrow: Homicide and Suicide in Early Modern Stockholm*, Stockholm: Almqvist and Wiksell, 1998.

Johansen, Jens Chr. V, "Falster and Elsinore, 1680-1705: A Comparative Study of Rural and Urban Crime", *Social History* 15, 1990, s. 97-109.

Johnson, Eric A. ve Eric H. Monkkonen (ed.), *The Civilization of Crime: Violence in Town and Country since the Middle Ages*, Urbana: University of Illinois Press,

1996.

Kloek, Els, "Criminality and Gender in Leiden's Confessieboeken, 1678-1794", *Criminal Justice History* 11, 1990, s. 1-29.

Leboutte, Rene, "Offense Against Family Order: Infanticide in Belgium from the Fifteenth through the Early Twentieth Centuries", *Journal of the History of Sexuality* 2 (1991), s. 159-85.

Lis, Catharina ve Hugo Soly, *Disordered Lives: Eighteenth-Century Families and their Unruly Relatives*, Alexander Brown (çev.), Cambridge: Polity Press, 1996.

Malcolmson, R. W., "Infanticide in the Eighteenth Century", *Crime in England, 1550-1800* içinde, J. S. Cockburn (ed.), Princeton: Princeton University Press, 1977, s. 187-209.

Osterberg, Eva, "Violence among Peasants: Comparative Perspectives on Sixteenth –and Seventeenth– Century Sweden", *Europe and Scandinavia: Aspects of the Process of Integration in the Seventeenth Century* içinde, Goran Rystad (ed.), Lund: Scandinavian University Books, 1983, s. 257-75.

_____ , ve Dag Lindström, *Crime and Social Control in Early Modern Swedish Towns*, Upsala: Acta Universitatis Upsaliensis; Almqvist and Wiksell International tarafından dağıtılmaktadır, 1988.

Perry, Mary Elizabeth, *Crime and Society in Early Modern Seville*, Hanover, NH: University Press of New England, 1980.

_____ , *Gender and Disorder in Early Modern Seville*, Princeton: Princeton University Press, 1990.

Phillips, Roderick, *Putting Asunder: A History of Divorce in Western Society*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Porter, Roy, "Rape - Does it Have a History?", *Rape* içinde, Sylvana Tomaselli ve Roy Porter (ed.), Oxford: Basil Blackwell, 1986, s. 216-36.

Roper, Lyndal, *The Holy Household: Women and Morals in Reformation Augsburg*, Oxford: Oxford University Press, 1989.

_____ , "Will and Honour: Sex, Words and Power in Criminal Trials", *Radical History Review*, 1989, s. 45-71.

Rousseaux, Xavier, "Crime, Justice, and Society in Medieval and Early Modern Times: Thirty Years of Crime and Criminal Justice History: A Tribute to Herman Diederiks", *Crime, histoire et societes/Crime, History and Societies* 1, 1997, s. 87-118.

_____ , "Criminality and Criminal Justice History in Europe, 1250-1850: A Select Bibliography", *Criminal Justice History* 14, 1993, s. 159-81.

Rublack, Ulinka, *The Crimes of Women in Early Modern Germany*, Oxford: Oxford University Press, 1999.

Ruff, Julius R., *Crime, Justice and Public Order in Eighteenth-Century France: The Senechaussees of Libourne and Bazas, 1696-1789*, Londra: Groom Helm, 1984.

Ruggiero, Guido, *The Boundaries of Eros: Sex Crime and Sexuality in Renaissance Venice*, Oxford: Oxford University Press, 1985.

_____ , *Violence in Early Renaissance Venice*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1980.

Sharpe, James A., *Crime in Early Modern England, 1550-1750*, 2. baskı, Londra:

Longman Publishing, 1999.

_____ , *Defamation and Sexual Slander in Early Modern England: The Church Courts at York*, York: Bothwick Papers, sayı: 58, tarih belirtilmemiş.

_____ , "Domestic Homicide in Early Modern England", *The History Journal* 24, 1981, s. 89-108.

Soman, Alfred, "Anatomy of an Infanticide Trial: The Case of Jeanne Bartonnet (1742)", *Changing Identities in Early Modern France* içinde, Michael Wolfe (ed.), Durham: Duke University Press, 1997, s. 248-72.

Spierenburg, Pieter, "Faces of Violence: Homicide Trends and Cultural Meanings: Amsterdam, 1431-1816", *Journal of Social History* 27, 1994, s. 701-16.

_____ , "How Violent Were Women? Court Cases in Amsterdam. 1650-1810", *Crime, histoire et societes/ Crime, History and Societies* 1, 1997, s. 9-28.

_____ , "Knife Fighting and Popular Codes of Honor in Early Modern Amsterdam", *Men and Violence: Gender, Honor, and Rituals in Modern Europe and America* içinde, Pieter Spierenburg (ed.), Columbus: Ohio State University Press, 1998, s. 103-27.

Strocchia, Sharon T, "Gender and the Rites of Honour in Italian Cities", *Gender and Society in Renaissance Italy* içinde, Judith C. Brown ve C. Davis Robert (ed.), Londra: Longman Publishers, 1998, s. 39-60.

Symonds, Deborah A., *Weep Not for Me: Women, Ballads, and Infanticide in Early Modern Scotland*, University Park: The Pennsylvania State University Press, 1997.

Trexler, Richard C., "Infanticide in Florence: New Sources and Results", *Dependence in Context in Renaissance Florence* içinde, Richard C. Trexler (ed.), Binghamton, NY: Medieval and Renaissance Texts and Studies, 1994, s. 203-24.

Vigarello, Georges, *Histoire du viol, XVIe-XXe siècles*, Paris: Editions du Seuil, 1998.

Wrightson, Keith, "Infanticide in Earlier Seventeenth-Century England", *Local Population Studies* 15, 1975, s. 10-22.

_____ , "Infanticide in European History", *Criminal Justice History* 3, 1982, s. 1-20.

5 | TOPLU RİTÜEL ŞİDDET

"Aynası iştir kişinin lafa bakılmaz" sözü hepimizin aşina olduğu eski bir deyiştir. Kişiler arası ilişkiler konusunda bir gerçeği yansıtır, ancak bundan daha fazlasını da ifade eder; bize, hareketlerimizin sözsüz bir iletişim aracı olduğunu hatırlatır ve bu iletişim şekli bir birey olarak kim olduğumuzu ve bizi şekillendiren kültürel güçleri ifşa eder çoğunlukla. Kolektif davranışlar da bu davranışları üreten toplum hakkında pek çok şey söyleyebilir. Bunun farkında olan tarihçiler ve kültürel antropologlar son yıllarda, ritüel grup davranışı diyeceğimiz alanla ilgilenmeye başladılar.

Ritüel davranışlar neredeyse içgüdüsel olarak tekrarladığımız eylemleri kapsar ve dolayısıyla toplumun bize öğrettiği davranışları yansıtırlar. Ritüeller hayli semboliktir; dinsel inançları, siyasi ideolojileri, toplum normlarını ve verili bir kültürel hayatın diğer veçhelerini dışa vururlar. Bu bölümde, erken modern toplumun özellikle şiddetle bağdaşan ritüellerini inceleyeceğiz. Erken modern dönemde genç erkek çetelerinin davranışlarında ve dönemin festival hayatında bulunan şiddet ritüellerini arayacağız. Göreceğimiz üzere; ritüel şiddette, kurbanlarına fiziksel zarar verirken bu genellikle sırf acı verme amacının ötesinde sebeplerle yapılıyordu. Ritüel şiddet, davranış standartlarına karşı çıkanlara zarar vererek ya da onları rezil ederek insanları bu standartlara uymaya zorluyor ve zaman zaman da toplumun hoşgörüsünün sınırlarını sınıyordu.

GENÇ ERKEK ÇETELERİ

Shakespeare'in *Romeo ve Juliet* eserindeki ergen âşıklar imgesinin aksine, erken modern dönemde Avrupalıların çoğu nadiren genç yaşta evleniyordu. Bunun yerine, genellikle yirmili yaşların ortasında ya da sonuna doğru evlenmiş görünüyorlar. Örneğin 16. ve 17. yüzyıl İngilteresinden

alınan örnek nüfus kümeleri, erkekler için ilk evlilik yaşı ortalamasını bazı bölgeler için yirmi sekiz olarak belirlemiştir. Sonuç itibariyle evlilik, yeni bir hane kurmak demekti ve bu en azından küçük bir servet birikimini ya da bir miras hakkının tanınmasını gerektirmekteydi. Ekonomik koşullar kötüye gittiğinde ve bu paranın toparlanmasını sağlayacak kaynaklara ulaşmak zorlaştığında, ilk evlilik için ortalama yaş da yükseliyordu. Örneğin, Fransa'da 18. yüzyılın büyük kısmında olan buydu. Dolayısıyla erkekler için "gençlik", yani buluğ çağıyla evlilik arasındaki dönem, neredeyse 10-15 yıla uzayabiliyordu. Bu yüzden de genç adamlar bu dönemde kimliklerini bir aile reisi olmaktan ziyade köylerindeki, şehirlerindeki ya da mahallelerindeki genç erkek çetelerinin bir üyesi olarak şekillendiriyordu. Erken modern Batı Avrupa'nın büyük kısmında iyi kötü örgütlenmiş bu çetelere genellikle kilise hiyerarşisiyle dalga geçmek için "başrahip" dedikleri seçilmiş liderler başkanlık ediyordu. Biz de bu çetelere Güney Fransa'da da denildiği gibi "gençlik manastırı" diyeceğiz.[1]

Bu manastırlar kimliklerini kendi toplumları içinde yerine getirdikleri birtakım işlevlerden türetiyordu; pek çoğu da hayattaki şiddetin ritmine katkıda bulunuyordu. Genelde yerel toplumsal seçkinlerin oğullarının liderlik ettiği bu çetelerin temel işlevi, yerel ahlakı ve evlilikleri takip etmekti. Genç erkekler, yöredeki genç kadınların evliliğe elverişli olmasını etkileyen her olaya karşı çok ilgiliydi ve uygun görmedikleri eşleşmelerde kaba bir adalet dayatmaya hazırdılar. Köy gençlerinin sembolik yetki alanına sahiptiler ve evlenme yaşı gelmiş genç kadınların evlerinin önlerine onların karakterini ve evlenmeye uygun olduklarını belirten dar yapraklı ispir çiçeği ya da başka semboller koyarlardı. Ayrıca bu genç kadınlardan bazılarının evliliklerine itiraz haklarının olduğunu da farz ederlerdi. Örneğin, yörede evlenebilecek kadın havuzunu daralttığı için dışarıdan birisiyle evlenilmesini hoş karşılamazlardı. Özellikle yaş farklarının fazla olduğu evliliklere karşı çıkıyorlardı, daha da özelinde yaşlı dulların genç kadınlarla evlenmesine karşıydılar; çünkü yörede yaşıtlarından bir erkekle evlenebilecek kadınlardı bunlar. Muhalefetleri sembolik olabiliyordu, örneğin evlenmek için kiliseye giden çiftin önüne engel koymak ve ancak gelinin ya da damadının babasının yaptığı küçük bir ödemeyle barışçıl şekilde engeli kaldırmaya razı olmak gibi. Bu, muhalefetin çok daha gürültülü bir curcunaya dönüştüğünde

[1] Natalie Z. Davis, "The Reasons of Misrule", *Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays* içinde, Stanford: Stanford University Press, 1975, s. 97-123.

oluyordu.

İtalya'nın pek çok bölgesinde *mattinata*, Piemonte'de *zabramari*, Endülüs'te *vito*, İngiltere'de "kaba müzik" olarak bilinen bu curcuna (*charivari*); tencere tava tangırdatarak yapılan kabasaba bir müzik gösterisiydi (Felemenkçe adı, *ketelmusik* [tencere müziği] tam da curcunanın özünü yansıtır). Genç adamlar bazen bu kakofoniye, kedilerin kuyruğunu çekerek ya da bu hayvanlara başka türlü eziyet ederek onların çığlıklarını da katıyordu. Aslında Almanya'nın büyük bölümünde curcuna *Katzenmusik* (kedi müziği) ve Burgonya'da *faire le chat* (kedi bağırtmak) olarak bilinirdi. Gençler curcunayı çiftlerin evlendiği gece pencerelerinin altında yapardı ve belki müteakip gecelerde de devam ederlerdi. Sıklıkla bu olay tehditkâr bir hal alırdı; çünkü gençler çoğunlukla ateşli silah taşır ve silahlarıyla havaya ya da çiftin evine ateş ederlerdi. Böyle bir güç gösterisiyle, delikanlılar bu konularda yetkilerinin olduğu iddiasını ortaya koyar ve kurbanlarının savunmasız olduklarını hatırlatırlardı. Yine de kurbanların bu tacizleri hoş karşılaması beklenirdi. Delikanlılara hediye olarak verilen para ya da evli çiftten veya ailelerinden gelen yiyecekler gürültüyü dindirirdi. Ancak gururu kırılmış bir damadın sinirlenip tacizcilerin üzerine ateş açması da duyulmamış değildi.

Gençlik manastırları benzer ritüelleri, erkek davranış kalıplarının dışına çıkıp karısının egemenliğini kabul eden kocalara ders vermek için de gerçekleştiriyordu. Delikanlılar; kocanın kılığına girmiş birini, temsili bir kuklasını ya da bazen adamın kendisini bir eşek, at ya da kazığın (İngiltere'de *stang* denirdi) üstüne ters bindirip bu aykırı davranışı temsilen kasabada gezdirirdi. Genellikle kafasına boynuz da takarlardı; çünkü geleneksel olarak boynuz, kocanın karısı tarafından aldatılmasıyla bağdaştırılırdı. Bu geçit törenine bazen kaba bir müzik eşlik eder, adamı ya da kuklayı değneklerle veya İngiltere'de kadınların sütün kaymağını almak için kullandıkları kepçeyle [*skimmington*] döverlerdi. Bu eylem Fransa'da *assuade* ve İngiltere'de "kepçeye binmek" [*riding the skimmington*] ya da "kazık binişi" [*stang-ride*] adıyla biliniyordu. Bütün bunların sembolizmi, erkek egemen bir toplumda ilişkilerin doğasının tersine dönüp bir kocanın yıldırılmasının olağandışı olarak algılanmasını vurgular. Bazen İngiltere'de kocasına baskın çıkan kadınları genç erkekler göletlere atardı. Her yerde delikanlılar sıklıkla ateşli silah ya da benzeri silahlar taşıyordu ve böylece kurbanlarını bu rezaletlere boyun eğmeye zorlarlardı.

Cemaat ahlakının ihlali de halkın gözü önünde gerçekleştirilen bu gençlik faaliyetlerinin sayıca patlamasına yol açabiliyordu. Gençler kendi yaşıtları arasındaki evlilik öncesi cinsel ilişkiyi nadiren cezalandırı-

yordu; ancak cemaat kurallarının başka şekilde ihlali onları özellikle festival zamanlarında hazır bir seyirci kitlesinin önünde harekete geçiriyordu. Fransa'nın Languedoc bölgesinde ve İtalya'da yaygın bir gelenek, gençlerin zina yapan kadın ve erkekleri hatta zaman zaman fahişeleri bir yandan kırbaçlarken bir yandan da çıplak ya da yarı çıplak sokaklar boyunca koşmaya zorlamasıydı. Erken modern Brescia'da ironik bir şekilde gençler Bakire Yortusu'nda fahişeleri koşmaya zorlardı ve 17. yüzyılda Londra'da çıraklar genelevlere saldırırdı.

Gençler başka geleneklerin de ihlal edilmesine tepki gösterirdi. Dolayısıyla 1618'de İngiltere'de, Trent civarındaki Burton'da bir kalabalık, ellerinde tencere-tava, davul ve zillerle William ve Margaret Cripple'ı yataklarından çıkarıp kasaba meydanına kadar sokaklarda sürükledi ve burada Cripple çifti suçlulara yapılan eziyete maruz kaldı. Kalabalığa göre çift, karı-koca değildi, kardeştiler. Çiftin ilişkisini resmen araştırmak imkânsız hale geldi, çünkü olaydan sonra çift, kasabayı dönmemek üzere alelacele terk etti. Erken modern dönem curcunalarındaki pek çok kalabalık gibi bu da içinde polis memurunun da bulunduğu yerel seçkinleri barındırıyordu.

Her ne kadar bu curcuna ritüelleri, çok az kişinin hareketlerini takip edebilecek kadar komşusunu tanıdığı büyüyen şehirlerin anonimliği altında yok olsa da, güney batı Fransa gibi kırsal kesimlerde 20. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürdüler. Curcuna sadece tuhaf bir halk geleneği değildi; gençlerin kendi ahlak kurallarını kurbanlarına dayattığı bir çeşit kaba adaletti. Güç kullanımı bu sürece içkindi, çünkü kurbanlar böylesine rezil edilmeye pek gönüllü olmuyordu ve dolayısıyla şiddet sık sık bu curcunalarda karşımıza çıkan bir öğeydi.

Gençlik manastırlarının ikinci işlevi, üyelerine geleneksel eril özellikleri aşılamaktı. Bu ideallerin merkezinde cesaret vardı ve bunun, kamuya açık kahramanlık gösterileri ve tehlikeye atılmakla kanıtlanması gerekiyordu. Gençler genellikle kasaba kasaba gezip rakip kasabalardan gençlerle dövüşmek için fırsat arardı. Sakatlayıcı yaralanmalar hatta bazen ölüm, bu dövüşlerin sonuçlarındandı. Bu kavgaların çoğu festival zamanlarında karanlık çöktükten sonra meydana gelirdi, ama tehlikeli zamanlarda gençlerin gücü ve taşkınlığı işe yarayabiliyordu. Gençlik manastırları bazen, İspanyol Felemenki'ndeki Nivelles'de ve daha birçok yerde olduğu gibi milis ya da ek polis gücü olarak görev yapıyordu.

Son olarak, gençlik manastırları sık sık yerel festivaller düzenliyordu. Manastırlar, komşu kasabadaki gençlerle düzenlenen yarışlar da dahil, Karnaval (Büyük Perhiz öncesi yapılan festival) ve diğer festivallerdeki etkinliklere destek veriyordu. Fransa'nın bazı bölgelerinde Büyük

Perhiz'in başlangıcında *fête des Brandos*'u [meşaleler festivali] sahneliyorlardı ki bu, ateşe verilmiş saman yığınlarını kasaba boyunca taşımak ve bereketi sağlamak için dans edip zıplamayı içeren bir gösteriydi. Ölüleri Anma gününde de zilleri onlar çalıyordu. Bu etkinliklerin maliyetini cemaat üyelerinden para ve hediyeler toplayarak karşılıyorlardı. Her ne kadar pek çok aile reisi kendi gençliklerini hatırlayıp para toplayanlara gönüllü olarak yardım etse de, gözdağının bu sürecin bir parçası olduğu açıktı. Kendi zenginliklerine uygun katkıda bulunmayanların mallarına ya da kendilerine zarar verilebiliyordu.

KARNAVALLAR VE FESTİVALLER

Dönemin tarım ve dinî takvimiyle şekillenen ve sıklıkla gençlik manastırları tarafından sahnelenen festival kutlamaları, erken modern dönemde her kadın ve erkeğin hayatında bir soluklanma yaratıyordu. Bir tarihçi, bu dönemde insanların muhtemelen gündelik hayatlarını son festivalin canlı hatıralarını düşünerek ve önlerindeki kutlamayı iple çekerek geçirdiklerini söylemişti. Bu tarz kutlamalar pek çoktu. Aslında 17. yüzyılda Bourdeaux'da yerel sinod tarafından tanınan büyük dinî bayramlardan kendi halinde yerel kutlamalara kadar sayıları yüze ulaşan dinî tören vardı; ayrıca çeşitli ibadetler ve hac da insanları bir araya getiriyordu.

Genellikle dinî ve resmî yetkililerin gözünde bu bayramlar ve kutlamalar dindarlığın bir göstergesi olmaktan ziyade aslında tehlikeli olaylardı. Din bakımından, incelediğimiz dönemde bile bunlar bütünüyle Hıristiyan âdeti değildi ve Trento Konsili uyarınca Katolik kilisesinin de Protestan reform hareketinin de karşı çıktığı Hıristiyanlık öncesi öğeler içeriyorlardı. Kamu düzenini düşünen resmî yetkililere göre bu kutlamalar şiddet için kılıf oluşturuyordu. Bu törenlerin pek çoğu, seçkin yöneticilerin gözüne tehlikeli görünen bir sembolizm içeriyordu. Bu, Kitabı Mukaddes'ten alıntılanan "birinci olan sonuncu, sonuncu olan birinci olmalıdır" sözüne dayanarak toplumsal hiyerarşinin ters yüz edildiği bir sembolizmdi. Bu tehlikeyi erken modern Katolik Avrupa'da dinî yıl takvimine uyan kutlamalarda görebiliriz.

Dinî yıl takvimi; Advent'le, Noel'in neşeli beklentisinden tamamen yoksun olmayan bir dua ve kefaret mevsimiyle açılırdı. Noel, yeme ve içmeyle geçen on iki günlük bir kutlama dönemiydi; bu kutlamaların zirve yaptığı günlerden biri 28 Aralık'tı. Kral Hirodes'in masumları katletmesini Hıristiyanlar da anıyordu. Bu dinsel tören, erken modern İngiltere'de Çocuk Piskopos Festivali; Fransa, Almanya ve İspanya'da Budalalar Bayramı haline gelmişti. Genç din adamları tarafından dü-

zenlenip Baküsvari kutlamalarla öne çıkan bu yortuda, kilise ayinleriyle ve din adamlarının görevleriyle dalga geçen genç din adamları arasından bir Budalalar Piskoposu seçilirdi. Ayrıca bu yortu, yeni yılda tarlaların ve evliliklerin bereketli olması için yapılan Hıristiyanlık öncesi ayinler için de bir fırsattı.

Karnaval hemen Noel'in ardından Venedik'te Aziz Stephan gününde (26 Aralık) başlar ve Mardi Gras[2] ya da Günah Çıkarma Salısı'nda tepe noktasına ulaşırdı ki bu da Kül Çarşambası'yla Büyük Perhiz'in arifesine denk geliyordu. Karnaval kelimesi muhtemelen eski İtalyanca *carnelevare*, "eti ayırmak" kelimesinden gelmektedir; ama bu ifadeye pek çok farklı anlam yükleyebiliriz. Paskalya'dan önce kırk gün boyunca süren Büyük Perhiz, günah çıkarma, dua etme ve oruç tutma dönemiydi. Karnaval da dolayısıyla Büyük Perhiz boyunca sürecek uhrevi zorluklardan önceki son festival ve kutlama zamanıydı. Karnaval zamanında et bol olurdu, çünkü erken modern dönemde köylüler sonbahar hasadının ürünleri tükendiğinden yeni yılın ilk aylarında birçok besi hayvanı keserdi. Bu et bolluğu evlilik merasimleri gibi diğer kutlamaları da desteklerdi, özellikle Advent ile Büyük Perhiz (daha önce de gördüğümüz gibi bu mevsimlerde Katolikler evlenemezdi) arasındaki aylarda. Bu yüzden et yemek Karnavalın ayrılmaz bir parçasıydı ve kasaplar da sembolik açıdan önemli bir rol oynardı. Kasaplar loncası Nürnberg'deki Shembartlauf karnavalını tertiplerdi ve 1583'teki Königsberg karnavalının geçit töreninde kasaplar 200 kiloluk bir sosisle yürümüştü.

"Et" elbette aynı zamanda Katoliklere Büyük Perhiz boyunca yasaklanan cinsel birleşme anlamına da gelebilir. Karnaval bu yüzden zorunlu perhiz öncesi cinsel serbestliğe izin verildiği bir dönemdi. Sembolik olarak, Karnaval maskesi tasarımcıları uzun fallus benzeri burunlar kullanırdı. Somut olarak ise, Fransız nüfus araştırmacıları Karnaval döneminde hem meşru hem de gayri meşru hamileliklerin arttığını ortaya çıkarmıştır. Hiç kuşkusuz ki bunlar tarım takviminin kadim yönlerine ve Hıristiyanlık öncesi ilkel bereket ayinlerine dayanıyordu, çünkü baharın başlangıcı aynı zamanda ekim zamanıydı.

Karnaval en yaygın olarak Güney Avrupa'da kutlanırdı, belki de kışın sonu ve baharın başlangıcında havanın kuzey ülkelerine göre dışarıda kutlama yapılmasına buralarda daha elverişli olduğundan olsa gerek.

---

[2] Aslen Fransızlarca benimsenmiş bir tür Katolik âdetidir. Büyük Perhiz (Lent) olarak adlandırılan ve Hıristiyanların 40 gün boyunca alkol, tatlı ve hayvani gıdalar yemeyerek geçirdikleri büyük perhizden önceki salı günü son kez bu yiyecek içeceklerin serbest olduğu gün; festival havasında kutlanır —*ed. notu.*

Ancak kuzey Avrupalılar da bahar ve yaz festivallerini güney Karnavallarındaki pek çok öğeyi kullanarak kutluyordu. Aslında Karnaval prototip bir festivaldi, içerdiği tüm kutlama ve temalar, yılın diğer zamanlarında tekrar tekrar ortaya çıkardı. Süslenmiş arabalarla yapılan geçit törenleri, maskeli balolar, müzik, şenlik ateşleri, şiir resitalleri, oyunlar ve elbette ziyafet ve içki vardı.

Karnavalın ve beraberinde getirdiği karışıklıkların tehlikesi büyüktü. Mikhail Bakhtin bu tehlikeyi şöyle gözlemlemiştir: "Karnaval, insanlar tarafından seyredilen bir gösteri değildir; insanlar onun içinde yaşarlar, herkes ona katılır, zira karnaval fikrinin kendisi bütün insanları kucaklar... Karnaval zamanında hayat sadece onun yasalarına tabidir; yani onun kendi özgürlüğünün yasalarına."[3] Karnaval bir izin zamanıydı ve karnavalın öğeleri tüm festivallere sirayet etmişti. Bedenle ilgili sınırlar, cinsel serbestlik izni karşısında yıkılırdı. Mekânsal sınırlar da festival hayatının kamusal alanın sınırlarını ihlal edip özel mülke girmesiyle yıkılırdı, aynı İngiliz çifti Crippleların evine zorla giren kalabalığın yaptığı gibi. Belki de en kaygı verici olanı sosyal hiyerarşilerin sarsılmasıydı; genellikle budalanın biri festivalin "kralı" olarak taç giyiyordu ve en azından sembolik olarak sonuncu, birinci oluyordu.

Şenliğe katılanlar başka davranış normlarını da yerle bir ediyordu. Festivaller sıklıkla kutsal olanla dalga geçiyordu ve kutlamalara katılanlar normalde kibar konuşma içinde nadiren duyulacak açık saçıklıkta küfürler, lanetler ve müstehcen sözler söylüyordu. Kutlamalara içkin şiddet tehdidini daha da büyüten, Güneybatı Fransa gibi Avrupa'nın bazı yerlerinde insanların lonçalarıyla veya kardeşlik dernekleriyle beraber yaptıkları silahlı yürüyüş âdetiydi. Sık sık şiddet patlak verirdi; bir İngiliz ziyaretçinin bildirdiğine göre 16. yüzyılın ikinci yarısında Venedik'te sadece Günah Çıkarma Salısı'nda on yedi kişi ölmüştü. Neredeyse her yerde Karnaval sembolik ve bir hayli imalı şiddet eylemleriyle sona erer di ki bu, Karnavalı temsil eden bir kuklanın bir çeşit idamı oluyordu. Bu yüzden, Fransa'nın Normandiya, Abruzzi, Ardennes, Saintonge ve Aunis bölgelerinde kutlamacılar bir Karnaval imgesini yakardı. Katalonya'daki Lerida'da ve yukarı Brötanya'da insanlar bu imgeleri gömerdi. Provence, Savabya ve Franche Comté'de çoğunlukla imgeler sembolik olarak taşlanıp başları kesilmeden önce taklit mahkemelerde yargılanırdı. Başka yerlerde ise sembolik olarak boğulmaları için imgeler nehirlere atılırdı.

---

[3] Mikhail Bakhtin, *Rabelais and his World,* İngilizceye çeviren Helene Iswolsky, Cambridge, MA: MIT Press, 1968, s. 26 [Türkçesi için bkz. *Rabelais ve Dünyası,* Çiçek Öztek (çev.), Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 33-34].

Karnavalın bu ritüel ölümü elbette erken modern dönemde Avrupalıları Büyük Perhiz'in yasaklarına, Paskalya ibadetlerine ve baharda Yakarış Günleri dualarına (25 Nisan Aziz Markos Günü ve Yükseliş Perşembesi[4] öncesindeki üç gün) hazırlıyordu. Ancak bahar ve yaz, karnavalvari pek çok kutlamayı da beraberinde getiriyordu. Dinî açıdan Aziz Petrus ve Aziz Yuhanna yortularının kutlanması anlamına gelen Mayıs Günü (1 Mayıs); pek çok yere mayıs direklerinin dikilmesi, dans, içki ve cinsel serbestlik anlamına geliyordu; çünkü gençler "mayıs toplamak" için ağaçlıklara giriyordu; Hıristiyan din adamları tarafından hoş karşılanmayan Hıristiyanlık öncesi etkinliklerdi bunlar. Bazen Yakarış Günleri, Mayıs kutlamalarıyla çakıştığından erkeklerin kadın kılığına girmesi gibi müstehcen hareketler bu döneme zarar verebiliyordu. Paskalyadan sonraki yedinci pazara rastlayan Pentikost,[5] kutlamacıların daha da uzun süre düzensizlik yaratmasına sebep oluyordu. Benzer davranışlar Vaftizci Yahya yortusunda ya da yaz ortası şenliklerinde de (24 Haziran) görülürdü. Kuzey Avrupa'nın çoğunda zahiri bir bereket ayini olarak kutlanan bu günde gençler arınmak için nehirlerde yıkanır ve yaz gündönümü zamanı, cinsel kudret için şenlik ateşlerinin üzerinden atlarlardı ki bu maskaralıklar dinî bir ayine pek de benzemiyordu. Hatta Fransa, Chaumont'da kutlamalara katılanlar Şeytan kılığına girip kalabalığın üzerine havai fişek atarlardı.

Yaz sonunda ve sonbahar başında hasat ve bereketle ilişkili başka festivaller ortaya çıkardı. Örneğin Bologna'da, Aziz Bartolomeus yortusunda (25 Ağustos) ziyafetler verilir, içkiler içilir ve domuz boğazlama ritüelleri yapılırdı. Benzer davranışlar kilit sonbahar kutlamalarında da görülürdü. Günümüzde dindar Katolikler tarafından mezarlık ziyaretleri ve ölmüşlere okunan dualarla geçirilen Meçhul Azizler ve Ölüleri Anma Günleri (1 ve 2 Kasım) erken modern dönemde Avrupalılar için yaşamın dans, içki ve spor yarışmalarıyla onandığı gayet dünyevi kutlamalar anlamına geliyordu.

Bu dinî yıl takvimini başka olaylar da doldururdu. Bir piskoposun ziyareti, gezgin bir vaiz, yöreden geçen hacılar büyük kalabalıkları toplar ve sıklıkla dinî törenleri andıran bir kutlama havası yaratırlardı. Ne büyüklükte olursa olsun her dinî cemaat kiliselerinin açılışının yıldönümünü İngiltere'de *wake* (uyanış), Fransa'da *ducasse*, Alçak Ülkeler'de

---

[4] Yükseliş Perşembesi: Paskalyadan sonraki kırkıncı gün İsa'nın dirilip göğe yükselişinin anısına kutlanan gün —*ed. notu.*

[5] Pentikost: Kutsal Ruh'un havarilere inişi anısına kutlanan Paskalyadan sonraki ellinci gün —*ed. notu.*

kermis adı verilen çılgın festivallerle kutlardı. Panayırlar genelde dinî törenlere denk gelir ve kutlama, karışıklık ve daha sonra göreceğimiz gibi, şiddet için ilave fırsatlar sunardı. Örneğin Fransa'nın Angoumois bölgesinde 18. yüzyılda 450 kadar yerel ve bölgesel panayır vardı. Karnavalımsı motifler; kralın ziyareti, zafer kutlamaları ve hatta düğünler gibi daha laik törenleri de istila ediyordu.

Protestan Reformasyonu, bu festival takvimini İngiltere'de, Fransa ve Almanya'nın bazı bölgelerinde ve İskandinavya'da biraz değiştirdi. Bu Reform, Protestan ve Katolik din adamlarından bu festivallere gelecek saldırıyı da önceden bildiriyordu; bu saldırılara daha sonra değineceğiz. Nürnberg gibi pek çok yerde reform kendine yandaş toplayıp yayıldıkça yetkililer Karnavalı bütünüyle yasakladı. Yine de Karnaval ruhu, Protestan İngiltere'nin festival takviminin de gösterdiği gibi varlığını sürdürdü.

Orada, 17. yüzyıldaki Püriten saldırılara rağmen Advent'i takip eden Noel'de on iki gün boyunca, 25 Aralık ila 6 Ocak arasında festivaller kutlanırdı. Bundan sonra işe geri dönülürdü ama bu pek de uzun sürmezdi, çünkü 6 Ocak'tan sonraki ilk pazartesi günü Saban Pazartesisi idi ve tarım işlerinin başladığı gün olarak kabul edilirdi; bu yüzden de yenilip, içilen, başka kutlamalar yapılan geleneksel bir gündü. Günah Çıkarma Salısı bir başka kış tatili olarak kalmıştı ve göreceğimiz gibi horoz dövüşlerinin yapıldığı ve futbol oynanan bir gün haline geldi. Paskalya, varlığını bir festival olarak sürdürürken, Püritenlerin asla tam olarak yasaklayamadığı mayıs direkleri ve cinsel serbestliğiyle Mayıs Günü, Paskalya'yı takip ediyordu. Middleton gibi bazı yerlerde bu gece "yaramazlık gecesi" olarak biliniyordu ve düşmanların kapılarını ve çitlerini yıkmak kabul görüyordu. Pentikost'ta daha çok şeye serbestlik tanınıyordu ki bu izin Woodstock'ta olduğu gibi neredeyse iki haftaya yayılıyordu. Püritenler sonbaharda Cadılar Bayramını (Meçhul Azizler Günü arifesi) ve onun cinlerini ve hayaletlerini Guy Fawkews Gecesi (5 Kasım) ile değiştirmeyi başardılar ki bu 1605'te I. James'i ve parlamentoyu havaya uçurmayı planlayan Barut Komplosunun (Gunpowder Plot) açığa çıkışını kutlayan bir gündü. Bu dönemde Guy Fawkes[6] kutlamalarının tonu gayet Kato-

[6] Guy Fawkes, Muhafazakâr Protestan Kral I. James'e, kraliyet ailesine ve diğer aristokratlara karşı yapılan ve İngiliz tarihinde "barut komplosu" olarak bilinen olayda aktif rol oynayan kişidir. Komplo başarısızlıkla sonuçlanmış ve Fawkes idam edilmiştir. Her yıl 5 Kasım –komplonun düzenlendiği tarih– gecesi Birleşik Krallık ve diğer eyaletlerde komplonun başarısızlığa uğratılmış olması "Guy Fawkes Gecesi" adı altında şenliklerle kutlanır —*ed. notu.*

lik karşıtıydı ve şenlik ateşleri ve havai fişeklerle kutlanıyordu. Ancak eskilerden de pek çok unsur kalmıştı. Kalabalık sadece Fawkes ve Papa kuklalarını yakmakla kalmıyordu, aynı zamanda önde gelen fakat sevilmeyen yerel şahsiyetlerin kuklalarını da ateşe veriyordu. Kutlamalara katılmayı reddedenleriyse Cadılar Bayramı cini kılığına girenlerin yaptığı şakalar bekliyordu. Yerel kilise yıldönümü kutlamaları da şiddeti azalmadan devam ediyordu. 1720'lerde Northamptonshire'daki 290 cemaatten 198'si Uyanışı kutluyordu. Uyanış kutlamaları genellikle kilisenin adanmasının yıldönümünü takip eden pazar günü başlar ve müteakip haftanın büyük bölümünde ziyafetler, içkiler ve benzeri kutlamalarla devam ederdi.

Tüm bu karnavalımsı kutlamalar ilk bakışta eğlence, hatta spor diye sınıflandırabileceğimiz etkinliklere yer veriyordu. Elbette kalabalıklar bu etkinlikleri seyretmek için toplanıyordu ama sporun toplumsal tarihi konusunun öncüleri Norbert Elias ve Eric Dunning'in söylediği gibi, bu etkinlikleri bu şekilde tanımlamak bir tarih yanılgısı olacaktır.[7] Bugün bu etkinliklerin kalıntıları o kadar ticarileşti ve festival takviminden o kadar ayrıldı ki artık, onlara spor ya da eğlence demek meşru hale geldi. Ancak erken modern dönemde festival takvimine katılan bu etkinlikler, dönemin karnavalımsı ritüellerinin bir parçasıydı. İnceleyeceğimiz etkinlikler, karnavalın şiddet içeren doğasına katkıda bulunuyordu ancak kitlelerin katılımının gerekli olmadığı günümüz eğlence ve spor olaylarına pek de yüklemediğimiz belirli kültürel işlevleri vardı.

Şiddet içeren takım oyunları, erken modern dönem festival hayatının bir parçasıydı. Bunlar bir cemaatin kendi kendini tasdik etme ritüeliydi, çünkü "hiyerarşik sosyal yapılarda *communitas* [topluluk ruhu] sembolik ritüeller tarafından teyit edilir; çoğunlukla bunlar bir takvime ya da tarımsal döngüye bağlıdır."[8] Ancak, göreceğimiz gibi, şiddet içeren bu oyunların maliyeti yüksekti ve bu oyunların cemaat, mahalle veya hizip dayanışmasının ve onurunun tasdiki olarak anlamak zorundayız. Aslında antropolog Clifford Geertz tarafından "derin oyun" olarak çözümlenen etkinlikleri temsil ediyorlardı, yani maliyeti çok yüksek ve tehlikeli olan ancak oyunun kendisi için değil onu oynayan toplumların kendilerine bakışının dışavurumu olarak yapılan etkinliklerdi.[9]

---

[7] Norbert Elias ve Eric Dunning, *Quest for Excitement: Sport and leisure in the Civilizing Process,* Oxford ve New York: Basil Blackwell, 1986, s. 180.

[8] Victor Turner, *Drama, Fields, and Metaphors: Symbolic Action in Human Society,* Ithaca: Cornell University Press, 1974, s. 53.

[9] Clifford Geertz, "Deep Play: Notes on a Balinese Cockfight", *The Interpretations of Culture: Selected Essays* içinde, New York: Basic Books, 1973, s. 412-53

Günümüzde torunları futbol, rugby, kriket, beyzbol veya Amerikan futbolu gibi topla oynanan oyunları oynamaktan ya da sadece seyretmekten nasıl zevk alıyorsa, erken modern dönemde Avrupalılar da çağlarının festival takviminin bir parçası olarak benzer maçlarda yer alıyordu. Bu sporların pek çoğunun kökü oldukça eskiye uzanır; ilk İngiliz futbolu 1175'te oynanmış görünüyor örneğin. Ancak tarihçiler tarafından erken modern dönemdeki bir oyunu betimlemek için kullanılan bir spor terimi olarak "futbol", modern Avrupa futboluna ya da Amerikan futboluna oldukça benzer. Oyun ayakla oynanıyordu, ancak yerel geleneğe göre top her zaman ayakla sürülmek zorunda değildi. En önemlisi o dönemde, bugün oyunculara gelebilecek fiziksel zararı sınırlamak için kullanılan kuralların pek azı vardı. Bu yüzden bu oyunlar yerel takımlar etrafında tertiplenirken, aynı zamanda festival kapsamındaki bir spor müsabakası kisvesi altında intikam ya da saldırı fırsatları da yaratıyordu. Pek çok oyun da komşu kasabalar ya da aynı yörenin farklı hizipleri arasındaki bir karışıklığa dönüşüyordu.

Aslında İngiltere'de pek çok top oyunu, top oynamak kadar dövüşmeyi de içeriyordu ve kralların bu oyunları yasaklama çabası 1314'te başladı. I. James, 17. yüzyılın başında sarayda futbolu yasaklarken şu yorumu yapmıştı: "Bu sarayda futbol gibi, oynayanları işe yarar kılmaktan ziyade sakatlayan her türlü kaba ve şiddetli etkinliği yasaklıyorum."[10] 16. yüzyılda Chetser'da bir top oyununa tanıklık eden bir kişi şunu kayda geçmiştir: "Çok sakatlık oldu, büyük kalabalıktan bazıları kendinden geçti, bazılarının gövdeleri yara bere içinde kaldı; bazılarının kolları, bacakları ve kafaları kırıldı ve hatta bazıları başka türlü sakatlandı ya da hayatları tehlikeye girdi."[11]

İngiliz top oyunlarında yerel gelenekler egemendi ve bazı oyuncular topu tekmeliyor, atıyor ya da taşıyorken diğerleri de çim hokeyinde olduğu gibi topu sopalarla sürüyordu. Yöreden yöreye oyun topu da değişiyordu. Bazı yerlerde deriyle kaplanmış şişirilmiş hayvan mesanesiydi, bazılarındaysa daha küçük ama daha sert bir küreydi. Oyunun kendisi de değişkenlik gösteriyordu, bazı yerlerde sahada sadece güreşe ve tekmeye izin verilirken bazıları yumruklaşmayı da serbest bırakıyordu. Oyun sahalarının boyutları da değişkenlik gösteriyordu.

[Türkçesi için bkz. *Kültürlerin Yorumlanması,* Hakan Gür (çev.), Dost Kitabevi Yayınları, 2010].

[10] Aktaran Christina Hole, *The Sports and Pastimes of the People of England,* orijinal baskı 1801, yeniden basım, Bath: Firecrest Publishers, 1969, s. 94.

[11] Aktaran Christina Hole, *English Sports and Pastimes,* Londra: B. T. Batsford, 1949, s. 52.

Ancak, her yerde, oyunlar dinî festival takvimiyle ilişkiliydi; buna Günah Çıkarma Salısı, Kutsal Cuma ve Noel Günü dahildi. Aynı şekilde her yerde oyunlar, yüzlerce insanın müdahil olduğu yerel çekişmelerin bir dışavurumuydu. Derby'de Aziz Petrus ve Tüm Azizler cemaatlerinin arasında böyle bir çekişme vardı; incelediğimiz dönem olan 1500-1800 yılları arasında bu çekişme, yüzlerce oyuncuyu ve bölgeden büyük bir seyirci kitlesini kendine çekiyordu. Genellikle oyunlar iki gün boyunca sürerdi; erkekler Günah Çıkarma Salısı'nda oynarlarken, oğlanlar Kül Çarşambası'nda oynardı. Oyun, pazar yerinde topun havaya atılmasıyla başlardı ve amaç bir takımın topu kalesine taşımasıydı. Kaleler kasabanın iki ucuna kurulurdu, iki kale de belediye sınırının bir mil (1,6 km) ötesinde olurdu. Oyunda oyuncular topu taşıyordu ve bu yüzden bazen bu oyuna "kucak topu" deniyordu ama başka kurallar da vardı. Oyun bazen altı saat sürüyor ve Aziz Petrus takımı sıklıkla topu Derwent nehrine atıp kaleye nehir yoluyla ulaşmayı deniyordu. Takımlar bazen de kalelere doğrudan karadan hücum deniyordu. Ancak eğer karşı takımın savunması sağlamsa, her türlü manevra denenebiliyordu. Birkaç kez oyuncular topun içindeki talaşı boşaltıp topu kıyafetlerinin altına gizleyerek kaleye yaklaşmayı denemişti. Bir keresinde, bir oyuncu topu kasabanın altından geçen kanalizasyondan taşımıştı. Bu oyun sayısız yaralanmalara, maddi zarara ve hatta nadiren ölümlere yol açardı. Aynı zamanda hevesli taraftarlar da yaratmıştı, o kadar ki 1847'de yetkililer oyunu yasakladığında takımlarını destekleyenleri askerler dağıtmıştı. Anlaşılan futbol holiganlığı günümüze özgü bir fenomen değil.

Bazı yerlerde oyunlara tuhaf ve şiddet içeren ritüeller de eklenmişti. Leicester'da Günah Çıkarma Salısı'nda takımlar, şatonun topraklarında bir çeşit çim hokeyi oynardı. Maç öğleden sonra yaklaşık bir civarında sona ererdi ve tam o sırada "Kırbaççı Tom'lar" büzgülü mavi gömlekleri ve ellerinde, oyuncuları ve seyircileri kale topraklarından sürmek için kullandıkları kırbaçlarla belirirdi. Düşüp ciddi yaralananlar olabiliyordu, çünkü bu Kırbaççı Tom'lar genellikle diz altına vururdu. Her ne kadar bir penny karşılığında Kırbaççıdan dokunulmazlık almak mümkün olsa da, pek çok kişi kendisini savunmak için yanında sopa getirirdi. Arbede, akşam beşte katılımcılar birahanelere dağıldığında sona ererdi, ancak alınan alkol tüketimi şiddet davranışlarını cesaretlendirmek dışında bir işe yaramazdı.

Maçlar tali şiddetin üzerini örtmek için de uygundu. Oyun sahasındaki yaralanmalar yerel rekabeti daha da tatsızlaştırırdı ve elbette futbol oyunları intikam için şiddet uygulamaya müsait alanlardı. 1601 yılında Berwick, Lockton-in-the-Merse'de İskoç oyuncular oyun sırasında ateşli

silahlar kullanmıştı. Maçlar başka etkinlikler için de kılıf olabiliyordu; örneğin, toprak sahiplerinin arazileri çevirme ve kurutma planlarına karşı ciddi bir direnişin olduğu Ely Adası'nda Haziran 1638'deki bir top oyununda oyuncular geleneksel olarak mülklere verdikleri zarara, drenaj kanallarının yıkımını da ekledi.

Fransızlar da bu oyunun eşit derecede sert bir versiyonunu oynardı: *la soule*. İngiltere'de olduğu gibi, oyun taşrada oynanıyordu; çoğunlukla kasabadaki yeni evli erkekler ile bekârlar ya da iki kasabanın gençleri karşı karşıya geliyordu. Fransa'da da oyun büyük oranda kuralsızdı. Oyuncular topu, elleriyle, ayaklarıyla ya da sopalarla sürüyordu ve takımlara sayı sınırı konulmazdı. İncelediğimiz dönemde Normandiya'da 700 ila 800 oyuncuyla oynanan oyunları 5.000 ila 6.000 kişi izlerdi. İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da oyunlar festival takvimiyle yakından ilgiliydi, özellikle köy festivallerinde ve Mardi Gras sırasında oynanırdı. Fransızlar da İngiliz muadilleri kadar acımasızdı. Onlar da eski hesapları sahada kapatırdı ve futbol ölümleri görülmedik şeyler değildi. Oyunla özdeşletirilen bazı gelenekler ve batıl inançlar oyunun eskiliğini kanıtlıyor. Örneğin, Normandiya'da top en taze gelin tarafından yapılıp sahaya atılırdı ve oyuncular kazanan takımın verimli bir elma hasadı geçireceğine inanırdı ki bu da oyunun köklerinin Hıristiyanlık öncesi bereket ayinlerine dayandığı ipucunu vermektedir.

16. yüzyıla geldiğimizde daha iyi düzenlenmiş İtalyan futbol oyunları daha sağlam bir düzende oynanıyordu; örneğin Floransa'da *calcio*, Sienna'da *pallone* ve diğer İtalyan şehirlerinde ocak ayından marta kadar süren Karnaval mevsiminde oynanan oyunlar. Yine de, İngiltere ve Fransa'daki oyunlar gibi bu oyunların da kökeni gayet açıktır; 16. yüzyıl öncesi kaynaklar bir futbol oyununa değil ama bir *battaglia*'ya [İt. dövüş], yani çarpışmaya atıfta bulunur. Oyun kurallarının mevcudiyetine rağmen oyunun bu çarpışma yönü varlığını devam ettiriyordu. Floransalı oyuncular *calcio*'yu Piazza de Santa Croce'da çitlerle çevrili bir sahada oynardı. Yirmi yedi kişilik takımların karşılaştığı bu oyunun amacı, ortalama boya sahip bir adamın başını geçecek kadar havalanmasına izin vermeden topu tekmeleyerek, vurarak ya da atarak gol çizgisine taşımaktı. Top yerden fazla havalanırsa *fallo* (faul) sayılıyordu ve iki faul (*falli*) karşı takım adına bir gol, *caccia* anlamına geliyordu. Bu oyunlardaki atak ve savunmalar, saldırı ve çekilme taktiklerine (ve Amerikan futbolunun "kama hücumu"nun ilk versiyonları olduğu izlenimini uyandırıyorlar) benziyordu. Yetkililer yeni kurallarla bu şiddeti sınırlamaya boş yere uğraştı; 17. yüzyılda Floransa'yı ziyaret eden bir İngiliz, yerel mahkemelerin şiddeti saha dışına taşıyan oyunculara ölüm cezası

verdiğini onaylayarak not etmişti.

Eğer insanların dövüşmesi top oyunlarının tali bir neticesiyse, ister bireyler ister gruplar arası olsun, dövüşün kendisi de erken modern dönem festivallerinin bir parçasıydı. Bireysel dövüşlerin pek çok türü mevcuttu, ancak güreş çok rağbet görüyordu. İngiltere, Northamptonshire'daki Brighton Green Panayırı'nın, örneğin 1730'lardaki yıllık güreş turnuvalarına 10.000 kişiyi çektiği bildirilmiştir. Tüm Avrupa'da yerel panayırlarda ve dinî festivallerde boks da çok popülerdi; Queensbury Markizi Kuralları'nın[12] henüz getirilmediği bu dönemde boks oldukça gaddar olabiliyordu. Aslında bir İngiliz şampiyon indirdiği darbelerle rakibini öldürdükten sonra 1743 yılında ilk modern boks kurallarının belirlenmesine vesile olmuştu.

Dövüşlerin bu kadar tutulması onların erkenden ticarileşmesine neden oldu ve giderek festival takviminden bağımsız hale geldiler. Büyük şehirlerin çoğu ve birçok küçük şehir, insanların taşra festivallerinde ve panayırlarında seyredebileceklerine ek olarak kesintisiz bir dövüş takvimi temin ediyordu. Güreş ve boksa ilaveten organizatörler, kan görmeyi bekleyen kamuoyuna sopa, sırık ve kılıçlarla yapılan dövüşler sunuyordu. 1753 tarihli bir İngiliz değnek karşılaşmasının reklamında, oyuncuların sol elleri bağlanmış halde ve kendilerini koruyup saldırmak için sağ ellerindeki değnekleri kullanırlarken amacın "kafa kırmak" olduğu belirtiliyordu. Reklam ayrıca şunu iddia ediyordu: "Bir damla kan akmadıkça hiçbir kafa kırılmış sayılmayacak."[13]

Dinî festivaller ve kraliyet ziyaretlerinde sahnelenen savaş gösterileri ve toplu dövüşler de erken modern dönemde festival takviminde yerlerini almıştır. Bu tarz dövüşler yaygındı ve genç erkeklerin mahalle içi ya da bölgesel çekişmelerinde palazlandılar. İspanya, Valensiya'nın Bocairante'sinde hâlâ şubat festivali sahnelenir; bu yüzyılda daha önceki yüzyıllardan daha barışçıl bir şekle bürünmüştür, "Hıristiyanlar" ve "Mağribiler" kılığına girmiş vatandaşlar arasında temsili bir savaş yapılır. 17. yüzyılda Lille sakinleri, Karnaval sezonunda otoritelerin kontrol altına alamadığı gençler arası sokak kavgalarına şahit oluyordu. Fransa'nın Périgord bölgesinde festivaller geleneksel olarak yöre gençleri ile komşu kasabalardan gelen gençler arasındaki sopalı dövüşlerle

---

[12] Boks sporunda genel kabul gören kurallar, Queensbury Markizi onay verdiği için bu adla anılır; kurallar, John Graham Chambers tarafından yazılıp 1867'de yayımlanmıştır —*ed. notu.*

[13] Aktaran Robert W. Malcolmson, *Popular Recreations in English Society, 1700-1850,* Cambridge: Cambridge University Press, 1973, s. 43.

kapanıyordu. Ara sıra öldürücü sonuçlara varabilen bu şiddet bölgede 1830'lara kadar devam etti.

Ritüelleştirilmiş dövüşler en fazla İtalya'da serpilmiş görünüyor. Floransa, Pavia, Pisa ve Toskana ile Umbria bölgelerinin başka şehirlerinde, Aziz Anthony günü gibi kutlamalar sırasında ama özellikle de Karnaval sırasında rakip mahalleler arasında temsilî çatışmalar yapılıyordu. Bu çatışmaların çoğu nehrin iki yakasındaki rakip mahalleleri birbirine bağlayan köprülerin üstünde yapılıyordu ve Floransa'da Arno nehri üzerindeki ana köprüde yapılan dövüşe *Giocca del Ponte* (Köprü Oyunu) deniyordu. Dövüşçüler, bu çatışmaları kalın sopalar ve kalkanlarla veya bazen çıplak yumrukla yaparlardı ve bu tutkuları, yaralanmaların yanı sıra köprüyü de aşan genel bir karışıklık halini alırdı. Bu çatışmaların bir kısmı taş atmayı da içeriyordu; ancak Orvieto, Perugia ve Sienna'da *Battaglia de'Sassi* (Taş Savaşı) adı verilen bu dövüşün tercih edilen etkinlik olduğu gözüküyor. Bu sporun sezonu, Meçhul Azizler Günü'nden Büyük Perhiz'e hatta Perugia'da mayıs ayına kadar uzayabiliyordu. Dövüşçüler tüm gün süren dövüşler için kendi takımlarının renklerinde giyinirdi; pek çoğunun yaralandığı bu dövüşlere katılanların sayısı Perugia'da 2.000'e kadar ulaşabiliyordu.

En yakından incelenen ritüelleştirilmiş İtalyan toplu dövüşleri *Guerre dei Pugni* olarak bilinen, Venedik'te genellikle şehrin kanalları üzerindeki köprülerde yapılan "Yumruk Savaşları"dır. Bu çatışmalar şehir içinde birbirlerine rakip semtlerin sakinleri arasında yapılırdı, en önde gelenleri de Venedik'in bir tarafında yaşayan balıkçılarla bir başka köşesinde yaşayan tersane işçileriydi. Resmî kayıtlara ilk olarak 1369'da geçen bu dövüşler, başlangıçta değneklerle yapılıyordu; ancak 16. yüzyıla geldiğimizde klasik biçimine, yani köprüyü ele geçirmek için yapılan yumruk dövüşüne dönüşmüştü. Dövüşler her zaman büyük bir izleyici kitlesi çekiyordu; bunlar pencerelerden ya da çevredeki evlerin çatılarından hatta kanal trafiğini tıkayarak gondollardan dövüşü izliyorlardı. 17. yüzyılda Venedik Karnavalı giderek ticarileşip turistler için ilk cazip merkezlerden birine dönüşürken izleyici kitlesi daha da arttı.

Bu spor oldukça tehlikeliydi. Her ne kadar dövüşenlerin düşüşünü engellemek için köprünün iki ucuna yerleştirilen saman balyalarıyla önlem alınsa da yaralanmalar görülüyordu. Yumruklaşmalar pek çok insanı incitiyordu; bazıları kanallara düşüyordu ve sinirler bu kadar gerginken bir bıçağın görülmesi bile izleyenlerin de kiremit ve taş atarak katıldığı bir sokak savaşının kopmasına yetiyordu.

Venedikliler bu tarz dövüşleri yıl boyunca pek çok festival kutlamasında sahnelerdi: Aziz Stephen Günü (Venedik'in koruyucu azizi), Kar-

naval, Bakire Meryem yortusu, Aziz Giustina Günü (İnebahtı Savaşı'nın yıldönümü), Meçhul Azizler Günü ve Noel. Fransa kralı III. Henri'nin 1574'teki ziyareti de dahil resmî kutlamalarda da bu dövüşler yapılıyordu. Fransız kralının bu dövüşlerden birine verdiği tepki bu olayları uygun şekilde tasvir eder: "Gerçek bir savaş olamayacak kadar küçük ve bir oyun olamayacak kadar acımasız."[14]

Yine de insanların maruz kaldığı şiddet, erken modern Avrupalıların kutlamaları sırasında hayvanlara çektirdikleri yanında çok azdır. Bazı hayvanlar sürekli olarak bu şiddet eylemleri içinde yer alır, özellikle boğalar ve horozlar. Her iki hayvan Hıristiyanlık öncesi ve sonrası festivallerde geleneksel olarak erkek cinselliğini simgelemiş ve kurban edilmeleri şehvetin arındırılmasını temsil etmiştir. Boğa sahipleri de horoz sahipleri de bu hayvanların kurban edilmesini sakin karşılıyordu; sonuçta sürüler ya da kümesler üreme için sadece tek erkek damızlığa ihtiyaç duyuyordu. Sığır ya da domuzları içeren kanlı gösteriler, genellikle baharın başında azalan hasat, hayvanların kesilmesini gerektirdiğinde ortaya çıkıyordu.

Boğaları içeren en basit şenlik boğa kızdırma (*bull baiting*) etkinliğiydi. Erken modern İngiltere'de o kadar kabul görmüştü ki I. Elizabeth bile ileri gelen misafirleri olduğunda bu etkinliği düzenlemiştir. Taşrada bu eğlenceler Pentikost'ta, Guy Fawkes Gecesi'nde, Uyanış kutlamalarında ve seçim günlerinde bir kasap ya da beyefendi boğa tedarik ettiği zaman yapılıyordu. Aslında bazı yerlerde kurallar, boğaların kesilmeden önce kızdırılması gerektiğini buyuruyordu. Bu gösteride boğa, bir kazığa ya da yere sabitlenmiş bir halkaya 4,5 metrelik iple bağlanırdı ve böylece boğanın hareket alanı 9 metrelik bir çembere indirgenmiş olurdu. Sağlam bağlanmış olan boğanın üzerine daha sonra köpekler gönderilir ve kalabalık da boğanın yenilmeden önce üzerine gelen köpekleri nasıl havaya savurduğunu izlerdi.

İngilizlerin bu eğlence biçimine getirdiği iki farklı versiyon, ayı ve porsuk kızdırma da eşit derecede kanlıydı. İncelediğimiz dönemde ayı kızdırma eskisi kadar yaygın değildi; çünkü 16. yüzyıla geldiğimizde artık ayıların İngiltere'ye ithal edilmesi gerekiyordu. Bunun sonucu olarak da ucuz değildiler ve yeni yeni filizlenen ticari eğlence sektörünün parçası olan sahipleri de ayılarının öldürülmesine nadiren izin veriyordu. Yine de arka ayaklarının üzerine kalkıp saldıran köpekleri savuşturmaya çalıştıklarında ya da dişlerini geçiren köpeklerin üzerine yuvarlan-

[14] Aktaran Robert C. Davis, *The War of the Fists: Popular Culture and Public Violence in Late Renaissance Venice,* Oxford: Oxford University Press, 1994, s. 47.

dıklarında ayıların çektiği eziyet, parasını ödemeye razı pek çok izleyiciyi cezbediyordu. Daha sık gerçekleştirilen eğlence ise küçük ama yırtıcı yerel porsukların kızdırılmasıydı. Burada köpeklerin amacı, porsuğu bağlı olduğu kutu veya deliğinden çıkarıp saldırmak ve öldürmekti.

Boğalar, kızdırma dışında başka eğlencelerde de yaygın bir şekilde kullanılıyordu. İspanya, Pamplona'da San Fermin festivalinde her yıl boğaların koşturulması, boğa kızdırmadan çok daha yaygın eski bir geleneğin halen devam ettirilmesidir. Aslında biz boğa koşularına İspanya'da olduğu kadar erken modern İngiltere, Fransa ve İtalya'da da rastlıyoruz.

Erken modern İngiltere'de amaç boğayı yakalamaktı. Staffordshire, Tutbury'de bu görev daha da zorlaştırılmıştı. Her yıl Meryem Ana'nın göğe yükselişi kutlamalarının (16 Ağustos) ertesi günü organizatörler, boğanın kulaklarını ve kuyruğunu kesip vücudunu sabunlayıp burnuna da biber sürerdi. Lincolnshire, Stamford'da kasabanın 13 Kasım tarihli Uyanış törenlerindeki yıllık boğa koşuları özellikle ünlüydü ve 1840'a kadar devam etti. Yerel organizatörler boğayı sabah on birde kilise çanlarının çalmasıyla serbest bırakırdı. Boğa, çıkışına barikat kurulmuş caddelerde çılgınca koşarken seyirciler de giriş katlarını sıkıca kapattıkları evlerinin üst kattaki pencerelerinden tezahüratta bulunurlardı. "Boğacılar" diye anılan genç erkekler sokaklarda hayvana sataşıp kızdırırdı. Bu eziyet neredeyse gün boyunca, delikanlılar boğayı kasabanın köprüsüne sürene kadar devam ederdi. Burada boğacılar boğayı köprü korkuluğu üzerinden Welland nehrine atmaya çalışırdı. Boğa nehre düştükten sonra karaya ulaşmaya çalışır, burada köpekler tarafından saldırıya uğrar ve boğazlanmak üzere kasabaya geri götürülürdü.

Boğa koşuları güney Fransa'da 15. yüzyılda popülerleşmiş görünmektedir. Kutlamalar ve festivallerde boğalar kasaba boyunca barikat kurulmuş pazaryerine kadar izleyicilerin bağırışları, köpek havlayışları, misket tüfeği atışları ve banderilla[15] darbeleriyle kızdırılarak koşturulurdu. Pazar meydanında ise gençler önce boğayı yorar sonra da doğrarlardı. Bu boğa koşuları hem katılanlara hem de seyircilere pahalıya patlıyordu. Pek çok kişi boğa tarafından yaralanıyordu, ancak bu etkinlik çok fazla şarap tüketimine izin veriyor ve silahlanmış genç erkekler kişisel anlaşmazlıklarını çözmek için bu fırsattan yararlanıyordu. Bu tehlikelerine rağmen 16. ve 17. yüzyıllarda bu etkinlikler Karnaval zamanı Bordeaux'da, yaz ortası kutlamalarında Bazas ve Saint-Sever'de,

[15] *Banderilla:* Boğa dövüşlerinde boğanın sırtına saplanan süslü küçük mızraklar —*çev. notu.*

Mont-de-Marsan'da Aziz Madeleine (22 Temmuz) festivalinde, Dax'da Aziz Vincent (1 Eylül) kutlamalarında ve pek çok yerel festival ve zafer kutlamalarında büyük seyirci çekiyordu.

Boğa, İtalya'da da festivallerin bir parçasıydı. Roma'daki kayıtlar hayvanlı Karnaval oyunlarının 12. yüzyıl kadar erken bir tarihe uzandığını göstermiştir. Bir o kadar eski bir gelenek Büyük Perhiz'den önceki son pazar günü yapılan boğa koşularıydı; 16. yüzyıla gelindiğinde bu koşu, Saint Peter Meydanı'ndan boğalarla Roma'nın ayrı semtlerini temsil eden atlı, silahlı, kostümlü delikanlılar arasında bir dövüşle doruk noktasına çıkıyordu. Sienna ve Venedik dahil başka yerlerde de boğa koşuları ve dövüşleri yapılıyordu.

Ancak boğa eğlencelerinin en fazla çeşitlilik gösterdiği ve en kapsamlı olduğu yer İspanya'ydı. Boğa koşuları ve boğa kızdırmak bu ülkede hâlâ yapılıyor ve yanan cihazların boğanın boynuzlarına takılıp boğanın gece salıverildiği *toro de fuego* [ateş boğası] gibi yerel âdetler halen mevcuttur. Ancak kapatılmış bir meydana boğa koşturmanın zirvesi olan boğa güreşleri, erken modern dönemde en yaygın boğa etkinliğiydi, günümüzde de öyledir.

Günümüzde İspanyol boğa güreşinin en çok bilinen tezahürü, matadorun boğanın karşısına dikildiği hayli stilize edilmiş *corrida de toros*'dur. Bu boğa güreşi biçimi 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İncelediğimiz dönemin büyük kısmında *rejoneadores* adı verilen atlı soylular binicilik yeteneklerini sergilerken boğayı mızraklamaya çalışır, hayvanla dövüşürlerdi. Ancak süvari, mızrakla boğayı öldüremezse atından iniyordu ve hayvanı kılıçla öldürmeye çalışıyordu. Fakat bu modern matadorların tarzında yapılmıyordu; atından inen süvari, son bir kılıç darbesi için boğayı hareketsiz kılmak üzere çeşitli silahlarla boğanın bacaklarını kesen piyade yardımcılarından yardım görüyordu. Böyle bir boğa dövüşünün ilk kaydına 1080 yılında bir aristokrat evliliğinin kutlaması sırasında rastlanmaktadır. Aslında aristokratların ve kraliyet ailesinin evlilikleri, aynı dinî bayramlar, kraliyet ziyaretleri ve meclis açılışları, bu tarz eğlenceler için ana vesileydi. Bu tarz boğa eğlenceleri, Sevil'deki San Fransisco meydanı gibi önemli kamu alanlarında büyük seyirci kitlelerinin önünde tertipleniyordu.

Çeşitli gelişmelerin bir araya gelmesi, bu geleneksel boğa dövüşü biçiminin düşüşe geçip yerini *corrida de toros*'a bırakmasına neden oldu. 17. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde soylular giderek bu sporu terk ediyordu; bu, Avrupa aristokratlarının zevklerindeki daha sonra bahsedeceğimiz evrimi yansıtmaktadır. Bu sporun geleneksel katılımcıları tarafından terk edilişi V. Philip'in (saltanatı, 1700-46) tahta çıkmasıyla

hızlandı. Bourbon hanedanına mensup yeni kral, sadece boğa dövüşünden hoşlanmıyor değildi, aynı zamanda mızrak dövüşünden ötürü ağır bir ata binilmesini gerektiren boğa dövüşlerinde kullanılan atların aksine hızlı ve hafif atları gerektiren yeni bir at biniş tarzını tercih ediyordu. Bu yüzden de aristokratlar bu sporu bıraktıkça bu sporda giderek ayaktakımı egemen hale geldi, böylece yavaş yavaş günümüzdeki kitle eğlencesi biçimine kavuştu.

1730'lara geldiğimizde, başlangıçta mezbaha çalışanları arasından çıkan matadorlar ün kazanmaya başlamıştı. Bu iş için inşa edilen *plazas de toros*, Madrid'de 1617 gibi erken bir tarihte görüldü, ancak bu yapıların inşasındaki esas patlama, bir sonraki yüzyılda yaşandı. Giderek festival takviminden bağımsızlaşan boğa güreşi, erkenden ticari bir eğlence haline gelmişti; ilk reklam afişi 1761'de hazırlandı. Dahası, matadorların ve seyircilerin davranışları giderek kurallara bağlandı. Etkinliğin, herkesin katılabildiği boğa koşusundaki geleneksel kökenleri, 1659'dan başlayarak kraliyet fermanlarının seyircilere, eski günlerdeki gibi cümbüşe katılmaktansa koltuklarına oturup seyretmeyi emretmesiyle belirsizleşmiş oldu. Sonuçta, seyircilere yönelik modern bir gösteri haline geldi. 1980'lerde ilkbahardan sonbahara süren gösteri sezonunda yılda 25.000 kadar boğa ölüyordu.

Pek çok küçük hayvan da halka açık şiddet ritüellerinde eziyet çekiyordu, özellikle kümes hayvanları. Festivaller sırasında Felemenk köylüleri "kaz çekme" etkinliklerine katılırdı ve 17. yüzyılda Rijnland kasabasından bir ferman, kazların tek kurban olmadığını gösteriyor. Kent yöneticileri hayvanları korumak için değil, ama düzeni sağlamak için şunu buyurmuştu: "Kimsenin, her kim olursa olsun, kuğu, kaz, horoz, tavşan, yılan balığı, ringa balığı ya da istisnasız herhangi bir hayvana suda, karada, at sırtında veya yaya olarak binmesine, çekmesine, vurmasına, sopalamasına veya herhangi bir şekilde kesip içini açmasına izin verilmeyecektir."[16]

Kümes hayvanlarına uyguladıkları şiddette Felemenkler yalnız değildi. Erken modern Fransa'nın Champagne bölgesinde Meçhul Azizler Günü kutlamaları, içkiyi ve dansı, erkeklerin ağaçtan sallandırılmış canlı bir kaza ucu çatallı sopalar fırlattığı ve vurarak hayvanı devirenin kazandığı bir yarışmayla birleştirmişti. İngiltere'nin Birmingham bölgesinde alışılagelmiş uyanış oyunlarından biri, caddeye gerilmiş ipte sal-

[16] Aktaran A. T. Van Deursen, *Plain Lives in a Golden Age, Popular Culture, Religion and Society in Seventeenth Century Holland*, İngilizceye çeviren Maarten Ultee, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 109-110.

landırılan canlı kazı atlı erkeklerin boynundan yakalamaya çalışmasıydı. Bu oyunun Roma versiyonu özellikle Karnaval sırasında ve Aziz Bartolomeus yortusunda oynanırdı; kayıklara binmiş yarışmacılar Tiber ırmağı üzerine asılmış kazları boyunlarından yakalardı. İspanya'nın Toledo şehrinde Santiago bayramı (25 Temmuz) sırasında atlarını dörtnala süren süvariler yere sabitlenmiş kazların kafalarını koparmaya çalışırdı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi geleneksel olarak şehveti temsil eden horoz, kümes hayvanlarının kullanıldığı şiddet olaylarında en fazla öne çıkan hayvandı; ancak bu hayvanların yok edilmesi karnaval dürtülerinin de yenilmesi anlamına geliyordu. İngiltere'de, incelediğimiz dönemin büyük kısmında, Günah Çıkarma Salısı'nda, Uyanış törenlerinde ve panayırlarda ergenler ve oğlan çocukları için eğlencelerden biri horoz fırlatmaktı. Bu oyunda horoz bir kazığa bağlanır ve 18 metrelik bir mesafeden çomak ve sopa atmak için cüzi miktarda para ödeyenlerin hedefi haline gelirdi. Eğer atıcılardan biri horozu düşürmeyi başarıp ayağa dikilmeden onu yakalarsa horozu kazanmış olurdu. İngiltere'de seyahat eden bir Fransız, insanların bu oyunların düzenlendiği alanlara yaklaşmasının dahi tehlikeli olduğunu, çünkü çok fazla şeyin atıldığını not etmişti. Ancak Fransızlar da bu tarz yarışmaları *abattis* oyununda tertipliyordu. Yerel festivallerde oynanan bu oyunda hayvanı öldüren katılımcı, bir yıllığına festival "kralı" ilan ediliyordu.

Ancak oğlanlar büyüyüp de erkekliğe adım attıklarında horozların dahil olduğu başka bir şiddet etkinliğine katılıyordu genellikle: horoz dövüşü. Dünya çapında bu tarz olayların cazibesi evrensel görünmektedir. İngiltere'de 16. ve 17. yüzyıllarda tüm sosyal gruplardan insanlar horoz dövüşlerine katılıyordu ve incelediğimiz dönemde bu olay giderek ticarileşiyordu; pek çok büyük hanın kendine ait neredeyse bir amfi tiyatroya benzeyen horoz dövüşü alanları vardı. Organizatörler, panayır ve festivallerde de horoz dövüşleri düzenliyordu. Dövüşleri düzenledikleri yer neresi olursa olsun, bahis üzerinden para kazanma hırsını ve yerel ya da bölgesel rekabeti yansıtan yarışmalar sayesinde büyük kalabalıkları çekiyorlardı. Sporun kendisi gaddar bir eğlenceydi. Horozlar özellikle dövüşler için yetiştiriliyordu ve sahipleri onları ringe hazırlamak için kanatlarını, gerdanlarını, ibiklerini kesip ayaklarına metal mahmuzlar takıyorlardı. Böylece hazırlanmış olan horozlar, ringe çiftler halinde ağırlıklarına göre eşleştirilerek çıkıyor ve ölümüne dövüşüyorlardı.

Horozlar gibi kediler de festival şiddetine sıkça kurban gidiyordu. Curcunalar sırasında onlara nasıl eziyet edildiğini zaten gördük ve anlaşılan kediler erken modern dönemde Avrupalıların imgeleminde önemli bir yere sahipti. Onlara göre açıkça cadılıkla ilişkiliydiler ve diğer pek

çok ülkede olduğu gibi Fransa'da da bir cinsellik mecazı haline gelmişlerdi. Dolayısıyla, kedi Karnavalda ve dönemin festivallerinde yer alıyordu ve kedinin temsil ettiği Şeytan'dan simgesel arınma yaygındı. 18. yüzyıla kadar Paris'te, Aziz Yuhanna yortusunun arifesinde şenlik ateşinin üzerine bir çuval canlı kedi asılırdı. Ateş, çuvalı yaktıkça alevler içinde kediler de telef olurdu. Benzer kedi yakmalar Fransa'nın başka kesimlerinde de meydana geliyordu, ancak festivallerde kedilere yapılan zulüm Fransızlara özgü değildi. Flandre, Ypres'te festivallerdeki benzeri kedi mezalimi modern hassasiyetlere sahip olanlara şok edici gelecektir. Büyük Perhiz'in ikinci haftasında, yerel olarak *Kattenwoensdag* (Kedi Çarşambası) olarak bilinen günde Ypres sakinleri, her yıl kedileri canlı canlı belediye binasının çan kulesinden attıkları bir seremoni düzenliyordu. Belki de 10. yüzyıla kadar dayanan bu gelenek 1814'e kadar sürdürüldü. Ypres'teki bir başka festival etkinliği, mızraklı binicilerin caddenin üstüne kil çömlekler içinde asılan kedileri vurmaya çalışmasıydı. Kediler caddeye düştüğünde, çocuklar öldürmek için hayvanları kovalıyordu. Başka yerlerde daha az ritüelleşmiş şiddet nöbetleri festivallerde yine kedileri buluyordu. Örneğin, 17. yüzyılda Londra'da kalabalık, bir keresinde Guy Fawkes gecesini, canlı kedileri Papa kuklasının içine tıkıp kuklayı ateşe vererek kutlamıştı.

FESTİVALLER VE ŞİDDET

Genç erkek çetelerinin kendi vatandaşlarına yaptığı tacizler, yıl boyunca tersine dönmüş dünya simgeciliği eşliğinde serbestlik dönemleri, insanlara ve hayvanlara uygulanan ritüel şiddet; bunların hepsi, Avrupa'nın geçmişini araştıranlar için yorumlama sorunu oluşturur. Bazı tarihçiler ve kültürel antropologlar bu tarz ritüellerin erken modern dönem toplumu için bir çeşit sigorta işlevi gördüğünü uzun süre iddia etti. Onlara göre festival takvimindeki olaylar bir çeşit maskelenmiş eşitlik sağlıyordu; bu da hiyerarşik bir zamanın kısıtlamalarından özgürleşmek anlamına geliyordu. Aynı zamanda bu tarz törenlerin toplumu birleştirdiğini, hatta temel yapısını pekiştirdiğini de savundular. Örneğin Max Gluckman, bir toplumda geleneksel kısıtlamaların ara sıra kaldırılmasının, bu kısıtlamaların önemini belirteceğini ve dolayısıyla pekiştireceğini iddia etti.[17] Diğer taraftan Rus akademisyen Mikhail Bakhtin, karnaval üzerine yaptığı çözümlemede bu etkinliğin kültürel öğelerini merkez al-

[17] Max Gluckman, "Rituals of Rebellion in South-East Africa", *Order and Rebellions in Tribal Africa* içinde, New York: Free Press, 1963.

mıştı. Gerçekten de dünya, grotesk bir yiyecek, cinsellik ve ritüel şiddet cümbüşüyle beraber katılımcıları büyüleyerek tersine dönüyordu.

Bu analizler açıkça erken modern dönemdeki festival yaşantısının özünü yakalamaktadır. Ancak yine de tamamını yakalayamıyordu. Silahlı adamlar sokaklarda kol geziyor, bira ve şarap su gibi akıyordu; normalde kanunlara uyan vatandaşlar maskelerinin ardında isimsizliği ve eylemlerinden sorumlu tutulmamayı keşfediyordu. Bu şartlar altında ortaya çıkan ritüel şiddet kendi içinde tehlikeli olabiliyordu, ancak festivaller tali bir şiddet de doğuruyordu. Ritüel şiddet ve alaycı bir hiciv olarak başlayan şey, kolaylıkla dolaysız husumete, kitle şiddetine, karışıklığa ve isyana dönüşebiliyordu. Festival etkinlikleri ile yeni vergilerin konması gibi sorunlar çakıştığında çoğunlukla karışıklık ve isyan çıkıyordu. 1615'te yazan Felemenk bir Cizvit, kendi bölgesindeki cemaat festivallerinde her yıl 1.300 insanın telef olduğunu tahmin ediyordu.

Bu dönemin büyük kısmında, Karnavalın kendisi kamu düzenine sürekli bir tehdit oluşturuyordu. 1511'de Udine'de düzenlenen karnavalın nasıl bir intikam şiddetine ve geniş bir köylü ayaklanmasına dönüştüğünden Üçüncü Bölüm'de bahsetmiştik. 1513 Bern Karnavalı bir köylü ayaklanması yarattı, 1630 Dijon Karnavalında ise karışıklık çıktı ve 1580 Dauphiné'de, Romans Karnavalı da katliam ile sonuçlandı. Büyük Perhiz öncesi festivallerin tepe noktasını oluşturan Günah Çıkarma Salısı, Karnavalın her zaman en tehlikeli günüydü. 17. yüzyıl Londrasında Günah Çıkarma Salısı ilk iki Stuart'ın hükümdarlığında (1603-49) yirmi dört defa karışıklık çıkmasıyla sonuçlanmıştı.

Mayıs Günü de tehlikeliydi. 1517'de Londra'daki kutlama, yabancılara karşı bir ayaklanmaya döndü. Diğer dinî festivaller de kamu düzenine gerçek tehditler oluşturuyordu ve bazen bu festivallerde açıkça ayaklanmalar çıkıyordu. Dolayısıyla, Santa Maria della Grazia (7 Temmuz) kutlaması meyvelere konan yeni bir vergiyle çakışınca 1647'de Napoli'de karışıklık patlak verdi. İtalya'da yaygın olan çatışma ritüeli genel bir ayaklanmaya dönüştü. Kalabalık; vergi dairesine, tahıl ambarlarına ve İspanyol valinin konağına saldırdı. Masaniello adlı bir balıkçı halka önderlik ederken genel ayaklanma iyice yayıldı. 1536 Şükran Haccı, benzer bir şekilde dinî bir kutlamadan çıkıp İngiltere kralı VIII. Henry'nin din reformlarına karşı bir ayaklanmaya dönüştü. Erken modern dönemde İngiliz devletine yönelen en büyük tehditlerden biri olan Kett İsyanı'nın kökeni, 7 Temmuz 1549'da Norfolk, Wymondham'da Aziz Thomas à Becket'in Taşınması[18] kutlaması için toplanan kalabalıktı.

---

[18] Aziz Thomas à Becket hem Katolik hem de Anglikan kilisesi tarafından kabul

Bu şiddet her ne kadar o dönemi yaşayanlar tarafından algılanamayacak kadar yavaş da olsa, erken modern dönemin son iki yüzyılında giderek azalıyordu. Kültürel alanda, Peter Burke gibi tarihçiler çok önce toplumsal seçkinlerin giderek "popüler kültür"den koptuklarını tespit etti.[19] Uygarlık sürecini şekillendiren güçlerin bir sonucu olarak seçkinlerin kitle kültüründen böylesine ayrılması, geniş çevrelerde birtakım sonuçlar doğurmuştur. Toplumsal açıdan, genç erkek çetelerini örgütleyen, yöneten ve sıklıkla maddi kaynak sağlayan insanlar bunlardı. Halk eğlenceleri genellikle seçkinlerin hamiliği sayesinde yapılabiliyordu; horozları yetiştiren, boğa kızdırma ve boğa koşularına boğa sağlayan ve futbol, boks gibi yarışmalara para ödülü koyanlar beyefendilerdi. Bu hamiliğin ortadan kalkması tüm bu organizasyonları zayıflattı. Dahası, eski yöntemler için en kötüsü, bu şahsiyetlerin uygarlık sürecinin etkisi altında popüler kültüre karşı örgütlü bir saldırıya alet olmasıydı. Bu saldırı iki yönden geldi.

Hem Katolik hem de Protestan reformcular, erken modern dönem festivallerinde gözlemlediğimiz pek çok öğeye karşı çıkıyordu. Reformcular, bu festivallerin klasik kaynakçasını biliyordu ve Karnaval ile öteki festivallerde Hıristiyanlık öncesine dayanan birçok unsurun barındığının farkındaydılar. Aynı zamanda erken modern festival hayatına ahlaki açıdan da karşıydılar. Karnaval, mutlak serbestliğin yaşandığı bir dönemdi; Trento Konsili sonrası Katolik liderler ve onların Protestan muadilleri, kucakladıkları düzen, iffet, irade ve sıkı çalışma etiğine bu serbestliğin karşı olduğunu düşünüyordu. Katolik reformcular sıklıkla bu âdetleri değiştirmeye ve örneğin kardeşlik cemiyetlerini denetim altına almaya çalışıyordu. 1627 *Universa* fermanında Papa VIII. Urban dinî festivallerin sayısını azaltmaya başlamıştı.

Protestan reformcular, çoğunlukla şenlikçilerin hareketlendirdiği popüler kutlamaları sık sık toptan yasaklamaya çalışıyordu. Böylece 1539'da Nürnberg'de kent yöneticileri, karnaval şenlikçilerini yörenin Lutherci reformcusu Andreas Osiander'in üzerinde "Budalalar Gemisi" yazan bir şamandıra olarak parodisini yaparken yakaladığında, festivalleri tamamen yasakladılar. İngiltere'de popüler festivallere yapılan dinî

---

edilen bir azizdir. 1538'de Kral VIII. Henry, manastırların kaldırılması sırasında onun kemiklerinin de bulunduğu Teslis Şapeli'ni yıktırdı. Bahsi geçen kutlama azizin bedeninin 1220'de ilk gömüldüğü yerden alınıp daha sonra yıktırılan bu mabede taşınmasının yıldönümüdür —*çev. notu.*

[19] Peter Burke, *Popular Culture in Early Modern Europe,* New York: Harper and Row, 1978.

saldırı 1570'lerde başladı ve Püritenlik yayıldıkça da arttı. O kadar ki, Noel bile bu saldırılardan nasibini aldı. Protestanların, eski festival takvimine saldırma şevki her yerde artıyordu, çünkü festivalleri Katolikliğin artıkları olarak algılıyorlardı. Felemenk Cumhuriyeti'nde Kalvenciler; Vaftizci Yahya, Mardi Gras, Epifanya[20] ve Yeni Yıl kutlamalarını sık sık yasaklıyordu.

17. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, en azından Batı Avrupa şehirlerinin büyük kısmında, popüler kutlamalar din reformcularının çalışmaları sayesinde değişim geçirmekteydi. Başlangıçta, genç keşişlerin düzenlediği Budalalar Festivali gibi toplumun daha zayıf tabakaları tarafından tertiplenen etkinlikler reformcuların hışmına uğradı. Ancak daha önce gördüğümüz gibi nihayetinde karnaval da saldırıların hedefi olmuştu. Geriye kalan, karnavalımsı temsillerdi. Örneğin, tiyatro gösterileri artık bu kutlamaya faal olarak katılamayan seyircilere karnavalı sahneliyordu.

Merkezileşen erken modern dönem devleti din reformcularıyla hemen ittifak kurdu; gerçi İngiltere buna ilk istisnaydı. Püritenlere karşı tacın muhalefeti, 1618'de Kral'ın Spor Bildirisi'nin (1633'te genişletilerek "Spor Kitabı" haline gelecekti) Püritenlerin onaylamadığı festivallere göz yumması anlamına geliyordu; ama bu festivaller "daha önce belirtilen kanunları ve kilisemizin kanunlarını çiğnemeyecektir"[21] deniyordu. Ancak genellikle devlet, genç erkek çetelerinin ve halk festivallerinin düzen tanımazlığını halledilmesi gereken bir sorun olarak görüyordu. Belediyenin koyduğu kurallar ve kraliyet kanunları; Sebt günü davranışlarını, evlilik düğünlerini, Karnaval kutlamalarını, oyunları ve curcunaları bir düzene sokarak bunları devletin kuralcı denetimi altına aldı. Örneğin 16. yüzyıl kadar erken bir tarihte İspanyol Felemenki'ndeki yönetmelikler, düğünlerin sürelerini ve boyutlarını sınırlandırıyordu ve yerel cemaatlerin dinî festivallerini ülke çapında senenin bir günüyle kısıtlayıp şenlikçilerin festivalden festivale koşup tüm bölgeleri huzursuz etmesinin önüne geçmeye çalışıyorlardı.

Venedik'te köprü üstündeki son yumruklu dövüş ritüeli 29 Eylül 1705'te yapıldı; çünkü şehrin aristokrat yöneticileri bu tarz bir şiddeti giderek kabul edilemez buluyordu. 1705'teki köprü dövüşü bir karışık-

---

[20] Epifanya: Hıristiyanların 6 Ocak'ta kutladıkları bayram. İsa'nın dört tecellisi anısına kutlanır: çobanlara görünmesi, üç krala görünmesi, Şeria nehrindeki vaftizi ve Celile'deki Kana'da ilk mucizesi ki burada suyu şaraba dönüştürdüğüne inanılır —*ed. notu.*

[21] Aktaran Malcolmson, *Popular Recreations,* s. 11.

lığa dönüşürken, San Girolamo kilisesindeki yangının söndürülme çabalarına sekte vurdu. O zamana kadar böyle şeylere göz yuman Venedik yetkilileri harekete geçti; çünkü artık 17. yüzyılda Venedikli seçkinler bu dövüşleri *déclassé* [klas dışı] bulduğundan katılmayı bırakmış ve olay giderek bir alt tabaka etkinliği haline gelmişti. Dolayısıyla yetkililer yumruk dövüşlerini yasakladığında dikkate alınacak bir protesto olmadı.

Ritüel şiddete karşı saldırılar başka yerlerde de ilerliyordu. 1760'lara gelindiğinde güneybatı Fransa'da yetkililer, boğa koşularını sonlandırarak asayişi sağlamaya çalışıyordu. Kolluk kuvvetlerinin görece başarılı olduğu Paris'te, polisler tencere tavayla gürültü yapanları tutuklamaya başladığında, 1750'lerden sonra herhangi bir geleneksel curcuna kaydına rastlanmadı. Benzeri olaylar 18. yüzyılın başlarında İngiltere'de de yasaklandı.

Yetkililer düzensizlik çıkarmak için kullanılan mekânları da her yerde denetim altına almaya çalışıyordu. Genç erkek çetelerinin ve şenlikçilerin geleneksel toplanma noktaları olan sokaklarda, meydanlarda, şehir duvarları çevresindeki boş arazilerde önce gece bekçileri, sonra polis tarafından daha sıkı devriye geziliyordu. Kanunun ruhunu desteklemek, uygarlık sürecinden gittikçe daha fazla etkilenen toplumsal seçkinlerin arasında yeni bir tavırdı; uygarlık sürecinin geleneksel festival yaşantısına ve ritüel şiddete aykırı olan birçok öğe barındırdığını söyleyebiliriz. Uygarlık süreci, özdenetim ve kibar davranışlar anlamına geliyordu. Aynı zamanda, bütün canlı yaratıkların düzgün muamele görme hakkı olduğu gibi ilkeler giderek daha geçer akçe oluyordu. Montaigne bu hassasiyeti 16. yüzyılın sonunda şöyle ifade ediyordu: "Eğer bir tavuğun kafasının koparıldığını ya da bir domuzun sopalandığını görürsem kederlenmekten başka bir şey yapamam ve av köpekleri tarafından yakalanan bir yaban tavşanının iniltisinin sebep olduğu aptal nemlenmeye dur diyemem."[22] Montaigne'in çevresindeki adamlar kanunları yapıyor ve uyguluyordu, öncelikle genel asayişle ilgileniyor olsalar da, giderek insanların ve hayvanların iyiliğini gözettiler.

Kanlı sporlar, saldırının ilk hedefiydi. İngiltere'de horoz fırlatmalar Londra, Reading, Bristol ve Northampton'da 1752 gibi erken bir tarihte tutuklanmalara yol açtı ve ortadan yok olmaya başladı. Hayvanların iyiliğiyle ilgili düzenleme ve kanunlara horoz dövüşleri daha fazla mukavemet gösterdi. Boğa koşuları ve dövüşleri İspanya, İngiltere ve Fransa'da devam ederken, yetkililer bu şiddete ancak 19. yüzyılın ilk yarısında

[22] Aktaran Keith Thomas, *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England, 1500-1800,* Londra: Allen Lane, 1983, s. 173.

son verebildi. Kraliyet Hayvanlara Eziyeti Engelleme Cemiyeti, örneğin, Stamford'daki boğa koşularına karşı yasal olarak harekete geçti, ancak "Sonsuza Kadar Boğa" yazıları ve meydan okumalarıyla karşılaştı. Yirmi polis, doksan jandarma ve kırk üç süvarinin durdurmaya çalışmasına rağmen boğa, en son 1839'da koştu. Sonunda bu uygulamanın durdurulma kararının alınması, hayvanın akıbetine değil, bu denetleme çabalarının masraflı olmasına dayanıyordu. İnsanlara yapılan zulmü sonlandırma çabası da benzer bir dirençle karşılaştı: Fransa'da Saint-Pierre-d'Entrement'deki yıllık *soule* oyununa 1852'de son verilebilmesi için beş jandarma birliğinin görevlendirilmesi gerekmişti.

Eğer bazı halk festivalleri ve kanlı eğlenceler, kanunun ve din reformcularının bütün çabalarına karşın dayanabildiyse, 19. yüzyıldaki toplumsal ve ekonomik değişim, bu festivallerden geride her ne kaldıysa sonunu getirmiştir. Eski festival takvimi sanayi devrinin altı günlük zalim çalışma haftasının karşısında duramadı. 1770'te yılda 200 gün yerel ve ulusal festivalin olduğu Bavyera'da, 1830'a geldiğimizde sadece 85'i kalmıştı. 1840'larda İngiliz maden kasabalarında bazı işverenler sadece Noel ve Kutsal Cuma'yı tatil olarak tanıyordu. Boş zaman bulmanın zorluğunun yanı sıra, top oyunları ve festivaller için mekân bulmak da mesele olmuştu. Toprak çevirme ve şehirleşme, her yerde oyunlar ve benzeri kutlamalar için kullanılabilecek açık alanları gaspetmiş oldu ve halk protestosunun temelini teşkil eden ritüel şiddet yok olmaya başladı.

Her ne kadar festivaller erken modern dönemin büyük kısmında düşüşte olsa da, kendilerine içkin ritüel şiddetleriyle ya da doğurabilecekleri kitlesel şiddetle, bu çağın çalkantılarına katkıda bulundular. Şimdi isyan, kargaşa, göz dağı biçimine bürünen halk protestosuna, yani kitlesel şiddete dönüyoruz.

ÖNERİLEN OKUMALAR

Bakhtin, Mikhail, *Rabelais and His World,* Helene Iswolsky (çev.), Cambridge, MA: MIT Press, 1968.

Bercé, Yves-Marie, *Fête et révolte: des mentalités populaires du XVIe au XVIIIe siècle,* Paris: Hachette, 1976.

Burke, Peter, "The Carnival of Venice", *The Historical Anthropology of Early Modern Italy: Essays on Perception and Communication* içinde, Peter Burke (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 113-90.

Cashmere, John, "The Social Uses of Violence in Ritual: Charivari or Religious Persecution", *European History Quarterly* 21, 1991, s. 291-319.

Davis, Natalie Z., "Charivari, Honor, and Community in Seventeenth-Century Lyon and Geneva", *Rite, Drama, Festival, Spectacle: Rehearsals Toward a Theory of Cultural Performance* içinde, John J. MacAloon (ed.), Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1984).

Davis, Robert C., *The War of the Fists: Popular Culture and Public Violence in Late Renaissance Venice*, Oxford: Oxford University Press, 1994.

Dunning, Eric ve Kenneth Sheard, *Barbarians, Gentlemen and Players: A Sociological Study of the Development of Rugby Football*, Oxford: Martin Robertson, 1979.

Elias, Norbert ve Eric Dunnin, *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process*, Oxford: Basil Blackwell, 1986.

Hole, Christina, *English Sports and Pastimes*, Londra: B. T. Batsford, 1949.

Hutton, Ronald, *The Rise and Fall of Merry England: The Ritual Year, 1400-1700*, Oxford: Oxford University Press, 1994.

Le Roy Ladurie, Emmanuel, *Carnival in Romans*, Mary Feeney (çev.), New York: George Braziller, 1979.

Malcolmson, Robert W., *Popular Recreations in English Society, 1700-1850*, Cambridge: Cambridge University Press, 1973.

Marvin, Garry, *Bullfight*, Oxford: Basil Blackwell, 1988.

Mitchell, Timothy, *Blood Sport: A Social History of Spanish Bullfighting*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1991.

_____, *Violence and Piety in Spanish Folklore*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1988.

Muchembled, Robert, *Popular Culture and Elite Culture in France, 1400-1750*, Lydia Cochrane (çev.), Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1985.

Muir, Edward, *Civic Ritual in Renaissance Venice*, Princeton: Princeton University Press, 1980.

_____, *Mad Blood Stirring: Vendetta and Factions in Friuli during the Renaissance*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1993.

_____, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Scribner, Robert W., "Reformation, Carnival and the World Turned Upside-Down", *Popular Culture and Popular Movements in Reformation Germany* içinde, Robert W. Scribner (ed.), Londra ve Ronceverte, WV: Hambledon Press, 1987, s. 71-102.

Shubert, Adrian, *Death and Money in the Afternoon: A History of Spanish Bullfighting*, Oxford: Oxford University Press, 1999.

Thomas, Keith, *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England, 1500-1800*, Londra: Allen Lane, 1983.

Thompson, E. P., "'Rough Music': Le Charivari anglais", *Annales: économies, sociétés, civilisations* 27, 1972, s. 285-312.

Underdown, David, *Revel, Riot, and Rebellion: Popular Politics and Culture in England, 1607-1660*, Oxford: Oxford University Press, 1985.

6 | HALK PROTESTOSU

Erken modern dönemde Avrupalıların genç erkek çetelerinin ve festival hayatının maskaralıkları, incelediğimiz dönemin ilk yüzyıllarında insanlar ve hayvanlar üzerinde hatırı sayılır bir zarara nasıl yol açtıysa, bir başka toplu eylem biçimi olan halk protestosu da festival takvimindeki pek çok ritüelden yararlanarak bu dönemde huzursuzluk yaratmıştır.

Erken modern dönemde halk protestoları farklı biçimlere bürünebiliyordu. Bazıları bizim de göreceğimiz gibi şiddet içermiyordu, ancak protestolar çoğunlukla farklı şiddet türleri doğuruyordu. Kurbanlarının bir eylemini protesto eden küçük bir grup kadın ya da erkeğin, insanlara zorbalık etmesi ve gözdağı vermesi münferit şiddet eylemleri arasında yaygındı. Bu tarz eylemler çoğu kez tırmanabilecek toplu şiddet gündeminin birinci basamağını oluşturuyordu. Süresi sınırlı, yerel ölçekli toplu şiddet biçiminde ortaya çıkan ve sivil ayaklanmalar olan karışıklıklar, protestocular barışçıl galeyanın ötesine geçtiklerinde de mümkün oluyordu. Yereli aşan ve birkaç günden daha uzun süren toplu şiddet olayları olan isyanlar ise, yerel protestolar bölgesel ayrılıkçılık gibi daha genel sorunlarla birleştiğinde patlak veriyordu. Yerel protesto aynı zamanda toplumsal seçkinlerin önderlik ettiği durumlarda da isyana doğru tırmanabiliyordu, örneğin olağanüstü prestije sahip din adamları ya da protestocuları askerî birlikler şeklinde düzenleyebilecek askerî eğitime sahip aristokratlar gibi.

HALK PROTESTOSUNUN ÖZELLİĞİ VE OLUŞUMU

Bu dönemin halk protestolarını inceleyen tarihçiler ilk anda fark ettiler ki çalıştıkları eylemlerin büyük çoğunluğu, bizim anladığımız anlamda "devrimci" hareketler değildi. Genellikle protesto hareketlerini mevcut siyasi, sosyal veya ekonomik düzenin yıkımını ya da radikal değişimini hedefleyen hareketler olarak algılarız. Dolayısıyla da bu hareketlerin doğaları gereği devrimci olduğunu düşünürüz. Diğer yandan erken modern

dönemde protesto eylemleri; geleneğe büyük saygı gösteren ve yerleşik uygulamaları geçmişteki köklerine dayandırarak meşrulaştıran, özünde muhafazakâr bir toplumun değerlerini yansıtmaktaydı. Bu yüzden de yerleşik iktisadi, siyasi veya dinî uygulamalara getirilen yenilikler, genellikle bunlardan etkilenenlerce direnişle karşılanıyordu ve bu direnişler de zaman zaman şiddet içeriyordu.

Erken modern dönem protestolarının kökleri, 1500-1789 yılları arasında Avrupa'yı yakalayan olağanüstü iktisadi, siyasi ve dinî değişimlerde bulunabilir. Batı Avrupa devletleri sanayi devrimine yaklaşan uluslararası ve birbirine bağımlı kapitalist bir ekonominin parçası olmaya başlarken, bu dönemde iktisadi değişim özellikle hızlıydı.

Siyasi açıdan da bu dönem büyük bir değişime şahit oldu. Batı Avrupalı devletlerin çoğu yönetim mekanizmalarını giderek merkezileştirdi ve rasyonelleştirdi. Hem büyük hem de küçük devletlerde bu, hükümet görevlilerinin devlet tebaasının işine daha çok karışması anlamına geliyordu. Kolluk güçleri ve adli görevliler pek çok Batı Avrupalının daha önce kendi hallerine bırakıldıkları kırsal hayatlarına zorla müdahil oluyordu ve son araştırmalara göre yöneticiler, bu dönüşümü barışçıl bir şekilde gerçekleştirebilmek için çoğunlukla yerel seçkinlerle işbirliği yapsa da, bu evrim her zaman sakin değildi. Aynı zamanda birçok şehir ortaçağda kazanılan imtiyazlara dayanan yerel özerkliğini kaybetti. Daha yıkıcı olan şey, erken modern dönemde devletin gelişiminin ve dolayısıyla bu devletin temel faaliyeti olan savaşın mali sonuçlarıydı. Her yerde vergiler yükseliyordu, özellikle de savaş zamanlarında.

Son olarak, sarsıcı dinî değişimlerin yaşandığı bir dönemdi. 16. yüzyılda Reform'un Batı Avrupa Hıristiyanları arasındaki dinî birliği bozması, dinî çoğulculuğu kabule hazır olmayan Katolikler ve Protestanları karşı karşıya getirdi. 16. ve 17. yüzyılda yaşanan dinî çekişmeler bu ayrışmanın sonucuydu.

Şiddet ise halk protestosunun ancak son basamağıydı. Erken modern dönemde protestonun çok yüzlü bir eylem repertuvarı vardı. Bireyleri etkileyen olaylara karşı direniş, toplu bir eylemin başlangıç noktasıydı. William Beik'in belirttiği gibi "Protestolar, belirli şikâyetlerin yüz yüze tartışılmasıyla başlardı ve giderek daha geniş çevrelere yayılarak daha büyük grupları ve daha derin kızgınlıkları kapsardı."[1] Belirli şikâyetler daha genel bir adaletsizlik hissine çevrildiğinde, toplu direniş mümkün oluyordu. Genellikle başlangıçta barışçıl biçimler alırdı, bir tarihçinin

[1] William Beik, *Urban Protest in Seventeenth Century France: The Culture of Retribution,* Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 27.

belirttiği gibi çoğunlukla "dilekçe seferberliği" şeklinde başlardı. İspanyol Felemenki'ndeki şehirlerde, örneğin, bu konuda öncülüğü loncalar yapardı. Loncaların tüzel kişiliği kent yönetimlerinin yeni vergiler ve yasalar konusunda loncaların onayını almasını gerekli kılıyordu. Lonca liderleri rızaları olmadığını sadece çağırıldıklarında belediye binasına gitmeyerek değil, aynı zamanda istekleri gerçekleştirilene kadar "yerlerinde kalmayı" tercih ederek –ya da modern bir deyişle "oturma eylemi" yaparak– gösteriyordu. Elbette böyle bir eyleme kalkışıldığında haber derhal yayılıyor, kalabalık toplanıyor ve protestonun toplu bir şiddet eylemine dönüşme riski doğuyordu.

Barışçıl protestoların bir diğer türüyse basitçe kaçmaktı. Almanya, Hohenzollern'de 1584 tarihli Owingen İsyanı sırasında, hasat zamanı arifesinde yetmiş üç kadar köylü köylerini terk etti. Geriye dönüşleri ise kasım ayında bir imparatorluk fermanı, protestoya yol açan meseleler kanunen çözülene kadar onlara dokunulmazlık verildiğini ilan ettiğinde gerçekleşti. Bazen sade yurttaşlar da şikâyetlerini iletmek için dilekçe yazıyordu. İngiliz çiftçiler, toprak sahiplerinin otlakları çitle çevirmesinin kısıtlanması için mütemadiyen dilekçe yazıyordu. Hatta köylüler dilekçelerini hükümdarlarına iletmek için başkente yürüyebiliyordu. Bavyera'da Rottenbuch Manastırı köylüleri, manastırın içlerinden bazılarını tahliye etmeye çalışmasına karşı çıkarak Bavyera düküne dilekçelerini vermek üzere 1628'de Münih'e iki gün boyunca yürüdüler. Her ne kadar barışçıl amaçlarla olsa da toplanmaları, kalabalığın harekete geçmesi potansiyelini de taşıyordu. Erken modern dönemde bireyler kaynaklarını birleştirip sosyal ve ekonomik değişimler sonucu oluşan şikâyetlerine mahkemede yasal çözüm arar oldu. Ancak bu çabanın sonuçsuz kalması toplu şiddete yol açabiliyordu.

Pek çok etken insanları şiddet içeren protestolar için bir araya getiriyordu. Dördüncü Bölüm'de de gördüğümüz gibi dışarıdan gelen bir otorite tarafından sonu gelmez ölümcül ihtilaflarını terk etmeye zorlandıkları bir yenilik karşısında insanlar genellikle omuz omuza veriyordu. Bazen cemaat liderleri bu protestolara önderlik ediyordu. Örneğin İspanya'da askerlerin halk arasında konaklamasına karşı yerel yetkililerin ayaklanmalara liderlik etmesi hiç de olağandışı değildi. Ancak muhalefetin harekete geçmesi toplumları her zaman birleştirmiyordu. Yerel manastırın egemenlik haklarını köylülerin müşterek hakları zararına genişletmek istemesi üzerine 1725-1745 tarihleri arasında Kara Orman köylülerinin verdiği tepkide görebileceğimiz gibi, tehdit karşısında topluluklar her yerde omuz omuza vermiyordu. Bunun yerine, Avusturyalı yetkililer, köktenci köylüler ve ılımlı köylüler arasında, Güherçile

Savaşları olarak da bilinen, girift, şiddetli, üç taraflı bir çatışma ortaya çıkmıştı.

Toplu şiddetin altında, ikametgâha dayalı basit bir ilişkiden çok daha fazlası yatar. Akrabalık bağı pek çok insanı toplu eylem için bir araya getirir ki bunu polis ya da adli kayıtlarda yer alan ayaklanmacıların isimlerinden de anlayabiliriz. Aile ilişkilerinin kalabalıkları bir araya getirmedeki rolünü, 17. yüzyıldan bir Fransız örneğinde görebiliriz. Fransa'nın Périgord bölgesindeki Abjat'ta karışıklık çıkaranları cezalandırmakla görevli adli görevliler, bu köyden ve komşu mezralardan 100 sakini suçlamıştı. İddianamede on yedi ailenin ismi bir kereden fazla geçerken beş tanesinin ismine dört kereden fazla rastlanıyor. Bu listedeki on beş erkek listede adı geçen başka bir kişinin ya oğlu ya da damadı olarak belirtilmiş.

Arkadaşlık bağı da hem kırsal hem de kent mahallelerinde insanları karışıklık çıkarmak için seferber edebiliyordu. Özellikle kadınlar haneyi idare ederek, çarşı pazarda sosyalleşerek ve yerel sözlü kültürün devamını sağlayarak mahalle ve köy hayatındaki sosyal kalıpları belirliyorlardı. Dolayısıyla kadınlar, sahip oldukları sosyal bağlantılar sayesinde bir kalabalığın toplanmasında kilit rol oynuyordu. 1780'lerde Rotterdam'da Kaat Mulder ya da halk arasında bilinen adıyla "Kaat Mossel",[2] Oranje taraftarı[3] kalabalıkları eyleme sürükleyen zorlu bir kışkırtıcıydı. Limanda midye tasnifçiliği yapan Kaat, deniz kabuklularını şehirdeki kadın balık satıcılarına dağıtıyordu, ayrıca bu kadınlardan gerektiğinde kendi mahallelerini eylem için seferber edebilecek bir grup arkadaş edinmişti. Ancak erkekler arası sosyalleşme de erkekleri eylem için bir araya getirebilecek bu tarz bağların kurulmasını sağlıyordu. 17. yüzyıl Almanyasında, örneğin, Otuz Yıl Savaşları'nın askerî serüvenlerinde verdikleri hizmet sırasında erkekler arasında oluşan arkadaşlıklar, ayaklanmacıların saflarındaki eski askerler arasında tekrar ortaya çıkmıştı.

Ortak mesleki deneyimler de protestocuları bir araya getiriyordu. İspanyol Felemenki'nde loncaların birliği ve müşterek hareket etme geleneği birçok halk protestosunun temeli olmuştur. Ancak Felemenk Cumhuriyeti'nde ki bizim dönemimizde lonca sistemi zayıftı, kalfa örgütleri gibi daha az resmî oluşumlar erkekleri gözdağı eylemleri ya da ayaklanmalar için bir araya getiren sosyal bağları sağlıyordu. Mesleki bağlar kasabaların ya da köylerin sınırlarını da aşıyordu. Erken modern dönemde köylüler görece geniş pazar alanlarında iş yapıyordu ve dola-

---

[2] *Mossel:* Hollandacada midye anlamına gelmektedir. Bu ismi "Midyeci Kaat" diye de çevirebiliriz —*çev. notu.*

[3] Hollanda'da Oranje-Nassau hanedanını destekleyen krallık yanlısı —*çev. notu.*

yısıyla uzaklara erişen bağlantıları vardı. Hatta tarihçiler, tekil atölyeler seviyesinde dahi toplu eyleme geçmek üzere erkekleri bir araya getiren bağlar bulmuştur.

İşyerlerinde kalabalıkların seferber edilmesinde kadınların da bir rolü vardı. Tüccar kapitalistler için yapılan ev içi imalat biçimiyle önsanayileşmenin çok sayıda kadına iş sağladığı bölgelerde kadınlar, faal olarak hem protestoları körüklüyor hem de protestolara katılıyordu. 18. yüzyıl İngilteresinde böyle pek çok yer vardı; Manchester çevresindeki ve Devon'daki dokuma tezgâhı bölgeleri ya da çivi yapanların yarısından fazlasının kadın olduğu Black Country[4] dahil. Bu gibi bölgelerde kadınlar protesto hareketlerinin önlerinde yer alıyordu, belki de Hans Medick'in ileri sürdüğü gibi, kadın ve erkeklerin benzer çalışma deneyimleri, benzer davranışlara sebep oluyordu.[5]

Eğlence mekânları da protestocuları bir araya getirebiliyordu. Bu açıdan hiçbir yer tavernalar kadar tehlikeli değildi. Kişiler arası şiddette de gördüğümüz gibi, içki, mizacı alevlendirip utangaçlığı gevşetebiliyordu. Erken modern dönemde bizzat taverna sahipleri de baş belası olabiliyordu; genellikle müşterilerinden daha tahsilli oldukları ve ağızları çok daha iyi laf yaptığından taverna sahipleri çoğunlukla halk protestolarının lideri olarak ortaya çıkıyordu. Onların işyerlerinde doğabilecek şiddetin kanıtı, 1629 tarihli Londra ayaklanmasıdır. 10 Temmuz'da Fleet Street'de gerçekleşen bir tutuklama sonucunda tavernaları boşaltan müdavimler, yetkililere saldırarak Fleet Street, The Strand, Saint Martin's Lane ve Drury Lane'de sokaklarında barikatlar kurdular.

Kalabalıkların harekete geçmesine olanak tanıyan başka etkenler de vardı. Elbette geniş kitlelere yayılan bir sıkıntı hissinin olması gerekliydi ama tarihçiler, ayaklanmaya katılanların haklı olduklarına inandıklarını ortaya çıkarmıştır. Örneğin vergileri protesto edenler, yeni resim ve harçların yozlaşmış saray görevlilerinin işi olduğunu, onların sahtekârlıklarını hükümdar bilse bu vergilerin kaldırılacağını düşünüyordu. Bu yüzden de protestocular çoğunlukla kendilerini eski düzeni koruyan, yeni vergilere ya da mevcut vergilere yapılan eklemelere karşı

---

[4] Merkezini Birmingham'ın oluşturduğu, İngiltere'nin orta-batı bölümü. Bu bölge, gelişmiş sanayisiyle ve bu sanayinin getirdiği çevre kirliliğiyle ünlüdür. "Kara Ülke" (Black Country) adını da fabrika bacalarından çıkan dumandan almıştır —*çev. notu.*

[5] Hans Medick, "The Proto-Industrial Family Economy", *Industrializayion Before Industrialization: Rural Industry in the Genesis of Capitalism* içinde, Peter Kriedte, Hans Medick ve Jürgen Schlumbuhm, İngilizceye çeviren: Beate Schempp, Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s. 61-63.

çıkan sadık özneler olarak görüyordu. Örneğin Fransa'da *gabelle*, yani tuz satışını denetleyen tekel sahiplerinden satın alınan tuzun fiyatına dahil edilen resim, bu tür bir ek vergiydi. Bu, vergiyi protesto eden Fransızların neden "*gabelle*'siz Kral çok yaşa!" diye bağırdıklarını ya da İspanya'daki "Yaşasın Kral ve kötü hükümete ölüm" nakaratını açıklar. Alman protestocularsa eylemlerini meşrulaştırmak için "doğa kanunu" ya da "ilahi kanun" gibi daha üst bir merciye başvurmayı alışkanlık haline getirmişti.

GÖZDAĞI

En temel düzeyde, küçük gruplardan oluşan halk protestoları, grubun çıkarlarını tehdit edenlerin kendilerine ya da mülklerine yönelik zorbalık ya da gözdağı biçimini alıyordu. Bu tarz eylemlerin amacı, grup üyelerini inciten davranışlardan kurbanları vazgeçmeye zorlamaktı. Bu eylemlerin görülme sıklığını kesin olarak belirlemek imkânsızdır; çünkü gözdağı, bir yere kadar işe yarıyordu; kurbanlar misilleme korkusu yüzünden saldırıları yetkililere bildirmeye çekinirdi. Yine de tarihçiler, bu ilkel protesto biçiminin repertuvarını anlamak için bu tarz eylemlerle ilgili yeterli bulgu ortaya çıkarmıştır.

Eylemlerinin yasal yaptırımlarından kaçabilmek için faillerin bu etkinliklerde gerçek isimlerini saklamaları esastı. Ancak, eğer gözdağı etkili olacaksa, kurbanlar, eylemlerinin yol açtığı şikâyetler konusunda şüphe etmemeliydi. Şiddet tehditleri protestocuların repertuvarlarının temel bir parçasıydı, daha sonra tırmanabilecek bir şiddet gündeminin ilk basamağı olabiliyordu. Tehditler pek çok farklı biçime bürünebiliyordu; sözlü, yazılı ve hatta okuryazarlığın yaygın olmadığı yerlerde hedef alınan kişilerin evlerinin duvarlarına çiziktirilmiş ilkel çizimler halinde bile ifade edilebiliyordu. Dönemimizde okuryazarlığın bazı bölgelerde yaygınlaşması, imzasız mektupların yazılmasını mümkün kılmış, böylece elimize gözdağını kanıtlayacak belgeler geçmiştir.

E. P. Thompson, *London Gazette*'de 1750'den 1820'ye kadar yetkililer tarafından basılan tehdit mektuplarını incelemiştir; yetkililerin umudu, 18. yüzyıl hukuk kurallarının suç saydığı bu mektupların yazarlarını mahkûm edebilecekleri bilgiyi temin etmekti.[6] Thompson'ın incelediği 284 mektupta genellikle toprak sahipleri, işverenler, yargıçlar ve

[6] E. P. Thompson, "The Crime of Anonymity", *Albion's Fatal Tree: Crime and Society in Eighteenth Century England* içinde, Hay, New york: Pantheon Books, 1975, s. 255-344.

kamu görevlileri; cinayetle, kundaklamayla, mallarına zarar vermekle, sakatlamakla veya başka şiddet eylemleriyle tehdit ediliyordu. Tipik olarak üçüncü şahıs ağzından yazılan ve toplu bir şikâyeti dile getiren bu mektuplar, neredeyse kesinlikle bireyler tarafından yazılıyordu. Yine de meskun, mesleki veya dinî gruplar gibi erken modern Avrupa'nın farklı topluluklarının şikâyet anlayışını yansıtıyorlardı. Her tehdit, kelimenin anladığımız şekliyle usule uygun "mektup" değildi; bazıları hedef alınan kişinin evinin kapısına çivilenirken bazıları da bir taşa sarılıp pencereden içeri atılıyordu.

Bu 18. yüzyıl mektuplarının büyük bir kısmı, ekmek fiyatları ve pazarlama usulleri gibi besin ve geçim konuları hakkındaydı. Bir un tacirine hitaben 1756'da yazılan bir mektup şöyle diyordu: "Eğer unu Bristoll'a götürmekten vazgeçmezsen senin kafanı... ezeceğiz." Bu tarz mektuplar çoğunlukla yiyecek ayaklanmalarının öncülüydüler ve görünen o ki yetkililer için bir tür gayriresmî uyarı işlevi görüyordu; ya geçim derdi konusunda harekete geçecekler ya da şiddetle yüzyüze geleceklerdi. Mektuplar aynı zamanda tarım sorunlarını da ele alıyordu, özellikle umumi ve boş arazilere çiftçilerin erişimini engelleyen toprak çevirmeye ve hasattan sonra tarlada kalan başakları toplamak (*gleaning*) gibi geleneksel hakların kaybına değiniyorlardı. Essexli bir toprak sahibesi 1773'te şu tehdidi aldı: "Bayan Orpen aldığım bilgiye göre siz ve aileniz evvelki sene yoksulların toplaması gereken ürünü de topladınız ama eğer bu sene de aynı şeyi yapmaya kalkarsanız tahılınızı ambara girer girmez yakacağız; çünkü yoksulu soymak utanç vericidir." Mektupların bir kısmı da çalışma koşulları ve tüketici malları gibi işyeriyle ilgili meseleler hakkındaydı. Bir ayakkabıcı kalfası 1787'de meslekteki bir ustaya şöyle yazıyordu: "Seni aşağılık değersiz kibirli buyurgan alçak, senin için çalışan herkes senden iğreniyor... ama sonunda yaşadığın mahalleyi ortadan kaldırarak gururuna bir son vereceğim... ve mümkün olursa Allahın cezası Küçük Benliğini de Alevlerin ortasına İteceğim."[7]

Fransa, Agen'de, *taille* vergisi (arazi vergisi) tahsildarı bir vergi memuruna yazılan imzasız bir mektup erken modern devletin vergi politikasının yarattığı tehdidi görmek için bir örnek sunar: "Eğer şu anda yaptığın gibi insanları ezmeye ve şimdiye kadar göstermediğin insanlığı yine göstermemeye devam edersen, seni uyarıyoruz ki sen de bir kurban olacaksın ... sana bunları yazanlar seni katletmeye hazırlar.... İnsanların böyle acımasızca ezilmesini kral istemiş olamaz. Ayağını denk al!"[8]

---

[7] *A.g.e.*, s. 309-340.

[8] İkinci cildin 11. klişesine yeniden basılan Yves-Maries Bercé, Histoire des

Tehditler her zaman böyle doğrudan, yazılı bir biçimde gelmiyordu. Kimliği belirsiz kişilerce mallara verilen zarar, örtük bir şiddeti tırmandırma tehdidi içeriyordu. Topraklarını çitle çeviren ve geliştiren toprak ağaları uyandıklarında ahırlarını yanmış, çitlerini yıkılmış ya da setlerini bozulmuş bulabiliyordu. Genellikle sahipleri hayvanlarını otlamaları için başı boş bıraktığından, çiftlik hayvanları da bu tehditlerin hazır hedefiydi. Genellikle tanınmamak için yüzlerini siyaha boyayarak sürüleri geceleyin basanlar, sığır ve koyunları sakatlayıp köpekleri öldürüyordu.

Gözdağı vermeye yönelik tehditler ve faili meçhul şiddet, 18. yüzyıl Fransasından bir örneğin gösterdiği gibi, bireyleri de yakalayabiliyordu. Languedoc'taki Soubès köyünde Peyrotes ailesinin yerel senyörleriyle köylüler arasında toprak hakları yüzünden çıkan büyük bir anlaşmazlık yörenin festival ritüeline yansıyan bir gözdağına yol açmıştı ve nihayetinde olay şiddete dönüşmüştü. Gençler, curcuna koparma geleneğine dayanarak, ellerinde kemanlar, davullar ve gürültü çıkaran başka birçok nesneyle neredeyse on beş yıl boyunca pazar akşamlarının karanlığında senyörün penceresinin altında aşağılayıcı ve tehditkâr şarkılar söylediler. Bu gözdağı serenatlarının tehdit etkisini artırmak için sık sık silah sesleri de ekleniyordu. Sonunda 1772'de iki gedikli kaçak avcı halkın tehditlerini yerine getirdi ve senyörün oğluna ateş açtılar, onu neredeyse öldürüyorlardı. Bu tarz gözdağları ve faili meçhul terör eylemleri, yerel sıkıntıların artmasıyla beraber karışıklıklara tırmanabiliyordu.

KARIŞIKLIK

Karışıklıklar, hakaretler yağdırıp taş atan birkaç kişinin oluşturduğu bir kalabalıktan cana ve mala ciddi zarar veren binlerce insanın eylemlerine kadar farklı boyutlarda olabilir. Erken modern dönemde devlet kanunlarının da teslim ettiği gibi, karışıklıklar küçük de olsa büyük de olsa, erken modern Avrupa'nın siyasi ve sosyal istikrarına ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Pek çok mesele kayda değer kalabalıkları harekete geçirebiliyor, bu hareket de nihayetinde isyan biçiminde genel bir şiddete dönüşebiliyordu.

Pek çok Avrupa devletinin hukuk sistemi, vatandaşların toplanma haklarına biçtiği dar parametrelerle karışıklık çıkma tehlikesini yansı-

---

Croquants: Etude des soulévements populaires au XVII siècle dans le sudd-ouest de la France, 2 cilt, (Paris ve Cenevre: Librairie Droz, 1974). Noktalama işaretleri eklenmiştir.

tıyordu. İkinci Bölüm'de gördüğümüz gibi İngiltere'de 1715 Ayaklanma Kanunu, Hanover hanedanının başa geçmesinin hemen ardından yasadışı toplanmalarla ilgili geleneksel cezaları artırmıştı. Fransız monarşisinin toplanmayı sınırlama çabası en azından 16. yüzyıla dayanır. 18. yüzyıla geldiğimizdeyse dört ya da daha fazla kişiden oluşan izinsiz toplanmalar yasaklanmıştı; çünkü bir hukukçunun da yazdığı gibi, "bunlar devletin ya da kamunun sükünetini bozmak veya dini sarsmak üzere genişleyebilir"di.[9] Bu toplanmalara ateşli silahlarla ve hatta sopalarla katılan kişiler, hızlı ve sert kararlar almakla ünlü polis mahkemesi Maréchaussée'nin *prévôté*'leri (yüksek mahkemeleri) tarafından, temyiz hakkı tanınmadan çabucak yargılanıyordu.

Ayaklanmacılar eylemlerine meşruiyet sağlamak ve protestocuları bir araya toplamak için pek çoğunun festival takviminden aşina olduğu ritüelleri kullanıyordu. Halk festivallerini taklit eden protestocular yürüyüş yaparken bir yandan da davul, keman ya da başka enstrümanlara eşlik ederek şarkı söyleyebilirdi. Sıklıkla rahatsızlıklarının sembolleri olan mızraklara geçirilmiş ekmekler, bazı yerlerdeki mayıs şenlikçileri gibi şapkalara takılmış taze filizler veya belki de elbiselerine iliştirilmiş renkli kurdeleler taşırlardı. Kalabalıkların şiddeti bazen de geleneksel festival takvimiyle örtüşen eylemleri içeriyordu. 1789 bahar ve yazındaki olaylarda Périgord bölgesindeki Fransız köylüleri şatodan şatoya yürüyerek karınlarının doyurulmasını istedi. Bu eylem Kutsal Perşembe, Noel ve Paskalya'da gençlerin ev ev dolaşarak domuz yağı, kestane veya yumurta istedikleri geleneklerin tekrar kitle halinde sahnelenmesiydi. Hem ayaklanmada hem de bu dinî ritüellerde kalabalığın isteklerinin karşılanmaması, vermeyi reddedenlerin evlerine saldırılmasına neden oluyordu. 1789'da ayaklanmacılar elbette soyluluğun imtiyazlarını simgeleyen rüzgârgüllerini ele geçirmeyi ve manor (derebeyinin malikanesiyle birlikte arazisi) kayıtlarını yakmayı da amaçlamıştı. 1620'lerde İngiltere'nin batısındaki toprak çevirme ayaklanmaları belirgin şekilde "kepçeye binme" geleneğine benziyordu. Ayaklanmacılar yürürken onlara bir davulcu eşlik ediyor, bir kuklayla toprak sahibiyle dalga geçiyor ve Dean Ormanı'ndaki çitlerinin yıkılmasını istiyorlardı.

Bu tehditlerin vehameti ve sıklığına rağmen erken modern dönemde yöneticiler ve yargıçlar nadiren kanunun kendilerine verdiği gücün tamamını kullanarak tepki veriyordu. Belki de ayaklanmacıların belirli şeylerden rahatsızlık duyduklarının ve sınırlı bir şiddet repertuvarına

---

[9] François Serpillon, *Code criminal ou commentaire de l'ordonnance de 1670,* (cilt 1), 4 cilt, Lyon: Les frères Perisse, 1767, s. 92.

sahip olduklarının farkına varmışlardı. Sebebi her ne olursa olsun, daha önce de gördüğümüz gibi, yetkililer bu tarz düzensizliklere karşı sağlam durabilecek polis kuvvetlerinden yoksundu ve nizami birliklerin protestoculara karşı kullanılması da sorun çıkarıyordu. Dolayısıyla, erken modern dönemde görevliler nadiren karışıklıkları bastırıp zor kullanarak çok sayıda protestocuyu cezalandırmaya kalktı. Pek çok karışıklık zaten daha birlikler toplanamadan birkaç gün sürüp kendi kendine söndü. Bu yüzden erken modern dönemde görevliler ortalık yatıştıktan sonra ancak birkaç elebaşını yargılayıp ibret olsun diye idam ediyordu.

Yine de karışıklıklar ve isyanlar göz korkutmaktan ve kabadayılıktan çok daha fazla kayıt bırakmıştır. Polis ve hükümet kayıtları, tarihçilere, kalabalıkların bileşimini ve eylemlerinin sıklığını anlama olanağı tanır. Her ne kadar tarih araştırmaları her karışıklığa ve isyana dair bulguları ortaya çıkaramayacak olsa da, yoğunluklu yerel ve yöresel araştırmalara dayanarak bu tarz hadiselerin görülme sıklığını akademisyenlere tahmin etme imkânı yaratır. Avrupa'nın genelinde olduğu gibi Fransa'da da 17. yüzyıl en şiddetli yüzyıl olarak görünmektedir. René Pillorget'nin bu dönemde Provence'taki isyan hareketleriyle ilgili çalışması, 1596 ve 1660 yılları arasında bu tür 268 eylemin kaydını ve 1661 ila 1715 yılları arası için ise 110 kayıt ortaya çıkarmıştır. Yves-Marie Bercé tarafından gerçekleştirilen benzer bir çalışma güneybatı Fransa'da 1590'dan 1715'e kadar 450-500 tane ayaklanmanın olduğunu gösterdi.[10] Bir tarihçiye göreyse ülke çapında bu tarz olayların sayısı görece sakin 18. yüzyıldan Nisan 1789'a kadar 5.200'ü buluyordu. Almanya'da yapılan çalışmalar, erken modern dönemde toplu şiddet eylemlerinin orada da yaygın olduğunu göstermektedir. Otuz Yıl Savaşları'nın sonuyla 18. yüzyıl sonu arasındaki bir buçuk asırda sadece ufacık Hesse'de bile 55 ayaklanma olurken Brandenburg'a bağlı daha büyük Margravate'de bu rakam 380'i buluyordu.

Her ne kadar toplu protestolar genel bir kalıbı takip etme eğiliminde olsa da, kökeni ne olursa olsun hiçbir ayaklanma tipik değildi. Charles Tilly'nin gösterdiği gibi protesto şekilleri çevresel kültür normlarını yansıtan öğrenilmiş repertuvarları yansıtıyordu, dolayısıyla zaman içinde ve gruptan gruba, bölgeden bölgeye farklılık gösteriyordu.[11] Ayrıca

---

[10] Yves-Marie Bercé, *Histoire des Croquants ve René Pillorget, Les mouvements insurrectionels de Provence entre 1596 et 1715,* Paris: A. Pédone, 1975.

[11] Charles Tilly, *Popular Contention in Great Britain, 1758-1834,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995, s. 41 ve aynı yazarın başka bir çalışması *The Contentious French: Four Centuries of Popular Struggle,* Cambridge, MA:

ayaklanmalar sadece tek bir sebebe de dayanmıyordu. Ayaklanmaya sebep olan esas meselenin üzerine yığılan başka kaygılar da olabiliyordu; örneğin, Almanya'nın bazı bölgelerinde yiyecek ayaklanmaları aynı zamanda Yahudi tüccarlara yöneltilmiş bir anti-semitizmin dışavurumu da olabiliyordu. Yine de dönemimizde şiddetli protestoları kışkırtan bazı temel meseleleri belirleyebiliriz.

Erken modern dönemde Avrupalılar kıtlık korkusu içinde yaşardı. Bu korku temelsiz değildi. Nüfus artışı yüzünden genelde tırmanan fiyatların yanı sıra kötü hasatlar ekmek fiyatlarının kısa vadede yükselmesine yol açabiliyordu; erken modern dönemde çoğu Avrupalının beslenmesinde temel unsur ekmekti, böylece hali vakti yerinde zanaatkâr bile bazen sıkıntıya düşüp açlık çekiyordu. Açlıktan sürünmeyenlerse geçim sıkıntısı yüzünden fazlasıyla zayıfladıklarından hastalıklara açık hale geliyordu ve dolayısıyla çoğunlukla kıtlıkları salgınlar takip ediyordu. Kıtlık dönemleri ve yükselen fiyatlar tüm Batı Avrupa'da protestoları kışkırtıyordu ve yiyecek yüzünden çıkan karışıklıklar incelediğimiz dönemde muhtemelen en sık yaşanan toplu şiddet çeşidiydi. Bu şiddetin sıklığı, 17. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere, Fransa, İspanya ve Toskana hükümetleri tahıl fiyatlarını düzenlemek ve tahıl arzını temin etmek niyetiyle tahıl ticaretinin üzerinde kurmuş oldukları denetimden vazgeçince ve serbest pazar uygulamasına geçince arttı.

Kıtlıkların kamu düzenini tehdit ettiğinin tüm hükümetler farkındaydı ve kıtlık zamanlarında biraz rahatlama sağlamak için sık sık devlet işe el atıyordu, ya Felemenk kentlerinde, Venedik ve Cenevre'de devletin tahıl ambarlarından halka dağıtım yapılıyordu ya da yurt dışından satın alınan un veriliyordu. Aslında geçim sıkıntısıyla ilgili karışıklıklar, genellikle bu adımların atılması için ortaya konan toplu bir çabaydı; E. P. Thompson'ın deyimiyle, "karışıklık yoluyla yapılan toplu pazarlıklardı."[12] Eğer böyle bir müdahalenin imkânsız olduğu ortaya çıkarsa ya da müdahale gecikirse, özellikle yeni hasadın hemen öncesindeki dönemde, depolanan yiyeceğin sonuna gelinip fiyatlar yükseldiğinde ya da hasadı takip eden birkaç hafta içinde hasat daha piyasaya çıkmamışken fakat hasadın bol ve kaliteli olduğu yönünde söylentiler yayılmışken karışıklık çıkabilirdi.

Yiyecek karışıklıkları çıktığındaysa bunlar kör bir öfkenin dışavurumu olmuyordu. E. P. Thompson, halk eylemlerinin harekete geçirilme-

---

Harvard University Press, 1986, s. 390-398.

[12] E. P. Thompson, "The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century", *Past and Present* 50, 1971, s. 77-136.

sinde ahlaki ekonominin rolünü ortaya koyan ilk kişiydi. Günlük ekmeğin meşru pazarlama, öğütme ve pişirme usulleri hakkında, en önemlisi de günün şartlarında adil fiyatın ne olduğu konusunda ortak bir fikir birliğiyle hareket ediliyordu. Meselenin özünde yatan anlayış, yiyecek fiyatlarının satın alınabilir bir seviyede olmasıydı ki bu, kendi kendine yetebilmenin kişisel onurun bir parçası olduğu fikriyle de sık sık örtüşüyordu. Örneğin, Bavyera'da köylüler *Hausnotdurft* fikrini benimsiyordu; bu, her hanenin kendi çiftliğinde kendi bireylerinin emeğiyle ihtiyaçlarını karşılayabilmesi inancıydı.

Bu toplumsal değerlerin karşılığını bulamamasıyla harekete geçen karışıklıklar özellikle piyasa merkezlerinde ve tahılların gönderildiği rotalar üzerinde çıkıyordu. Klasik kent merkezli yiyecek karışıklıkları, ki antik çağda bile görülmekteydi, kıtlıklardan ya da yüksek fiyatlardan beslenen piyasa karışıklıklarıydı. Bu karışıklık biçiminde kalabalık, ya tahılın fiyatının yükselmesi için tahıl istiflediğinden şüphelenilen tüccarları ya da somunlar için aşırı para isteyen veya ekmeğin gramajıyla oynayan fırıncıları hedef alıyordu.

Kalabalık, çoğunlukla malları için tahıl depolarını ve fırınları yağmalıyordu, ama ele geçirdiklerini her zaman sadece alıp götürmüyordu. Tahıl, un veya ekmeğin denetimini ele geçiren kalabalık çoğunlukla halka ürünleri "adil bir fiyat"tan satıyordu veya tüccarları aynısını yapmaya zorluyordu. Fransızlar tarafından *taxation populaire* [halk vergisi] diye adlandırılan bu eylem, belki halkın ahlaki ekonomi anlayışının en açık ifadesiydi. Kalabalık yiyecek çalmıyordu, ama bunun yerine gıdayı, her zaman piyasanın dikte ettirdiği fiyatın altında halk tarafından adil bulunan bir fiyattan satıyordu. Bu gibi durumlarda kalabalık adil hareket ettiğine inanıyordu, çünkü ayaklanmacılar malları satsa bile satıştan gelen kazancı mal sahiplerine aktarıyordu; aslında bu eylemlerin bazılarında ayaklanmacılar satışların kayıtlarını da tutmuşlardı.

Taxation populaire'in münferit örneklerine 14. yüzyıl gibi erken bir tarihte rastlanır, fakat 17. yüzyılın ikinci yarısında bu tip karışıklıkların görülme sıklığı büyük oranda artmıştır. 1652'de Endülüs'te paranın ayarının bozulmasıyla kıtlık üst üste geldiğinde bu karışıklıklar yaygınlık kazandı. Felemenk, İngiliz ve Fransız yetkililerin kayıtları, 17. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde bu tarz protestonun yaygınlaştığını gösteriyor. Örneğin, 1693'te tüm Avrupa'da görülen kötü hasat bu protestoları beraberinde getirdi. Fransa'nın 1775 Un Savaşı'nda, Kuzey Fransa'da 300 kadar ayrı yerde kalabalıklar harekete geçti, *taxation populaire* ise kalabalıkların gösterdiği en yaygın tepkiydi. Un Savaşı'nın altında yatan sebepler (kötü hasat ile hükümetin tahıl ticaretindeki de-

netimini kaldırmasının çakışması) diğer ülkelerde de benzer huzursuzluklar yarattı. Aslında 18. yüzyıl, yiyecek karışıklıklarının doruk noktası gibi görünüyor. Örneğin bir tarihçinin sayımına göre Fransa'da 1690-1720 yılları arasında 182 karışıklık yaşanırken, 1769-90 arasında bu sayı 652'yi buluyordu.

Her ne kadar bu karışıklıklarda öldürücü şiddet epey sınırlı kalsa da, kalabalıklar fırınları ve tahıl depolarını basıp yağmaladığında mala verilen zarar kapsamlı olabiliyordu. Bu kalabalıklara direnen mal sahiplerine kötü davranılıyordu, ama 1652'de Endülüs'te geçim derdi sebebiyle çıkan karışıklıkta tek bir kişi bile hayatını kaybetmemişti ve bu durum hiç de istisna değildi. Ancak bazen öldürücü şiddet de görülebiliyordu. Napoli'den bir örnek, yerel yetkililerin ağırlıkla festival ritüellerine dayanan halk öfkesinden nasibini alabildiğini gösterir.

Mayıs 1585'te belediye konseyinin seçmen üyeleri, şehrin standard ekmek somunu boyutunun küçültülmesini emretti. Ekmek aynı fiyattan satılmaya devam edileceğinden, bu, yiyecek fiyatlarına gerçek bir zam anlamına geliyordu. Toplumun öfkesi, konseyde halkı temsil etmekle görevli olan seçmen üye Giovan Vincenzo Storace'ye yöneldi; kendisinin hem İspanyol valisiyle fazla samimi olduğuna hem de tahıl spekülasyonuyla uğraşanlarla mali ilişkisi bulunduğuna inanılıyordu. Bu yüzden 8 Mayıs 1585'te bir sokak kalabalığı gut hastalığının Storace'yi mahküm ettiği tahtırevanı ele geçirdi ve onu sokaklar boyunca geri geri taşıdı ki bu tam da boynuzlanmış kocalar için yapılan curcuna havasındaydı. Bu sırada kalabalık, seçmen üyeye çeşitli cisimler atıp sonunda onu öldürdü, cesedini parçaladı ve darağacına götürülen suçlulara zaman zaman yapıldığı gibi cesedini yüzüstü sokaklarda sürüdü. Kalabalık daha sonra Storace'nin iç organlarını kesip çıkardı, organları silahlarının ucuna geçirip sokaklarda dolaştırdı ve hatta ayaklanmacıların onun etini yediğine dair raporlara rastlanmaktadır. Sonunda kalabalık seçmen üyenin cesedinden arta kalanları vali konağının önüne atıp şöyle haykırdı: "İşte kötü yönetim." Ayaklanmacılar eylemlerini Storace'nin evini yağmalayıp hane kadınlarına tecavüz ederek sürdürdü.

Kalabalığın zengin ve toplumun üst tabakasından bir vatandaşa yaptığı bu misilleme, toplumsal hiyerarşinin vahşice ters yüz edilmesini temsil eder; erken modern dönem festival hayatında sık rastladığımız bir durumdur bu. Aslında kalabalığın bu eylemi Storace'yi bir hayvan statüsüne indirmiştir; bir boğanın ya da benzeri bir hayvanın halk festivalinde parçalanması gibi cesedi parçalanmış ve eğer yamyamlık raporları doğruysa yine bu hayvanlar gibi eti yenmiştir. Malının mülkünün tahrip edilmesi, Storace'nin statüsünün varislerini toplumsal statüsü-

nün en bariz kanıtlarından mahrum bırakıyordu. Dönemimizde yiyecek ayaklanmalarında bu tarz misilleme tehditleri tamamen yok olmamıştır, ancak yiyecekle ilişkili karışıklıkların diğer biçimleri, ayaklanmacıların ıstıraplarından dolayı suçladıkları kişilerden ziyade kıtlığı çekilen mallara odaklanmış gözüküyor.

İkinci bir yiyecek ayaklanması biçimi ise, tarım ürünlerinin çok daha yüksek fiyatlarla satılacağı büyük şehir pazarlarına tahılların gönderilmesini önlemek için deniz ve kara yollarının kalabalıklar tarafından kapatılmasıydı. Tarım ürünlerinin taşınmasını engellemeyi başaran kalabalıklar çoğunlukla ya mallara doğrudan el koyuyor ya da *taxation populaire* ile satıyorlardı. Tarihçiler bu tarz toplu eylemlerin ilk defa 17. yüzyılın başlarında, insanlar büyüyen şehir merkezlerinin ve uluslararası ticaretin pazarlara olan etkisine tepki vermeye başladıkça ortaya çıktığını tespit ettiler. Özellikle kıtlık zamanı büyük kent merkezlerini destekleyen kırsal iç bölgelerde bu tepkilere sıkça rastlanıyordu. Örneğin, İngiltere'de kıtlığın baş gösterdiği 1630'lar ve 1640'larda, Londra pazarını besleyen bölgeler olan Norfolk, Essex, Kent, Sussex, Hertfordshire, Hampshire ve Thames vadisinde bu tarz eylemler görüldü. Yiyeceklerin nakledilmesine karşı çıkan bu karışıklıklar, 17. yüzyılda İtalya'da yaşanan en kötü kıtlıkta olduğu gibi, zaman zaman çok ciddi olabiliyordu. 1648'te Roma'da tahıl fiyatları üçe katlandığında, Fermo'daki papalık valisi yerel tahılın Roma'ya gönderilmek üzere bir ambara taşınmasını emretti ve emrinin yerine getirilmesi için asker sevk etti. Sadece yüklemenin önüne geçmekle yetinmeyen Fermo halkı, valinin konağını yağmaladı, sığındığı hapishaneyi bastı ve valiyi öldürdü.

Bir başka şiddetli protesto türü olan tarımsal yeniliklere karşı çıkan karışıklıklar da yiyecek karışıklıklarıyla yakından bağlantılıydı. Yaygın görüş, arazileri çitle çevirmenin ortak toprakta ekim yapılmasını sona erdirip yiyecek arzını azalttığı yönündeydi. Ortak alanların çitle çevrilmesi, geçimleri geleneksel hayvanların ortak meralarda otlatılması hakkına dayalı küçük çiftlik sahiplerinin ekonomik olarak ayakta kalmasını zorlaştırdı; aynı zamanda odun, kömür, turba kömürü ve taş toplama haklarıyla avlanma ve balık tutma haklarını da sınırladı. 17. yüzyılda Kent'in Sydenham yerleşimi, kırsalda yaşayan pek çok kişinin ortak arazilere olan bağımlığının tipik bir örneğiydi. Orada, mülk sahiplerinin yarısı iki dönümden az toprağa sahipti ve %40'ının sadece bir kır evi ve bahçesi vardı. Ortak alanların kullanım hakkı bu çiftçiler için bir zorunluluktu. Ancak başka tarımsal yenilikler de bu geleneksel arazi kullanım hakkını tehdit ediyordu. Özellikle bataklıkların ve sulak arazilerin kurutulması, geyik parklarının (avlanma sahaları) yapılması

ve başka avlanma alanlarının oluşturulması, küçük çiftçilerin kullanabileceği kaynakların azalmasına sebep oluyor ve bu tarımsal yeniliklere gelen tepkiler de yerel ölçekte bu yeniliklerin ilerleme süreciyle bağlantılı olarak ortaya çıkıyordu. Aslında sırf değişimle ilgili söylentiler bile mülk sahiplerine müracaat edilmesini, tehditleri, dava açılmasını ve son çare olarak karışıklıkları ateşliyordu.

Ortak kullanım alanlarının çevrilmesi tarımsal yeniliklere karşı en geniş toplu şiddet eylemlerine ilham vermiş görünmektedir. Toprakları çeviren parmaklık ve çitler, toplu şiddetin ilk kurbanlarıydı. Dönemimizde toprak çevirmeye karşı belki de ayaklanmaların en yoğun görüldüğü yer 1626 ila 1632 yılları arasında batı ve orta İngiltere'ydi. Hazinesi tam takır kalmış Stuart hanedanlığı; Dorset, Wiltshire, Gloucestershire, Worcestershire ve Leicestershire'daki kraliyet ormanlarının ekonomik potansiyelini kullanarak gelirlerini yükseltmek istiyordu. Dolayısıyla kraliyet; saray çevresinden gelen yatırımcılara toprak kiraladı, onlara bu arazilerde avlanma, ağaç kesip satma ve toprağı parsellere ayırıp tarım ve hayvancılık için kiraya verme yetkisi tanıdı. Ormanların bu şekilde ortadan kaldırılması süreci, yöredeki küçük çiftçilerin bu arazilerden faydalanmasına izin veren geleneksel haklarını tehdit ediyordu. Her ne kadar kraliyet bir miktar tazminat önerse de halkın tepkisi; sınırları belirleyen çit, hendek ve parmaklıkları tahrip ederek, kiracı vekillerinin evlerini yıkarak ve işçilerine fiziksel saldırıda bulunarak bu arazileri yeniden kullanıma açmak için ayaklanmak oldu. Bunlar birbirleriyle bağlantısız yerel huzursuzluklar olarak kalsa da bu ayaklanmalara topluca Batı İsyanı dendi.

Geniş kereste kaynaklarına ve rahatça çukurlardan çıkarılabilen demir ve kömür yataklarına sahip Gloucestershire'daki Dean Ormanı'nda en büyük ayaklanmalardan bazıları meydana geldi. Özellikle yerel madenciler ormanda hak iddia ediyordu, ama ağaç kesen ve taş çıkaran başkaları da ormandan yararlanıyordu. 25 Mart 1631'de 500 erkekten oluşan bir kalabalık düdükler, davullar ve sancaklarla orman boyunca yürüyüp çitleri yıktı, kiracı vekillerinin evlerini ateşe verdi, bir çukuru doldurup kesilmiş keresteleri Wye nehrine attı. Dean ayaklanmasında büyük oranda festival ritüelleri sergilenmişti. Ayaklanmanın liderlerinden pek çoğu kendilerine İngiliz curcunasına ithafen "Skimmington" [kepçe] diyordu. Guy Fawkes Gecesi gibi halk festivallerinde olduğu gibi ayaklanma bir kuklanın yok edilmesiyle sonlandırıldı; bu sefer çitleme yapan Sir Giles Mompesson'ın kuklası yok edilmişti. 3.000 kişiden oluşan daha geniş bir kalabalık 5 Nisan'da davullar ve sancaklarla geri dönüp daha fazla çiti yıkıp pek çok evi ateşe verdi. 17. yüzyılın geri kalanı

boyunca daha küçük tek tük ayaklanmalar nüksetti.

Toprak çevirme karışıklıklarının başka bir tezahürü, tartışılan avlanma haklarından çıkıyordu. Erken modern dönem boyunca Batı Avrupa'da avlanmak aristokratların imtiyazıydı, ancak 17. yüzyılın ikinci yarısında ve 18. yüzyılda, özellikle İngiltere'de, yeni yasalar bu geleneksel hakkı pekiştirdi; bu esnada aristokratlar ve küçük soylular geyik parklarıyla arazilerini geliştirdi, hatta ticari pazar için av hayvanı yetiştirme işine girdiler. Toprak sahipleri çıkarlarını silahlı avlak bekçileriyle, tuzak teller yoluyla ateşli silahlarla, insanlar için kurulan kapanlarla koruyordu. Bu gelişmeler çiftçilerin yasadışı avlanmasının önüne geçtiği gibi, av hayvanları da çiftçilerin mahsulüne zarar veriyordu. Bireylerle bekçilerin çatışması kaçınılmazdı, elbette karışıklık çıkması da. Stoke ve Birmingham arasındaki Cannock Chase'de bu iki şiddet biçimi de ortaya çıktı. 1747'de burayı miras olarak alan Uxbridge baronu, geyiklerini yerel avcılardan korumak ve kent pazarı için tavşan yetiştirmek istiyordu. Kaçak avcılarla avlak bekçileri arasında şiddet hadiselerinin yaşanması burada yaygındı, ancak tavşanların meralara zarar verdiği düşünüldüğünden tavşanlar özellikle bir anlaşmazlık noktasıydı. Açılan davalar baronun tavşan üretim alanlarını genişletmesine engel olamayınca, silahlı kalabalıklar avlanma alanını 1753'ün Aralık ve 1754'ün Ocak aylarında işgal etti, belki de 15.000 tavşanı öldürüp yuvalarını yok ettiler. Bu bölgede fiziksel çatışmalar ve davalar yarım yüzyıldan fazla sürdü.

Kıta Avrupası'nda da toprak çevirme yoluyla manorlarının gelirlerini artırmak isteyen, yeni arazi planları (kadastro) hazırlayan, köylülerin vergilerini artıran senyörlerin getirdiği yenilikler; davaları, tehditleri ve şiddeti kışkırtıyordu. Örneğin Savoy'da 17. yüzyılın ikinci yarısında ve 18. yüzyılda neredeyse yüz yıl boyunca kapsamlı şiddet olayları yaşandı. 1758'de Le Vuache markiliğini ele geçiren La Grange ailesinin yaşadıkları aydınlatıcıdır. La Grangelar, köylülerin serbestçe odun kestiği, hayvanlarını otlattığı ve lordun arazilerinden hasat kaldırdığı bir senyörlüğe sahip olmuştu. Tehditlerle sindirilen muhafızları, sırf hayatlarına kastedileceği korkusu yüzünden bu eylemleri göz ardı ediyordu. Nihayet 1781'de, yeni lordlar, kendi toprakları kabul ettikleri yerlerde köylülerin ihlallerine daha fazla tahammül edemeyecekleri bir sınıra ulaştı, ancak ardından gelen yerel tepki şiddetli oldu. Köylüler bir muhafızı dövdü ve arazi bekçileri 27 Nisan'da senyörün kendisine ait olduğunu iddia ettiği otlakta köyün beş ineğine el koyduğunda, kadınlardan oluşan ve taşlarla, sopalarla silahlanmış bir kalabalık şatonun kapılarını zorladı ve hayvanları geri aldı. İki gün sonra ateşli silah, kasatura ve sopalarla donanmış köylüler tekrar hayvanlarını La Grangeların hak iddia ettiği alanlarda

otlattı ve senyörle adamları geldiklerinde onları otlaktan kovdular. Lord ve köylüler arasındaki bir başka karşılaşma 6 Mayıs'ta tartışmalı otlakta meydana geldi ve silahların ateşlenmesiyle sonuçlandı. 13 Mayıs'ta ise senyör, Efkaristiya ayini için köyde belirdiğinde kendisini bir grup silahlı ve öfkeli köylü karşıladı ve ona korkak ve hırsız diye seslendiler. Avlanma ve başka meseleler yüzünden devam eden bu çatışmalar dolayısıyla 1792'de La Grangelar markiliği satmak zorunda kaldı.

Tarımdaki değişikliklerin yanı sıra, erken modern dönemde Avrupalılar merkezileşen devletin mali ve idari yenilikler dayatmasıyla da yüzleşmek zorunda kaldı ve bazen bu uygulamalara karşı şiddetli protestolarda bulundular. Hükümetler tebaalarının omuzlarına yeni yükler yüklerken 16., 17. ve 18. yüzyıllar tüm Batı Avrupa'da vergi karşıtı karışıklıklara sahne oldu. Diğer karışıklık çeşitlerinde olduğu gibi halk, bu vergilerden sorumlu tuttuklarını derhal belirliyor ve onları cezalandırmayı amaçlıyordu. Sıklıkla da başarılı oluyorlardı. Bu başarı kısmen yerel yöneticilerin üstü kapalı desteklerinden kaynaklanıyordu. Merkezî hükümetin vekilleri bu isyanlarla karşılaşan yerel görevlilerin şüpheli eylemsizliklerini muntazaman belirtmiştir. İspanya, Santiago de Compostela'da, tüm Kastilya'da yeni vergilerin hesaplanmasından sorumlu kraliyet komisyonu üyeleri Mayıs 1683'te halkın davasını benimseyen üniversite öğrencileri ve küçük memur sınıfının yoğun muhalefetiyle karşılaştı. Yerel yetkililer ortalığı yatıştırmak için hiçbir şey yapmadı ve 7 Mayıs gecesi bir komisyon üyesinin, Don Juan de Feloaga Ponce de León'nun evi taşlandı ve kurşunlandı. Komisyon üyesinin muhafızları piştovlu bir öğrenciyi tutukladı. Ancak komisyon üyesi ertesi gün öğrenciyi sorgulamaya kalktığında, başka bir kalabalık toplandı ve öğrencinin şehir yönetimine teslim edilmesini istedi. Aynı günün ilerleyen saatlerinde "Öldür! Öldür!" diye bağıran kalabalık, üyenin evini basıp iki hizmetlisini yaraladı, bir atını öldürdü ve tahkikatta yer alan başka komisyon üyelerinin evine saldırmak üzere yoluna devam etti. Tahkikat yapmak için ikinci bir teşebbüs, Ocak 1684'te yine bir ayaklanmayı kışkırtmış oldu.

Vergi ayaklanmaları başka yerlerde de benzer şekilde sonuçlandı. 1748'de Amsterdam yirmi vergi tahsildarının evinin yıkıldığı, üç gün süren bir vergi karşıtı karışıklık yaşadı. Benzer bir karışıklık 1777'de tekrarlandı. Hem yöneticilerinin hafifletmekten aciz olduğu ağır İmparatorluk vergileri hem de yerel hükümetlerin koyduğu resimler yüzünden, küçük Alman devletlerinde vergiler çok yüksek olabiliyordu. Bunlar yetmezmiş gibi bu devletlerin tebaası aynı zamanda prenslerinin seyahat masrafları, yönetici hanedanın kızlarının çeyiz parası ve kiliseye bağlı

devletlerde ruhban sınıfın takdis harcamalarını karşılamak için özel vergilere de katlanmak zorundaydı. Almanya'da pek çok isyan bu fazladan yükümlülükler yüzünden çıkıyordu.

Ancak vergiler devletin gücünün yansımasıdır. 18. yüzyıla gelindiğinde devlet yoksulları bir yere kapatmak, şehrin güvenliğini sağlamak, şahıs ve kamu ahlakını düzenlemek gibi alanlarda idari gücünü giderek artırıyordu. Bu düzenlemeler, her ne kadar iyi niyetli olursa olsun, hoş karşılanmıyordu ve pek çok Avrupalı, devletin gündelik işlerine karışmasına direnmeyi tercih ediyordu. 1766'da İspanya'da III. Charles hükümeti, serseriliği ve ahlaksız davranışların sergilendiği bilardo salonları gibi kamu alanlarını denetleyen düzenlemeleri zaten yürürlüğe koymuşken pek çok erkek tarafından beğenilen yuvarlak şapkaların ve pelerinlerin giyilmesini yasaklayan bir ferman çıkardı. Ferman kanuna karşı gelenlerin eşkalini gizleyebileceği giysilerin ortadan kaldırılmasıyla suçluların yakalanmasını kolaylaştırmayı hedefliyordu. Fermanın ilan edildiği gün Madrid'de karışıklık çıktı ve ardında pek çok ölü bırakan bu kargaşa iki haftadan fazla sürdü. Kalabalık, yerel hapishaneyi basıp tutukluları serbest bırakırken öldürdüğü gardiyan ve askerlerin cesetlerini de caddelerde sürükledi.

Madrid'deki bu kalabalığın başlangıçta iki isteği vardı; yeni kanunun geri çekilmesi ve bu kanundan sorumlu tuttukları İtalyan Bakan Esquilache'nin görevden alınması. Ancak sıklıkla görüldüğü gibi kalabalık kısa süre içinde yeni amaçlar da belirledi; bunlardan en önemlisi yiyecek fiyatlarının düşürülmesiydi. Aslında yetkililer Madrid'de düzeni sağladığında dahi altmış sekiz farklı yerde karışıklıklar patlak verdi; 1763, 1764 ve 1765 yıllarının kötü hasadından kaynaklanan maddi gereksinimler bu sefer de hükümetin düzenlemelerine duyulan öfkeyle birleşmişti.

Her ne kadar dönemin son büyük din savaşı olan Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra mezhep çatışmaları gözle görülür şekilde azalsa da, dinî ve etnik ön yargılar karışıklıklara yol açabiliyordu. Natalie Z. Davis'in de üstünde durduğu gibi erken modern dönemde din karışıklıkları, en azından Fransa'da, kendilerine özgü amaçlara ve repertuvara sahipti.[13] Din ayaklanmalarına katılanların pek çok amacı vardı; kalabalığın inandığı öğretiyi savunmak ve karşı çıkılan inanç sisteminin geçerliliğini inkâr etmek, "kirli ve cehennemî" olarak gördükleri karşıt inançtan top-

[13] Natalie Z. Davis, "The Rites of Violence", *Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays* içinde (kendi çalışması), Stanford: Stanford University Press, 1975, s. 152-187.

lumu arındırmak ve sapkınlığa adaleti dayatıp devleti yanlış inançtan korumak. Ayaklanmalar sıklıkla dinî törenler, festivaller ve toplu vaazlar sırasında gelişiyor ve kalabalığın üyeleri şiddet eylemlerinde ağırlıkla Kitabı Mukaddes'e, ibadetlere ve folklorik geleneklere dayanıyordu. Hem Katolik hem de Protestan ayaklanmacılar can alsa da, Davis'in de öne sürdüğü gibi, eylemleri farklıydı. Protestanların hem inançlarına bir tehdit oluşturduğuna hem de toplumu lekelediğine inanan Katolikler, toplumu Protestan tehdidinden temizlemek istediği için, hem ruhban sınıfından hem de sivil olmak üzere tüm Protestan muhaliflere saldırıyordu. Diğer taraftan, Protestanlar ruhban tiranlığı olarak gördükleri şeyi yıkmayı hedeflediklerinden saldırılarını Katolik papazlara yoğunlaştırıyordu. Aynı zamanda koca tapınakları, kutsal emanetleri ve Roma kilisesinin ikonografisini yok ederek Katolikliğin fiziksel sembollerine de misillemede bulunuyorlardı.

Erken modern dönemin din ayaklanmacıları pek çok farklı yöne saldırıyordu. Bir inanç sistemi içinde ihtilaf hiçbir zaman hoş karşılanmaz, bu yüzden de 18. yüzyılda Katolik Toskana'da Jansencilik[14] karşıtı ayaklanmalar çıktı. 17. ve 18. yüzyılda İngiltere'deki inanç çeşitliliği özellikle Quakerlar ve Metodistlere genel olarak da tüm Protestan mezhebi içindeki muhaliflere karşı sık sık ayaklanmaların çıkmasına sebep oldu.

Din ayaklanmacıları öfkelerini inançlarının tamamen dışında olanlara da yöneltiyordu. Örneğin, 1506 Lizbon'daki Paskalya komünyonu sırasında çarmıh birden parlarmış gibi göründü ve cemaat "Mucize!" diye haykırdı. Ancak cemaatten biri kuşkusunu dile getirip bunun sadece bir ışık yansıması olduğunu söyledi. Onun bu kuşkusu "Yeni Hıristiyan" diye suçlanmasına yol açtı; bu, adamın devlet ve kilise baskısı altında Yahudilikten Hıristiyanlığa dönmüş olduğu anlamına geliyordu. Kalabalık, şüpheci adamı öldürdü, cesedini yaktı ve sokaklar boyunca dolaşan iki Dominiken'in haçlarla dolaşıp halkı "sapkınlık" çığlıkları atıp kışkırtmasıyla bu şiddet olayı büyük bir karışıklığa döndü. Bu 16. yüzyıl katliamını takip eden üç günde ayaklanmacılar 2.000 kadar insanı öldürdü.

Dinî açıdan bölünmüş 16. yüzyıl Fransasında ise Katolik ve Protestan kalabalıkların birbirlerine karşı harekete geçmesi neredeyse otuz yıl boyunca süren bir iç savaşın sürmesine hizmet etti. 1566 yılında Pamiers'deki Pentikost olayları bu ayaklanmaların özellikleri konusunda

[14] Jansencilik: 17. ve 18. yüzyıllarda özellikle Fransa, Felemenk ve İtalya'da yaygınlaşan Katolik hareketi. Akımın öncüsü ilahiyatçı ve daha sonra Ypres piskoposu olan Cornelius Otto Jansen'di —*ed. notu.*

aydınlatıcı olacaktır. Pentikost'taki yıllık ayinde geleneksel olarak yörenin Katolik gençleri tarafından düzenlenen dans gibi eğlencelere liderlik edecek "papalar", "imparatorlar", "papazlar" ve "başrahipler" seçilirdi. Yörenin Kalvencileri geçen senelerde bu yortunun Katolik ayinlerini taşlamıştı ve bu sene Katolik gençler intikamlarını almaya ant içmişti. Aziz Anthony heykeliyle beraber sokaklarda yürüdüler ve müzisyenler eşliğinde dans etmeye başladılar. Ancak yürüyüş kolu kasabanın Protestan mahallesine ulaştığında şarkılarının sözleri "Öldür! Öldür!"e dönüştü. Sonunda Protestanların kazandığı kavga üç gün sürdü.

Dinsel açıdan çeşitlilik barındıran İngiltere, Gordon Ayaklanmaları'yla dönemimizin görünüşte en büyük mezhep huzursuzluğunu yaşadı. Bu karışıklıkların kökeninde parlamentonun, İngiliz Katoliklerinin kimi engellerini ortadan kaldıran 1778 Katolik Yardım Yasasını kabul etmesi yatıyordu. 2 Haziran 1780 Cuma günü, Protestan Derneği'nin hem asil üyesi hem de başkanı olan George Gordon, 60.000 kadar üyesini Londra'da Saint George's Fields'da bu yasanın geri çekilmesi için parlamentoya dilekçe sunmak üzere topladı. Şapkalarına mavi rozetler takıp bayraklar sallayarak ve ilahiler söyleyerek Westminster'a [Londra'da Parlamento Binası'nın bulunduğu semt] barışçıl bir şekilde yürüdüler. Westminster Hall'e [Parlamento Binası] vardıklarındaysa düzenleri bozuldu. Binanın etrafını sarıp "Papalığa Hayır!" diye tempo tuttular ve Katolik yasasını destekleyen parlamento üyelerini taciz ettiler. Daha sonra kalabalığın bir bölümü Bavyera ve Piemonte-Sardinya elçiliklerindeki Katolik şapellerini yağmalayıp yakmak üzere ayrıldı ve başka ayaklanmacılar da İrlandalıların yaşadığı Moorfields bölgesine ağır saldırılarda bulundu.

Ertesi gün görece sakin geçti, ancak 4 Haziran Cumartesi günü kalabalık yeniden toplandı ve Moorfields'de bir Katolik şapelini yaktı. Pazartesi günüyse bu Katolik karşıtı ayaklanma Londra'da İrlandalıların oturduğu başka bölgelere yayıldı ve kalabalık bu Katolik yasasının önde gelen destekleyecilerinin evlerine saldırmaya başladı. Ayaklanmacılar aynı gün Katolik olmayan otorite sembollerine de saldırmaya başladı; bunların arasında karışıklıkların bastırılması girişimlerinde rol alan hâkimlerin evleri, Londra hapishaneleri, paralı yol turnikeleri ve İngiltere Bankası sayılabilir. Kent yönetimi karışıklığa tepki vermekte özellikle yavaş kaldı ve ayaklanma 10 Haziran Cumartesi gününe kadar sürdü ve ancak askerler başkentte güvenliği yeniden sağlayınca sona erdi. Erken modern dönemdeki pek çok huzursuzluk gibi 18. yüzyıl Britanyasındaki bu en kötü ayaklanma, büyük çaplı maddi zarara neden oldu; ancak bu bile sınırlandırılmış, hatta ritüelleştirilmişti. Horace Walpole'un da belirttiği gibi, kalabalık sadece seçilmiş hedeflere saldırmıştı, yağmalama

sırasında mobilyaları ve eşyaları sokağa atıp yaksalar da evleri yakmamışlardı. Ayaklanmacılar erken modern dönem törenlerinden de ilham almış, ele geçirdikleri zenginleri ve iktidar sahiplerini sıklıkla küçük düşürüp sosyal düzeni sembolik olarak tersine çevirmişlerdi.

Dinsel karışıklıklarla yakından ilişkili olarak sıklıkla yabancı düşmanlığına dayalı isyanlar kopuyor, bunlar zaman zaman huzuru bozuyordu. İncelediğimiz dönemde din ve milliyet içiçe geçmiş bir şekilde birbiriyle bağlantılıydı. Dolayısıyla çoğunluğu Protestan olan 17. yüzyıl Londrasında Fransız, İspanyol ve Venedikliler gibi yabancı Katolikler, hiçbir zaman kalabalıkların eylemleri açısından güvende değildi. Ancak, yabancı düşmanlığı kalabalıkların dindaşlarına karşı harekete geçmesini de tetikleyebiliyordu. İspanya'da, Fransız karşıtı pek çok ayaklanmada Katolikler Katoliklere karşı savaştı. 17. yüzyıl, Fransa ile İspanya arasında kapsamlı savaşların yapıldığı bir dönemdi ve bu, İber yarımadasındaki Fransız karşıtlığını bir ölçüde açıklayabilir. Ancak, İspanyolların Fransızlara duyduğu nefreti artıran başka sebepler de vardı. Kuzeyden gelen bu göçmenler ülkedeki en büyük yabancı topluluğunu oluşturuyordu ve kültürel ve dilsel asimilasyona karşı devamlı direniyorlardı. Dahası, Fransızlar pek çok zanaat kolu, küçük ölçekli ticaret ve pek az İspanyol'un çalışmaya tenezzül ettiği hizmet sanayisi gibi ekonominin kilit sektörlerini kontrol ediyordu. Çoğunlukla İspanya'dan sürülmeden önce Mağribilerin ve Yahudilerin yaptıkları işleri devralan Fransızlar, bu işlerde başarılı oldu ve İspanyolların sıklıkla patlayan karışıklıklarındaki öfkenin hedefi haline geldiler. En ciddi karışıklıklar 1678 ve 1691 yıllarında Valensiya'da, 1694'te Saragoza'da çıktı. Ayaklanmacılar Fransızların sürülmesini istiyordu. "Yaşasın İspanya Kralı!" diye ilkel bir milliyetçilik gösterisiyle bağıran silahlı kalabalık, Fransızların evlerini yaktı ve birkaç Fransızı öldürdü.

Din ve yabancı düşmanlığını bir tarafa bırakırsak, istihdamla ilgili sorunlar da sık sık toplu şiddet eylemlerine sebep oluyordu. Erken modern Avrupa'nın büyük kısmında kanunlar işçilerin bir araya gelmesini önlüyordu ve grevlerle iş bırakmalar gerçekleştirilse de, bunların başarıyla sonuçlanmasını sağlayan örgütlenmeler gizli kalmak zorundaydı. Resmî kovuşturmalar ve ustaların kalfa ve çıraklarla beraber çalıştığı küçük sanayi-öncesi atölyelerde örgütlenmenin zorlukları yüzünden bu örgütler aynı zamanda büyük oranda geçiciydi. Bunun sonucunda, barışçıl grevler ücretlerin ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi meseleleri için mücadele ederken sık tercih edilen bir silah değildi; bunun karşısında olağan seçenek şiddetti. İşgücü koşullarında anlaşma yapılabilmesinin bir yolu, toplu eyleme geçerek işverenin evine veya iş yerine

zarar vermekti. 1738'de Wiltshire'de dokumacılar ve biçkiciler ayaklanma ve mülklere verilen zararın ardından ücret ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi konularında amaçlarına ulaştı. Bireyler de kalabalıkların kurbanı olabiliyordu; 1768 grevinde Londra kömür hamalları sadece işverenlere değil aynı zamanda greve karşı çıkan rakip işçi örgütünün bir görevlisine de saldırdı. Sopa ve avcı bıçaklarıyla silahlanmış grevciler adamın evini basıp kalbini ve karaciğerini çıkaracaklarına ant içtiler; bu tür bir şiddet tehdidini Napoli örneğinde de görmüştük.

İşçi kalabalıkları üretim donanımına ve araçlarına da zarar verebiliyordu. Makineler özel bir tehdit teşkil ediyordu; vasıflı işçiler onlara çetin bir direnç gösterdi; çünkü bu işçilerin ücretlerini ve belki de işlerini makineler tehlikeye atıyordu. İpek kurdeleler dokumak için bir dokuma tezgâhı 1578'de Danzig'de belirdi, ancak yerel dokumacılar bu tezgâhın şehirde yasaklanmasını sağladı. Felemenk Cumhuriyeti'nde bir süre sonra kullanılmaya başlandı, ancak kullanımı dokumacıların talepleriyle sınırlandırılmıştı. İngiltere'de sınırlandırılmamış bir şekilde kabul edilmesi kraliyete protesto dilekçelerinin gönderilmesine sebep oldu, çünkü bu "şeytanî buluş yüzünden yedi İngilizin yaptığından daha fazlasını tek bir kişi yapabiliyordu; böylece malların [kurdeleler] ucuza satılmasından ötürü bu işle uğraşan bütün İngiliz zanaatkârlarını dilenciye çevirmişti."[15] Makinelerin sınırlandırılmasıyla ilgili dilekçelerin sonuçsuz kalmasıyla 9 Ağustos 1675'te dokumacılık merkezi doğu Londra'da, başkent civarındaki başka bölgelerde ve Middlesex, Essex, Surrey ve Kent'te karışıklıklar çıktı. İşçiler iyi örgütlenmişti; dokumacılar yeşil önlükler giyerek tezgâhların bulunduğu yerlere yürüyüp cihazları yaktıktan sonra dağıldılar. Bu geniş çaplı kargaşada bir dokumacı, malını koruyan bir makine sahibi tarafından öldürüldü.

Kıta Avrupası'nda kalfa örgütleri sadece ücretlerin ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için yasadışı propaganda yapmakla kalmıyordu, aynı zamanda kendi içlerinde de çatışıyorlardı. Bu zanaatkârların pek çoğu Fransa'da *compagnonnages* olarak bilinen ve kalfaların sadakatlerini kazanmak için birbirleriyle yarışan gizli örgütlere üyeydi. Bu örgütlerin üyeleri arasında yoğun bir çekişme vardı ve bu da sık sık yumruklaşmalara sebep oluyordu. Bordeaux mahkemesi kayıtları 1743 ila 1790 yılları arasında bu tarz 181 büyük kavganın ve küçük çaplı ayaklanmanın olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır. Ayaklanmalara varan bu yumruklaşmaların yarattığı sorun öyle ciddiydi ki Fransa'da belediye

[15] Aktaran Richard M. Dunn, "The London Weavers' Riot of 1675", *Guidhall Studies in London History* 1, 1973, s. 14.

yönetmeliklerine kadar yansımıştır: "Bir araya gelip caddelere çıkıyorlar... kendi hiziplerinden olmayanları kalın sopalarla dövüyorlar... dahası, geceleri ellerinde kılıç ve bıçaklarla koşturuyorlar ve sonunda görülmemiş bir öfke ve hiddetle birbirlerini öldürmek için dövüşüyorlar."[16]

Bunların dışında başka sebepler de erken modern Avrupa'da karışıklıklara yol açabilirdi. Siyasi konular zaman zaman karışıklığa neden olurdu, gerçi bu dönem kitlelerin siyasete katıldığı bir dönem değildi. Örneğin Felemenk Cumhuriyeti'nde Sınıflar Meclisine (*Staten-Generaal*) ağırlığını koyan cumhuriyetçi tüccar oligarşisiyle, güçlü ve babadan oğula geçen bir devlet başkanlığı makamı yaratmayı amaçlayan Oranje hanedanı arasında devam eden çatışma 17. ve 18. yüzyıllarda tekrar tekrar patlak veren ayaklanmalara sebep oldu. Bu Oranjist ayaklanmaların belki de en ünlüsü, Ağustos 1672'de Fransızlar XIV. Louis'nin Felemenk Savaşları (1672-1679) sırasında cumhuriyeti işgal ettiğinde meydana geldi. Oranje Prensi William devlet başkanlığı hakkını talep ederken ilk Felemenk yenilgileri için Hollanda Raadspensionaris'i (Hollanda dükalığının konsey başkanı) olan cumhuriyetçi lider Jan de Witt'i suçlayan kalabalıklar birçok Felemenk şehrinde ayaklandı. Lahey'de ayaklanmacılar de Witt'i ve kardeşini yakaladılar, dövdüler, bıçakladılar ve kurşunladılar. Daha önce de incelediğimiz intikam eylemlerini adeta yansıtarak cesetleri parçaladılar. Napoli'deki Storace ekmek ayaklanmasında olduğu gibi yamyamlık yapıldığına dair raporlar da mevcuttur. Kalabalık daha sonra cesetlerden kalanları baş aşağı dar ağacına astı. Anlaşılan o ki ayaklanmacıların dünyayı tersine çevirecek kadar korkunç saydığı günahların cezalandırılmasında cesetlerin baş aşağı sallandırılması bozguncular arasında yaygın olarak kabul görüyordu. Bu ceza sadece Hollanda ayaklanmasındaki kurbanların kaderi olmamış, başkaları tarafından da paylaşılmıştı. 1572'de Paris'te meydana gelen Aziz Bartolomeus Yortusu Katliamı sırasında Fransız Protestan lideri Gaspard de Coligny'nin cesedi de bu şekilde parçalanmıştı aynı İspanya'da 1520 Communeros ayaklanmasında kurbanların cesetlerinin parçalanması gibi.

Yerel politika da karışıklıklar doğurabiliyordu. Bu karışıklıklar da en çok Almanya'da görülüyordu; çünkü pek çok şehir devletinin bağımsızlığı kendi kent konseylerine neredeyse mutlak hâkimiyet veriyordu. Bu açıdan 17. yüzyıl özellikle fırtınalı bir dönemdi. *Bürger*'lerle [şehir sakinleri]

[16] Montpellier yönetmeliği, 11 Mayıs 1730. Aktaran Cynthia Maria Truant, *The Rites of Labor: Brotherhoods of Compagnonnages in Old and New Regime France,* Ithaca: Cornell University Press, 1994, s. 117.

yöneticiler arasındaki vergilerden görevi kötüye kullanmaya kadar varan çeşitli anlaşmazlıklar insanları toplu eylemlere geçmeye sevk ediyordu. Sıklıkla kalabalıklar belediye binasını basıp yöneticileri istifa ettirmeye çalışıyordu. Ancak Frankfurt'ta, 1614 yılında işgalciler belediye meclisi üyelerini bir odaya kapayıp beş gün boyunca fırınları yakarak aç ve sıcaktan bunalmış yetkilileri istifaya zorladılar. Frankfurt'ta da yönetici soyluların hilekârlığına duyulan nefret anti-Semitizm duygularıyla harmanlanınca kalabalığın Yahudi gettolarını yağmalamasına yol açmıştı.

Kitlelerin okuma-yazmasının olmadığı bir dönemde, haberlerin çoğu ağızdan ağıza yayılırken, sırf bir söylenti bile huzursuzluğa sebep olabiliyordu. Yeni vergiler, haydutlar ve diğer tehditler hakkındaki yalan yanlış söylentiler, Mayıs 1750'de Paris'te ortaya çıkan ayaklanmaların da gösterdiği gibi, toplumsal şiddeti kışkırtabiliyordu. 1747 ve 1748 kıtlıkları fakir kitleleri Fransız başkentinde toplamıştı ve kraliyet de bu serserilerin sokaklardan sürülmesi için polisleri yeni yetkilerle donattı. Buna ek olarak, yeni polis amiri, bu serserilerin tutuklanması için başlarına ödül koydu; böylece polisler çocuklar dahil neredeyse herkesi para için tutuklamaya başladı. Bu tutuklamalar aynı yüzyılda hükümetin serserileri sömürgelere sürme kararıyla birleştiğinde, polislerin Paris'te çocukları ayrım yapmadan tutukladıkları yolunda bir söylentinin kaynağı oldu. Bu söylentilerin tutuklamaları açıklama şekli bazen fantastik bir hal alıyordu. Bunlardan birine göre yetkililer cüzamlı bir prensin tedavi banyoları için bu çocukların kanını kullanıyormuş! Fakat bir süre sonra kalabalıklar tutuklamalara müdahale etmeye, polislere saldırmaya, yabancıları dövmeye başladı. 16 Mayıs'ta Marais bölgesini saran bir karışıklık, 22 Mayıs'ta altı farklı ayaklanmaya dönüşmüştü; neredeyse 5.000 kadar Parisliden oluşan güçte bir kalabalık şüpheli insanları kovalıyor, kamu binalarını taşlıyor ve silah edinmek için silah satan dükkânları yağmalıyordu. Bu ayaklanmanın pek çok kurbanı arasında 23 Mayıs'ta cesedi parçalanarak sokaklarda sürüklenen bir polis memuru da vardı. Bu polis memurunun Paris'te ölümünden altı gün sonra olan olaylar söylentinin gücünü daha da fazla ortaya koymaktadır. Söylentiler artık Tours'a kadar ulaşmıştı ve burada kalabalık, Louisiana'ya göndermek için çocuk kaçırmakla suçladıkları dört yabancıyı alıkoymuştu.

KALABALIĞIN KİMLİĞİ

Günümüzde polis ve hükümet yetkilileri halk protestolarının kamu düzenini tehdit etmeye hazır ve nazır oluşlarının farkındadır; ancak yalnızca 20. yüzyılın ortasından itibaren tarihçiler bu eylemlerin sistematik

bir analizini yapmaya ve gereken önemi vermeye başlamıştır. Bu çalışmalar başlayana kadar çoğu akademisyen, erken modern dönemin halk protestolarını, patlak veren bu olayları kaydedenlerin bakış açısından ele aldı, yani bu huzursuzlukları bastırıp kamu düzenini sağlamakla yükümlü polis ve hâkimlerin bakış açısından. Bu açıdan bakıldığında en popüler protesto toplumun en alt katmanlarının kör bir şiddetle patlamasıydı ki bu gruplar erken modern dönem Fransız polis kayıtlarında "ayak takımı" (*la lie du peuple*) şeklinde geçiyordu. Ancak erken modern dönemin toplumsal protestoları üzerine 20. yüzyıl sosyal tarihçilerinin iki kuşak süren çalışmaları bu kalabalığın bileşimini çok daha iyi anlamamızı mümkün kılıyor.

Tüm Batı Avrupa'da yapılan çalışmalara göre kalabalıkların bu eylemlerinde en faal rol alan grup, George Rudé'nin deyimiyle *menu peuple* [küçük insanlar], yani geçimini vasıflı ya da yarı vasıflı zanaatlardan, dükkânlardan ya da küçük çiftliklerden kazanan kesimdir. Bunlar sokaklardaki ayak takımı değildi; ancak yeri yurdu belli, tutuklandıklarında yüklüce bir kefalet ödeyebilen ve pankart hazırlayıp basit protesto sloganları yazabilecek kadar okuma yazmaya sahip insanlardı. Yiyecek fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı çok hassastılar, çünkü mütevazı bir gelirle hayatlarını idame ettirmeye çalışıyorlardı ve yaşamak için doğrudan veya dolaylı olarak halka açık meralardan veya maden kaynaklarından faydalanıyorlardı. Dahası, vergilerin aniden yükseltilmesinin zaten dar olan aile bütçelerini iyice keseceğinden korkuyor ve cemaatlerinin dışından gelen otorite müdahalelerinden hoşlanmayacak kadar yerel yönetim organlarında görev alıyorlardı.

Bazı belirli konularda Eski Rejim Fransasının diğer toplumsal katmanları da bu toplu eylemlere katılabiliyordu. Din ayaklanmaları çoğu toplumda farklı katmanları harekete geçirip din adamlarını, avukatları, memurları ve hatta soylu beyefendileri bir araya getirebiliyordu. Vergi protestoları da toplumda seçkin grupların katılımını sağlayabiliyordu ve hatta eğer kin güttükleri bir grubu hedef alıyorsa bunlar yiyecek ayaklanmalarına bile katılabiliyordu. 1585 yiyecek ayaklanmasında, örneğin, Storace'ye karşı besledikleri kişisel kinlerinden dolayı pek çok kalburüstü Napolili de yer almıştı.

Cidden fakirleşmiş insanlarsa tam tersine bu toplu eylemlerde oldukça az temsil ediliyordu ve tarihçiler de bu kesimin görece yokluğunu çeşitli şekillerde açıklamaya çalışmıştır. En yaygın açıklamaya göre, açlıktan ölmek üzere olanlar ya fiziksel olarak çok zayıftı ya da fakirlik kültürü onları yiyecek ayaklanmasına bile katılamayacak kadar edilgenleştirmişti. Çok daha ikna edici bir açıklama ise Cynthia Bouton tarafından

1775 Un Savaşları'nı konu alan çalışmasında sunuldu.[17] 16. yüzyılın başlarından itibaren hem Katolik hem de Protestan bölgelerde fakirlere karşı tutumların evrimine dikkati çeken Bouton, fakirlerin marjinalleştirildiğini, koşullarından ötürü mimlendiklerini ve varlıklı komşularının bunlardan suçlu ve serseri diye giderek daha çok korktuğunu açığa çıkardı. Dolayısıyla bunların çoğu; toplum, meslek ve akrabalık bağlarından dışlanmıştı; gördüğümüz bu bağlar toplumsal eylemlerde insanları bir araya getirmekte etkiliydi.

Erken modern dönemde bozguncu kalabalıkların toplumsal cinsiyet açısından bileşimleri de sosyal yapıları kadar anlamlıydı. Kadınların bu kalabalıklardaki varlığı sürekli ve büyüktü ve bir tarihçinin hesabına göre 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz ayaklanmalarına katılanların üçte birini oluşturuyorlardı. Hatta kadınlar sıklıkla bu toplu eylemlerin liderleri olarak karşımıza çıkıyor. Erken modern dönemde kadınların durumu düşünüldüğünde, ki kanun önünde bile genellikle ikinci sınıf görülüyorlardı, ayaklanmalarda öne çıkmaları bir açıklama gerektirir.

Kadınların yiyecek karışıklıklarındaki varlığı kısmen ailedeki rollerinden kaynaklanmaktaydı. Pazar alışverişini yapmak da dahil ev ekonomisinden sorumlu oldukları için yiyecek fiyatlarının yükselişine karşı hassastılar. Geçim sıkıntısı konusundaki bir protestoya katılmaya hazır bir şekilde sokaklar ve pazarlarda da bulunuyorlardı. Aslında, Olwen Hufton'un belirttiği gibi, "Kadınların olmadığı bir ekmek ayaklanması kendi içinde bir çelişkidir."[18] Kadınlar 1775 Un Savaşları'nda da karışıklıkların %95'inde bulunmuştu. Ancak kadınların her türlü toplu şiddet eyleminde aktif bir biçimde yer almalarını ve yiyecek ayaklanmaları dışındaki bu eylemlere katılımlarını açıklamak pek de kolay değildir.

Daha önce de gördüğümüz gibi, erken modern dönem toplumu, kadınların doğal olarak asayiş bozucu olduklarını ve heva ve heveslerivle hareket ettiklerine inanıyordu. Dolayısıyla, kocalarının ya da babalarının yasal vesayeti altındaydılar ve halkın kanaatine göre yasada eylemlerinden sınırlı bir biçimde sorumlu tutuluyorlardı; ayrıca düzeni sağlamak için yetkililerin erkeklere kıyasla kadınların üzerine tam güç göndermeyeceği düşünülüyordu. Bu varsayımlar, kadınların ayaklanmalara faal olarak katılışını cesaretlendirmiş görünüyor ve 17. yüzyılda

---

[17] Cynthia A. Bouton, *The Flour War: Gender, Class, and Community in Late Ancien Régime French Society,* University Park: Pennsylvania University Press, 1993, s. 110-12.

[18] Olwen Hufton, "Women in Revolution, 1789-1796", *Past and Present* 53, 1971, s. 95.

Rotterdam'da çıkan din ayaklanması sırasında duyulan şu haykırışta açıkça görünmektedir: "Kadınlar hiçbir şeyi yanlış yapamaz!"[19] 1628'de Hollanda, Oudewater'da turba kömürü vergisi toplama imtiyazı için yapılan açık artırmada çıkan karışıklık, kadınların bu tarz olaylarda liderliği üstlendikleri, çünkü eylemleri sonucunda herhangi bir ceza almalarının beklenmediği görüşünü pekiştirmektedir. Vatandaşlar vergi imtiyazı için teklif veren kişinin aleyhine döndüğünde bir kadın bağırdı: "Davullara vuralım ve kocalarımızı eve gönderelim. Caniyi yakalayıp döveceğiz, çünkü bizi dövüşmekten yargılamazlar."[20] Batı Avrupa'nın her yerinden gelen kanıtların da gösterdiği gibi, erkekler protestoyu her zaman kadınlara bırakmamış olsa da, kanunların tüm şiddetiyle uygulanmasından kaçmak için kendilerini kadın kılığına sokmaya da hazırdılar. 1770'lerde doğu Fransa'da köylü erkekler kadın kılığına girip yüzlerini siyaha boyayarak yeni bir toprak ağası için çalışan kadastroculara saldırdı. Edinburgh'da bir kraliyet görevlisine ve gümrük kanunlarına ve görevlinin şahsında İngiltere ile birleşmeye karşı yapılan 1736 Proteus Ayaklanmaları sırasında, çoğunlukla kadın kılığına girmiş erkeklerden oluşan bir kalabalığa "Madge Wildfire"[21] liderlik ediyordu.

İSYAN

Dönemimizin ilk iki yüzyılı, isyanların Batı Avrupa'da merkezî devletlere özellikle meydan okuduğu bir çağdı. Bu isyanların sıklığı 16. yüzyılın ikinci yarısı ve 17. yüzyıl "genel krizi" olarak anılan şey hakkında sağlam bir literatür yarattı ve bu durum, incelediğimiz ayaklanmaların önemini ortaya koymaktadır.

Bu ayaklanmalardaki tehlike, şiddetin genele sirayet edip yerel sorunlar olmaktan çıkmasıydı. Bu da genellikle yerel meseleler daha büyük tasalarla, örneğin vilayet, bölge ya da ulus ölçeğinde tasalarla birleştiğinde ortaya çıkıyordu. Erken modern dönem siyasi ve sosyal düzeni, eğer protesto hareketinin genişlemesi sürecinde büyük prestije ya da askerî deneyime sahip toplumsal seçkinler hareketin önderliğini ele geçirirse daha büyük risk altına giriyordu. Birkaç örnek, erken modern

---

[19] Aktaran Rudolf M. Dekker, "Women in Revolt: Popular Protest and its Social Basis in Holland in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *Theory and Society* 16, 1987, s. 344.

[20] *A.g.e.,* s. 345.

[21] İskoçyalı tarihî roman yazarı ve şairi Walter Scott'un *The Heart of Midlothian* isimli romanında geçen "çılgın, deli" kadın karakterinin adı —*ed. notu.*

dönemde ayaklanmaların fitilini ateşleyen meselelere içkin tehditleri aydınlatacak ve çağın şiddetini tekrar vurgulayacaktır.

1525 Alman Köylü Ayaklanması, incelediğimiz dönemde Batı Avrupa'daki en büyük isyandı, neredeyse 300.000 kişinin silahlarını ellerine almasına neden oldu, ancak daha başından yanlış adlandırılmıştır. Bu sadece bir köylü başkaldırısı değildi, kent merkezlerinden ve maden bölgelerinden de besleniyordu; bu yüzden Peter Blicke'nin dediği gibi bunu "sıradan insanların devrimi" diye adlandırmak daha doğru olur.[22] Tarihçiler bu başkaldırının ortaya çıkışı ve bu kadar genişlemesinin pek çok sebebe bağlı olduğunu tespit etmiştir.

15. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Almanya nüfusu 14. yüzyıldaki hıyarcıklı vebanın etkisini atlatırken, ekonomi de bu nüfus felaketinden sonra toparlanmaya başlamıştı. Emek arzındaki artış ücretleri aşağı çekmiş, ancak nüfusla beraber temel ihtiyaçlar için artan talep de fiyatları yükseltmişti. Toprak ağalarının bu durumdan çeşitli şekillerde yararlanmanın yollarını araması, köylüler arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Kamu alanlarını giderek kendi topraklarına katarken, köylülerin kira kontratlarının sürelerini, kiraları tekrar yükseltebilmek ve köylülerin ödediği ücretleri zamanında alabilmek için kısalttılar ve köylülerin vergilerini ve angaryalarını artırmaya çalıştılar.

Köylüler başka yönlerden de giderek artan bir baskı altındaydı. Aşar ödemekle yükümlü oldukları kilise kurumları enflasyon yüzünden bu vergileri daha katı bir şekilde topluyordu. Bağımsız Alman devletlerinin yöneticileri de bu dönemde aynı akranlarınınki gibi politikalar uyguluyordu. Askerî kurumları ve genişleyen bürokrasiyi desteklemek için vergiler yükseltildi. Köy cemaatlerinin (*Gemeinde*) geleneksel özerkliği merkezî otorite tarafından, özellikle örfi hukukun yerine Roma yasalarının getirildiği yasal meselelerde aşındırıldı.

Bu baskılara karşı köylülerin tepkisini şekillendiren etkenler, birkaç tali gelişmeydi. Erken modern dönemde kötü hasatlar yaygındı, ancak 15. yüzyılın sonları 16. yüzyılın başlarında Almanya'da kötü hasat her zamankinden daha sık görüldü. Aslında, Alsas bölgesinde 1475 ila 1525 yılları arasında on beş kez kötü hasat yaşandı. Bu kötü hasatlar 1525'te dramatik olayların yaşanacağına ve köylülerin bu sefaletten kurtulacağına dair astrolojik kehanetlere inanırlık kazandırdı. Dolayısıyla köylülere bir beklenti duygusu hâkim olmuştu. Dahası, özellikle Almanya'nın

[22] Peter Blickle, *The Revolution of 1525: The German Peasants's War from a New Perspective,* Thomas A. Brady Jr. ve H. C. Erik Midelfort (çev.), Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1981, s. 105.

batısı ve güneyi bir isyan geleneğine sahipti.

İzlediğimiz bu gelişmeler kısmen, 1439 kadar erken bir tarihte Alsas'ta patlak veren Bundschuh İsyanına sebep oldu. Benzer köylü isyanları 1493, 1502, 1513 ve 1517'de güney ve batı Almanya'da da çıktı. Alman köylülerinin arasındaki bu isyan geleneğinin hatıralarına, Almanya'daki ana sözcüsü Martin Luther olan Protestan Reformasyonu da eklenmiş olmalı. Luther, 1525 devrimini kesinlikle kınasa da, Roma'ya karşı çıkmış olması, köylülerin her çeşit otoriteye karşı çıkma cesaretini artırabilirdi ancak. Diğer Alman protestolarında da belirttiğimiz gibi, isyancı köylüler geleneksel unsurlardan yararlanıyordu. Daha önceki köylü isyancılar geleneksel haklara ve kanunlara dayanarak direnişlerini meşrulaştırmıştı; ancak 1525'te isyancılar, serfliğe son verilen ve yerel cemaatlere daha fazla özerklik tanınan yeni bir düzen talep etmek için "Tanrı'nın kanununa" başvuruyordu.

İsyan; 1525'in başlarında çıktı, o esnada köylüler kendi köylerinde derebeylerine vergilerini ödemeyi reddetmiş, rahatsızlıklarını belirtmiş ve müzakerelere girişmişlerdi. Her zamanki gibi şiddet son çareydi ama sonuçta şiddete başvuruldu. Bu şiddetin tipik hedefi, kırsalda kilisenin egemenliğini temsil eden manastırlar ve aristokrat toprak ağalarıyla hükümdarlara ev sahipliği yapan kaleler oldu. Köylüler buraları yakıp yağmaladı ve zaman zaman sakinlerini öldürdüler. Genellikle de köylüler ellerine düşen soyluları kendi programlarını uygulayacaklarına yemin etmeye zorladı.

İsyan çabucak yayıldı, Savabya Birliği kuvvetlerinin İtalya'da İmparator V. Charles'ın (V. Karl) hizmetinde olması da buna katkıda bulundu. Ayaklanmalar yayıldıkça köylüler isteklerini çeşitli manifestolarla beyan etti. Bu beyanlardan en kısası Yukarı Savabya köylülerinin On İki Madde'siydi; yerel talepleri içeren bu metin basıldı, dağıtıldı ve sık sık kamusal alanda okundu. İncil'e göndermeler yapılarak yazılan On İki Madde; sosyal, adli ve dinî reformlardan oluşan bir programın propagandasını yapıyordu. Köylüler serfliğe son verilmesini, kamu arazilerinin kullanım hakkının iadesini, kiraların ve derebeylerine verilen vergilerin daha eşitlikçi olmasını ve köylülerden biri öldüğünde feodal beye verilmesi gereken veraset vergisinin kaldırılmasını istiyordu. Bunların dışında, adli yeniliklere bir son verilmesini, cemaatlerin kendi papazlarını seçmesini, aşarın düşürülmesini ve *Gemeinde*'lerin kendi işlerini kendilerinin yönetmesini de talep ediyorlardı. Bu talepler, hem Almanya kırsalını hem de köylü sınıfını aşan bir devrim dalgası yarattı.

Bu hareketin omurgasını oluşturanlar hali vakti yerinde köylülerle köylerin liderleriydi; evsiz fakirler değildi. Ancak köyler birer birer ayak-

lanırken doğal olarak liderlik için pazarların kurulduğu kasabalara baktılar. Bir kasabada liderliği belediye başkanı üstlenirken bir diğerinde han sahibi bu görevi devraldı ve isyan büyüdükçe, daha çok soylu kişi katıldı. Kostanz gölü bölgesinde isyancılar, aristokrat bir toprak ağası ve zengin bir manastır yöneticisinin liderliğinde yürüyüşe geçti. Kasaba ve şehirlerde buraları yöneten oligarşiler tarafından uzun süredir dışlanan zanaatkârlar ve küçük tüccarlar isyana katıldı. İsyancıların ruhani görüşlerinden etkilenenler de bu saflara girdi. Aynı zamanda çiftçilikle uğraşan pek çok madenci Almanya'nın bazı bölgelerinde isyana katıldı. Hatta aristokratlardan da katılanlar oldu. Habsburglar tarafından mülksüzleştirilen Württemberg Dükü Ulrich isyana katılarak düklük mevkiini yeniden elde etmenin yolunu aradı. Alman prenslerinin giderek merkezileşen devlet yapısı karşısında zayıflayan imparatorluk şövalyeleri, bazı din adamlarının da yaptığı gibi, isyancılarla kaderlerini birleştirdi.

İsyanın bastırılması geç geldi, ama geldiğinde acımasızdı. 24 Şubat 1525'te Pavia'da Fransızlara karşı İmparatorun kazandığı zafer Savabya Birliği askerlerinin serbest kalmasını sağladı ve ilerleyen bahar aylarında başka Alman prenslerinin kuvvetleri onları destekledi. Yerel hareketleri askerî birimler halinde birleştirmeye çalışan isyancılar böyle bir güç karşısında çok dezavantajlıydılar. Top sayısı, liderlik ve eğitim açısından zayıf olan isyan güçleri kısa sürede yenilgiyle tanıştı ve savaşçıları büyük kayıplar verdi. Zabern'de Lorraine dükünün kuvvetlerinin 20.000 Alsaslı köylü savaşçıyı öldürdüğü söylendi. Başka yerlerdeyse, prenslerin kuvvetleri köyleri yaktı, liderlerini öldürdü ve farklı cezalar verdiler. Çağdaşları, savaş alanında ve devamındaki bastırma hareketlerinde yaklaşık 100.000 kişinin öldüğünü tahmin etmiştir. Yine de isyanın sonunda pek çok Alman yönetici köylülerin bazı taleplerini yerine getirdi ve yine pek çoğu ileride köylülerin şikâyetlerini şiddetten ziyade davalara yönlendirecek adli mekanizmalar yarattı.

Eğer 1525 Alman isyanını ateşleyen tarımsal ve siyasi sıkıntılardan oluşan bir karışımsa, ayaklanmaları tetiklediğini gördüğümüz farklı sebepler de başka isyanlara neden oldu. Vergilerin yükseltilmesi erken modern dönemde isyanların devamlı sebeplerindendi. Bunlar, köylülerden soylulara pek çok farklı kesimin dikey ittifakıyla toplumun geniş kesimlerinin destek verdiği, yetkililerle yüzleştiği isyanlardı. Fransa bu tarz isyanları en fazla 16. ve 17. yüzyıllarda yaşadı, ama mali bir kriz dolayısıyla erken modern dönem devletinin siyasi yapısını en fazla tehdit eden isyan, 1640'ta Katalanların isyanıydı. Bu isyanda vergilere karşı olan direniş, Katalan milliyetçiliğiyle birleşip güçlü bir ayrılıkçı isyan haline geldi.

Erken modern dönemin İspanya krallığı, Katolik hükümdarlar Kastilyalı Isabella ve Aragonlu Ferdinand'ın 1469'da evlenmesinin ürünüydü ve bu kişisel birleşmenin altında krallığın bileşenleri kendi geleneksel haklarını ellerinde tuttu. Aragon krallığının bir parçası olan Katalonya kendi dilini ve kültürünü koruduğu gibi, *constitución*'larında [yasalarında] özetlenen krallık otoritesine dair kısıtlamaları da sürdürüyordu ve temsilciler meclisi olan *cortes* tarafından savunuluyordu. Bu geleneksel haklar IV. Philip'in başbakanı Olivares kont-dükü Gaspar de Guzmân'ın politikalarıyla çatıştı. İspanya'ya 1622'den 1643'e kadar hükmeden ve Avrupa'da İspanyol krallığının gücünün zayıflamasını durdurmaya kararlı olan Olivares, başbakanlığı boyunca ülkeyi savaş halinde tutan bir dış politika izledi.

Bu savaşı finanse etmek giderek daha zorlaştığından Olivares, krallığı oluşturan bölgelerden daha fazla katkı almanın yollarını aradı. Ancak 1626'da Katalonya temsilciler meclisi, krallığa bağlı tüm ülkelerin ortak bir orduya bağlı birlikleri desteklemesini gerektirecek Birleşik Ordu planını geri püskürttü. Bu plan, Katalanlara göre komşu Kastilya'nın onlara hükmetme planlarından biriydi. Temsilciler meclisi, kont-dükün 1632'deki ikinci bir girişimi olan, askerî vergileri de reddetti.

1639'a gelindiğinde İspanya'nın askerî durumu daha da kötüleşiyordu ve Fransız istila güçleri, krallığı Katalonya'da bir ordu bulundurmaya zorluyordu. Askerî sefer mevsiminin sonunda; Olivares, ordunun bahar seferine hazırlık için Katalonya'da konaklaması emrini vererek Katalonya'yı kendi müdafaasına katkıda bulunmaya zorlamayı aklına koydu. Kont-dükün planları açısından, *constitución*'lar gayet netti. Katalan ev sahiplerinin her asker için sadece bir yatak, bir masa, bir lamba, tuz, su ve sirke tedarik etmesi gerektiğini belirtiyorlardı; bölgesel meclislerin onayı olmadan Katalanlar bunlar dışında bir şey sağlamaya mecbur bırakılamazdı. Ordunun halk arasında konaklaması açıkça yasa dışıydı, çünkü Oliveras, Katalanlardan askerlerin hem barınma hem de yiyecek ihtiyaçlarını karşılamasını beklemişti. Dahası 1640'ta temsilciler meclisini toplanmaya çağırması, pek çok Katalana, ordunun konaklamasının başbakanın bölgeden kesmek istediği haraçların sadece başlangıcı olduğunu düşündürdü.

Daha önce gördüğümüz gibi, askerî birliklerin halkın arasında konaklaması erken modern dönemde sivillerle askerî personel arasında sıklıkla şiddete yol açıyordu; ancak Katalonya'da 1640 yılında vergilendirme prensipleri ve bölgesel haklar tehlike altında olduğundan şiddet çabucak patladı. Önce vatandaşların mı yoksa açlıktan kıvranan askerlerin mi ilk hareketi yaptığını tespit etmek imkânsız olsa da, şubat ayı-

nın başlarında şiddet olayları katlanarak artmıştı. Kalabalıklar bölgesel yönetime bağlılıklarını şu geleneksel sloganla belirtiyorlardı: "Memleketim [Katalonya] Çok Yaşa!" Bahar geldiğinde çapulcu Katalan çeteleri konaklayan birliklere saldırmış ve izlendiklerinde dağlara kaçmışlardı. Sonunda Corpus Christi[23] festivalinde (7 Haziran 1640) Barselona'da isyancı bir grup kraliyet naibini öldürdü ve 1640 yazında yerel seçkinler de isyana katıldı.

Temsilciler meclisinde din adamlarını, aristokrasiyi ve Katalonya kasabalarını temsil eden altı kişilik daimi komite, Diputació, isyanın liderliğini üstlendi. Bir papazın liderliğindeki bu komite *constitución*'lar altında bölgeye ait hakları temsil ediyordu. Komitenin katılımı isyana meşruiyet kazandırdığı gibi Katalan toplumunun tüm katmanlarının da desteğini kazandırdı. Bu destekle Diputació, 1641'de IV. Philip'ten Barselona kontluğunu aldı (bu bölgede kraliyetin hükmü bu kontluk sayesinde geçiyordu) ve Katalonya'yı Fransız egemenliği altına soktu. Kraliyet Katalonya'da kontrolü ancak 1652 yılında, yıllar süren savaş ve uzun bir Barselona kuşatmasının ardından eline geçirebildi. Ancak bölge pek de sakinleşmemişti; 1688, 1689 yıllarında ve İspanyol Veraset Savaşı sırasında bir kez de 1705'te isyan çıktı. Bu son isyan, sonunda bölgenin tarihî imtiyazlarının pek çoğuna mal oldu.

Erken modern dönemde ayaklanmaların kökeninde yatan sebeplerden biri olan din, dönemimizin en büyük isyanlarından birine yol açtı: Güney Fransa'da Languedoc'da dağlık Cévennes bölgesinin Protestan Camisardlarının isyanı. Protestanların (ya da reformdan geçmiş inancın mensuplarına verilen isimle Huguenotların) sayısı 17. yüzyılda Languedoc'da oldukça fazlaydı ve yüzyılın son yirmi yılında sayısız sorun yüzünden acı çekmişlerdi. Aynı Katolik komşuları gibi onlar da Emmanuel Le Roy Ladurie'nin üzerinde çalıştığı bölgesel ekonomik çöküşe katlandı. Aynı zamanda sık sık ortaya çıkan kötü hasatlar ve tüm erken modern dönem Avrupalılarını etkileyen salgın hastalıklar da cabasıydı.[24] 1685'teki kötü buğday hasadı, örneğin, pek çok kişiyi meşe palamudu ve ot yemek zorunda bırakmıştı. Aynı zamanda Cévennes sakinleri, XIV. Louis'nin savaşlarını finanse etmek için yükseltilen krallık vergilerine maruz kaldı. Ancak Huguenotlar bir de giderek artan din zulmüyle uğraşmak zorundaydılar; bu zulüm, 1685'te kralın reform geçirmiş inanca

[23] Latince "İsa'nın Bedeni". Roma Katolik kilisesinde komünyon sırasında verilecek kutsal ekmeğin taşınma töreninin yapıldığı kutsal gün —*çev. notu.*

[24] Emmanuel Le Roy Ladurie, *The Peasants of Languedoc,* İnglizceye çeviren John Day, Urbana: University of İllinois Press, 1974.

izin veren Nantes Fermanı'nı yürürlükten kaldırmasıyla en üst seviyeye çıktı. Yeni bir ferman, reformcu din adamlarını ülkeden sürerken Huguenotların ibadet etmelerini yasakladı. Okulları ve kiliseleri kapatıldı ve çocukların Katolik usulüyle vaftiz edilmesi zorunlu tutuldu. Dinî hoşgörü sona ermiş ve yoğun bir zulüm başlamıştı.

Huguenot inançları özellikle Cévennes'te derin kök salmıştı. Burada ağırlıkla köylü olan nüfusun hayatı bu inanç çevresinde öylesine değişmişti ki kültürel hayatları mezmurlar, ilahiler ve Protestan ritüelleri etrafında şekilleniyordu. Burada da kraliyetin inanca olan saldırısı koca bir kültürel hayata ve yaşam şekline yapılan bir saldırı anlamına geliyordu ve bu yüzden de Huguenotlar, 17. yüzyılın son yıllarında ciddi bir ümitsizlik içindeydi. Bu ümitsizlik Huguenotları sürgündeki reform yanlısı teolog Pierre Jurieu'nun ve benzeri teologların yazılarına açık kıldı. Daniel Kitabı'ndaki kehanetlerden hareketle Jurieu, papalık inancının sona ereceği ve dinsel zulmün ardından adalet ve barışın geleceği kehanetinde bulundu. Bu temayı içeren yazılar bölgede hızla yayıldı ve köylü vaizler de bu fikirleri benimsedi. Bu binyılcılık inancı, gizli dinî buluşmalar histerisinin de eşliğinde 1689, 1692 ve 1700 Protestan ayaklanmalarının çıkmasına hizmet etti.

Camisard İsyanı Temmuz 1702'de bir Huguenot vaizi ve taraftarlarının Protestanlara zulm edilmesine karışan pek çok Katolik din adamını öldürmesiyle başladı. Yeni krallık vergileri de bazı Huguenotların isyana katılmasını sağlamış olabilir. Sonuç kitlesel bir isyandı. İsyancılar Katolik kiliselerine ve özellikle din adamlarına saldırdılar ve krallık güçlerine karşı da hayli başarılı bir gerilla savaşı verdiler. İspanyol Veraset Savaşı'nın ortasında bölgede sukunetin yeniden sağlanması, Mareşal Villars ve 25.000 kişilik krallık ordusunun 1705'e kadar elini kolunu bağladı. Bu ölçekte bir güçle bile Villars, barışı askerî güçten ziyade dokunulmazlık vererek ve fiilen dinsel hoşgörü uygulayarak sağlayabildi.

TOPLU ŞİDDETİ SINIRLAMAK

İncelediğimiz dönemin son yüzyılında, toplu şiddet eylemlerinin sıklığı azalmaya başlamıştı. Avrupa'da bu sakinleşmeye katkıda bulunan çeşitli gelişmeler yaşandı. Açıkça isyan çıkarmak ya da ayaklanmak erken modern dönem devletlerinin emrindeki disiplinli askerî güçlerin büyümesiyle gittikçe tehlikeli bir hal aldı. Her ne kadar kolluk kuvveti olarak bu güçler yeterli değilse de, İkinci Bölüm'de de gördüğümüz gibi, merkezî otoriteye karşı çıkan ayaklanmalar karşısında çok etkili bir şekilde harekete geçirilebiliyorlardı.

Güç kullanımının merkezî devlet tarafından giderek daha fazla tekelleştirilmesi, isyan ve ayaklanmalardaki düşüşün tek sebebi değildi. Erken modern dönem devletlerinin bürokrasisi bu tarz kargaşalara yol açan sebeplerin önüne geçmek için ileriye dönük tedbirler alıyordu. Kolluk kuvvetleri yiyecek fiyatlarını yakinen takip ediyordu ve yerel ölçekte kıtlıklar ortaya çıktığında yiyecek ihtiyacını karşılayabilmek için acilen erzak gönderilmesi için gereken adımları atıyordu. Aynı zamanda, 18. yüzyılın giderek yayılan tarım devrimi çok daha üretken bir tarıma hayat verdi. Bu üretkenlik yavaş yavaş pek çok huzursuzluğun temelini oluşturan geçim krizlerini ortadan kaldırdı. Bu devrimden öncelikle İngiltere ve Felemenk Cumhuriyeti istifade ederken, 19. yüzyılın başında Batı Avrupa'nın büyük bölümü faydalanır olmuştu.

Bu tarımsal üretkenlikten yararlanan merkezî devletler, aynı zamanda, 16. yüzyıldan itibaren kan davaları ve benzeri çatışmalara seçenek teşkil eden adli sistemler kurmaya başladı. Winfried Schulze ve Hilton Root'un bulgularına göre krallık mahkemelerinin varlığı, köylülerle senyörler arasındaki anlaşmazlıkların şiddet içermeyen yasal kanallarla çözümü için gereken araçları sağladı.[25] Ancak kanun tarafından köylülerin huzursuzluğunun yatıştırılamadığı ve isyan çıktığı durumlarda, bu isyanlara artık seçkinler önderlik etmiyordu.

Erken modern dönemin halk isyanları hakkında iki nesildir devam eden modern çalışmalar, isyanların karmaşıklığını fazlasıyla göstermiştir. Örneğin Roland Mousnier ve diğerlerinin çalışmaları, köylü isyanlarının sırf sınıf çatışması olarak tanımlanamayacağını ortaya koydu.[26] Bu tarihçiler, köylü ayaklanmalarında köylülerin şikâyetleriyle aristokratların ve diğerlerinin sorunlarının birleştiği dikey bir sosyal ittifakın olduğunu ortaya çıkardı. Sonuç, genişleyen devlet aygıtının maliyetine karşı ayaklanan kitlelerdi. Ancak 17. yüzyılın ikinci yarısına geldiğimizde, Norbert Elias tarafından betimlenen süreç, Avrupa aristokrasisinin giderek saray maiyetinin davranış kaidelerini benimsemesine neden oldu. Dolayısıyla, daha önce de gördüğümüz gibi, aristokratların şahsi savaşlarında ve genel isyankârlıklarında azalma yaşandı. Erken mo-

---

[25] Winfried Schulze, "Die veränderte Bedetung sozialer Konflikte im 16. und 17. Jahrhundert", *Europäische Bauernrevolten der frühen Neuzeit* içinde, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1982, s. 276 ve *Bäuerlich Widerstand und feudale Herrschaft in der frühen Neuzeit,* Stuttgart-Bad Cannstatt: Fromann-Holzboog, 1980. Ayrıca bkz. Hilton Root, *Peasants and King in Burgundy: Agrarian Foundations of French Absolutism,* Berkeley: University of California Press, 1987.

[26] Roland Mousnier, *Peasant Uprisings in Seventeenth Century France, Russia and China,* İngilizceye çeviren Brian Pearce, New York: Harper and Row, 1970.

dern dönemde köylülere liderlik eden aristokratların isyanlara katılımı da bunlarla beraber ortadan kalktı.

Nihayet, halk protestolarının repertuvarları ve amaçları bu gelişmeleri yansıtarak dönemimizin sonunda değişmeye başladı. 19. yüzyılın ortasına gelindiğinde, incelediğimiz toplu şiddet eylemleri Batı Avrupa'nın büyük kesiminde miadını doldurmuştu. Charles Tilly'nin Fransa ve İngiltere'deki halk protestolarına dair çalışması bu süreci betimler. Erken modern dönem protestoları yerel ölçeğe odaklandığı için sınırlıydı. Daha önce gördüğümüz gibi, yerel kültürel hayat aynı zamanda bu eylemler için değişken bir repertuvar sunuyordu. Ancak 19. yüzyılda devletin gelişimiyle beraber ulusal veya uluslararası bir odağa sahip modern kapitalist ekonominin ortaya çıkması tüm bunları değiştirdi. Protestoların ulusal ölçekte işçi, tüketici örgütleri ya da siyasi örgütler aracılığıyla harekete geçirilmesi gerekiyordu ve burada muhatap, yerel otorite olmaktan çıkmış ulusal hükümetin görevlileri haline gelmişti. Keza protesto repertuvarı da değişti; kitle gösterileri ve genel grev haline geldi.

ÖNERİLEN OKUMALAR

Beik, William, *Urban Protest in Seventeenth-Century France: The Culture of Retribution,* Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Bercé, Yves-Marie, *Revolt and Revolution in Early Modern Europe: An Essay on the History of Political Violence,* Joseph Bergin (çev.), New York: St. Martin's Press, 1987.

Bernard, Leon, "French Society and Popular Uprisings under Louis XIV", *French Historical Studies* 3, 1964, s. 454-74.

Blickle, Peter, *The Revolution of 1525: The German Peasants' War from a New Perspective,* Thomas A. Brady Jr. ve H. C. Erik Midelfort (çev.), Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1981.

Bouton, Cynthia A., *The Flour War: Gender, Class, and Communities in Late Ancien Regime French Society,* University Park: Pennsylvania State University Press, 1993.

Briggs, Robin, "Popular Revolt in its Social Context", *Communities of Belief: Cultural and Social Tension in Early Modern France* içinde, Robin Briggs, Oxford: Oxford University Press, 1984, s. 106-77.

Elliott, J. H., *The Revolt of the Catalans: A Study in the Decline of Spain (1598-1640),* Cambridge: Cambridge University Press, 1963.

Farge, Arlette ve Jacques Revel, *The Rules of Rebellion: Child Abductions in Paris in 1750,* Claudia Mieville (çev.), Cambridge: Polity Press, 1991.

Hay, Douglas, "Poaching and Game Laws on Cannock Chase", *Albion's Fatal Tree: Crime and Society in Eighteenth-Century England* içinde, Hay ve diğ., New York: Pantheon Books, 1975, s. 189-253.

Kamen, Henry, "A Forgotten Peasant Insurrection of the Seventeenth Century: The

Catalan Peasant Rising of 1688", *Journal of Modern History* 49, 1977, s. 210-30.

Kaplan, Steven, *The Famine Plot Persuasion in Eighteenth-Century France*, Philadelphia: American Philosophical Society, 1983.

Koenigsberger, H. G., "The Revolt of Palermo in 1647", *Estates and Revolutions: Essays in Early Modern European History* içinde, H. G. Koenigsberger, Ithaca: Cornell University Press, 1971.

Land, Stephen K., *Ken's Rebellion: The Norfolk Rising of 1549*, Totowa, NJ: Rowman and Littlefield, 1978.

Larqué, Claude, "Popular Uprisings in Spain in the Mid-Seventeenth Century", *Renaissance and Modern Studies* 26, 1982, s. 90-107.

MacKay, Ruth, *The Limits of Royal Authority: Resistance and Obedience in the Seventeenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Mousnier, Roland, *Peasant Uprisings in Seventeenth Century France, Russia, and China*, Brian Pearce (çev.), New York: Harper and Row, 1970.

Mullett, Michael, *Popular Culture and Popular Protest in Late Medieval and Early Modern Europe*, Londra: Groom Helm, 1987.

Reinhardt, Steven G., "The Revolution in the Countryside: Peasant Unrest in the Perigord, 1789-1790", *Essays on the French Revolution: Paris and the Provinces* içinde, Steven G. Reinhardt ve Elizabeth A. Cawthon (ed.), College Station: Texas A & M University Press, 1992, s. 12-37.

Rodriguez, Laura, "The Spanish Grain Riots of 1766", *Past and Present* 79, 1973, s. 117-46.

Rudé, George, *The Crowd in the French Revolution*, Oxford: Oxford University Press, 1959.

_____, *The Crowd in History: A Study of Popular Disturbances in France and England, 1730-1848*, New York: John Wiley and Sons, 1964.

Scribner, Robert W. ve Gerhard Benecke (ed.), *The German Peasant War of 1525: New Viewpoints*, Boston: Allen and Unwin, 1979.

Te Brake, Wayne P., "Revolution and the Rural Community in the Eastern Netherlands", *Class Conflict and Collective Action* içinde, Louise ve Charles Tilly (ed.), (Beverly Hills: Sage Publications, 1981, s. 27-53.

Thompson, E. P., "The Crime of Anonymity", *Albion's Fatal Tree* içinde, Hay ve diğ., s. 255-308.

_____, *Whigs and Hunters: The Origins of the Black Act*, New York: Pantheon Books, 1975.

Tilly, Charles, *The Contentious French: Four Centuries of Popular Struggle*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986.

Tilly, Louise, "The Food Riot as a Form of Political Conflict in France", *Journal of Interdisciplinary History* 2, 1971, s. 23-57.

_____, "Food Entitlement, Famine and Conflict", *Journal of Interdisciplinary History* 14, 1983, s. 333-49.

Truant, Cynthia M., *The Rites of Labor: Brotherhoods of Campagnonnage in Old and New Regime France*, Ithaca: Cornell University Press, 1994.

Underdown, David, *Revel, Riot and Rebellion: Popular Politics and Culture in England, 1603-1660*, Oxford: Oxford University Press, 1985.

7 | ÖRGÜTLÜ SUÇ

Ceza hukuku uzmanları ile halk, benzer biçimde "örgütlü suç" terimini, mükerrer yasadışı eylemlerde bulunmak üzere işbirliği yapanların işlediği suçları ifade etmek için kullanır. Erken modern dönemde Avrupalılar, günümüzdeki torunlarına kıyasla, örgütlü suçtan çok daha fazla zarar görmüştür ve torunları gibi, bu suç türünün göze çarpan özelliklerini teşhis etmişlerdir. Bu tarz suçlar, şiddet içermeyen önemsiz hırsızlıklar ve büyük soygunlardan, silahlı soygun ve cinayete kadar pek çok farklı biçimde ortaya çıkabilir ve bazen tek bir örgüt pek çok farklı suça karışabilir. Dahası, örgütlü suçu ortadan kaldırmak zordur. Suçların işlenmesi için birçok kişiden faydalanır ve çoğunlukla en az bir bu kadar yardımcı personeli vardır. Bu kişiler, görünürde kanunlara saygılı vatandaşlar olarak toplumda derin köklere sahip olabilir, hatta polis teşkilatı içinde bile yer alabilirler. Diğer taraftan da çalıntı malzemeleri alabilir (ya da yataklık edebilir), suçluları yetkililerden koruyabilir veya suçluların türlü ihtiyaçlarını karşılayabilirler.

Erken modern Avrupa, günümüzde temel polis hizmeti olarak nitelediğimiz şeyin olmadığı bir çağdı ve Batı Avrupa'da başına buyruk dolaşan, örgütlü suça bulaşmış silahlı çeteler, vatandaşları şiddet kullanmakla tehdit ediyordu. Yolcuları, çiftçileri ve diğer varlıklı kişileri silah tehdidiyle soyarak şiddet uygulayan haydutlara sık rastlanırdı. Kaçakçılar da bu dönemde topluma şiddet uygulamıştır. Birinci Bölüm'de anılan Mandrin çetesi gibi kaçakçı grupları, tüm Batı Avrupa'da yaygındı. Kaçakçılar, maliye müfettişlerine ve polise karşı gerilla savaşı sürdürüyordu. Kaçakçılar, haydutlara kıyasla bulundukları toplumda zaman zaman daha derin köklere sahip olsa da, komşuları da dahil, yasadışı ticaretlerini zarara uğratan herkesi öldürmeye hazırdılar.

Bu gruplar tarafından ortaya konan tehlikelerin erken modern dönem ilerledikçe yavaş yavaş azaldığını göreceğiz. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Avrupa devletlerinin artan gücü, kırsal kesimi

silahlı çetelerden, daha iyi korunan sahiller ile sınırları da kaçakçılardan temizlemeye başlamıştır. Ancak bu dönemin büyük kısmında, söz konusu gruplardan gelen tehditler fazlasıyla gerçekçiydi.

HAYDUTLUK

Haydutluk, şiddet içeren örgütlü suçun, erken modern dönemdeki tezahürlerinden belki de en önemlisidir. Silahlı adam ve kadınların işledikleri suçlar, kurbanlarını şiddete boğuyordu ve bu suçu anlamak için uzun zamandır çaba harcanmaktadır. Birinci Bölüm'de gördüğümüz gibi, erken modern dönemde kolluk kuvvetleri de popüler yazarlar da bunu ayrı bir suç altkültürünün işi olarak algılıyordu; kanuna saygılı yurttaşların kültüründen tamamen farklı olduğunu düşünüyorlardı. Haydutlukla ilgili bu yorum uzun ömürlü olmuştur ve belki de bu, İngiliz tarihçi Eric J. Hobsbawm'ın[1] yeni ufuklar açan çalışmasına değin, modern akademisyenlerin 1950'lerin ikinci yarısına kadar konuyla neden ilgilenmediğini açıklar.

Hobsbawm, çalışmasına kaynak olarak silahlı soygun çeteleriyle ilgili romantik baladları, şiirleri ve efsaneleri kullanmıştır. Sosyal haydutluk kavramını tanımlayıp betimlemiştir; bunu sıradan silahlı soygunlardan oldukça farklı bir erken modern dönem haydutluk biçimi olarak niteliyordu. Bu haydutluk biçimi, ekonomik ve politik değişim dönemlerinde statülerini kaybeden köylü toplumunun isyanlarını temsil ediyordu. Devlet, bu köylü sosyal haydutları suçlu olarak mahkûm etmiştir, ancak içinden filizlendikleri toplum tarafından desteklenmişlerdir; çünkü toplum onları kahraman [savunucu] olarak görmüştür. Söylentilere göre onlar, Robin Hood'un adamları gibi soylu hırsızlardı, direniş savaşçılarıydı ve yönetici sınıfların köylü toplumuna yaptığı yanlışların intikamını alıyorlardı. Bunun aksine, hiçbir zaman köylüleri soymamışlardı.

Hobsbawm'ın haydutlukla ilgili çalışması ihtilaflar doğurmuştur, ancak ceza hukuku ve polis kayıtlarında haydutluk olgusuyla ilgili ciddi sayıda araştırma yapılmasına sebep olmuştur; bu kaynaklar, İngiliz akademisyenin deştiği kaynaklardan epey farklıydı. Bu tarz kaynaklar, Batı Avrupa'da bir soyguncu altkültürüne veya Hobsbawm'ın bahsettiği sosyal haydutluğa dair çok az kanıt ortaya çıkarmıştır. Ancak sonuç

---

[1] Eric. J. Hobsbawm, *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the Nineteenth and Twentieth Centuries,* New York: Frederick A. Praeger, 1959 ve *Bandits* gözden geçirilmiş baskı, New York: Pantheon Books, 1981. Bu son çalışma daha önce 1969'da yayımlandı.

olarak, ne tür haydutluklar yapıldığını, haydutların kimler olduğunu, nasıl örgütlendiklerini, nerede, ne zaman ve niçin ortaya çıktıklarını şu an daha iyi anlıyoruz.

Hobsbawm, sosyal haydutluk kavramını özellikle köylülükle ilişkilendirmişti. Haydutluğun, Robin Hood mitine can veren biçiminin bile, sırf köylülere özgü bir etkinlik olduğunu söyleyemesek de, kesinlikle büyük oranda bir kırsal kesim etkinliğiydi. Bu, erken modern dönemde şehirlerin güvenli, suç işlenmeyen yerler olduğunu söylemek anlamına gelmez; tersine, kitabın önceki bölümleri şehirlerin çalkantılı doğasını sunmuştur. Şüphesiz kentlerde de silahlı soygunlar oluyordu; İngiliz yazar Horace Walpole (1717-97) bir keresinde, Londra'da Hyde Park'ta silahlı bir soyguncunun elinden canını zor kurtarmıştır. Fakat Walpole tek bir saldırganla karşılaşmıştı. Şehirli soygun çetelerinin üyelerinin, bireysel olarak veya küçük gruplar halinde çalıştıkları görülür. Kentlerde büyük çeteler nadiren kurulurdu, çünkü eylemleri şehirlerde, o dönemin donanım bakımından gelişmemiş polisi tarafından bile kolaylıkla saptanabilirdi.

Erken modern dönemde devletlerin çoğu, kırsalda haydutları zapt edebilecek polis kaynaklarından yoksundu ve haydutlara karşı sadece münferit seferler düzenlerlerdi. Hükümetler birliklerini, haydutlara yardım ettiği bilinen bölgelerde konuşlandırırdı; İspanya Krallığı, Cenova ve Venedik, suç hayatlarından vazgeçen ve orduda görev alan soyguncular a af önerirdi. Birkaç devlet, daha doğrudan önlemler almış, ancak bu önlemler başka yerlerdeki haydutları harekete geçirmiştir. Bunlar, tipik olarak olağanüstü mahkemeleri ve askerî eylemleri içerir. Bu nedenle, Venedik Cumhuriyeti, 16. yüzyılın ikinci yarısında ana topraklarında haydutları kovuşturmak için Sindaci Inquisitori di Terraferma adıyla geniş iktidara sahip özel bir hâkimlik makamı oluşturmuştur. Cenova Cumhuriyeti (Cenevizliler), 16. yüzyılın ikinci yarısında Ligurya sahili boyunca haydutluğa karşı hem orduyu hem de hızlı karar verme yetkisine sahip mahkemeleri kullanmıştır. İspanya Krallığı, 18. yüzyılın ilk on yılında Valensiya'daki bir isyanı bastırmak için orduyu kullanarak ve bu süreç sırasında vilayete daha büyük bir hükümet denetimi dayatarak nihayet bu vilayette haydutluğa karşı bir başarı sağlamıştır. Haydutluğu denetim altına almaya yönelik bu gibi çabalara karşın, bu sorun bizim dönemimizde yaygınlığını korumuş ve pek çok biçim almıştır.

Yol keserek yapılan soygunlara sık rastlanırdı ve erken modern dönemde seyahat kitapları, yolların bilhassa haydutların cirit attığı kesimlerini belirtirdi, tıpkı günümüzde rehber kitapların gezginleri karayolu risklerine karşı uyarması gibi. 16. yüzyıl rehberleri, karayolu soygunla-

rının hem büyük şehirlere giden yollarda hem de ıssız kırsal kısımlarda sorun olduğu konusunda uyarılar içermektedir. Büyük şehirlere bağlanan yollarda yoğun biçimde seyahat edilirdi ve soyguncuları yollarda seyahat edenlerin üstünde bulunan nakit, mal ve kişisel eşyalar cezbederdi. 18. yüzyılda, başkente bağlanan diğer noktalarda olduğu gibi, yol kesen soyguncular özellikle Londra yakınındaki Kuzey Surrey'de cirit atardı. Dahası, şehirler, silahlı soyguncular için önemli bir üs oluşturuyordu. Şehir duvarları içinde ikinci el mal alıp satanlar, altın kuyumcuları, gümüşçüler ve aldıkları ürünlerin nereden geldiğiyle ilgilenmeyen, çalıntı malları almaya hazır yığınla tüccar bulunurdu. Dahası büyük kasabalardaki han ve tavernalarda, soyguncular birlikte çalışabilecekleri kişilerle ortaklıklar kurar ve yetkililerden saklanabilirlerdi. Amsterdam, Londra, Paris, Roma ve Mannheim ile Marburg gibi büyük Alman şehirlerinin hepsi, yol kesen silahlı çeteler için birer merkezdi. Fransız soyguncu Philippe Nivet (1696-1729) vakası, şehri merkez alıp çalışan haydutlara örnek teşkil eder.[2]

"Fanfaron" (palavracı) takma adıyla Nivet, bilhassa kuzey Fransa'da çalışmıştır. Paris'i ana üs ve Caen ile Rouen'i ise ikincil üsler olarak karayolu soygunlarında kullanmış, zengin çiftliklere ve evlere de saldırmıştır. Onun çetesi büyük çetelerdendi –yetkililer sonunda altmış sekiz çete üyesini tutuklamıştı– fakat gerçek soygunlar bu kişilerin sadece yirmisi tarafından yapılmıştı. Kalan sanıklar (çoğunlukla Paris, Caen ve Rouen sakinleriydi), çalıntı malları satın alan kişiler, çeteye buluşma yeri veya sığınak sağlayan han işletmecileri ya da suçlulara binek hayvanı tedarik eden at sahipleriydi. Savcılar, Nivet ve ortaklarını 1723'ten 1728'e kadarki dönemde işlenmiş otuz sekiz silahlı soygunla bağlantılandırdı. Bunlardan altı tanesi, ölümle sonuçlanan karayolu soygunuydu ve yakalanmalarına sebep olan sonuncu soygun, bu gibi örgütlerin nasıl çalıştığını gösterir.

Nivet'in yol keserek yaptığı son soygunda, Amiensli kuru mal tüccarı Louis David ve eşini kurban etmişti. Ağustos 1728'de çift, iyi atların üstünde, sağlam iş yaptıkları Guibray panayırından evlerine dönüyordu.

---

[2] Archives nationales de France, X^{2B1415}, Parlement criminel, minutes; Bibliothèque nationale de France, mss. Joly de Fleury, vol. 2046, s. 94-106 ve *La vie de Nivet dit Fanfaron qui contient les vols, meurtres qu'il fait depuis son enfance jusqu'au jour qu'il a été rompu vif en Place de Grève, avec Beauvoir son maître d'école, Baramon et Mancion ses complices,* Paris: Jean-Luc Noyon, 1729, yeniden basım Lüsebrink (ed.), *Histoires curieuses et véritables de Cartouche et de Mandrin,* s. 139-155.

Nivet ve iki suç ortağı, kendilerini tüccar olarak tanıtıp Rouen yakınlarındaki bir ormana kadar Davidlere eşlik ettiler. Ormana girdiklerinde, haydutlar Davidlerin boğazlarını kesti ve hatırı sayılır miktarda para ve mücevheri çalarak atlarını hızla alıcının evine sürdüler. Burada çiftin mücevherlerini tanınmaz hale getirdiler. Daha sonra, kendilerini takip edenleri hayal kırıklığına uğratmak için, kendilerine yataklık eden birisinin işlettiği at çiftliğinden yeni hayvanlar aldılar ve atlarını Vernon'a sürdüler. Burada da Paris'e giden bir posta arabasına binerek yeniden araç değiştirdiler. Başkente ulaştılar, ancak Nivet ve onun türündeki adamların ideal buluşma yeri olan bir handa polis onları şans eseri tutukladı.

Şehirler, Nivet'inki gibi silahlı çetelere elverişli üsler ve sığınaklar sağlasa da, bütün yol keserek yapılan soygunlar da yoğun nüfusa sahip merkezlerin yakınlarında olmuyordu. Issız yollar, yol kesme soygunları için idealdi, çünkü buralarda soygun sırasında polisin işe karışma olasılığı yok gibiydi. Bir 16. yüzyıl İngiliz rehberi, Salisbury Ovası, Sherwood Ormanı ve ıssız Wicken Fen yakınındaki Newmarket Health'i belirgin tehlike noktaları olarak adlandırıyordu. 1590'larda İtalya'da Papalık devletlerinde, Floransa, Roma ve Napoli'yi birbirine bağlayan yollarda haydutluk palazlanmıştı. Roma ile Napoli arasındaki 250 km'lik yolun büyük kısmı o kadar dar ve kötüydü ki, değerli ticari dokumaların ve diğer ürünlerin taşınması için arabalar değil, katırlar kullanılabiliyordu. Tüccar ve yolcular, rehberlerin önderlik ettiği karavanlarda ve çoğunlukla silahlı muhafızlar eşliğinde seyahat edebiliyorlardı. Bu gibi güvenlik önlemlerine rağmen, haydutlar bu konvoyları sıkça soyardı; Ağustos 1592'de on beş silahlı muhafız tarafından korunan bir konvoya yapılan başarılı bir saldırıda dört kişi öldü. Yol keserek yapılan soygunlar, Papalık devletlerinin, Ceneviz ve Venedik'in çabalarına rağmen İtalya'nın büyük kısmında 19. yüzyıla kadar sürdü.

Yol soygunları İspanya Krallığı'nda da yaygındı. Endülüs'te kimi yollar katır patikalarından daha iyi değildi; yol keserek yapılan soygunlar sık görülüyordu ve mallar, saldırıları caydırmak için nafile bir çabayla silahlı konvoylar halinde taşınırdı. Haydutlar bu dönemde büyük kuzey-güney yolunu, Camino Real'i bile istila etmişti, özellikle de dağlık bölgelerden geçen kısımlarını. Sierra Morena'da, Perdo Guerra'nın çetesi 1616'da Osuña dükünün para ve mal yüklü 14.000 dükalık (*ducados*) kervanını hafifletmişti. Kastilya'daki la Mancha ovasında bile, Pedro Andres 1640'ta otuz kanun kaçağından oluşan bir çeteyi yönetiyordu. Bu suçlarla mücadele için devletin ortaya koyduğu eylem çok sınırlıydı. 18. yüzyılın ikinci yarısında, III. Charles (saltanatı, 1759-88) Sevil-Madrid yolunun yeniden yapılmasını emrederken aynı zamanda

yol üstünde silahlı soyguncularа karşı tabya olarak yeni kasabalar kurulmasını emretmiştir.

Yol kesen soyguncular bazen, erken modern dönem haydutluğunun yaygın başka bir biçiminde de rol almıştır: Issız ama zengin çiftliklere ve evlere silahlı saldırılar. Risk altında olanlar bu suçtan özellikle korkardı; bu suç, karanlık çöktükten sonra meskun hanelere tecavüzü içeriyordu ve İngiltere, Fransa ve diğer devletlerdeki yasa koyucular, bu suç için ölüm cezası belirlemişti. Yine de, bu tarz saldırılar neredeyse her yerde gerçekleştiriliyordu ve bu tarz saldırılardan duyulan yaygın korkunun mimaride somutlaşması günümüzde de sürmektedir. Fransa'nın aşağı Rhône vadisindeki, Alçak Ülkeler'in kimi yerlerindeki ve Katalonya'daki ortaçağ ve erken modern dönem çiftlikleri, küçük kalelere benzeyen kapılı, duvarlı çiftlik avluları içeriyordu. Endülüs'te ve Güney Avrupa'nın diğer bölümlerinde ise hem çiftlikler hem de köyler, savunulabilir tepelerin üzerinde bulunurdu.

Silahlı soyguncuların meskun haneye yapacağı saldırının stratejisi değişmiyordu. Çete üyeleri önce olası kurbanları hakkında istihbarat toplardı; içlerinden biri, çoğunlukla bir kadın çete üyesi, çiftliği dilenci veya seyyar satıcı olarak ziyaret ederdi. Alternatif olarak, hırsızlardan biri günlük veya mevsimlik işçi olarak çalışıp potansiyel kurbanın zenginliğini ölçüp biçerdi. Çete üyeleri, içeri girme olasılıklarını, komşuların yakınlığını ve havlayabilecek bekçi köpeklerinin varlığını da belirlerdi.

Hedeflerini tanımladıktan sonra, hırsızlar kılık değiştirir ve saldırılarını hava karardıktan sonra, hane halkı uyurken ve kolaylıkla şaşkına dönecekleri bir saatte gerçekleştirirlerdi. Bu, suçun tespit edilmesini de zorlaştırırdı. Bekçi köpeklerini öldürerek icaplarına bakar ve erketeye yatacak nöbetçiler bırakarak eve girerlerdi. Mimari, onların eve giriş yöntemlerini belirlerdi; geçit ve kapıları koçbaşlarıyla zorlarlardı, duvarları merdivenlerle aşarlardı, kerpiç duvarları kırarlardı, toprak zeminli kulübelerin altını kazarlardı, kepenkleri manivelayla açarlardı, saz çatıları keserek geçerlerdi. İçeri girdiklerinde, ev sahiplerinin parasını, tabaklarını, mücevheratını, kıyafetlerini ve diğer mallarını arar ve çoğunlukla şiddet uygularlardı. Acımasızlığı ortaya çıkaran direniş olurdu. François-Marie Salembier'in yaklaşık bir düzine kişiden oluşan çetesi, Kasım 1795'te Fransa'nın Nord *département*'inde (vilayet) bulunan La Houlette'te bir doktorun evine girdiğinde, doktoru, eşinin akrabalarını ve altı çocuğunu öldürmek için kılıç ve kasatura kullanmıştı. Şaşırtıcı biçimde, katliamlarından sonra yemek yediler; yetkililer, doktorun yemek ve içkilerini tüketmek için kullandıkları kap kacaktan kaç kişi olduklarını tahmin edebilmişlerdi.

Bu çeşit suçların kurbanları başka sebeplerle de şiddetle tanışmıştır. Bazıları saldırganlar arasında komşularını ve tanıdıklarını fark etmiş ve bunu fark ettikleri için katledilmişlerdir. Pek çoğu varlıklarını gizlediği yeri söylemeyi reddettiği için, bilgi almak üzere uzun süren işkencelere maruz kalmıştır. 1660'ların adı en çok çıkmış Felemenk çetesi olan Stoffel van Reesen çetesinin kurbanı olan hukukçu Maarten Schats'ın akıbeti de bu olmuştur. Schats'ın evde fazla para bulundurmadığı yönündeki ifadesine inanmayan soyguncular, onu dövmüş ve ardından da ayaklarını ve vücudunun diğer kısımlarını ateşte yakarak işkence etmişlerdir. Bu işkence biçimi, komşu Fransa'nın haydutları arasında o kadar yaygındı ki bu yöntemi kullananlara *chauffeurs* (yakıcılar) deniyordu. Schats, gizli herhangi bir yer asla söylemedi ve birkaç gün sonra, 9 Mart 1660'ta öldü.

Sermaye birikimine bağımlı haydutluğun Avrupa'da yaygın bir diğer biçimi, çiftlik hayvanı hırsızlığıydı. Bu suç özellikle yaylalarda yaygındı ve bazen de hırsız çeteleri ile kurbanları ve takipçileri arasında savaşlara sebep olurdu. Bu türden çatışmaların yaşandığı alanlardan biri, Cheviot Tepeleri ve çivar bozkırlardaki İngiliz-İskoç sınır bölgesiydi. Dönemimizin ilk yüzyılları boyunca, bu fakir ve görece kalabalık nüfuslu bölgede yaşayanlar için, yetersiz tarım hasadına, sığır ve koyun hırsızlığı eklenmiştir. Buralardaki hırsızlık kurbanları, "yağmacı" çetelere şiddetle direniyordu ve klanlarına olan bağlılıkları, kendi kanlarından gelenlere, hırsızlığın intikamını almak için gerekirse silahlı yardımda bulunmayı buyuruyordu.

Tüm bu haydutluk biçimleri, en az düzeyde dirençle karşılaşılan bölgelerde ve çağlarda serpilmiştir. Haydutların, peşlerindekilerden sırf sınırı geçerek rahatlıkla kurtulabildiği, ulusal veya bölgesel sınırların yakınlarındaki bölgelerde, haydutluk öne çıkardı. Bundan ötürü, politik olarak bölünmüş İtalyan yarımadası, 16. yüzyılda kapsamlı bir haydutluğu desteklemiştir. Papalık devletlerindeki haydutlar, Papalığın kuvvetlerinden Toskana Dükalığı'na sığınırdı. Ceneviz yetkililerinin haydutluğu yok etme çabaları, en az altı devlete komşuluğu bulunan cumhuriyet sınırlarına saplanıp kalmıştır. Haydutluk, Milano Dükalığı ve Venedik Cumhuriyeti sınırlarında, Modena ve Parma dükalıkları arasında Apenin dağlarının belirlediği sınırda, Papalığa bağlı adacık halinde etrafı sarılmış Benevento'nun ve Napoli Krallığı'nın sınırları boyunca da yaygındı.

Politik sınırlar, büyük devletlerin kanunları uygulama çabalarını da boşa çıkarıyordu. Fransız yetkililer, Gaspard de Besse'nin 18. yüzyılda hüküm sürdüğü Piemonte-Sardinya Krallığı'yla olan sınırlarını ve İspanya sınırını belirleyen Pireneleri denetlemekte zorlanıyordu. İspanya'nın

haydutlara karşı olan çabaları, çetelerin Portekiz sınırından geçişleri nedeniyle zarar görmüştü. Daha önce gördüğümüz gibi, İngiltere'de İskoçya sınırı kanunsuzluğuyla kötü şöhrete ulaşmış bir bölgeydi. Aynı durum, 16. ve 17. yüzyıllarda Danimarka ile İsveç arasındaki sınır bölgesinde de ortaya çıkmıştı. Buralarda çeteler, toplanan vergileri çalıyor ve çiftliklere, manorlara ve papazların evlerine saldırıyorlardı.

Ancak, politik sınırlar, haydutlara devlet otoritesini dayatmanın önündeki tek engel değildi. Erken modern dönemde çoğu devletin eksik entegrasyonu şiddete başvuran bu suçluların lehineydi. Belki de en uç örnek İspanya krallığıydı; bu İber devletini oluşturan tarihî krallıklar, incelediğimiz dönemin büyük kısmında tarihsel ayrıcalıklarını korudu ve kraliyetin otoritesi Kastilya dışındaki her yerde zayıftı. Bu krallıkların *Feuros* (Valensiya'da *furs*) denen geleneksel hakları, kraliyet otoritesini kısıtlıyordu. Hatta bir Valensiya valisi şöyle yazmıştır: "Söylemeye bile gerek yok, *Fueros*'lar olduğu müddetçe haydutlar da olmaya devam edecektir."[3] Valensiya'da, örneğin, bu yerel haklar valiyi haydutları kovalamak için para veya asker toplamaktan alıkoyuyordu. Dolayısıyla, valiyi, haydutların aranmasında pek güvenilir olmayan vilayet milislerini veya küçük, elli kişilik valilik muhafızlarını kullanmak zorunda bırakıyordu. Aslında, valiler 17. yüzyılın sonuna dek haydutluğun önüne geçebilmek için tek bir işlevsel silah kullanabiliyordu. Bu önlem, aslında zayıflıklarını üstü örtülü biçimde kabul etmeleri anlamına geliyordu; askerî hizmet vermeleri karşılığında haydutlara af sağlıyorlardı. Örneğin 1680'de, bir vali, Juan Berenguer'in yandaşı 118 haydudu İtalya'da, Balear adalarında, Cebelitarık'ta ve Orán'da askerlik yapmaları karşılığında affetti. Ancak İspanyol Veraset Savaşı'nın sona ermesiyle krallık Kastilya dışında otoritesini daha sağlam tesis edebildi.

Diğer yerlerde, başka etkenler, erken modern dönem devletinin haydutlukla etkin şekilde uğraşma yetisini sınırlamıştır. Yargı alanlarının çakışması bunlardan biridir. Yalnızca Hollanda vilayetinde, 17. yüzyılda 200 asliye mahkemesi vardı. Gerçi bu yargı alanları arasında iyi bir iletişim olsa da, bu çokluk kuşkusuz adaletin daha etkin olmasını sağlamamıştır. Aynı şey, Fransa'daki pek çok yargı alanı için ve Almanya'nın siyasi ve yargısal parçalanması için de söylenebilir.

Haydutluk, savaş zamanlarında, siyasi ve yargısal otoritenin çöktüğü, savaştan etkilenen alanlarda daha da palazlanmıştır. Savaş ile suç ilişkisi, bazı öncü İngiliz suç tarihçileri tarafından belirtilmiştir. Douglas

[3] Aktaran Henry Kamen, "Public Authority and Popular Crime: Banditry in Valencia, 1660-1714", *Journal of European Economic History* 3, 1974, s. 659.

Hay ve J. M. Beattie, İngiltere'de mülke yönelik suçların 17. ve 18. yüzyıl savaşlarının ardından, terhis edilen asker ve denizcilerin sivil yaşama dönmesiyle yükseldiğini göstermişlerdir.[4] Aslında, şiddet içeren suçların en çok 18. yüzyıl çatışmalarının sonunu takiben yükseldiğini ve yol keserek yapılan soygunların, bu dönemde bazı kesimlerde %50'nin üzerinde arttığını bulmuşlardır. İngiltere'nin ada güvenliğinden yoksun kıta ülkeleri, savaş ortamında doğan şiddetten daha fazla etkilenmişlerdi. Erken modern dönemde düzenli kuvvetler, savaş alanlarında tamamıyla bozuluyordu. Hatta barıştan sonra, eski askerler, asker kaçakları ve savaş atmosferinde silahlı soyguna yönelen yerel sakinler tarafından işlenen şiddet suçlarıyla baş edebilme konusunda da yetersiz kalıyorlardı.

Savaştan beslenen silahlı soygun, pek çok bölgeyi tekrar tekrar vuruyordu. İtalyan savaşları, askerlerin ve fakirleşmiş sivillerin suç çetelerine girmesine katkıda bulunmuştu; 1590'lardaki kötü hasatla birlikte daha da büyüyen çeteler yüzünden İtalya'da 16. yüzyılın sonları iyice tehlikeli bir dönem olmuştur. 16. ve 17. yüzyıllarda, Blekinge, Skåne ve Halland vilayetleri hep birlikte zayıf, ormanlık bir sınır oluşturuyordu; sıkça tekrarlanan savaşlarında Danimarka ve İsveç bu bölge için mücadele ediyordu. Burada, eski askerler ve mahvolmuş çiftçilerden oluşan atlı haydut çeteleri, 1670'lerde belki 1.000 veya 2.000 kişiden meydana geliyordu; bunlar, yetkililerden yerel vergi tahsilatlarını, yerli halktan da para, yiyecek, çiftlik hayvanı çalmak için silahlı güç kullanıyordu. Bu çeteler, yerel köylülerin düşmanlığını kazanmıştı; fakat eylemleri ancak İsveç 1680'de bölgeyi kalıcı olarak aldığında ve düzeni yavaşça yeniden sağladığında son buldu.

Fakat bu dönemde Avrupa'da en önde gelen savaş alanı, kuzeydoğu Fransa, Alçak Ülkeler ve kuzeybatı Almanya'dan oluşan bölgeydi. Felemenk bağımsızlığı için yapılan Seksen Yıl Savaşı, Otuz Yıl Savaşı, XIV. Louis'nin savaşları, Avusturya Veraset Savaşı, Yedi Yıl Savaşı ve Fransız Devrimi savaşları bu bölgeyi sürekli askerî hareketlerin olduğu ve sayısız silahlı çetenin siyasi sınırlara aldırmadan faaliyet gösterdiği bir alan haline getirmişti.

Felemenk vilayetleri Hollanda ve Zelanda, On İki Yıllık Ateşkes (1609-1621) döneminde, Otuz Yıl Savaşları'ndan sonraki yıllarda ve İspanyol Veraset Savaşı'nı takip eden dönemde, topraklarını terhis edilmiş askerler ve denizcilerin istilası altında bulmuştu. Bu adamlardan bazıları,

---

[4] Douglas Hay, "War, Dearth and Theft in Eighteenth Century: The Record of the English Courts", *Past and Present* 95, 1982, s. 117-60 ve J. M. Beattie, *Crime and the Courts in England, 1660-1800,* Princeton: Princeton University Press, 1986, s. 199-264.

1650'lerdeki Hees çetesi gibi silahlı çeteler kurmak için yörenin gezgin yoksullarına katılmıştı. İspanyol Veraset Savaşı sonrasındaki dönemde bu tarz şiddetin muadilleri arasında Jaco, İnek Gerrit, Hollanda'nın Şerefi ve Yedi Ölü Kees çeteleri sayılabilir.

Güneydeki Felemenk Cumhuriyeti, özellikle de Felemenk Brabant'ı ve kuzeydeki İspanyol Felemenki, erken modern dönemde yoğun bir savaş alanıydı, dolayısıyla büyük çetelerin etkinlik gösterdiği bir yerdi. Burada aşağı Meuss vadisi, eski askerlerin ve savaşın yıkıp geçtiği vatandaşların faaliyetleri yüzünden 1630'larda haydutluktan ziyadesiyle mustaripti. Zwartmakerlar ("Karalayıcılar"), 1692'den 1699'a kadar bu bölgede ve Almanya'nın Ravenstein bölgesinin içlerinde silahlı soygun yapıyordu, haraç kesiyordu, cinayet işliyordu ve kundakçılık yapıyordu. 1706 ila 1708 arasında, atlı Moskovieter çetesi de bu bölgede yol keserek soygunlar yapmış ve çiftlik evlerine saldırmıştı. 1740'ta Avusturya Veraset Savaşı'nın çıkmasından 1778'e kadar, bu bölgenin bir kısmında ve Batı Almanya'da zaman zaman serpilen Bokkerijders ("Teke-biniciler") çetesi de aynı eylemleri gerçekleştirmiştir, ki bu çeteyi daha sonra ayrıntılı inceleyeceğiz. Bölge Jan de Lichte çetesini de barındırmıştır; bu çetenin 100 adamı 1747'den bir sonraki yıl yakalanana kadar Güney Hollanda'da yiyecek için evleri soymuş ve büyük çaplı silahlı soygunlar yapmıştır. Fakat, bu bölgede ve Almanya'da Ren nehrinin batı yakasında silahlı çete etkinliklerinin altın çağı 18. yüzyılın son on yılında Fransız Devrim ordularının bu alanları fethetmesiyle açıldı.

1790'lar burada yoğun düzensizliğin olduğu bir dönemdi. 1789'daki Braban Devrimi, Hollanda'daki Avusturya rejimini dağıttı. Fransız istilaları, savaşı bu bölgeye, Felemenk Cumhuriyeti'ne ve Batı Almanya'ya taşımıştı. Fransız fethini takiben bölgenin yeni hükümdarları Alçak Ülkeler'i ve Ren nehrinin batısında kalan Alman topraklarını Fransız *département*'ları biçiminde yeniden örgütleyince yönetim karmaşası oluşmuştu. Bu dönem boyunca polis zayıftı, suçlularla ilgili sahte belgeler ortalıkta cirit atıyordu, askerî üniformaları tedbili kıyafet diye kullanan çoktu. Pek çok diğer etken de suçu teşvik etmiştir. Bu bölgede çiftlikler çoğunlukla varlıklıydı ve kiliseler zengindi (Fransız kiliselerinin hazinelerine el koyan devrim kararları bunlara uygulanmamıştı), dolayısıyla bölgenin soyguncuları cezbetmesi anlaşılabilirdir. Bir tarihçi, sırf 1794'ten 1799'a kadar olan dönemde Belçika'nın Jemappes *département*'ında at oynatan en az on altı çete tespit etmiştir.[5]

[5] Rorger Darquenne, *Brigands et larrons dans la département de Jemappes*, Haine-Saint-Pierre: Publications du Cercle d'Histoire et de Folklore Henri

Bu bölgenin Fransa'yla siyasi bütünleşmesi, söz konusu çetelerden bazılarının bu ülkede de faaliyet göstermesi anlamına geliyordu; Salembier çetesi hem Fransa'da hem de Flandre'de faaliyette bulunmuştur. Bu çetenin en dikkat çekici saldırısı, Ekim 1796'da Beş Yüzler Konseyi üyesi Philippe Ballet'in çiftliğine yaptığı ve bu soygun girişimi sırasında politikacının ağır yaralandığı saldırıdır. 1790'larda bu çetelerin pek çoğu Fransız jandarmasına karşı koyduğu için, kimi çağdaşlarının gözünde bu çetelerin eylemleri ara sıra yurtsever protesto görüntüsüne bürünmüştür. Batı Flandre'de 1798, 1802 yılları arasında, Fransızların köylü isyanı *Boerenkrijg*'i (çiftçi savaşı) bastırmaya çalıştığı bir dönemde faaliyette bulunan Bakelandt çetesinin durumu buydu. Flaman yevmiyeli işçiler, köylü zanaatkârlar ve arabacılar, ara sıra Fransız yetkilileri hedef alan silahlı suçlar işlemek için kaçakların saflarına katılmıştır. Ancak bu çeşit çetelerden en iyi bilineni, Schinderhannes'dir.

Gerçek adı Johannes Bückler olan Schinderhannes ("Kasap John"), Ren nehrinin batısında kalan zengin Alman topraklarında oldukça büyük bir çete yönetmiştir; bu bölgenin ormanları uzun süre serseriler ve ikinci sınıf hırsızlar için verimli bir avlanma alanı olmuştu. Fransız istilası bu bölgeyi suçlular ve kaçaklar için bir cazibe merkezi haline getirmiştir ve bölge, pek çok suç çetesini beslemiştir. Schinderhannes 1797'de sığır hırsızlığıyla işe başlamış, ancak çok geçmeden yol keserek yapılan soygunlara, hane hırsızlığına ve gaspa yükselmiştir. Yörenin Alman halkı üzerinde olumlu bir izlenim yaratmıştı, çünkü Fransız yönetimiyle mücadele ediyor gibi görülüyordu. Ayrıca buna ek olarak, sıklıkla Yahudilere saldırıyordu. Onu harekete geçiren ister Yahudilerin zengin diye algılanması ve pek çoğunun seyahat eden tüccarlar olmasından kaynaklı savunmasızlığı olsun, ister Schinderhannes'in kendi anti-Semitizmi olsun, bu saldırılar, bölge nüfusunun büyük kesiminin desteğini almıştı. Aslında, 1803'te Schinderhannes ve altmış sekiz suç ortağının duruşması, Alman kamuoyunda sansasyon yarattı ve bu durum, Fransız yetkililer soyguncu reisini ve on dokuz adamını Mainz'de giyotinle idam ettiğinde daha da büyüdü. Ancak bu çetede ve benzer başka çetelerde sosyal soygunculuğu ayırt etmek zordur.

Bu suçların silahlı faillerini bu suçlara yönelten kişisel geçmişlerde belirgin bir çeşitlilik ve pek çok farklı sebep vardı; fakat çoğunluğu için ortak payda, yoksulluk ve erken modern dönem toplumunun kenarına itilmiş olmaları gibi görülmektedir. Dönemimizde, fakirlerin sayısı hızla artmıştı. Yoksulluğun artışında kilit unsur genel nüfus artışıydı, çünkü 16. ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa nüfusu hızla yükselmiştir, böylece

---

Guillemin-La Louvière, 1994, s. 85-149.

birçok insan toprak sahibi olma fırsatından dışlanmıştır, ayrıca nüfus artışı temel yaşamsal gereksinimlerin fiyatlarını da kaçınılmaz olarak artırmıştır. İngiltere'deki toprak çevirme hareketi gibi yapısal ekonomik değişim, insanları ortak arazileri kullanım hakkından mahrum bırakarak ve geçimleri sağlamak için yerlerini yurtlarını bırakmaya zorlayarak, ekonomi mağdurlarının saflarını şişirmiştir. Savaşların neden olduğu geçici ekonomik krizler, kıtlıklar ve iş dünyasındaki dalgalanmalar, yalnızca yoksulların saflarını büyütmüştür.

Toplumlarını etkileyen yapısal ekonomik değişimleri ve işsizliğin kökündeki nedenlerini anlamayan erken modern dönem yetkilileri de halk da, yoksul insanların sayısındaki artışı toplumun düzeni ve istikrarı için tehdit olarak görüyordu. Cadde ve sokaklara iş aramak veya dilenmek için akın eden, fiziksel olarak yeterli serserilerin kasıtlı olarak çalışmamayı seçtiğini düşünüyor ve aylaklıkla suç arasında yakın bir bağlantı olduğunu varsayıyorlardı. Aslında, erken modern dönem devletleri, serserilik ile dilenciliği yasaların çiğnenmesiyle eş tutuyordu ve bu dönemde serserilik suç kapsamına alınmıştı. Bedensel engeli olmayan yoksullarla ilgili yasaların dili, ulusal sınırların ötesinde de gözle görülür biçimde benzeşiyordu. Hem 1531 İngiliz Serserilik Yasası hem de 1666 Fransız Bildirisi, görünür geçim araçlarından yoksun kişileri yargılamaya izin veriyordu.

Bu gibi kanunlarla silahlanan erken modern dönem devletleri, serserileri yakalayarak kendi memleketlerine geri postalıyordu, askerlik yapmaya ya da kadırgalara kürek çekmeye gönderiyordu, zorla çalışmalarını dayatıyordu veya iyimser bir niyetle onlara çalışma ahlakı ve belki de işe yarar beceriler aşılamak için ıslah evlerine kapatıyordu. Bu kurumların kayıtları ve yetkililerin sağlam vücutlu fakirleri toplaması, yoksullarla ilgili olarak tarihçilerin esas kaynaklarını oluşturur ve bu insanların toplumun ayrıcalıklı tabakaları arasında yarattığı huzursuzluğun kökeni hakkında bir fikir verir.

Serseriler çok sayıdaydı. Toplam sayılarını asla tam olarak bilemeyeceğiz, çünkü yalnızca bir bölümü yetkililerin kayıtlarına geçmiştir; ancak iyi belgelenmiş Fransız deneyimleri fikir vermektedir. 1768-72 döneminde Fransız jandarması 71.760 dilenci ve serseriyi tutuklamıştır ve 1791'de Ulusal Meclisin yoksulluğu inceleyen komitesi (Comité de mendicité), ülke nüfusunun tahminen onda birinin gezgin fakirlerden oluştuğunu hesaplamıştır. Sayıca en çok olan kısmı, hayatlarını geçmişte topraktan kazanan ancak şimdi, tarımsal üretimdeki yevmiyeli işçi fazlalığından, borç veya toprak çevirmelerin etkisiyle aile çiftliğinin kaybedilmesine kadar çok sayıda etken yüzünden geçici veya kalı-

cı olarak yerinden yurdundan olanlardı. Erken modern dönemde, işsiz zanaatkârlar, hizmetliler ve her çeşit vasıfsız işçi de eski askerler gibi yetkililerin ağından geçmişti. Aslında, İngiltere ve Bavyera üzerine yapılmış çalışmalar, erken modern dönemde serserilerin onda biri kadarının eski asker, çürüğe çıkmış ordu mensubu veya kaçak olduğunu göstermiştir. Fransız jandarması ve diğer Avrupalı yetkililer tarafından tutuklananları denetlemek de zordu, çünkü bunlar olağanüstü hareketliydi, hem iç hem de ulusal sınırları ivedilikle geçebiliyorlardı.

Fakir insanlardan oluşan bu kitle, sürekli bir istikrarsızlık halindeydi ve hızla genişleyebilirdi, çünkü erken modern dönemde pek çok Avrupalı, en iyi zamanlarda bile yokluğun kıyısında yaşıyordu. Ekonomik zorluklar, sezonluk olanlar bile, yerleşik yoksul işçileri rahatlıkla dilenciliğe zorlayabilirdi. Kapsamlı mali sorunlar, zanaatkârları mülksüz yoksulların saflarına hızla kaydırabilirdi. Koca veya babanın ölümüyle sonuçlanan kronik hastalık gibi kişisel bir felaket, sosyal güvenlik ağlarının olmadığı bu çağda, bir zanaat ustasının ailesinin hayatını mahvedebilirdi. Buna ek olarak ekonomik sıkıntı zamanlarında, işleri nedeniyle seyahat etmek zorunda olanlar, kolaylıkla evsiz fakir sınıfa karışabilirdi. Almanların *fahrende Leute* (seyahat eden insanlar) dediği bu kesime eğlence işinde çalışanlar, seyyar satıcılar, baca temizleyiciler, kalaycılar, bıçak bileyciler, sakat hayvan alıp satan kasaplar ve kış ayları boyunca ders veren, sonra da iş aramak için gezginliğe dönen öğretmenler dahildir.

Statüleri yüzünden zaten yasadışı sayılan dilenciler ve serserilerin maddi çaresizliği aslında onları mülk suçlarına itebiliyordu, fakat Birinci Bölüm'de incelediğimiz popüler basın ve kamuoyu, çoğunlukla onların taşıdığı şiddet tehlikesini olduğundan daha büyük görüyordu, dolayısıyla pek çok Avrupalı, R. H. Tawney'in ünlü sözü "16. yüzyıl, serserilerin terörü altında yaşandı"[6] ifadesindeki korkuyu tecrübe etti. Adli kayıtlarda ve polis kayıtlarında yürütülen modern araştırmalar göstermektedir ki, çoğu serserinin taşıdığı şiddet suçu riski, o çağda yaşayanların korktuğundan çok daha düşüktü.

Onlardan gelen en görünür tehlike, tehditle sadaka istemekti. Aslında, kapıda sadaka veya geceyi geçirecek bir barınak isteyen güçlü kuvvetli yoksul görüntüsü, yalıtılmış çiftliklerde yaşayanlar için olağan bir tehditti. Bu ziyaretçiler, silahlı soygun için haneyi inceliyor veya suç ortakları yakınlarda bekliyor olabilirdi. Yardım etmeyi reddetmek, çift-

---

[6] R. H. Tawney, *The Agrarian Problem of the Sixteenth Century,* Londra: Longmans, Green and Co, 1912, s. 268.

çiyi fiziksel şiddet tehditlerine veya evinin, ahırının veya mahsulünün yakılmasına maruz bırakabilirdi ve bunun sonucu olarak pek çok devletin yasaları bu şekilde tehditle dilenmeyi sert biçimde cezalandırıyordu. Serseriler, çoğunlukla küçük gruplar halinde seyahat ederdi ve ev sahibinin kapısında birden fazla dilencinin belirmesi sadece korkularını artırırdı, bazen bu tarz olayları güvenilir bir koruma sağlayamayacak yetkililere bildirmekten çekinirlerdi. Hatta 18. yüzyıl Fransasında, Lyonnais bölgesindeki köylüler, bir adi hırsızlık vakasıyla ilişkili dilenci çetesini ararken kendilerinden yardım isteyen polise şöyle demiştir: "Siz her zaman burada değilsiniz ve eğer biz onları tutuklamanız konusunda size yardım edersek, geri gelip bizi kuşatırlar."[7]

Yasadışı dilenciliğin görünürlüğüne karşı adi hırsızlık, genellikle şiddet olmaksızın gerçekleştirilirdi ve serserilerin en çok işlediği suçtu. Bu, dükkânlardan kıyafet ve ticari mal, tavuk ve kaz gibi küçük çiftlik hayvanları, kurumakta olan çamaşır ya da o an ne denk gelirse çalan maddi çaresizlik içindeki insanların, ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirdiği sıradan hırsızlıktı. Ancak erken modern dönemde yetkililer en çok serserilerin örgütlenmesine dikkat ediyordu, çünkü gezgin fakir saflarından bazıları, silahlı çetelere giriyordu. Aslında, Fransız yetkililerce serserilere sorulan müşterek soru şuydu: "Başka bir dilenciyle ortak mıydın?"

Erken modern dönemde yoksulluk ile silahlı soygun arasındaki bağlantı, o çağda yaşayanların gözlemlerinden ortaya çıkmaktadır. 1586'da Valensiya'nın serserileri sınır dışı etmesi, Saragoza bölgesi hakkında yazan bir Venedikliye göre yolcuların güvenliğine dair somut etkiler yarattı: "İnsan katillerle karşılaşma tehlikesi altında yolculuk etmek zorunda... kırsal bölgede sayıları çok fazla, çünkü Valensiya'da bütün serserileri krallıktan kovan bir emir yayınlandı, belli bir sürenin sonunda gitmeyenler müthiş cezalarla tehdit ediliyordu... Gündüz gözüyle ve güçlü bir koruma eşliğinde seyahat etmek için bir neden daha!"[8] Yoksulluk, başka yerlerde de pek çoklarını silahlı soygunlara yöneltti. Yoksulluk, aylaklık ve silahlı çeteler arasındaki, en iyi belgelenen bağlantılar 18. yüzyıl Fransasının kuzey ovalarında bulunur.

18. yüzyılda Beauce'in, Brie'nin, Champagne'nin ve Burgonya'nın

---

[7] Aktaran Olwen H. Hufton, *The Poor of Eighteenth Century France 1715-1789,* Oxford: Clarendon Press, 1974, s. 222.

[8] Aktaran Fernand Braudel, *The Meditarrenean and the Meditarrenean World in the Age of Philip II,* İngilizceye çeviren: Sian Reynolds, New York: Harper and Row, 1975, cilt 2, s. 741.

buğday yetişen ovalarını anayollar kesiyordu ve büyük, dolayısıyla da yalıtılmış çiftlikler etrafa serpilmişti. Bölge toprağının bereketli oluşu, bu çiftlikleri zenginleştirmişti, ancak bu zenginliği herkes paylaşmıyordu. Köylünün elinde küçük bir miktar toprak vardı ve büyük çiftliklerde gündelik tarım işlerinden yetersiz, büyük oranda mevsimsel bir gelir kazanıyorlardı. Sonuç olarak, yoksulluk yerel nüfusta yaygındı ve zengin çiftliklerden sadaka ya da iş isteyen gezgin yoksulların gelmesiyle yörede yoksulların safları şişti. O kadar ki, sayıca en fazla serserinin yaşadığı yerin Champagne olduğu söylenirdi.

Bölgenin düz ovaları haydutluğa uygun değilmiş gibi görünür, burada sadece dağınık ormanlar haydutlara sığınak olabilirdi. Yine de bu bölgede soygunculuğun ortaçağ dönemine ve Yüzyıl Savaşları'nın sonunda orada etkili olan Grandes Compagnies çapulcularına kadar uzanan bir tarihi vardı. Fransa'da yoksulluğun tarihi üzerine çalışan Olwen Hufton, 18. yüzyılın son yirmi otuz yılında çete etkinliğinin yoğunlaştığını tespit etmiştir, bu esnada yoksulluk artıyordu ve yoksullar ile serseriler gittikçe daha fazla adi hırsızlığa hatta silahlı soyguna bulaşıyordu. Bölge, neredeyse kaçınılmaz biçimde pek çok silahlı çete üretmiştir. Hufton, 1760'ta Charles Hulin'in çetesinin yaklaşık 200 üyesinden belki de dörtte birinin bir zamanlar serserilikten hapsedildiğini bulmuştur.[9] Hulin'in çetesi her şeyden biraz yapmıştır: adi hırsızlık, yol kesme, çiftliklere saldırı, hatta Moulin postanesine silahlı saldırı ki bu sayede ağına büyük miktarda para düşürmüştür. Fakat Hulin'inki, Jean Renard, Robillard, ve Fleur d'Epine çeteleri gibi bölgedeki büyük çetelerden yalnızca biriydi. Fakat tarihçilerin en iyi tanıdığı, 1790'ların Orgères çetesidir.

İlk önce Jean Anger ("Züppe François" olarak bilinir), daha sonra Ringette ("Rouge d'Auneau" olarak bilinir) tarafından yönetilen Orgères çetesinin üyeleri, adi hırsızlık, yol kesme veya yerel çiftliklere saldırılar gerçekleştirirken zengin fakir ayrımı gözeten sosyal haydutlarla hiçbir benzerlik göstermezler. Onlar gaddardı. Yetmiş beş cinayet ve dört tecavüzle birlikte, doksan beş suçun onlar tarafından işlendiği ileri sürülmüştür. Bu çete aynı zamanda, bölgedeki çetelerin kullandığı bir taktikten de faydalanırdı: Bunlar *chauffeur*'du. Çeteyi, üyelerinden birinin ele vermesiyle, bu suçlarla suçlanan seksen iki kişinin kimliğinin ortaya çıktığı kapsamlı mahkeme kayıtları oluşturulmuştur; burada hem yerel hem de gezgin fakirlerin suçlandığını görüyoruz.

Fransız Devrimi'nin ekonomik krizinden bilhassa mağdur olan, sı-

[9] Hufton, *The Poor of the Eighteenth Century France,* s. 243-266.

nırlı imkânlara sahip yörenin sakinlerine; günlük tarım işçileri, çobanlar, küçük çiftlik sahibi köylüler ve dokuma işçileri dahildir. Bunlara, daha hareketli fakirlerin arasında görülen seyyar satıcılık, gezgin tüccarlık gibi mesleklere sahip kişiler ve yerel tüccarlar ile han sahipleri katılmıştır. Çete eylemlerinin çoğunlukla tarımsal işsizliğin çok yüksek olduğu kış aylarında gözüktüğünü ve Devrim çağının ekonomik sorunlarının şiddetlenmesiyle saldırıların sıklaştığını fark etmemizle, bu insanlar ile maddi yokluk arasındaki bağlantı daha net bir hale gelir. Fakat fakirlik ile haydutluk arasındaki bağlantı her zaman bu kadar doğrudan değildi. Olwen Hufton, 18. yüzyılın ikinci yarısında, Fransız nüfusunun belki de üçte biri ila yarısının yoksulluk çektiğini tahmin etmiştir; ancak bu kişilerin yalnızca küçük bir bölümünün örgütlü çetelere katıldığı açıktır. Çetelere katılanların çoğu için, başka etkenlerin yoksullukla birleşerek onları haydutluğa ittiği söylenebilir.

Toplumsal dışlanma pek çok yönden kişinin haydutluğu seçmesine katkıda bulunabiliyordu. Bazen bu işlenen bir suç sonucunda olabiliyordu ki bu suç sıklıkla şiddet içeriyordu, böylece genç kişi topluluğunun, ailevi, mesleki ve sosyal ağlarının dışına itilmiş oluyordu. Böyle bir durum genellikle en bayağı sayılan işlerde bile çalışmasını önlüyordu ve dışlanma birkaç şekilde cereyan ediyordu. Bazı kişiler belirli bir suçtan mahküm edilmelerinin sonucunda cemaatlerinden resmî sürgün yoluyla uzaklaştırılıyordu. İdam cezası gerektirmeyen suçlar için incelediğimiz dönemde pek de fazla cezaevi bulunmadığından sürgün pek çok yargı alanında uygulanıyordu. Dolayısıyla, 1426'da Venedik Terraferma'sındaki Vicenza'dan nüfusun %1'ine denk gelen 1.200 kişi sürülmüştü. Akdeniz Avrupasında sıkça rastlanan bir başka dışlama şekli, kan döküldükten sonra failin duruşma riskini göze alamayıp "doğaya karışmasıydı" (Fransa'da *prendre le maquis,* İtalya'da *darsi alla macchia*). Her halükârda dışlanmış bireylerin birçoğu kolayca haydutluğa meylediyordu.

Modern yönetimlerin askerlik hizmeti talepleri, yersiz yurtsuzların saflarının artmasına sebep oluyordu, çünkü genç adamlar asker yazan memurlardan kaçıp kırsal kesime sığınıyordu. Bu adamların da pek çoğu haydutlara katılıyordu. Erken modern dönem toplumun sınırlarındaki bu kaçaklar dışında etnik ya da dinî konumu yüzünden marjinalleşen gruplar da vardı.

Erken modern dönemde Çingene, Bohem, putperest ve Mısırlı olarak bilinen, günümüzde uluslararası kurumlar tarafından Roman diye adlandırılan insanlar, erken modern dönemde Avrupalılara göre sorun yaratan bir etnik gruptu. Hindistan'ın kuzeyindeki bir kavimden geldik-

lerine inanılan göçebe Romanlar, Batı Avrupa'da 15. yüzyılda görülmeye başlandı. Esmer ten renkleri ve "kaptan", "kont" ya da "dük" diye çağırdıkları liderlerinin yönetiminde gruplar halinde göçebe bir yaşam süren Romanlar, epey göze çarpan bir etnik gruptu. Roman erkekleri; at ticareti, kalaycılık ve eğlence işlerinde çalışırken, kadınları ise saf insanlara iksirler ve sözde ilaçlar satıyordu. Erkekleri çoğunlukla silah taşırdı ve bu yüzden çabucak dolandırıcılık ve hırsızlıkla özdeşleştirildiler. Fransa, Alman devletleri ve Felemenk Cumhuriyeti'nin de içinde bulunduğu pek çok erken modern dönem devleti, prensipte onların sınırlarından içeri girmesini yasakladı. Erken modern dönem devletlerinin zaman zaman yaptığı zulümlere rağmen, Romanlar neredeyse her yerdeydi.

Küçük çaplı suçlar Roman gruplarını İspanya'dan kuzey Avrupa'ya kadar izledi. Ancak 1680'lerde birçok Kuzeybatı Avrupa yönetimi Romanlara karşı sert tedbirler aldı ve bunlar, bazı bölgelerde 1720'lere kadar devam etti. Bu zulümler, Romanlar tarafından işlenen daha ciddi bir suç dalgasını tetiklemiş gözüküyor; küçük çaplı suçları bir kenara bırakıp otorite temsilcilerine saldırmaya ve silahlı soygun yapmaya başlamışlardı. Romanlar zaman zaman çok acımasız olabiliyordu, çünkü çabucak göze batan bir etnik azınlık olduklarından, aralarından bazıları geride suçlarına tanıklık edecek kimseyi bırakmak istemiyordu. 12 Mart 1721'de beş Roman erkeği ve bir Roman kadını Felemenk Cumhuriyeti'nde Haarlem yakınlarındaki De Glip'te yaşlı bir kadının dükkânını soydular. Acımasızca ve yöntemli çalışmışlardı; gözcüler yerleştirmiş, dükkân sahibinin köpeğini bıçaklamış, kapıyı kırmış, yaşlı kadını iple boğmuş ve değerli eşyalarla beraber para alıp kaçmışlardı. Romanlar, kiliseleri de soyuyordu, bu sırada sık sık din adamlarına da saldırıyorlardı. Felemenk Cumhuriyeti gibi bazı yerlerde Romanlar, Hıristiyan toplumu tarafından marjinalleştirilmiş bir başka grupla, Yahudilerle birlik olup suç işliyordu.

Batı Avrupa'daki kanunların pek çoğu Yahudileri mülk edinmekten, loncalara girmekten ve toplumsal ve ekonomik hayatın daha pek çok veçhesine katılmaktan men ediyordu. Bu kısıtlamalar Yahudiler için ekonomik fırsatları sınırlıyordu; onlara perakendecilik, vasıfsız işlerde çalışmak, hayvan yetiştirmek ve tefecilik kalıyordu ve pek çok erkeği çerçi ve simsar olarak gezginci bir yaşama mahküm ediyordu. Böyle bir hayat tarzı suç işlenmesine açık kapı bırakıyordu. Çerçilik ve hayvan ticareti bir kişiye kırsal kesimin zenginliklerini tespit etme şansı tanırken, ikinci el malların alım-satım işleriyle uğraşan dindaşlarla kurulmuş iş (ve aile) bağlantıları çalıntı malların satılmasını mümkün kılıyordu. Almanların geleneklerine göre biraz daha hoşgörülü sayılabilecek

Felemenk geleneklerinin çekimiyle 17. yüzyılın ikinci yarısında ve 18. yüzyılda yoksul düşmüş Aşkenazi Yahudilerinin göç dalgalarıyla birlikte Felemenk Cumhuriyetinde Yahudilerin karıştığı mülk suçları artmıştı.

Söylemeye gerek yok, Felemenk Cumhuriyeti'ndeki yerleşik Yahudi cemaatleri dindaşlarının örgütlü suça bulaşmasını rahatsız edici buluyordu. Bu, Hıristiyanların ağırlıkta olduğu bir toplumda kendi narin konumlarını tehdit ediyordu. Ne var ki Yahudiler tarafından işlenen suçlar kapsamlıydı ve pek çok farklı biçim alıyordu. Yahudiler şiddet içermeyen pek çok suç işliyordu; dükkân ve depolardan mal çalma, cüzdan çarpma ve ev soymak bunlardan bazılarıydı. Şiddet içeren suçları ise büyük oranda kırsal kesimde işliyorlardı, gerçi bu suçların tasarlandığı, çalıntı malların elden çıkarıldığı yer, suçluların ailelerine baktığı şehirlerdi. Bu şiddet içeren suçlar kiliselere ve çiftliklere yapılan silahlı saldırıları da içeriyordu. Aslında, Felemenk Cumhuriyeti Yahudileri daha çok kiliselere karşı işlenen suçlarda öne çıkıyordu o kadar ki dönemimizde işlenen Felemenk örgütlü suçları üzerine uzmanlaşan tarihçi Florike Egmond bu suçları "intikam ve isyan" eylemleri olarak değerlendirir.[10]

Dönemimizin sonuna geldiğimizde, Yahudiler şiddetli suçlarda giderek Hıristiyanlara ve Romanlara katılmaya başlamıştı. Örneğin, Abraham Picard liderliğinde çalışan ve bugünkü Belçika, Hollanda ve Batı Almanya topraklarında faaliyet gösteren 1790'lardaki Büyük Felemenk çetesi, kısmen kan bağıyla birbirine bağlı bir çekirdek kadro etrafında birleşen yaklaşık 150 üyeye sahip, yol kesip ıssız işyerleri ve çiftliklere saldırarak işkence yapan silahlı bir çeteydi. Çete üyeleri tarafından yapılan zulümler, zaman zaman kurbanların kulaklarını ve parmaklarını koparacak kadar şiddet içeren bir biçimde yüzük ve küpelere el koymayı içeriyordu.

Bir başka dinî azınlık da İspanya krallığının canını sıkıyordu. Katolik kralların İber topraklarında Moriskolar adında azımsanmayacak sayıda Müslüman vardı. 1502'de bunlara ya Roma kilisesine katılmak ya da sürgün edilme seçeneği sunulmuştu. Çoğu Moriskonun bu şekilde Yeni Katolikler olarak din değiştirmesi olsa olsa yüzeyseldi, ayrıca Valensiya gibi bölgelerde nüfusun belki de üçte birini temsil eden birbirine sıkı sıkıya bağlı ve hızla büyüyen bir cemaat oluşturdukları için, Eski Katolikler bunlardan korkuyordu. Bu yüzden de kilise ve devlet onların dinî ve kültürel asimilasyonunu gerçekleştirme çabalarını yoğunlaştır-

[10] Florike Egmond, "Crime in Context: Jewish Involvement in Organized Crime in the Dutch Republic", *Jewish History* 4 (1), 1989, s. 75-100. Ayrıca bkz. *Underworlds: Organized Crime in the Netherlands, 1650-1800,* Oxford: Polity Press, 1993.

dı, ancak bu çaba 1500-1502 ila 1568-1570 yıllarında isyanların patlak vermesine sebep oldu. Krallık 1609 yılında yaklaşık 275.000 Moriskoyu sınır dışı etmeden önce, yoksulluk da pek çoğunu haydutluğa yöneltiyordu.

Yahudi haydutluğunun kimi öğeleri gibi, Morisko haydutluğunda belki bir protesto öğesi ayırt edebiliriz. 16. yüzyılda Granada'da bir Morisko çetesinin yöresel ismi *ladrón* ("hırsız"), *bandido* ("haydut") veya *bandolero* ("eşkıya") değil, *monfi* ("sürgün") idi ki bu, Müslümanların bu haydutları sıradan suçlulardan daha farklı bir yerde gördüğünü ortaya koyuyor. Aslında çoğunlukla onları kahraman sayarlardı; belki bu haydutlar başka bir açıdan da farklıydı. Sadece Katoliklere saldırıp onları soyuyorlardı; bunların arasında tüccar ve gezginler de vardı, ama özellikle Müslümanları döndürmeye çalışan ve kilise vergilerini toplayan din adamlarını hedef alıyorlardı. Bölge dağlarının zorlu coğrafi koşullarının avantajlarını ve gerekirse Kuzey Afrika'ya kaçabilme olasılığını kullanan *monfi*'lerin kendi bölgeleri olan Granada'da denetim altına alınması imkânsızdı. 1570 Alpujarras isyanından sonra Morisko nüfusunu ülkenin farklı bölgelerine dağıtmış olsa da İspanya krallığı, sorunu çözemedi, sadece Morisko haydutluğunu başka bölgelerde de yaymış oldu. Ancak 1609 Moriskoların tamamen sınır dışı edilmesi bu haydutluğun sonunu getirecekti.

Başka yerlerde başka dinî azınlıklar da dışlanma ve ayrımcılığın toplumsal ve ekonomik etkilerine maruz kaldı ve belki de bu yüzden suça yöneldiler. Bu durumun pek çok Protestan grup için geçerli olduğunu söyleyebiliriz; örneğin, bazıları suç ve dinî dogmadan meydana gelen tuhaf bir karışım ortaya çıkardı. 1535'te Münster'de Anabaptistlerin Tanrı'nın Krallığı'nı kurma çabaları başarısız olunca, Alçak Ülkelerde Anabaptist çeteler Jan van Batenburg çetesiyle kurulmaya başladı. Batenburg ve ortakları önce başka bir şehri ele geçirmeye çalıştı, fakat sonra silahlı soyguna döndüler. Özellikle Felemenk Overijssel vilayetinde faaliyette bulunan çete, Hollanda'nın güneyinde de çalışıyordu ve ganimetlerinin çoğunu Antwerp'te satıyordu. Kilise ve manastırları soyuyor, sığır çalıyor ve köylüleri çiftlik hayvanlarına ve sığırlarına zarar vermekle tehdit ederek haraç kesiyorlardı.

Bu Anabaptist çeteler 1540'lardan 1580'de yetkililerin bir çete liderini yakalayıp yakmasına ve takipçilerinin dağılmasına kadar serpilip büyüdüler. Bu çete faaliyetlerinin bu kadar uzun sürmesi çeşitli etkenlerin sonucuydu. Bunlar gizli çetelerdi ve dinî cemaatlerin iç disiplinine sahiptiler; birbirlerini tanımak için gizli işaretler ve şifreli sözcükler kullanıyorlardı. İlerleyen senelerde takip edilmelerini engelleyen zorlu bir

coğrafyaya çekildiler. Geçmişlerinde uğradıkları zulüm, ortak aile bağları ve çokeşlilik onları birbirine bağlıyordu; tıpkı, yaptıkları soygunların dünya malını Tanrı'nın hizmetine adadığına ve inançsızları cezalandırdığına başlarda duydukları inanç gibi. Sonraki yıllarda dinî fanatiklerden ziyade soygunculara dönüşürken, soygunculuk becerileri gelişti. Ateşli silahlardan haberdardılar ve mücevherleri kesebilecek, ganimetlerini satabilecek ve kilit açabilecek uzmanları da saflarına kattılar.

Diğer Protestan haydutlar, Orman Dilencileri, 16. yüzyılın ikinci yarısında batı Flandre bölgesinde ve Fransa'nın kuzeyinde faaliyet gösterdi. Çete, Katolik karşıtı bir Protestan gerilla hareketi olarak 1560'larda yerel eşraf tarafından bölgede reforma inananları korumak için kuruldu. Çetenin dinî fanatikliği başlangıçta üyelerini birleştiriyor gibi görünüyordu, ancak daha sonra inançları basit bir Katolik karşıtı haydutluğa dönüştü. Katolik çiftliklere ve kiliselere para ve giysi gasp etmek için saldırdılar; değerli eşyalarını vermek istemeyenlere işkence ettiler; yaşlı bir adamı hadım etmelerinden de anlaşılacağı gibi kurbanlarına gaddarca davrandılar. Yetkililer 1568'te çetenin üyelerinden pek çoğunu tutukladığında sayıları 110 civarındaydı.

Mesleki ya da toplumsal marjinalleşme, çete eylemlerini mümkün kılan hem maddi kazanç ihtiyacını hem de grup birlikteliğini yaratabiliyordu. 1720'lerle 1770'ler arasında Meuse nehrinin doğu yakasında faaliyet gösteren Bokkerijder çeteleri için durum buydu; söz konusu bölge siyasi açıdan Felemenk Cumhuriyeti, Avusturya Hollandası, Jülich Dükalığı ve pek çok özerk ve yarı özerk Alman senyörlükleri arasında bölünmüştü. Bokkerijder'ler çok sayıda insandan oluşuyordu; 1778'de yetkililer bu çeteye üye olduğu iddia edilen 354 kişiyi astı. Yakalananlar ne dinî bir azınlığa üyeydi ne de acımasız serserilerdi; daha ziyade çete üyelerinin faaliyet gösterdikleri bölgede evleri ve aileleri vardı. Çoğu deri yüzücüydü. Hasta hayvanları boğazlayan, ölü sığırları imha eden ve asılan suçluların cesetlerini alıp götüren deri yüzücüler, toplumun kıyısında büyük oranda kendi aralarında evlenen önemli fakat küçük görülen marjinal bir grup oluşturuyordu. Bu statüyü diğer sözde "onursuz insanlarla" (*unehrliche Leute),* yani cellatlarla, sakat atlardan hayvan yemi yapanlarla, köstebek yakalayanlarla, turba kömürü yakanlarla ve başka nahoş işlerle uğraşanlarla paylaşıyorlardı. Erken modern dönemde Alman toplumu bu tarz sıradan insanları toplumsal hayattan dışlıyordu; hatta toplumun görünürde saygı değer üyelerinden ayrı yerlere defnedilmeleri gerekiyordu. Ancak deri yüzücülerinin meslekleri, onları; devamlı hareket eden, geleneksel toplumsal denetimden sıyrılabilen, meslektaşlarıyla kapsamlı ilişkiler kuran ve bıçak kullanmakta maharetli kişiler

yaptı. Mesleklerinin doğası aynı zamanda pek çok çiftlik hakkında bilgilenmelerini sağlamış ve onları, köy yollarında büyük demetler taşımasına herkesin alışkın olduğu şahsiyetler haline getirmişti.

Tüm bu etkenler; deri yüzücülerinin fakirleşmiş eğirici, dokumacı, ayakkabı tamircisi ve demirci ustası gibi zanaatkârlarla beraber 1714'te İspanyol Veraset Savaşı bittiğinde nasıl davrandıklarını anlamamız için gerekli. Barış, bu insanların hizmetlerine olan talebi düşürdü ve bu yüzden onlar da bağlantılarını ve eğitimlerini örgütlü suç için kullanmaya başladı. Gece karanlığında ve kimliklerinin açığa çıkmaması için takma sakallar ve siyaha boyanmış yüzlerle komşularını ve belki de bir toplumsal protesto olarak, kırsal hayatın temel kurumları olan kiliseleri soydular. Değerli eşyaların yerini öğrenmek için çoğunlukla kurbanlarına işkence ettiler ve bazen de öldürdüler. "Teke binicileri" olarak çevrilebilecek isimleri pek çok kişinin hâlâ tekeyi Şeytan'la özdeşleştirdiği bir dönemde nasıl bir korku saldıklarının göstergesidir.

Tarihçiler, erken modern dönemde soyguncu çeteleri üyelerinin bir başka özelliğinin gençlik olduğunu belirledi. Erken modern dönemde gençlerin topluma tam olarak uyum sağlayamadığını görüyoruz. Çetelere giren eski askerler, fakirler ve marjinaller çoğunlukla gençti, mahkeme kayıtlarından alınan örnek kümeleri de bunu göstermektedir. Felemenk çetesi Hees, 17. yüzyılın ortasında on iki, on üç yaşlarında çocukları silahlı soyguna terfi ettirmeden önce küçük çaplı hırsızlıklarda kullanıyordu ve 1661'de hüküm giydiklerinde bu haydutların çok azı yirmi üç yaşından büyüktü. 17. yüzyılın ikinci yarısında karşımıza çıkan Valensiyalı çete Berenguer, yetkililere 113 haydut kaptırmıştı; açılan davada en genç sanık on iki, en yaşlısı kırk altı yaşındaydı ama büyük çoğunluğu yirmili yaşlarındaydı. Benzer şekilde, Fransız Orgères haydutlarının yaş ortalaması otuz üçtü ve 1798'de Bruges'te idam edilen Salembier çetesi üyelerinin yaş ortalaması 33,8'di. Günümüzde suçbilimciler gençlik döneminin özellikle suç işlemeye yatkın bir dönem olduğunu kabul etmektedir ki bizim dönemimizde de kesinlikle öyle görünmektedir.

Daha önce de gördüğümüz gibi suçbilimcilere göre günümüzde şiddet suçları çoğunlukla erkeklerin işidir ve bizim dönemimizde de çete üyeliği genelde bu görüşe uyar. Çoğu Hıristiyan ve Yahudi çetesinde erkekler çoğunluktu; örneğin 18. yüzyılın büyük çetelerinden Charles Hulin'in Fransız çetesinin yalnızca üçte biri kadındı. Roman çeteleri kendi içlerinde bir cemaat olduklarından daha fazla kadın içeriyordu, ama bu kadınlar, aynı Hıristiyan ve Yahudi çetelerinde olduğu gibi, belirli görevleri yerine getirirdi. Tüm bu çetelerde kadınlar nadiren şiddete karışırdı ve anlaşılan Orgères çetesinde sadece iki kadın yol kesip soy-

gunculuk yapmaya bulaşmıştı. Genel olarak kadınlar daha çok yardımcı rollere çıkıyordu. Örneğin, çerçi ve dilenci kılığına girip kırsal bölgelerde kimlerin zengin olduğunu tespit ediyorlardı, çünkü erkekler kadar tehditkâr görünmediklerinden evlere girip ev sahibinin zenginliğini tartma şansları daha fazlaydı. Kadınlar aynı zamanda erkekleri haydutların tuzağına çekmek için yem olarak da işlev görüyordu. Ancak kadınların esas rolü çalınan malların elden çıkarılmasındaydı. Pek çok kadın ikinci el giysi ticaretinde çalışıyordu ve bazıları çalınan elbiseyi eski sahibinin bile tanıyamayacağı şekilde yeniden dikiyordu.

Pek çok kadın, çetelerdeki bu yardımcı rollerini bir erkek arkadaşın ya da akrabanın vasıtasıyla alıyordu. Aslında aile ilişkileri her iki cinsin de çeteye katılma kararında kilit etkendi. Örneğin 1780'lerde Fransız Arbresle çetesinde pek çok çift, kızlarıyla ya da oğullarıyla birlikte anneler ve babalarla oğulları vardı.

Kadınların bu geleneksel yardımcı rollerini aşıp nadiren çete liderliğine soyunduğunu görüyoruz. Açıklanamaz bir şekilde tarihçilerin belirlediği, kadınların liderliğini yaptığı çetelere ilk örnekler 18. yüzyılda Fransa'nın Brötanya bölgesinden geliyor. Bu bölgede bu tür en az üç suç örgütü çiftliklere saldırıyor, haraç kesiyor ve yollarda soygunculuk yapıyordu. Evlilik ve aile bağları en azından kısmen bu örgütlenmenin temelini oluşturuyor gibi gözükmektedir. Marie Lescalier (kızlık adı, Marie-Anne Collen) çetesi 1730'lardan 1757'deki tutuklanmalarına kadar Brötanya'nın büyük bölümünde faaliyet gösterdi. 1697'de gayri meşru olarak doğan Lescalier, çetesindeki üç adamdan en az on çocuk doğurdu. Mariot de Faouët (kızlık adı Marie Tromel) çetesi, Marion'un annesi Hélène Kerneau'nun yaptığı iki evlilikten doğan altı çocuğu, onların eşleri, sevgilileri ve evlatlarının bir araya gelmesiyle kuruldu. Marion, 1741'den idam edildiği 1755'e kadar çeteye liderlik etti ve o öldükten sonra da 1780'lere kadar çete aile üyeleri tarafından yönetildi. Tüm klan Faouët'deki küçük bir evde yaşıyordu; buradan çıkıp çiftlikleri soyuyor ve yol kesiyordu; bu soygunlarda sıradışı bir gaddarlık sergiliyorlardı, çete üyeleri çoğunlukla kurbanlarını sopalarla döverek öldürürdü. Çetenin bu kadar uzun süre yaşamasının sebeplerinden biri belki de saldırılarında çevrede yaşamayanları özellikle gezginleri hedef almasıydı, böylece komşularının onları yetkililere ihbar etmesinin önüne geçebiliyorlardı. Kerfot-en-Yvias bölgesini merkez alan son çetemiz olan Lescop ailesinin üç kuşağı bir aradaydı; ailenin kızları çeteye çeşitli eşlerin ve sevgililerin katılmasını sağlayarak üç ayrı ailenin daha çeteye girmesini sağlamıştı. Yetkililer bu çetenin üyelerini 1783'te yakaladıklarında suç geçmişleri otuz yıl geriye uzanan dokuz kadın ve sekiz erkeği ele geçir-

miş oldular ki kadınların çoğunlukta olması nadiren görülen bir şeydi.

Yerleşim şekli de pek çok silahlı çetenin oluşmasında ve devamlılığında rol oynuyordu. Aynı kötü koşullardan etkilenen komşular sıklıkla haydutluğa beraber atılmaya karar veriyordu, aynı İtalya ve İspanya'nın görece aşırı nüfusa sahip köylerindeki delikanlılar gibi. Fransız Arbresle çetesinin üyeleri çeteye ismini veren kasabada ve komşu papazlık bölgesinde yaşıyordu ve Bokkerijderlerin çoğu komşuydu. Aslında bazen kasabanın tümü çeteye katılabiliyor ya da en azından ele geçirdikleri malların elden çıkarılmasına yardım edebiliyordu; Amersfoort'tan pek de uzak olmayan kum tepelerinin ve ormanların ortasında, aynı adı taşıyan bir mezrayı merkez alan Felemenk Hees çetesi için durum da aynen buydu. "Peder" Mees Rutgers tarafından yönetilen çeteyle neredeyse tüm köy bağlantılı görünüyor. Mariot de Faouët'inki gibi Bröton çeteleri de derin yerel köklere sahipti ve güçlü yerel kimliğe sahip pek çok çetenin yaptığı gibi komşularla zıtlaşmamaya çalışıyorlardı. Birçok çetenin cemaat kökleri bulunması haydutluğun imha edilmesini özellikle zorlaştırıyordu; çete faaliyetlerine özel bir yakınlık duyulmayan yerlerde bile. İngiliz ve geleneksel Valensiya kanunlarına göre oluşturulan jüriler komşularını mahkûm etmeye çoğunlukla yanaşmıyordu; papazlar cemaatlerinin üyelerini koruyor, Fransız ve İspanyol milis güçleri senelerdir tanıdıkları insanlara karşı silah çekmeyi bazen reddediyordu.

Eski askerler, yoksullar, gençler, toplum ve dinsel bakımdan dışlanmış, akraba ve komşu grupları arasından devşirilen haydutlar büyük çaplı eylemler ve profesyonellik açısından ya da erken modern dönem basınının ve söylencelerin onlara atfettiği suç dünyası altkültürü adına pek az maharet sergileyebildi. Pek çoğu sosyal hayduta da benzemiyordu. Aslında tarihçilerin bulgularına göre çetelerinin çoğunun büyüklüğü, profesyonellik derecesi ve kültürü genellikle inanılanın tam tersiydi.

Kuzey Avrupa'da sadece birkaç tane gerçekten büyük çete var olmuş gözüküyor. En büyüklerinden biri Louis-Dominique Cartouche (1693-1721) çetesiydi ki 18. yüzyılın ikinci on yılında Paris ve çevresinde çiftlik ve hanlara saldırıyor, yolcuları ve Paris/Lyons posta arabasını soyuyordu. Cartouche ve suç ortaklarının yargılanması 742 kişiye karşı açılan davaların 1721'den 1728'e dek sürmesine neden olmuştu. Ancak Cartouche'le birlikte yargılananların çoğu, Orgères çetesi (80 davalı) ve Bokkerrijder çetesi (üç farklı dönemde 512 davalı) gibi diğer büyük çetelerde olduğu gibi çalıntı malların elden çıkarılmasıyla uğraşanlar, yardım ve yataklık edenlerdi ki bunlar faal olarak silahlı soygunlara katılmamıştı.

Dahası, Kuzey Avrupa'da onlarca, hatta yüzlerce silahlı soyguncu-

dan ve yataklık eden kişiden oluşan büyük çeteler, tüm üyelerini tek bir yerde toplamıyordu. Gevşek bir yapıya sahiptiler, birbirleriyle ortaklarının işlettiği hanlarda ya da panayırlarda temasa geçiyorlardı; bu iki mekânda da yetkililer yabancı yüzler görmeye alışkındı. Buralarda haydutlar operasyonlarını görece az adam gerektirecek şekilde planlıyordu ve genelde plana on iki ya da on beş kişiden fazlası dahil olmuyordu. Aslında Almanya'yı inceleyen Uwe Danker, incelediğimiz dönemde on ikiden fazla soyguncunun yer aldığı hiçbir dava bulamadı.[11] İşlerini tamamladıktan sonra haydutlar genellikle tanıdık bir handa buluşuyor, ele geçen malları bölüşüyor ve ardından ayrılıyorlardı ki yeniden örgütlü bir suç için fırsat çıkana kadar sıklıkla bağımsız çalışıyorlardı.

Çeteler, İspanya krallığının sadece Akdeniz kıyılarında, özellikle de İber topraklarında büyük teşekküller halinde faaliyet göstermiş görünüyor. İspanya'nın güneyindeki dağlarda, örneğin, ara sıra birkaç çete 17. yüzyılda Mucia'ya bağlı Yecla bölgesinde istedikleri gibi at oynatacak gücü toplayabiliyor, işlerini bozan yerel yetkililere saldırabiliyorlardı. Martin Muñoz çetesi Yecla'ya Nisan 1671'de girip iki yetkiliyi öldürebilecek kadar güçlüydü. Kasım 1683'te her zamanki kadar güçlü olan çete bu sefer seksen adamla kasabayı bastı, bir meslektaşlarını hapisten çıkardılar ve 300 kadar sığır ve koyunla ortadan kayboldular. Ertesi sene Muñoz, faaliyetlerini kuzeye yöneltti ve çete Albacete belediye başkanını öldürdü. Aynı bölgede 1670'ler ve 1680'lerde en az iki çete daha, benzer güç ve cüretle faaliyet gösterdi.

Akdeniz çetelerinin büyük çaplı faaliyetlerine rağmen çetelerin çoğunun profesyonellik seviyesi düşüktü. Daha önce de gördüğümüz gibi, silahlı soygun kısmen fakirlikle ilintiliydi ve pek çok soyguncu çalmak zorunda kaldıkları için ya da kazançlı bir iş için ellerine fırsat geçtiğinden soygunculuk yapıyordu. İhtiyaç yine pek çok serseriyi, yerleşik yoksulu ve başka marjinal tipleri hırsızlığa yöneltiyordu. Ayrıca çalınan mallara bakıldığında soyguncuların önlerine ne çıkarsa onu çaldığını göstermektedir. Çok azı Ralph Wilson, John Hawkins ve yardımcıları gibi mesleklerinde uzmanlaşıp kendilerini geliştirmişti. Onlar 1720'lerde Londra çevresindeki yollarda posta arabaları ve postacılardan banka poliçeleri ve benzeri ciro edilebilir kâğıtları çalmaya yönelmişti. Silahlı soyguncuların çoğu ufak tefek hırsızlıklardan yükseldiği için ne çaldıkları

[11] Uwe Danker, "Bandits and the State: Robbers and the Authorities in the Holy Roman Empire in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries", *The German Underworld: Deviants and Outcasts in German History* içinde, Richard J. Evans (ed.), Londra ve New York: Routledge, 1988, s. 75-107.

konusunda seçici değildi ve gerektiğinde ufak işler yapmak üzere geri dönüyorlardı. Philippe Nivet ve adamları en gaddar ve acımasız şekilde yol keserek soygun yaparken zor zamanlarında Paris tavernalarından sofra takımlarını çalmaktan geri durmuyorlardı ve taverna sahibi de buna göz yumuyordu. İngiltere'de Smorthwaitler çıkan fırsatlara göre yol keserek soygunlar yapıyordu, ev soyuyordu ve kalpazanlık yapıyordu. İberli Robin Hood lakaplı Diego Corrientes at çalıyordu ve Fransız Poulailler hem krallık yollarını keserken hem de kümeslere dalıyordu. En ünlü İngiliz eşkıyası Dick Turpin bile kariyerini başladığı gibi, 1739'da çiftlik hayvanı çalarak bitirdi.

Çoğu tarihçi, çetelerin arasında bir suç altkültürüne dair pek bir şey bulamadı. Ancak erken modern dönemde Avrupalılar suçluları ve yoksulları, büyük bir altkültürün parçası olarak görüyordu, tıpkı Germain Bouscat'ın, yani Jouy'un Tek Gözlü Adam'ının Orgères çetesine bir suç kültürü atfetmesi gibi. Onun polise verdiği bilgi çetenin yakalanmasını sağladı, ama aynı zamanda çetenin farklı bir altkültürü olduğu sanısını da uyandırdı. Güya çetenin kendine ait bir suç hocası vardı, bir "papaz" özel karanlık ayinler düzenliyordu ve ailenin kendine özgü kelime dağarcığı ve ritüelleri mevcuttu. André Zysberg gibi haydutluk üzerinde çalışan günümüz tarihçileri ise bu Tek Gözlü Adam'ın anlattıklarını şüpheli bulur; ancak popüler düşünce ve kültürde bir suç altkültürünün temsillerinin kökenine inebileceğimiz, soyguncular arasında yeterince özgün uygulamalar bulunuyordu.[12]

Farklı bir konuşma şekli suçlu altkültürünün merkezindedir. Gerçekte bizim incelediğimiz suçluların konuşması birbirinden farklıydı. Elbette, Romanlar gibi etnik azınlıklar rahatça kendi dillerine geçebiliyordu, ancak pek çok başka soyguncu özgün bir kelime dağarcığına da sahipti. İşlerinin özel yönlerini anlatmak için farklı kelimeler kullanıyorlardı, ama bu kelimelerin listesi hiçbir zaman birkaç yüz kelimeyi geçmedi. Tarihçilere göre, yapmacık kelimeler kullanmaları, popüler edebiyatta fantastik bir şekilde betimlendiğini gördüğümüz suç altkültürünün göstergesi değildir, sadece yoksulların ve marjinallerin yaşam zorluklarını ifade etmelerinin pratik bir yoludur. Elbette böyle kelimeleri kullanmaları, onların suç faaliyetlerinden habersiz olanların işlerin mahiyetini anlamasını zorlaştırabiliyordu. Haydutlar neredeyse evrensel bir şekilde takma isimler kullanıyordu, muhtemelen tespit edilmeyi zorlaştırmak için ve anlaşılan o ki Fransız yetkililer Poulailler'i vaftiz ismini öğ-

[12] André Zysberg, "L'affaire d' Orgères (1790-1800)", *Mémoires de la Société archéologique D'Eure-et-Loir* 30, 1985, s. v.

renemeden idama göndermek zorunda kaldı. Erkekler tipik olarak zaten aksanlarının ele verdiği kökenlerini belirten lakaplar edindiler; örneğin, Auvergnat (Auvergne lehçesi), Berrichon (Berry lehçesi), Taşralı Dick, İrlandalı Ned ve Tourangeau. Erkeklerin takma isimleri ayrıca göze çarpan fiziksel özelliklerini de yansıtıyordu, örneğin Koca Burun, Pörtlek Göz Jack ve Dişsiz gibi. Bazen bu isimler fiziksel özelliklerin bir ironisi şeklinde de ortaya çıkabiliyordu. Küçük Beauceron adıyla bilinen Fransız, aslında dev gibi bir adamdı. Kadınlar daha farklı bir isimlendirme tarzını takip ediyordu. Örneğin, Fransa'da takma isimlerini genellikle çiçeklerden (Gül) ya da cinselliklerinden (Odaya Çıkan) alıyorlardı.

Bazı çeteler onları birleştirecek toplumsal ya da coğrafi bir kökene sahip olmadıklarından, birlikteliği ve disiplini sağlamak için belirli usuller geliştiriyordu. Dolayısıyla Felemenk Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren çetelerden bazıları bir çeşit askerî rütbe sistemi geliştirmişti; bu uygulama eski askerlerden oluşan çetelerde de kullanılabiliyordu. Sadakat yeminleri çetelerde bilinmiyor değildi ve bu özellikle, krallığın buyruğuyla arkadaşlarını satabilme ihtimalinin tehdidi altındaki İngiliz haydutlarınca uygulanıyordu. Ancak bu gibi uygulamaların ötesinde, erken modern dönem soygun çetelerinin kendilerine ait bir altkültürü olduğuna dair pek az kanıt vardır.

Disiplinsiz, örgütlenmesi gevşek ve fırsatların yarattığı ölçüde hiç de girift olmayan soygunlar yapabilen erken modern dönem haydutları, ne Robin Hood imgesini ne de suçlu altkültürü imgesini dolduruyordu. Ancak haydutluk erken modern Avrupa'da her yerdeydi ve dönemin şiddetine şiddet katıyorlardı. Hayatın bu şiddet içeren ritmine kaçakçıların eylemleri de katkıda bulunuyordu; çoğunlukla onlar da haydutların gözdesi olan sınır bölgelerinde faaliyet gösteriyordu.

KAÇAKÇILIK

Vergi ödememek için iç hudutlar ya da ulusal sınırlar üzerinden malların yasadışı bir şekilde taşınması olan kaçakçılık, erken modern dönemde yaygındı. Son zamanlarda yapılan çalışmalar, 18. yüzyıla gelindiğinde son derece örgütlü bir suç biçimi olduğunu gösteriyor, özellikle de kaçakçılığın kapsamlı bir şekilde yapıldığı İngiltere ve Fransa'da. Şiddet, bizim de göreceğimiz gibi, kaçakçılığın profesyonelleşmesine eşlik ediyordu.

Erken modern dönemde devlet, girdiği savaşları desteklemek için sürekli bir gelir arayışı içersindeydi, fakat tebaasının gelirlerini doğrudan vergilendirecek idari altyapıdan mahrumdu (günümüzde Vergi Da-

iresi ve Gelir Vergisi somut örnekleridir). Bu yüzden para toplamak için daha dolaylı yollara başvurmak zorundaydı; ithal malların ülkeye girdiği noktada vergi alıyordu, bazı ürünlerin ülke içinde satılmasını ek ücrete bağlıyordu, devletin tekelinde olan ama genellikle özel girişimciler tarafından idare edilen tuz ve tütün gibi ürünlerin fiyatlarına zam yapıyordu. Örneğin Fransa, İspanya krallığı ve Venedik tütün satışlarını tekele bağlamıştı. Devlet denetimi altındaki tuz satışlarıysa, hem Fransa'da hem de İspanya'da uzun zamandır kazanç kaynağıydı.

Bu tarz vergiler pek çok devletin milli bütçesine önemli katkıda bulunuyordu. Bir tahmine göre, krallık tütün tekelinden elde edilen gelir yaklaşık olarak Fransız krallığının 1761'deki tüm gelirlerinin %18'ini oluşturuyordu. Aynı yıl iltizam usulüyle satılan tuz tekelinin gelirleri kraliyet hasılatının %28'ine denk geliyordu. Bu büyüklükte vergilerin dayatılması, vergiden kaçmak isteyenleri kaçakçılığa yönlendiriyordu; genellikle erken modern dönemde hükümetler tarafından vergi alınan bu ürünlerin doğası da buna yardımcı oluyordu. Bazı ürünler vazgeçilmezdi. Örneğin, tuz beslenmede, yiyeceklerin saklanmasında ve tarımda kullanılıyordu ve tuz vergileri insanları bir hayli kızdırmıştı. Diğerleri, tüketicilerin gittikçe daha fazla talep ettiği ürünlerdi, örneğin alkollü içecekler, ucuz doğu pamukluları, çay ve tütün gibi.

Birkaç etken kaçakçılığı denetim altına alınması zor bir suç yapıyordu. Belki de en önemlisi, 18. yüzyıla geldiğimizde Avrupa'da yükselen refah seviyesinin vergi alınan emtiaya olan tüketici talebini artırmasıyla daha çok insanın bu suça yönelmesiydi. Anlaşılan, o dönemin büyük talebini karşılayacak kadar çok kişi kaçakçılıkla uğraşıyordu. Örneğin İngiltere'de çaydan alınan verginin 1745'te indirilmesinden önce, yılda yasal olarak ithal edilen çayın üç katı kadar, yani 1.500 ton çay her yıl yasadışı yollardan İngiltere'ye getiriliyordu.

Tarihçiler iki farklı kaçakçılık belirlemiştir. Biri küçük çaplı, yani kaçakçının tek başına ya da aile veya komşularının yardımıyla yaptığı kaçakçılıktı. Bu tarz faaliyet özellikle Avrupa'nın kırsalında oturan yoksullar arasında yaygındı, çünkü belki de bu insanların birçoğu işledikleri bu suçun sorumluluğunu duymuyordu. Pek çoğu kaçakçılığı yoksulların başvurabileceği meşru bir yol olarak görüyordu ve asılmak üzere olan bir İngiliz kaçakçısının yanına giden bir din adamı durumu şöyle aktarmıştır: "Kaçakçılık suçlamasına karşı bu işle yıllardır uğraştığını, bu işi yapmanın bir zararı olduğunu hiç düşünmediğini ifade etti."[13]

---

[13] Aktaran James A. Sharpe, *Crime in Early Modern England, 1550-1750*, 2. baskı, Londra: Longman Publishing, 1999, s. 150-151.

Aslında kaçakçılık Olwen Hufton'un "yoksulların idare etme ekonomisi" dediği şeyin doğal bir parçasıydı ve özellikle kıyılara ve sınırlara yakın fakir bölgelerde gelişiyordu.[14] 18. yüzyılın başlarında eskiden varlıklı olan Rye ve Winchelsea limanlarının alüvyonla dolması sonucu Weald'in kumaş ticareti düştü, ringa balığı dalyanları küçüldü ve demir üretmek için kullanılan, odun kömürüyle yakılan çağdışı kalmış maden eritme ocakları kapatıldı ki tam da bu noktada kaçakçılık İngiltere, Sussex'de yaygınlaştı. Adli kayıtlar 18. yüzyılda Alman Rheinland ve Venedik Terraferma'sında kaçakçılıkla uğraşanların çoğunun ekonomi mağduru yerel sakinler olduğunu göstermektedir. Fransa'da yoksullaşmış bölgelerde mahalleler çoğunlukla bütünüyle kaçakçılık yapıyordu, Batı Fransa'daki kaçak tuz ticareti üzerine yapılan bir çalışmanın da gösterdiği gibi. Yves Durand'ın çalışmasında, 4.778 tuz kaçakçılığı sanığının %59,5'i kadın ve yaklaşık %23'ü yaşları 5 ila 15 arasında değişen kızlar ve oğlanlardı.[15] Kadınlar ve çocuklar sıklıkla kaçakçılıkta görev alıyordu, çünkü yetişkin erkeklere göre yasaları çiğnemelerinden daha az şüphe ediliyordu ve daha hafif cezalara çarptırılıyorlardı.

Pek de yoksul sayılamayacak başkaları da kaçakçılıkla uğraşıyordu. Muvazzaf askerler belirli bir sıklıkta katılıyordu. Örneğin, 1 Şubat 1693 Pazar günü Saint-Cry-en-Pail'e atları üzerinde giren beş zırhlı Fransız süvarisi beraberlerinde tuz yüklü on at getirmişti. Pazar günü ayinden sonra kilisenin önünde tezgâh açıp bütün gün tuz sattılar ve gece de karanlığın örtüsü altında ticaret yapmak isteyen vatandaşlar için orada kaldılar. Hatta her kademeden Fransız ruhbanı dahi kaçakçılığa bulaşmıştı. Bourg-Saint-Andéol'da, örneğin, yetkililer bir dilenci-keşiş olan Géniteux Biraderi 27 Nisan 1717'de bir manastırın eşiğinde kaçak tütün satarken yakaladı. Bir Tours keşişi Ferme tarafından tutuklandığında, kilisenin papaz yatakhanesinde büyük miktarda tuz, ölçü aletleri ve kaçak malları taşımak için çuvallar depoladığı ortaya çıktı. Aslına bakarsak 18. yüzyılın ilk yarısında tüm keşiş ve rahibe cemiyetlerinin tuz ve tütün kaçakçılığı yaptıklarını görüyoruz. Örneğin, Montpellier'de herkes ucuz kaçak tütünün La Trinité manastırındaki rahibelerden alınabileceğini biliyordu. Tuz kaçakçılığıyla suçlananlar arasında Agde, Alais ve Pont-Saint-Esprit'nin Kapuçin rahipleri, Nimes ve Perpignan'nın Carmel rahibeleri, Bourg-Saint-Andéol ve Sommièresli Recollet misyonerleri vardı. Başka yerlerde de din adamları Fransız meslektaşlarını taklit

[14] Hufton, *The Poor of Eighteenth-Century France,* s. 284-305.

[15] Yves Durand, "La contrebande du sel au XVIII siècle aux frontières de Bretagne, du Maine et de l'Anjou", *Histoire sociale/Social History* 7, 1974, s. 227-269.

ediyordu. İspanya'da tuz kaçakçılığı yapıyorlardı, İngiltere'deyse John Wesley kırsal alandaki din adamlarına kaçakçılığın kötülüğünü hatırlatmak zorunda kalmıştı.

Kaçakçılık erken modern dönem toplumuna nüfuz etmişti. Kaçakçılığa bu kadar geniş katılım ve kaçakçılıkta herhangi bir sorun olduğunu düşünmeyen popüler kültürle kaçakçılığı yasadışı ilan eden yasa koyucu seçkinlerin ideolojisi arasındaki tezatlık, kaçakçılık üzerine çalışanların başlangıçta bunu bir toplumsal protesto suçu olarak etiketlemesine neden oldu. Ancak böyle bir tanımlama, tarihçilerin erken modern dönem kaçakçılığı hakkındaki bilgileri arttıkça, daha az makul bulunmaya başladı. Kaçakçılığın bir de büyük çeteler tarafından örgütlü suç olarak işlenen bir biçimi vardı. O kadar iyi örgütlenmiş profesyonel bir suçtu ki bazı Fransız çeteleri yerleşik yoksullardan, asker kaçaklarından, serserilerden ve eski askerlerden devşirdikleri adamlarına düzenli maaş bağlamıştı. Ancak, göreceğimiz gibi, bu tür örgütler aynı zamanda pek de yoksul toplumsal protestocu diyemeyeceğimiz insanları da kendine çekiyordu.

17. yüzyıl boyunca ve 18. yüzyılın başlarında Fransa'da kaçakçılığı soylular örgütlüyordu ve bunların hepsi de yoksullaşmış *hoberaux* (kırsaldaki soylular) değildi. 1670'lerde bir Fransız tuz kaçakçılığı çetesinin liderleri Normandiyalı soylular, Mortain *bailli*'si ve Avranches başpiskoposunun yeğeni François de Poilley ve kralın yatak odasında görevli bir beyefendi olan kayınbiraderi François de Romilley idi. Aynı dönemde orta Fransa'da, Bournoiseau senyörü ve Beryy'nin en eski aristokrat ailelerinden birinin varisi Louis de Valenciennes, Joyeuse takma adı altında altmış kadar tuz kaçakçısından oluşan bir çeteyi yönetiyordu.

Yasadışı bu ticarete hali vakti yerinde olan sıradan insanlar da bulaşmıştır. İngiltere'de büyük miktarlarda çayın taşınması ve dağıtımı son derece örgütlü olmayı gerektirdiğinden, toptancı ve perakendeci tüccarlarla han sahipleri bir kaçakçılık ağı oluşturmaya yöneldi. Hükümetin bu kaçakçılık faaliyetlerinin kökünü kazıma çabası başlangıçta ters tepti. Devletin bu çabasına suçluların verdiği tepki örgütü büyütmek oldu ve buna uygun olarak tarihçiler, bu işi meslek edinmiş kaçakçılardan oluşan silahlı çetelerinin geniş bir ölçekte ortaya çıkmasını 17. yüzyılın ikinci yarısına ve 18. yüzyılın ilk yarısına dayandırmaktadır. Bu çetelerin boyutu, profesyonellikleri ve silahlı olmaları kendilerine cesaret verdi, özellikle de Fransa gibi devriye gezmenin zor olduğu büyük ülkelerde. Ülkenin her vilayeti tuz, tütün ya da başka malların kaçakçılığına bir miktar da olsa tanık oldu. Vilayet ve ülke sınırlarındaki bölgeler ile vadiler; yetkililerin daha fazla bulunduğu şehirlerden kaçınan, silahlı adamlar

tarafından yönetilen atlı kervanlar için tercih edilen rotalar sunuyordu. Durumun aciliyetine göre bu kervanlar hem büyük hem de hızlı olabiliyordu. Mandrin kariyeri boyunca Savoyard ve İsviçre'deki üslerinden Fransa'ya kaçak tütün ve pamuklu kumaş soktuğu altı kervan seferi yönetti. Her sefer, öncekinden daha büyüktü ve Mandrin'in 1754'teki kervanı her biri 70 kilo tütün taşıyan 100 attan oluşuyordu. Kervanı hızlı ilerliyordu, örneğin dördüncü seferinde 800 kilometreyi otuz üç günde kat etmişti. Başka çeteler Mandrin'den daha sık sefer düzenliyordu. Oranje çetesi çoğunlukla asker kaçaklarından oluşuyor ve Croysat asıllı bir adam tarafından yönetiliyordu; kaçak pamuklular ve başka mallarıyla her sene iki kervan düzdükleri halde hiç yakalanmadılar.

Kervanların satışları her zaman gizli saklı değildi; Mandrin alıcıları çekmek için davulla duyuru yaptırıyordu. Elli kişilik başka bir çete 24 Mart 1762'de Sarlat'a kuşluk vakti geldi, en büyük hanlara yerleştiler, kasaba girişlerine, ahır ve bekçi kulübelerine gözcü diktiler, yargıçlardan gün boyu evlerinde kalmalarını kibarca istediler ve akşama kadar kaçak tütünlerini huzur içinde sattılar.

Böylesine yaygın olan kaçakçılık başlangıçta erken modern dönem kolluk güçlerinin kaynaklarını aşıyordu. Coğrafya da devlet yetkililerinin kaçakçılığı denetim altına almasını zorlaştırıyordu. Batı Avrupa'nın uzun kıyı şeritlerinin tamamını devriyelerle denetlemek çok zordu ve özellikle kıyı şeridinin bazı kesimleri kaçakçılık için idealdi. İngiltere'nin Sussex kıyıları tam da böyle bir bölgeydi. Nüfusun seyrek olmasıyla bilinen bu bataklık bölge hem polis için zordu hem de geniş Londra pazarına yakındı. Dolayısıyla Kıta Avrupası'ndan gelen kaçak içkiyi ve Danimarka, Hollanda, Fransız ve İsveç gemileriyle Uzak Doğu'dan gelen kaçak çayı indirmek için mükemmel bir noktaydı. Benzer şekilde Hollanda'nın bataklıklı deniz kıyıları, koylarını ve su yollarını kaçakçılar kadar iyi bilmeyen vergi tahsildarlarını yıldırıyordu. Fransa'nın Roussillon vilayetinin Akdeniz kıyısındaki engebeli yapısı 1703'te kurulan İspanyol tütün tekelini kıran Fransız ve İspanyolların kârlı kaçak tütün ticareti için korunaklı bir yer sunuyordu. Kıyı boyunca uzanan kayalık uçurumlar kaçak malların saklanmasını kolaylaştırıyordu ve iç kesimlerdeki yoğun ormanlar denetimi zorlaştırıyordu. Dahası kaçakçılar, Fransız-İspanyol ticaret anlaşmasındaki elli tondan hafif İspanyol gemilerinin Fransız yetkililer tarafından durdurulup aranmasını yasaklayan bir maddeden de yararlanıyordu. Lombardiya ve Piemonte'den yükledikleri tütünü küçük İspanyol gemileriyle Roussillon kıyılarına indirme maharetini gösteriyorlardı; 1659'da bu vilayet Fransız hâkimiyetine geçtiğinde silah taşıma hakkını kaybetmeyen bu eski İspanyol vilayetinin sakinleri, tütünü

İspanya'ya geçiriyordu.

Alpler ve Pireneler gibi dağlarla belirlenen milli sınırların denetimi de zordu; bu da kaçakçılığı cesaretlendiriyordu. Mandrin gibi bu bölgelerin yerlileri yerel coğrafya hakkındaki bilgilerini tahsildarları atlatıp kaçakçılık yapmak için kullanıyordu. Ancak milli sınırlar erken modern dönemde hükümetlerin vergi topladıkları tek yer değildi. Bazı devletler ülkelerini vergi toplama amacıyla bölgelere ayırmıştı ve bazı mallar yerel sınırlar içinde gümrüğe tabiydi veya vilayetten vilayete farklı vergilendiriliyorlardı. Fransa'da tuzun durumu buydu. Bu mineralin deniz suyundan da kolayca damıtılabileceği kıyı bölgelerinde ya da tuz madenlerinin olduğu yerlerde tuzdan yüksek vergi toplamanın zor olduğunu fark eden Ferme vergi sistemi, ki tuz tekeli *gabelle*'i idare ediyordu, tuz fiyatlarını tuzun mevcudiyetine göre belirledi. Tuzun kolayca bulunabileceği Brötanya, Boulonnais, Artois ve Flandre gibi kıyı bölgelerde halk tuz için herhangi bir vergi ödemiyordu. Başka yerlerde tuzun tekelden alınması zorunlu koşulduğundan doğrudan tuzun fiyatına eklenen vergi hatırı sayılır miktardaydı. Sonuç olarak, aynı miktar tuz Brötanya'da 1 *livre* 10 *sous* iken komşu bölgeler Anjou ve Maine'de 61 *livre* 10 *sous*'a çıkıyordu. Vilayet sınırını geçip ucuza tuz alarak başka bir bölgede satma güdüsü pek çok insanı kaçakçılığa çekti. Aslında 30 kilo tuzu Brötanya'dan Maine'in iç bölgelerine götürüp satan bir adam 18. yüzyılda bir tarım işçisinin bir günde kazandığı paranın yirmi beş katını kazanabiliyordu.

Anlaşılan o ki dönemimiz boyunca kaçakçıların çoğu kolay para kazanmak için tahsildarları atlatıp ufak çaplı işler yapan insanlardı. Fransa'da vergi sınırlarını geçen çocukların üzerine tuz saklarlardı, sahte cenazeler düzenleyip tabutun içine sınırın karşı tarafına gömülmesi gereken bir cesedin yerine tuz koyarlardı; ince kabuğunun altı tuzla dolu ekmek somunları pişiriyorlardı, böylece sınırda tetkik edilirse ekmek gibi görünüyordu; yolcu kılığına girer, sırt çantalarının gizli bölmelerinde tuz taşırlardı. Belki de en sıra dışı kaçakçılık yöntemi, kaçakçıların sınırın öte yakasında günlerce aç bıraktığı köpeklerin sırtına tuz paketleri bağlayıp vergi sınırının öbür yanındaki evlerine gitmesi için serbest bırakmasıydı. Hangi yöntemi kullanıyor olurlarsa olsun, böylesi küçük kaçakçılıkların Fransa'da hatırı sayılır bir etkisi vardı, tuzun yüksek vergilere tabi olduğu Maine, Laval'da tuz ambarlarında (*grenier*) tutulan kayıtlar da bunu göstermektedir. Laval'daki pek çok insan ihtiyacının çok altında tuz satın alıyordu: 1772'de kişi başına ortalama 4,4 kilo tuz düşerken, tuzdan vergi alınmadığı komşu Brötanya'da ortalama kırk sekiz kilo tuz satılıyordu; bu da Brötanyalıların ihtiyaç duyduğunun çok üstündeydi. Brötanya'da satılan fazla tuzun yasadışı yollardan Maine

geldiği aşikardı; 1769'da sel yüzünden yollar kapandığında Laval'da tuz deposunun satışları birden artmıştı.

Bu taktikler ve kaçakçılığa katılımın büyüklüğü, kaçak malların ticaretini tamamıyla engellemeyi imkânsız kılıyordu. İçlerinde İngiltere, Fransa ve İspanya krallığının da bulunduğu bazı ülkeler, en azından kaçakçılığı caydırmak için, 17. yüzyılın ikinci yarısında ve 18. yüzyılda kaçakçılığa verilen cezaları ciddi şekilde artırdı. Fransa'da 1674'te tuz kaçakçılığını cezalandırmak için para cezası ve mallara el konulmasını buyuran ferman, 1729'da en hafif cezayı üç yıl kürek mahkümiyetine ve beş kişiden büyük çetelerde yer alıp da ikinci kez aynı suçtan yakalananlar için de en ağır cezayı idama çeviren yeni bir fermanla değiştirildi. Karar verme yetkisi, Valence'de Mandrin'i yargılayan mahkeme gibi *Commissions spécials*'e [özel komisyonlar] verildi ve kaçakçılığa kestiği sert cezalarla bu mahkemeler hemen ün saldı. İngiltere de aynı modeli uyguladı ve 1746'da kaçakçılık idamla cezalandırılan suçlardan biri haline geldi.

Örgütlü kaçakçılık çeteleri kanunlardaki bu değişikliği pek de sükûnetle karşılamadı. Silahlarını özellikle, geçim kapılarına yöneltilen iki tehdide karşı kullandılar: ispiyoncular ve devlet görevlileri. Halka gözdağı verilerek ya da kaçakçılığa onların da katılması sağlanarak halkın faaliyetleri hakkında sessiz kalınması kaçakçılar için çok önemli olduğundan, ispiyoncular kaçakçılar için büyük bir tehditti. Aslında erken modern dönemde polis ve adli tıp becerilerinin kısıtlı olması yüzünden, ispiyoncuların sağladığı bilgi kaçakçıların yakalanmasında temel etkendi. Dolayısıyla yetkililer ödül vaat ediyordu; Mandrin'in tutuklanması da dahil, yaptıkları tutuklamaların birçoğunun temelinde de bu vardı. Haliyle kaçakçılar ve bunların faaliyetlerini destekleyenler isponyuculara acımasız davranıyordu. Sık sık gaddarca cinayetler işleniyordu. Şubat 1748'de West Sussexli Daniel Chater ve onunla yakalanan vergi memuru hunharca katledilmişti. Kaçakçılar iki adamın da önce burunlarını ve cinsel organlarını kesti, sonra öldürdüler. Çetelerinin yakalanan bir üyesini tamamen susturmak için tuz kaçakçıları Fransa'da Mirepoix hapishanesini bastı, ancak mahkümu sadece ağır yaralayabildiler. Bazen kaçakçılarla ilişkisi bulunan insanların üyesi olduğu yerel kalabalıklar, ispiyoncu olduğundan şüphe duyulan kişilere zarar veriyor, evlerini yakıyorlardı.

İngilizlerin bu durumu onlara özgü değildi. Tütün kaçakçıları kuzey İspanya'da 1770'lerde bir şiddet salgını yarattı, sınır bekçilerini öldürüyor ve Puigcerda'daki idare merkezini zaman zaman fiilen kuşatıyorlardı.

Mayıs 1772'de kaçakçılar kasabayı işgal etti ve hapisteki yardımcılarını salıverene kadar da kasabayı ellerinde tutmayı başardılar. Bu tarz şiddet Fransa'yı da vuruyordu; savcılar yargılanması sırasında Mandrin'i kırk kişiyi öldürmekle suçladı; ayrıca başka kaçakçıların da kanlı sicilleri vardı. Güneybatıda kaçakçılık yapan üç soylu, Ferme tarafından el koyulan tuz çuvalı yüklü katırlarını geri almak için 31 Mayıs 1645'te altmış silahlı süvari ve otuz silahlı piyadenin başında Aire'e girdi. 23 Mayıs 1673'te Normandiyalı soylular Poilley ve Romilley'in yetmiş beş adam gücündeki çetesinin (uyrukları, hizmetçileri ve topraklarında çalışan köylüleri de dahildi) bir vergi tahsildarının evine saldırması, bu beyefendilerin yakalanmasına sebep oldu. Jean Chouan takma adıyla Brötanya'dan Maine'e tuz kaçıran Jean Cottereau, Aralık 1780'de bir handa karşılaştığı Ferme memurunu sopayla döverek öldürdü.

Göğüs göğüse çarpışmalar Fransa'da bilinmiyor değildi. 1706 Mayısında bir tuz kaçakçı çetesi, kaçak mallarını arada bir hayli mesafe olan Lorraine'den Poitou'ya at arabalarında taşırken Poligny yakınlarında bir ormanda vergi görevlilerinin kurduğu bir tuzağa düştü. Kaçakçılar arabalarıyla çember oluşturdu ve dört saat süren çatışmanın sonunda kaçakçılardan ikisi hariç hepsi ölü ya da diri yakalandığı gibi 2 ton da tuz ele geçirildi. Benzer şiddetteki çarpışmalar Fransa'nın başka bölgelerini de kasıp kavuruyordu. 1736'da kaçakçılar, vergi görevlilerinin Valence birliğini kuşattı, benzer başka bir olayda 1782'de elli beş Roussillon tuz kaçakçısı, bir Ferme tugayı ve kraliyet ordusuyla çarpıştı.

Bu kaçakçılar zaten silahlanmış olduklarından daha önce gördüğümüz gibi, silahlı soyguna kolayca geçiş yapabiliyordu. Sussexli İngiliz kaçakçılar 1740'larda sık sık zengin vatandaşları soyuyordu. Abraham Picard ve Büyük Felemenk çetesi hem kaçakçılıkla hem de soygunla uğraşıyordu. 1760'larda Güney Fransa'da silahlı soygunculara dönüşen bir kaçakçılık çetesi, Devesset ormanlarını sığınak olarak kullanıyordu. Faaliyetleri, Annonay, Privas ve Tournon'daki Maréchaussée (jandarma) birliklerini o kadar yıldırdı ki polisler sonunda ormanın büyük kısmını düzleyip çeteyi başka yere gitmeye zorladı.

Batı Avrupa'nın çoğunda silahlı kaçakçılar ve haydutlar 19. yüzyıla kadar varlıklarını sürdüremedi. Kaçakçılar ve haydutlar devletin giderek artan polis gücünün faaliyetlerini zorlaştırdığını fark etti. Fransa bu konuda liderliği ele alırken onu İngiltere takip etti. Eski Rejimin polis faaliyetlerine dair çalışmalara göre, haydutların tehdit ettiği nüfuslar 18. yüzyılın ikinci yarısında yasaları uygulama konusunda Fransız Maréchaussée birlikleriyle işbirliğine daha fazla yanaşıyordu. Polisler daha güvenilir hale geldikçe, polis memurlarının, çetelerin misilleme-

sinden korktukları için işbirliğini reddeden Lyonlu köylülerden gördüğü türde tepkiler azaldı. Napolyon rejimi Fransa'da, Alçak Ülkeler'de, Ren nehrinin batı yakasında haydutlara karşı sert önlemlere başvurdu, suçluların yargılanmasında jüri uygulamasını kaldırdı. Waterloo yenilgisi Fransız polisinin gelişimini pek de sekteye uğratmadı; bu polis sistemi Avrupa'da yaygınlıkla taklit edildi. Aslında Mandrin'in yakalanması Fransa'da bir dönüm noktasıydı. 1750'lerden sonra her ne kadar ufak çaplı faaliyetler yetkililerden yakayı kurtardıysa da, krallık güçleri büyük kaçakçılık çetelerinin kökünü kazımayı başardı.

ÖNERİLEN OKUMALAR

Beier, A. L., *Masterless Men: The Vagrancy Problem in England, 1560-1640*, Londra: Methuen, 1985.

Blanning, T. C. W., *The French Revolution in Germany: Occupation and Resistance in the Rhineland, 1792-1802*, Oxford: Oxford University Press, 1983.

Blok, Anton, "The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered", Eric J. Hobsbawm'ın "Social Bandits: Reply" cevabıyla birlikte, *Comparative Studies in Society and History* 14, 1971, s. 494-505.

Casey, James, *The Kingdom of Valencia in the Seventeenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

Danker, Uwe, "Bandits and the State: Robbers and the Authorities in the Holy Roman Empire in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries", *The German Underworld: Deviants and Outcasts in German History* içinde, Richard J. Evans (ed.), Londra: Routledge, 1988, s. 75- 107.

Egmond, Florike, "Crime in Context: Jewish Involvement in Organized Crime in the Dutch Republic", *Jewish History* 4 (1), 1989, s. 75-100.

_____ , *Underworlds: Organized Crime in the Netherlands, 1650-1800*, Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1994.

Hobsbawm, Eric J., *Bandits*, gözden geçirilmiş baskı, New York: Pantheon Books, 1981.

Kamen, Henry, "Public Authority and Popular Crime: Banditry in Valencia, 1660-1714", *Journal of European Economic History* 3, 1974, s. 654-87.

Pike, Ruth, "The Reality and Legend of the Spanish Bandit Diego Corrientes", *Folklore* 99, 1988, s. 242-47.

Winslow, Cal, "Sussex Smugglers", *Albion's Fatal Tree: Crime and Society in Eighteenth-Century England* içinde, Douglas Hay ve diğ., New York: Pantheon Books, 1975, s. 119-66.

SONUÇ

Yarım bin yıl önce, 1500'de, herhangi bir büyük şehre varmayı başaran Avrupalı seyyahlar derin bir oh çekiyor olmalıydı. Şehirleri ayıran geniş kırsal alanlarda kol gezen haydutların, yağmacı askerlerin ve diğer tehlikeli tiplerin şiddetinden yakayı sıyırdıkları için belki de bir şükran duası mırıldanıyorlardı. Aslında, seyyahların istikametlerinin manzarası şiddetli bir dünyada güvenli bir kaleye yaklaştıklarına belki de onları ikna ediyordu.

Kıta Avrupası'nın şehirleri, kendilerini düşman kuvvetlerin saldırılarından ve görünen o ki erken modern dönem toplumuna sinmiş suçlardan ve şiddetten korumak için hâlâ heybetli surlarla çevriliydi. Almanya'nın en büyük ticaret merkezlerinden Nürnberg bir hendek ve çevresi neredeyse 5,6 km olan çift sıra kalın taş surların ardında yükseliyordu. Paris'in duvarları bazı yerlerde 1,8 metre kalınlığa, 8,4 metre yüksekliğe ulaşıyordu ve her 66 metrede bir kulelerle berkitilmişti; ayrıca Sen nehrinin şehirden geçtiği noktalarda zincirlerle tamamlanan bir koruma çemberi içerisindeydi. İtalyan Rönesansı'nın doğum yeri olan Floransa ise güvenliği 6 metre yüksekliğinde ortaçağ duvarları ve tahkimat hattı boyunca yerleştirilmiş çok daha yüksek kulelerin ardında arıyordu.

1580 yılında Almanya'da Augsburg kentinin savunma hattını dolaşan ünlü Fransız denemeci Michel de Montaigne'nin de bizzat keşfettiği gibi özellikle geceleri bu surlardan içeri girmek barışçıl seyyahlar için bile kolay değildi. Montaigne, geceleyin Almanya'nın bu en büyük şehrine girmek için muhafızlara duvarların içinde tam olarak nereye gidileceğinin söylenmesi, kişinin hendeğin üstündeki asma köprüyü aşmadan önce bir bariyer ve dört kapıdan geçebilmesi için belirli bir geçiş ücreti ödemesi gerektiğini öğrenmişti.

Bu ayrıntılı düzenlemeler şehir sakinlerini dış tehditlerden koruyordu; ancak seyyahlarımız şehre girdikten sonra da gardlarını indirmeleri için pek az cesaret buluyordu. Caddeler ışıklandırılmamıştı. Karanlık

çöktükten sonra yasal bir iş için dışarıda olanlar yollarını aydınlatmak için meşale ya da fener ve kendilerini korumak için silah taşıyordu; çünkü pek çok şehirde güvenliği sağlamak için sadece birkaç gece bekçisi vardı. Erken modern şehrin başka özellikleri de seyyahları tehlikelere karşı tetikte tutmuş olmalı. Pek çok şehir, Nürnberg'de olduğu gibi tehlike anında yakılmak üzere stratejik noktalara meşale ya da fener depolamıştı. Şehrin ileri gelenleri aynı zamanda ağır zincir bariyerler temin ediyordu; böylece bir ayaklanma ya da benzer bir kargaşa olduğunda görevliler kilit caddeleri bu zincirlerle kapatabiliyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm bunlar değişti. En belirgin değişim neredeyse her yerde hükümetlerin şehir surlarını yıkıp genellikle yerlerine geniş bulvarlar inşa etmesiydi. Şehir surlarının yıkılması öncelikle yeni askerî gerçeklikleri yansıtıyordu; çünkü bu eski savunmalar modern top ateşine karşı duramazdı. Ancak modern şehrin fiziksel açıklığı aynı zamanda hem şehir içi hem de ötesinde kırsalda yeni güvenlik seviyelerini de yansıtmaktaydı. Modern davranışlar giderek daha az şiddet içerir hale geliyor, profesyonel kolluk güçleri şehir merkezlerinde ve kırsal yollarda giderek artan bir verimlilikle devriye geziyor ve devletin artan adli gücü, polisin tutukladığı azılı suçluları çok daha etkin bir şekilde cezalandırıyordu. Aslında şehrin fiziksel açıklığı ve görece güvenliği Batı Avrupa'da erken modern dönemde izini sürdüğümüz ve 21. yüzyılda da evrimleşmeye devam eden eğilimlerin sonuçlarını gösteriyor.

Hem bu kitapta konu edilen 1500-1800 yılları arasındaki dönem hem de onu takip eden iki yüzyıl, Batı Avrupa'da şiddetin azalışına şahit oldu. Güç kullanımını giderek tekeline alan devlet iktidarı, Batı toplumuna daha fazla düzen ve disiplin dayattı. Norbert Elias'ın eserinde ileri sürüldüğü gibi, gittikçe daha fazla sayıda Avrupalıyı etkileyen "uygarlık süreci"nin çoğalan etkileri sayesinde insan davranışları daha az saldırgan hale gelmiş görünmektedir. Şiddetteki bu düşüşün izini 1500'den 1800'e Avrupa'da azalan cinayet oranlarında gördük; bu gidişat 19. ve 20. yüzyıllarda da devam etmiştir.

Her ne kadar tarihçilerin cinayet rakamlarında tespit ettiği böyle bir düşüş olsa da, Birinci Bölüm'de de değindiğimiz gibi şiddet gerçekliklerinin halk tarafından yanlış algılanması devam etti. Erken modern dönemdeki ataları gibi 19. ve 20. yüzyılın Avrupalıları da beklenmedik şiddet eylemlerinden korkmaya devam etti, bugün biz de hâlâ korkuyoruz. Günümüz medyası, aynı mamullerini Birinci Bölüm'de incelediğimiz erken modern dönem matbaaları gibi bu yangına körükle gitmektedir. Okuryazarlığın yaygınlaşması ve yeni teknolojiler 19. yüzyılda gazete-

lerin ucuzlayıp yüksek tirajlara ulaşmasına olanak tanırken, gazeteler de satışlarını yükseltmek için sıklıkla renkli şiddet haberlerini kullandı. Bu gazeteler, "Karındeşen Jack" gibi 19. yüzyılın gaddar suçlularının aşağılık işlerini manşetlere çıkartıp kapak yaparak erken modern dönemdeki muadillerine kıyasla çok daha büyük bir şiddet paniğine yol açabiliyordu.

Yine de itiraf etmek gerekir ki kamuoyunun pek de dikkatini çekmeyen şiddetteki bu düşüş, asla sabit değildi. Erken modern dönemin cinayet vakalarındaki şimdi değindiğimiz uzun vadeli düşüş, 18. yüzyılın ilk yarısında İngiltere ve Amsterdam'da rastladığımız kısa süreli cinayet artışlarıyla sekteye uğruyordu; düşen cinayet oranlarının benzer şekilde sekteye uğraması modern dönemde de görülmüştür. Modern dönem cinayet oranları çoğunlukla sosyal, kültürel ve ekonomik değişim zamanlarında artıyordu. Belki de 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan kadın ve erkekler için cinayet oranlarındaki en unutulmaz artış, Batı Avrupa ve ABD'de 1960'larda başlayıp ancak 1990'ların ilk yarısında sakinleşen suç oranlarındaki genel artışın bir parçası olarak yükselmesidir.

Üstelik, cinayet oranları her Batı Avrupa ülkesinde aynı hızla azalmadı. Kıtada şehirleşmenin en yoğun olduğu kuzeybatı Avrupa, şiddetin kısıtlanmasında kesinlikle liderdi. Bazı ülkelerde şiddetteki düşüşün 16. yüzyıl gibi uzak bir tarihte başladığını görüyoruz ve 20. yüzyılın başında İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika ve Hollanda'da cinayet oranlarını 100.000 kişide bire hatta daha da altına düşmüş buluyoruz. Şiddetli intikamların ve kan davalarının erken modern dönemde merkezi olan daha az gelişmiş Akdeniz kıyısı, İtalyan istatistiklerinin de gösterdiği gibi başlangıçta cinayet oranlarında fazla bir düşüş yaşayamadı. 1881-83 arasında güney İtalya kırsalında cinayet oranları 100.000'de kırklık bir oran kadar yüksekti. Palermo aynı dönemde 100.000'de altmışlık oranı geçiyordu; birleşmiş krallığın başkenti olan Roma'da bile bıçaklı dövüş kültürünün etkinliği sayesinde neredeyse 100.000'de kırka ulaşmıştı. Yine de İkinci Dünya Savaşı sonrasında hem İtalya hem de diğer güney Avrupa ülkelerindeki cinayet oranları Kuzeybatı Avrupa oranlarına yaklaştı.

Erken modern dönemde şiddeti sınırlamaya yönelik eğilimleri ele alan incelememiz, cinayet ve diğer gaddar davranışlardaki uzun vadeli düşüşlerin sebeplerini anlamakta bir temel oluşturdu. İkinci Bölüm'de de gördüğümüz gibi, 17. yüzyıldan itibaren erken modern dönem devleti, silahlı kuvvetlerine daha kapsamlı bir düzen ve disiplin dayatıyor, böylece askerlerin sivillere uyguladığı şiddeti azaltırken, geniş ölçekli toplu şiddet eylemlerine karşı da görkemli bir silah yaratmış oluyordu. Aynı

zamanda, çoğu devlet kendi sınırları içinde güç kullanımını yavaş bir süreçle tekelleştirmeye başlamıştı. Bu sürecin bir veçhesi, kolluk kuvvetlerini geliştirmekti. İkinci Bölüm'de de gördüğümüz gibi, 17. yüzyıl Paris'inde düzenli kolluk kuvvetlerinin oluşturulması ve kırsal alanda da Fransız kolluk kuvveti Maréchaussée'nin kurulmasıyla bu gelişme başlamıştı. Dönemimizin daha sonraki yıllarında ve 19. yüzyılda, devletlerin çoğu bu gibi kuvvetleri mükemmelleştirdi. 1829'da İçişleri Bakanı Sir Robert Peel tarafından kurulan Londra Metropol Polisi, günümüz kentlerindeki polislerin canlı bir örneğidir ve pek çok yerde taklit edilmiştir. Fransız Maréchaussée'nin 1789 devrimi sırasında Gendarmerie Nationale'e (Milli Jandarma'ya) dönüşmesi Prusya'nın Gendarmerie, İtalya'nın Carabinieri ve İspanya'nın Guardia Civil gibi kırsalda görev yapan kuvvetler için bir model oluşturdu. Devletin güç kullanımını tekelleştirmesinin ikinci bir veçhesiyse şahıslara ait silahların denetimiydi. En açık şekilde Fransa'da başlayan, devletin özel silahları denetleme çabası, erken modern dönemde şahsa ait top bataryalarına el konulmasından 20. yüzyılın ikinci yarısında bazı devletlerde vatandaşların tabanca bulundurmasının bile yasaklanmasına vardı.

Üçüncü Bölüm'de ele aldığımız, erken modern dönemin hukuk sistemindeki gelişmeler de devletin artan gücünü yansıtıyordu. Erken modern dönemde mahkeme yetkilerinin genişlemesi, modern devletlerin mahkemelerinde de sürdü, böylece yargı-altı veya yargı benzeri anlaşmazlık çözümlerinin işlevlerini bünyelerine katarak şahısların kendi arasında uzlaşmasına, ayrıca intikam, düello, kan davası gibi bireysel eylemlere bir son verdiler.

Modern devlet aynı zamanda erken modern dönemdeki daha etkin bir adalet arayışının olgunlaşmasını da sağladı. Modern mahkeme erken modern dönemdeki yargıç kürsülerine kıyasla devlet gücünü pekiştirme konusunda çok daha etkindi. Fransa'da 1791 Devrimci Ceza Hukuku ve ardılları adaleti ulaşılabilir ve ücretsiz kılmak amacıyla yerel sulh hâkimlerinden bölge jürilerine kadar tüm hukuk sistemini yeniden yapılandırdı. 19. yüzyıl Britanyasında kentler daha az şiddet içeren suçlara bakan sulh mahkemeleri yerine etkin polis mahkemeleri kurdu ve diğer ülkelerde de daha etkin hukuk sistemleri geliştirildi.

Bu mahkemeler, anlaşmazlıkların çözümünde bireysel şiddet eylemlerinin yerine geçtikçe, erken modern dönemde başlayan bir süreci de hızlandırdılar: devlet hukukunun kendisinde şiddetin yavaş yavaş azalması. Sert ve kamuya açık dayakla cezalandırma ya da idam cezaları mizansenleri, incelediğimiz erken modern dönemde ortadan kayboldu ya da en azından kamuya açık olmaktan çıktı. Bu değişim, Norbert

Elias'ın yargıçların sosyal grubu içinde tespit ettiği şiddete karşı bir isteksizlikle beraber yeni bir cezalandırma sistemi arayışını yansıtıyordu. 18. yüzyılın ikinci yarısında zaten silinmeye başlayan sivillerin dayakla cezalandırılması usulü, takip eden yıllarda tamamen ortadan kalktı. Erken modern dönemde gittikçe daha seyrek kullanıldığını gördüğümüz idam cezasının sıklığı azalmaya devam etti, ayrıca açık alanlardan hapishanelerin içine kaydırıldı (1939 öncesi Fransa hariç) ve kamunun gözü önünden kaldırılmış oldu. Ölümle sonuçlanmayan şiddetin cezası her yerde hapis cezasına çevrilirken, ölüm cezası 20. yüzyılda Batı Avrupa'da ortadan kalktı.

Batı Avrupa mahkemeleri, aynı zamanda, şiddet içeren suçlarda daha katı bir biçimde başa çıkmak için yeni bir cezalandırma sistemi kullanıyordu. Şiddet uygulayan saldırganlara kaşı cezalar her yerde yükseltildi; bu da toplumda şiddete karşı gösterilen ciddiyeti yansıtıyordu. Saldırı ve darp artık yargıçlardan düzenli olarak ceza indirimi almıyordu ve aile içi şiddet, hukukçuların göz ardı edemeyeceği bir mesele olmuştu. İngiltere bu konuda açık bir örnek sunar. 1853 tarihli Kadın ve Çocuklara Yapılan Ağır Saldırıların Daha İyi Önlenmesine Dair Yasa, kocaların ve ebeveynlerin kadın ve çocukları ıslah etmek için uyguladıkları şiddeti sınırlandırdı ve vücutlarına verilecek herhangi bir zarara cezai müeyyide koydu. Uygarlık süreci değerlerinin 19. yüzyılın alt sınıflarına kadar nüfuz etmesiyle, bu sınıflara üye olan ve aile içi şiddetten gittikçe daha fazla korkanlar, bu zulmü yetkililere daha sık bildiriyordu. Daha da önemlisi, yargıçlar bu ihbarlar karşısında yeni kanunları olanca sertlikleriyle uyguluyordu; çünkü kamu, biraz da modern sansasyonelci basının etkisiyle, bu olaylarda denetim altına alınması gereken bir şiddet dalgası algılıyordu.

Toplumsal seçkinlerin erken modern dönemde benimsediği değerlerin modern toplumun geneli tarafından kabul görmesi diğer şiddet türlerini de etkiledi. Uygarlık süreciyle özdeşleştirilen değerlerin yayılması, curcunayı (*charivari*) ya da benzer kaba saba etkinlikleri besleyen popüler kültürün aşınmasına sebep oldu. Dördüncü Bölüm'de de gördüğümüz gibi toplumun seçkinleri yeni değerleri benimseyerek erken modern dönemin popüler eğlencelerinden kaçınmaya başladı. 1800'lerin başında Batı Avrupa'nın büyük kesiminde bu değerler halk içindeki zaferlerini ilan etmişti; Peter Burke bunu Büyük Perhiz'in Karnavala karşı zaferi olarak adlandırır.[1] Erken modern dönemin festival hayatı, sanayi çağın-

[1] Peter Burke, *Popular Culture in Early Modern Europe,* New York: Harper and Row, 1978, s. 209-243.

da hayatta kalabildiği yerlerde, eskiden sahip olduğu gaddar bir aşırılık halini yitirip geleneksel folklorun hoş bir kalıntısı haline geldi. Kişisel davranışlara getirilen yeni standartların bu şekilde yaygınlaşmasıyla, Dördüncü Bölüm'de ele aldığımız Gensac'taki öldürücü karşılaşma gibi şiddet eylemleri giderek toplumun geneline ait eylemler olmaktan çıkıyordu. Eski popüler kültürün ve kişisel davranış biçimlerinin sonunun gelmesiyle, erken modern dönemin toplu şiddet ritüellerinin ve kişiler arası şiddetinin temeli de ortadan kalkmış oldu.

Yeni davranış standartlarının yayılması konusunda modern devletin kolluk güçleri de adli yetkililere yardım etmiştir. Şiddete başvuran saldırganları yakalayıp yargı önüne her zaman çıkaramasa da, 19. ve 20. yüzyıl polisi uygarlık süreciyle bağdaştırdığımız davranış standartlarının ilerlemesinde erken modern dönemdeki öncüllerinden çok daha etkindi. 19. yüzyılın ilk yarısı gerçekten de modern kent polisinin doğumunu işaret eder ve Londra Metropol Polisi gücünün üniformalı "bobby"leri (polis memurları) kanunun bir temsilcisi olmasının ötesindeydi: Bir tarihçinin de belirttiği gibi o, kent disiplininin "yerel misyoneri"ydi.[2] Aslında Londra polis memurunun; her zaman okuma yazma bilen, kiliseye üniformasıyla giden ve aile hayatının dürüstlüğünden emin olmak adına evi önceden haber verilmeden üstleri tarafından denetlenen topluma örnek olacak silahsız biri olması amaçlanmıştı. Öteki yargı alanları Londra'nın rehberliğini izledi, gerçi Kıta Avrupası'ndaki kolluk güçleri İngiliz muadillerine kıyasla çok daha askerîydi ve istisnasız silah taşıyorlardı.

Bu kolluk güçlerinin kurulmasında, silahların denetiminde ve devletin hukuki gücünün genişlemesinde görüldüğü gibi devletin artan iktidarı, Altıncı Bölüm'de incelediğimiz erken modern dönemin halk protestolarını giderek denetim altına almaya başladı. Bu artan devlet iktidarının karşısında haydutluk ve kaçakçılık şiddeti de geriledi. Batı Avrupa'da Mandrin'in şanını yakalayacak başka biri çıkmadı; bu da Yedinci Bölüm'de incelediğimiz çetelerin 19. yüzyılın şafağında ortadan kaybolduğunun kesin bir işaretidir. Akdeniz kıyılarında örgütlü suçtan doğan şiddet İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birkaç yıl daha devam etse de, 21. yüzyılda örgütlü suç yasadışı uyuşturucu ticaretiyle toplumu hâlâ rahatsız etse de, artık kapsamı açısından genelleşmekten çok uzak. Örneğin, artık bir bölgenin tamamı nadiren kaçakçılıkla uğraşıyor, oysa Eski Rejim Fransasında ve 18. yüzyıl İngilteresinin ve Felemenk Cum-

[2] Robert D. Storch, "The Policeman as Domestic Missionary: Urban Policing and Popular Culture in Nortehrn England, 1850-1880", *Journal of Social History* 9, 1976, s. 481-509.

huriyetinin kıyı bölgelerinde bunu görmek mümkündü.

Kökenlerini erken modern dönemde bulduğumuz bu gelişmeler Batı Avrupa'da şiddetin kökünü tamamen kazımış değil. Aslında geçen yüzyıl zaferini ilan eden modern devlet, kıtanın altını üstüne getirecek daha önce hayal bile edilmemiş yoğunlukta yeni şiddet biçimleri yarattı. İki dünya savaşı, Yahudi soykırımı ve diğer soykırım eylemleri ve hâlâ devam eden toplu imha silahları tehdidi bunun kanıtıdır. Ancak Giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, günümüzde Batı Avrupalılar gündelik şiddet tehdidi açısından en kötü zamanları yaşıyor olmaktan çok uzaklar.

ÖNERİLEN OKUMALAR

Emsley, Clive, *Crime and Society in England, 1750-1900,* 2. baskı, Londra: Longman Publishing, 1996.

_____, *Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*, Oxford: Oxford University Press, 1999.

Gatrell, V.A.C., "The Decline of Theft and Violence in Victorian and Edwardian England", *Crime and the Law: The Social History of Crime in Western Europe since 1500* içinde, Gatrell, Lenman ve Parker (ed.), Londra: Europa, 1980, s. 238-369.

Hughes, Steve C., *Crime, Disorder and the Risorgimento: The Politics of Policing in Bologna,* Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Johnson, Eric E., *Urbanization and Crime: Germany, 1871-1914,* Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Morris, Terence, *Crime and Criminal Justice since 1945*, Oxford: Basil Blackwell, 1989.

Tomes, Nancy, "A 'Torrent of Abuse': Crimes of Violence between Working-Class Men and Women in London, 1840-1875", *Journal of Social History* 11 (1971), s. 328-45.

DİZİN

ABD Birleşik Federal Soruşturma Bürosu (FBI) 166
adalet 13, 92, 93, 94, 97, 106, 108, 111, 114, 128, 130, 131, 189, 247, 288
adli işkence 114, 115, 117
Advent 153, 192, 193, 196
afiş 29, 30, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 45, 50, 52, 55, 56, 57, 206
aile içi şiddet 16, 21, 50, 52, 141, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 181, 289
Akdeniz 81, 101, 135, 266, 274, 280, 287, 290
Alçak Ülkeler 13, 64, 67, 77, 130, 133, 147, 165, 195, 259, 269, 284
Alès Barış Anlaşması 86
Alman Köylü Ayaklanması 242
Almanya 12, 13, 18, 30, 34, 39, 41, 42, 54, 63, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 81, 82, 95, 100, 104, 105, 107, 108, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 127, 129, 133, 134, 144, 155, 162, 173, 174, 177, 179, 183, 190, 192, 196, 217, 218, 224, 225, 232, 237, 242, 243, 244, 258, 259, 260, 268, 274, 285, 287
amende honorable 126
Amsterdam 57, 76, 107, 112, 113, 131, 132, 133, 135, 136, 147, 150, 155, 167, 231, 254, 287
Anabaptist çeteler 269
Ancien Régime 43
anti-Semitizm 225, 238
Aragon 64, 87, 110, 245
Ariès, Philippe 163
ateşli silahlar 67, 69, 148, 190, 199, 270
Avusturya 23, 160, 259, 260, 270
Avusturya Veraset Savaşı 23, 259, 260
ayaklanma 87, 88, 110, 132, 209, 218, 223, 224, 225, 229, 230, 233, 234, 235, 243, 247, 286
Aydınlanma 117, 128, 132, 183
Aziz Anthony 202, 234
Aziz Giustina Günü 202
Aziz Mark Günü 195
Aziz Stephen Günü 202

Bakhtin, Mikhail 194, 208
Bask bölgesi 110
Batı İsyanı 229
Beattie, J. M. 259
bebek katli 21, 130, 141, 156, 174, 180
Beier, A. L. 15
Benedicti, Jean 157
Bercé, Yves-Marie 221, 224
Bibliothèque bleue 39, 42, 48
Bilderbogen 30
"bilgi arkeolojisi" 17
Blicke, Peter 242
Bouton, Cynthia 10, 239, 240
bravi 62
Bridewell Sarayı 135
Britanya 42, 64, 120, 121
Brötanya 117, 194, 272, 281, 282, 283
Bruegel, Pieter 122, 123, 124
Burke, Peter 210, 289
Büyük Korku (la Grande Peur) 27
Büyük Kuzey Savaşı 171
Büyük Perhiz 153, 191, 193, 195, 202, 205, 208, 209, 289

Callot, Jacques 55, 75
Camisard İsyanı 247

canard 34, 39, 43, 44
Castan, Nicole 106
ceza hukuku 104, 114, 135, 141, 167, 173, 174, 180, 251, 252
Chartier, Roger 29
Chelmsford Chronicle 58
cinayet 16, 21, 30, 40, 44, 45, 47, 48, 54, 57, 58, 64, 94, 101, 110, 130, 141, 143, 144, 149, 154, 155, 156, 159, 164, 180, 182, 260, 265, 286, 287
cinsellik 136, 146, 195, 208, 209
cinsel saldırı 167, 168, 169, 171, 173
cinsel taciz 106, 118, 119
Comedia dell'Arte 27
Compagnie du Saint-Sacrement [Kutsal Varlık Birliği] 20
curcuna 190, 191, 212, 222, 227, 289

çete 62, 63, 251, 253, 254, 256, 258, 259, 260, 261, 264, 265, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 279, 280

Daniel Kitabı 247
Danimarka 127, 180, 258, 259, 280
Dauphiné 23, 24, 209
Davis, Natalie Z. 145, 232, 233
dolandırıcılık 118, 119, 267
Don Quixote 64
Dunning, Eric 197
Durkheim, Émile 11
düello 61, 65, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 120, 145, 288

Elias, Norbert 18, 19, 20, 86, 93, 136, 156, 166, 197, 248, 286, 289
elkitapları 37, 39, 40, 41
Endülüs 110, 190, 226, 227, 255, 256
ensest ilişki 120, 130

Felemenk Cumhuriyeti 45, 66, 67, 74, 77, 85, 111, 134, 135, 150, 154, 160, 161, 173, 180, 211, 218, 236, 237, 248, 260, 267, 268, 270, 276
Felemenk Genel Refah Topluluğu 20
Felemenk Ordusu 71, 72, 73, 81, 82, 83
festival 188, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 222, 223, 227, 229, 289
fiziksel şiddet 50, 150, 165, 166, 169, 264
Foucault, Michel 17, 18, 124, 125, 132, 135
Fransa 9, 13, 20, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 37, 39, 41, 42, 43, 46, 54, 57, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 73, 75, 78, 84, 85, 87, 88, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 125, 126, 130, 133, 135, 141, 144, 147, 148, 150, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 167, 169, 173, 174, 180, 181, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 200, 201, 203, 204, 206, 208, 212, 213, 218, 220, 221, 224, 225, 226, 227, 232, 235, 236, 241, 244, 246, 249, 254, 256, 257, 258, 259, 261, 266, 267, 270, 272, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 287, 288, 289
Fransız Devrimi 27, 110, 160, 259, 266
Fransız monarşisi 85, 112
Fransız Muhafızları 80, 90
Fransız Suç Ceza Nizamnamesi 116
Fronde Ayaklanması 86

Gatrell, V. A. C. 128, 136, 138

gazete 40, 41, 42, 45, 58, 287
Gazette 40, 54, 220
gençlik manastırları 190, 191, 192
Gluckman, Max 102, 208
Gordon Ayaklanmaları 88
Görgü Islahatı Cemiyeti 20
gözdağı 169, 215, 218, 220, 222, 282
Guastatori 73
Guicciardini, Francesco 77
Guy Fawkews Gecesi 196
Güherçile Savaşları 217
Günah Çıkarma Salısı 193, 194, 196, 199, 207, 209

Habsburg-Valois Savaşı 69
Hay, Douglas 259
haydut 16, 30, 39, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 63, 64, 238, 252, 253, 255, 257, 258, 259, 265, 266, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 283, 290
Hıristiyan 43, 48, 50, 103, 125, 127, 129, 130, 151, 153, 192, 195, 201, 233, 267, 271
hırsızlık 44, 80, 106, 107, 111, 120, 174, 257, 264, 265
Hindistan 267
Hobsbawm, Eric 46, 127, 252, 253
Hollanda 12, 13, 67, 70, 75, 78, 80, 81, 113, 144, 218, 237, 241, 258, 259, 260, 268, 269, 280, 287
horoz dövüşleri 207, 212
Hufton, Olwen 240, 265, 266, 278
Huguenot 85, 86, 247

I. Charles 46
I. Elizabeth 62, 203
I. George 89
II. Henry 66
III. Charles 232, 255
II. James 89
II. Philip 13, 67
I. James 100, 196, 198
IV. Philip 245, 246

içtihat hukuku 89
idam 14, 17, 34, 36, 37, 39, 40, 43, 44, 45, 47, 49, 54, 57, 63, 67, 74, 100, 114, 116, 118, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 164, 173, 174, 178, 180, 181, 182, 183, 224, 261, 271, 272, 282, 288, 289
İkinci Dünya Savaşı 12, 18, 287
İngiliz Ceza Hukuku 114
İngiliz Cinayet Kanunu 58
İngiltere 13, 15, 20, 28, 30, 37, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 55, 58, 65, 66, 68, 69, 71, 74, 77, 81, 84, 85, 88, 93, 100, 101, 104, 107, 108, 111, 115, 121, 122, 126, 128, 133, 134, 135, 136, 144, 148, 150, 154, 155, 158, 159, 161, 168, 171, 173, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 190, 191, 192, 195, 196, 198, 200, 201, 203, 204, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 219, 223, 225, 228, 229, 230, 233, 234, 236, 241, 248, 249, 256, 258, 259, 262, 263, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 287, 289
İngiltere İç Savaşı 77
İskandinavya 13, 41, 196
İskoçya 46, 74, 101, 105, 121, 162, 180, 258
İspanya 13, 30, 34, 37, 39, 40, 44, 46, 49, 63, 65, 67, 69, 70, 71, 75, 81, 86, 94, 97, 100, 104, 105, 110, 111, 115, 122, 125, 126, 130, 134, 135, 146, 148, 149, 150, 154, 155, 162, 165, 168, 169, 170, 181, 183, 191, 192, 201, 204, 205, 207, 211, 212, 217, 218, 220, 225, 231, 232, 235, 237, 244, 245, 253, 255, 257, 258, 260, 267, 268,

269, 273, 274, 277, 279, 281, 282, 283, 288
İspanyol Felemenki 13, 67, 75, 100, 115, 148, 154, 168, 170, 181, 183, 191, 211, 217, 218, 260
İspanyol Felemenk Ordusu 71, 72, 81, 82
İspanyol Veraset Savaşı 72, 87, 246, 247, 258, 259, 260, 271
İsveç 29, 37, 70, 81, 108, 111, 120, 135, 144, 155, 159, 171, 180, 258, 259, 280
İsveç Suç Ceza Kanunu 120
İsviçre 23, 41, 280
İtalya 13, 27, 41, 42, 63, 70, 78, 97, 101, 115, 125, 133, 169, 190, 191, 202, 204, 205, 209, 228, 243, 255, 258, 259, 266, 273, 287, 288

kaçakçılık 23, 80, 120, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 290
kan davası 100, 101, 102, 103, 104, 248, 288
karışıklık 11, 87, 89, 105, 130, 131, 196, 202, 209, 215, 218, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 238, 241
Karnaval 102, 153, 191, 193, 194, 196, 200, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211
Kastilya 99, 110, 151, 153, 154, 231, 245, 255, 258
Katalonya 64, 87, 110, 194, 245, 246, 256
Katoliklik 14, 45, 64, 85, 86, 94, 106, 110, 126, 148, 157, 158, 161, 168, 178, 192, 196, 209, 210, 233, 234, 240, 244, 246, 247, 268, 270
Katolik Reformu 14
kıtlık 70, 75, 79, 225, 226, 228, 248, 262
kilise mahkemesi 148, 161
kişiler arası şiddet 137, 141, 145, 154
kitapçık 39, 40, 41, 45, 56, 128
kolluk gücü 109
Kontributions system 82
Korsika 101, 102
kundakçılık 54, 110, 129, 260
Kutsal Cuma 149, 151, 154, 199, 213
Kutsal Pazartesi 153
Kutsal Perşembe 223
Kül Çarşambası 193, 199

Laterano Konsili 99
Lonca 107
London Gazette 220
Londra 26, 40, 48, 83, 84, 88, 113, 122, 125, 130, 133, 135, 166, 168, 172, 191, 208, 209, 212, 219, 228, 234, 235, 236, 253, 254, 274, 280, 288, 290
Luther, Martin 243
Lüsebrink, Hans-Jürgen 25

Macfarlane, Alan 164
Madrid 34, 40, 41, 88, 206, 232, 255
Maréchaussée karakolları 109
Mayıs Günü 195, 209
Meçhul Azizler Günü 196, 203, 206
medeni hukuk 107, 142, 161
Mercier, Sébastien 57
Monarşi 109
monitoires 25
Montaigne, Michel de 212, 285
Morisko 86, 87, 94, 132, 268, 269
Murder upon Murder 30
Müslüman 86, 94, 268

Nassau'lu Maurice 80, 84
Noel 148, 153, 192, 193, 196, 199, 203, 211, 213, 223
Nueva Planta Fermanı 87

Oestreich, Gerhard 18, 93

On İki Madde 243
Onlar Konseyi 67
ortaçağ 12, 17, 19, 50, 69, 101, 112, 113, 159, 256, 265, 285
Otuz Yıl Savaşları 54, 64, 72, 75, 78, 81, 82, 218, 224, 232, 259
Owingen İsyanı 217

"ölçülü ıslah" 159
ölüm cezası 81, 114, 117, 120, 122, 173, 174, 200, 256, 289
"örgütlü suç" 251, 271, 279, 290

Papa VIII. Urban 210
Papa VI. Innocent 115
Papa XIII. Gregory 63
Paris 10, 28, 35, 40, 57, 63, 66, 78, 80, 83, 84, 88, 90, 98, 100, 112, 113, 116, 117, 125, 130, 133, 134, 135, 149, 150, 152, 164, 166, 167, 169, 176, 180, 182, 208, 212, 237, 238, 254, 255, 273, 275, 285, 288
Paris Parlamentosu 88, 116, 117, 133, 134, 180, 182
Paskalya 193, 195, 196, 223, 233
Piemonte-Sardinya Krallığı 69, 71, 87
Pillorget, René 224
Pitt, William 90
polis 14, 21, 26, 34, 44, 60, 68, 80, 85, 87, 89, 90, 92, 95, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 118, 127, 128, 143, 149, 156, 166, 191, 212, 213, 218, 223, 224, 238, 239, 251, 252, 253, 255, 260, 263, 280, 282, 283, 284, 288, 290
Pollock, Linda 164
popüler edebiyat 20, 43, 44, 48, 49, 52
Portekiz 84, 86, 258
Protestan 14, 50, 68, 74, 85, 86, 105, 106, 115, 120, 157, 158, 161, 178, 192, 196, 210, 216, 233, 234, 235, 237, 240, 243, 246, 247, 269, 270
Protestan Reformasyonu 243
Protestan Reformu 14, 196
protesto 63, 127, 212, 215, 216, 217, 219, 220, 224, 228, 236, 239, 241, 249, 261, 269, 271, 279

Quakers 158

retentum 134
Ritüel 188, 209, 212
Robin Hood 24, 25, 39, 42, 43, 44, 46, 252, 253, 275, 276
Roma 25, 40, 64, 72, 92, 93, 104, 114, 115, 117, 147, 158, 159, 173, 205, 207, 228, 233, 242, 243, 246, 254, 255, 268, 287
Roma kilise hukuku 114, 115
Root, Hilton 248
Rönesans 102, 174

saldırı 16, 21, 62, 67, 89, 94, 95, 101, 103, 107, 141, 147, 149, 153, 154, 155, 166, 168, 171, 173, 198, 200, 210, 211, 247, 265
sansür 42, 43
Sardinya 23, 24, 69, 71, 87, 101, 234, 257
Schulze, Winfried 248
Shorter, Edward 163, 164
Sicilya 27, 63, 101
silahlı çete 62, 63, 251, 254, 260, 264, 265
silahlı soygun 39, 43, 45, 46, 48, 64, 72, 83, 109, 251, 252, 253, 259, 260, 263, 264, 267, 274
Societies for the Reformation of Manners [Görgü Islahatı Cemiyeti] 20
sosyal haydutluk 253
soylular 61, 62, 63, 64, 65, 205,

230, 279, 283
Stone, Lawrence 163, 164
suikast 121

taille 64, 221
Tawney, R. H. 263
taxation populaire 226, 228
tecavüz 11, 16, 21, 27, 40, 54, 64, 75, 81, 94, 106, 110, 120, 140, 141, 146, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 181, 227
temyiz mahkemesi 116, 133, 167, 172
terörizm 11, 140, 142
Thompson, E. P. 127, 220, 225
Tilly, Charles 224, 249
Toledo Konsili 99
toprak çevirme 179, 223, 230, 262
Tönnies, Ferdinand 11
Trent Konsili 14, 99, 148, 192, 210

Un Savaşları 239, 240
urvi 27

Valence Komisyonu 23
Valensiya 61, 63, 64, 65, 66, 86, 87, 101, 108, 201, 235, 253, 258, 264, 268, 273
V. Charles 243
VII. Henry 62
VIII. Henry 66, 68, 209, 210
Vinckboons, David 76, 77

Weber, Max 17, 60
Wegert, Karl 129

XIII. Louis 85, 100
XIV. Louis 65, 73, 86, 237, 246, 259

Yahudi 20, 50, 94, 146, 225, 238, 268, 269, 271, 291
Yahudi Soykırımı 291
Yakarış Günleri 195
yalancı şahitlik 118, 120
yargı-altı kipleri 94
yargı-altı uzlaşma 103
yargı-altı yöntemler 143
Yedi Yıl Savaşı 259
yoksulluk 264
Yurttaş Hakları Beyannamesi 68
Yüzyıl Savaşları 69

zina 120, 158, 161, 165, 172, 191
Zorndorf Savaşı 77